T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI

GAZETECİ MEHMET ASIM US'UN YAZILARIYLA TÜRK İNKILABI

(1923-1938)

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Anıl DİNCEL
2901160010

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mustafa BUDAK

İstanbul 2020

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı :**Anıl DİNCEL** Numarası : **2901160001**

Anabilim/Bilim Dalı : **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi** Tez Savunma Tarihi : **15.01.2020**

Danışman : **Prof.Dr.Mustafa BUDAK** Tez Savunma Saati : **11.00**

Tez Başlığı :**" Gazeteci Mehmet Asım Us'un Yazılarıyla Türk Inkılabı (1923-1938)"**

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin **36. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ'NE** OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞU~~YLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. Mustafa BUDAK (Danışman)		Kabul
2- PROF. DR. Ali SATAN (Marm.ÜNİV.)		Kabul
3- DOÇ.DR.Ramazan Erhan GÜLLÜ		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-DOÇ.DR.Bülent YILDIRIM		
2-DR.ÖĞR.ÜYESİ.Hayrünisa ALP		

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "Gazeteci Mehmet Asım Us'un Yazılarıyla Türk İnkılabı (1923-1938)" adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../.....
Anıl DİNCEL
İmza

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10192592
Yazar Adı / Soyadı	ANIL DİNCEL
T.C.Kimlik No	66607126734
Telefon	5452139103
E-Posta	dncel57@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	GAZETECİ MEHMET ASIM US'UN YAZILARIYLA TÜRK İNKILABI (1923-1938)
Tezin Tercümesi	TURKISH REVOLUTION IN THE WRITINGS OF THE JOURNALIST MEHMET ASIM US (1923-1938)
Konu	Türk İnkılap Tarihi = History of Turkish Revolution ; Tarih = History
Üniversite	İstanbul Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Anabilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Tarih Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2020
Sayfa	189
Tez Danışmanları	PROF. DR. MUSTAFA BUDAK
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	

22.01.2020

İmza:.....

ÖZ

GAZETECİ MEHMET ASIM US'UN YAZILARIYLA TÜRK İNKILABI (1923-1938)

Anıl DİNCEL

Bu çalışmamızla, Osmanlı Devleti'nin son dönemine ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile sonraki dönemlerine bizzat tanıklık etmiş olan Gazeteci Mehmet Asım Us'un, Türk İnkılabına (1923-1938) olan bakışı incelenmiştir. Bu doğrultuda tez hazırlanırken Mehmet Asım Us'un hayatı hakkında bilgi içeren arşiv belgeleri, Vakit ve Kurun gazetelerindeki yazıları ve hatıralarında Türk İnkılabı ile ilgili yazılar ve hatırat-inceleme türünden eserlerden yararlanılmıştır.

1884 yılında günümüzdeki Manisa ilinin Gördes ilçesinde doğan Mehmet Asım Us, ilk tahsilini yine doğduğu ilçede tamamlamış ve ardından eğitimi için İstanbul'a gelmiştir. Orta tahsilini Beşiktaş Askeri Rüştiyesi'nde tamamlayan Asım Us, lise eğitimini Vefa İdadisi'nde tamamladıktan sonra yüksek tahsili için Mülkiye Mektebi'ne girmiştir. Mülkiye'den mezun olduktan sonra Ziraat Bankası'nda Piyango Katibi olan Us, 1910 yılına kadar çeşitli vilayetlerde bürokratik görevlerde bulunmuştur.

1910 yılından itibaren gazeteciliğe Tanin ile adım atan Us, "Dereden Tepeye" ve "Karikatür" başlıklı köşeleriyle tanınmaya başlamıştır. Balkan Savaşı döneminde birtakım sağlık problemleri dolayısıyla yazılarına ara vermek durumunda kalan Asım Us, 1917'de gazeteci Ahmet Emin Yalman ile birlikte Vakit gazetesine ortak olmuş ve bu birliktelik beş sene sürmüştür. 1923 itibariyle ise Vakit gazetesinin tek sahibi haline gelmiştir. Kendisi gibi gazeteci olan kardeşleri Hakkı Tarık Us ve Hasan Rasim Us'u da yanına alarak Vakit gazetesini birlikte çıkarmaya başlamışlar ve böylece bu gazete Us kardeşlerin gazetesi haline gelmiştir.

1927 yılında Cumhuriyet Halk Partisi'nden Artvin milletvekili olarak seçilen Asım Us, böylece siyasete girmiş ve 1950 yılına kadar milletvekilliği görevini sürdürmüştür. Aynı zamanda Us, milletvekilliği yaptığı dönemde gazeteci kimliğini de muhafaza etmiştir.

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle siyaseti tamamen bırakıp gazeteciliğine devam eden Asım Us, 1956 tarihinde kardeşi Hakkı Tarık'ın vefatı karşısında derinden sarsılmış ve daha sakin bir hayat yaşamaya başlamıştır. 1967 tarihinde ise en küçük kardeşi Hasan Rasim'in de vefat haberini alan Asım Us, 11 Aralık 1967'de Kadıköy'de meydana gelen bir trafik kazası sonucu beyin kanaması geçirmiş ve 83 yaşında hayatını kaybetmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Asım Us, Mustafa Kemal Atatürk, Türk İnkılabı, Modernleşme, Vakit/Kurun Gazetesi.

ABSTRACT

TURKISH REVOLUTION IN THE WRITINGS OF THE JOURNALIST MEHMET ASIM US (1923-1938)

Anıl DİNCEL

In this study, the attitude of journalist Mehmet Asım Us, witnessed the last period of the Ottoman Empire and the Establishment of the Republic of Turkey, towards the Turkish Revolution (1923-1938) was analyzed. In this direction, archival documents contains information about the life of Mehmet Asım Us, writings in Vakit and Kurun newspapers and memoirs of Turkish Revolution were used.

Mehmet Asım Us, who was born in Gördes district of Manisa in 1884, completed his first education in the district where he was born and then came to Istanbul for his education. After completing his secondary education in Beşiktaş Military Middle School, Asım Us entered the Property School for higher education after completing his high school education at Vefa High School. After graduating from Mulkiye, he worked as a Lottery Clerk at Ziraat Bank and served in bureaucratic positions in various provinces until 1910.

Starting his career as a journalist with Tanin in 1910, Us began to be known for his columns entitled “From the Creek to the Hill” and “Cartoon”. Asım Us, who had to take a break from his writings due to a number of health problems during the Balkan War, became a partner of journalist Ahmet Emin Yalman in 1917 in Vakit Newspaper and this cooperation lasted five years. He became the sole owner of Vakit Newspaper in 1923. He and his journalist brothers, Hakkı Tarık Us and Hasan Rasim Us, began to publish the Newspaper together. In this way, the newspaper became an Us Brothers’ newspaper.

In 1927, Asım Us was elected as a deputy of Artvin from Republican People’s Party. At the same time, he maintained his journalist identity during his membership of parliament.

Asım Us left politics completely and continued journalism when the Democratic Party came to power. In 1956, he was deeply shaken with the death of his brother, Hakkı Tarık, and in the face of the death of his brother Hakkı Tarık and began to live a stagnant life. In 1967, he heard that his younger brother Hasan Rasim has died and in December 11,1967, Asım Us had a brain hemorrhage because of a traffic accident and he died at the age of 83.

Key Words: Mehmet Asim Us, Mustafa Kemal Atatürk, Turkish Revolution, Modernization, Vakit/Kurun Newspaper

ÖN SÖZ

Mehmet Asım Us, Osmanlı Devleti'nin son dönemleriyle, Milli Mücadele esnasında ve Cumhuriyet yıllarında gazeteci kimliği ile ön plana çıkmış ve bahsi geçen dönemlere yakından tanıklık etmiş bir şahsiyettir. Bu çalışma, Mehmet Asım Us'un kendi kaleminden Cumhuriyet döneminde gerçekleşmiş olan siyasi ve sosyo-kültürel alanlardaki inkılapların kapsamlı olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede çalışmanın giriş bölümünde, ihtilal, inkılap ve devrim kavramlarının teorik tartışması yapılarak Türk İnkılabı başlığının neden tercih edildiği açıklığa kavuşturulmuştur.

Birinci bölümde, Us'un ailesi, eğitimi, mesleki faaliyetleri, siyasi ve sosyal hayatı ile ölümüne kadar olan dönem incelenmiştir.

İkinci bölümde, Asım Us 'un yazıları çerçevesinde Türk İnkılabının siyasal niteliğinin üzerinde durulmuş ve gerçekleştirilen inkılaplar tek tek ele alınarak onun konu hakkında görüşleri incelenmeye çalışılmıştır. Nitekim Us, hem gazeteci hem de daha sonrasında milletvekili olmasının etkisiyle siyasal alanda gerçekleşen inkılapları yakından takip etmiştir. Bu durum da onun, inkılaplar ile ilgili görüşlerini çeşitli yazılarında okuyucularıyla paylaşmasına neden olmuş ve böylece siyasi inkılaplara olan yaklaşımının anlaşılmasına olanak sağlamıştır. Ayrıca bahsi geçen inkılapların uygulamaya geçirilme sürecine dek olan dönem ele alınarak neden-sonuç bağlamı üzerinde durulmuştur.

Son bölümde ise Türk İnkılabının sosyo-kültürel alanlardaki etkileri incelenirken bu süreçte Asım Us'un yaşanan değişime olan yorumu açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda yaşanan değişim süreci ele alınırken, ikinci bölümde olduğu gibi neden-sonuç bağlamı dikkate alınmış ve inkılapların yansımaları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında kuşkusuz birçok kişinin desteği ve katkısı bulunmaktadır. Her şeyden evvel çalışmam süresince hatalarımı sabır ve titizlikle düzelten, sadece bu tez özelinde değil özel yaşamımda da desteğini ve sevgisini daima hissettiğim saygıdeğer hocam/tez danışmanım Prof. Dr. Mustafa BUDAK'a müteşekkirim. Ayrıca bu konunun tespit edilmesinde büyük katkıları olan, lisans dönemimden itibaren maddi-manevi desteklerini esirgemeyen saygıdeğer hocam/ağabeyim Doç. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ'ye teşekkür ederim. Aynı şekilde tez sürecinde bilgi ve tecrübesini aktarmaktan çekinmeyen, öğrencilik yıllarından itibaren tanıdığım değerli meslektaşım/arkadaşım Arş. Gör. Umut DERE'ye hassaten teşekkür borçluyum.

Öte yandan lisans döneminden itibaren eğitimimde katkısı olan hocalarım; Prof. Dr. Cezmi ERASLAN, Prof. Dr. Halil BAL ve Doç. Dr. Fatih Mehmet SANCAKTAR'a şükran borçluyum. Ayrıca çalışmamla ilgili arşiv kaynaklarını incelememde büyük katkısını ve yardımını gördüğüm Dr. Öğr. Üyesi Yakup

AHBAB'a, Öğr. Gör. Aydın ÇAKMAK'a ve metni gözden geçirerek katkı sağlayan Arş. Gör. Duygu SAYGIN'a teşekkür ederim. Üniversiteye beraber başladığım ve kader ortaklığı yaptığım değerli arkadaşlarım Hüseyin SELÇUK'a, Muhammet Çalar'a ve Yunus Emre PEHLİVAN'a desteklerinden ötürü ayrıca teşekkür ederim. Diğer yandan desteğini her daim hissettiğim Gülbahar TAŞ hanımefendiye müteşekkirim.

Son olarak bugünlere gelene kadar büyük fedakârlıklar göstererek yetişmemi sağlayan, en büyük destekçilerim olarak addettiğim aileme; bilhassa haklarını hiçbir zaman ödeyemeyeceğim canım abim ve canım anneme ne kadar teşekkür etsem azdır.

Bu yüksek lisans tezi Türk Tarih Kurumu'nun katkılarıyla hazırlanmıştır.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....i
ABSTRACT.....ii
ÖN SÖZ.....iii
METOT VE KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....viii
GİRİŞ.....1
KAVRAMSAL BİR BAKIŞ (İhtilal, İnkılap ve Devrim).....1
BİRİNCİ BÖLÜM.....11
MEHMET ASIM US'UN HAYATI.....11
1.1. AİLESİ.....11
1.2. EĞİTİMİ.....13
1.3. MESLEK HAYATI.....15
1.4. GAZETECİLİĞE BAŞLAMASI VE VAKİT GAZETESİNİN KURULUŞU.....16
1.5. SİYASİ HAYATI.....20
1.6. VEFATI.....22
1.7. ESERLERİ.....22
İKİNCİ BÖLÜM.....23
SİYASİ İNKILAPLAR VE MEHMET ASIM US.....23
2.1. Türk İnkılabının Tanımı, Tarifi ve Başlangıcı Tartışmaları.....23
2.2. Türk İnkılabına Giden Süreçte İlk Adım: Büyük Millet Meclisinin Açılması ve Asım Us'un Görüşleri.....26
2.3. Teşkilat-ı Esasiye Kanunun Kabul Edilmesi ve Rejim Tartışmaları.....29
2.4. Cumhuriyet'in İlanı ve Mehmet Asım'ın Görüşleri.....32
2.4.1. Ankara'nın Başkent Olması.....32
2.4.2. Cumhuriyet'in İlânı.....33
2.5. Mehmet Asım'ın Kaleminden Hilafetin Kaldırılması.....39
2.6. Türkiye'de Yaşanan Siyasal Olaylar Türk İnkılabına Etkileri.....54
2.6.1. Mehmet Asım Us'un Gözünden Yeni Cumhuriyetin Çok Partili Yaşama Geçme Teşebbüsü: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası.....54
2.6.2. Asım Us'a Göre Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Kurulması.....57

2.7.1. İnkılaplar Karşısında İlk Büyük İsyan Hareketi: Şeyh Sait İsyanı ve Mehmet Asım Us'un İsyana Yaklaşımı....62
2.8. Mehmet Asım Us'un Tanıklığı İle Serbest Cumhuriyet Fırkasının Kuruluşu ve Siyasi Faaliyetleri....68
2.9. İnkılaplar Karşısında İkinci Büyük İsyan Hareketi: Menemen Olayı ve Mehmet Asım Us'un Olaya Yaklaşımı....78
2.10. Din Alanında Yapılan Düzenlemeler....80
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM....88
MEHMET ASIM US'UN YAZILARIYLA TÜRK İNKILABININ SOSYO-KÜLTÜREL NİTELİĞİ....88
3.1. Şapka İnkılabı Hakkındaki Görüşleri....88
3.1.2. Şapka İnkılabı Karşısında Muhalif Fikirlere Asım Us'un Yaklaşımı....91
3.2. Türk Medeni Kanunu Hakkındaki Görüşleri....94
3.3. İnkılaplar Doğrultusunda Kadın Haklarının Gelişimi....98
3.4. Asım Us'un Bakışı ile Cumhuriyet Döneminin İlk Yıllarında Eğitim....102
3.5. Harf İnkılabı Hakkındaki Görüşleri....106
3.6. Millet Mektepleri....119
3.7. Halkevleri....121
3.8. Türk İnkılabında Dil ve Tarih Çalışmaları....124
3.8.1. Türk Tarih Kurumu....124
3.8.2. Türk Dil Kurumu....127
3.8.3. Güneş-Dil Teorisi....130
3.8.4. Soyadı Kanunu....132
SONUÇ....135
KAYNAKÇA....138

KISALTMALAR

ASD:	Atatürk Söylev ve Demeçleri
ATAM:	Atatürk Araştırma Merkezi
bas. haz:	Baskıya Hazırlayan
Bkz.:	Bakınız
BOA:	Cumhurbaşkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi
BTDK:	Birinci Türk Dil Kurultayı
BTTK:	Birinci Türk Tarih Kongresi
bs.	Baskı
C.:	Cilt
CHF:	Cumhuriyet Halk Fırkası
D.:	Devre
DH.SAİDd:	Dahiliye Nezareti Sicil-i Ahval Defterler
DİA:	Diyanet İslam Ansiklopedisi
İ.S.:	İçtima Senesi
nr:	Numara
s.:	Sayfa
S.:	Sayı
SCF:	Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMGCZ:	Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları
TBMMZC:	Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TCF:	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TDTC:	Türk Dili Tetkik Cemiyeti
TTC:	Türk Tarih Cemiyeti
TTK:	Türk Tarih Kurumu
TTTC:	Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti
t.y:	Basım tarihi yok
Yay. Haz:	Yayına Hazırlayan

METOT VE KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Metot olarak biz bu çalışmamızda, Türk İnkılabı konusunda daha önce yapılan çalışmalardan farklı olarak Gazeteci Mehmet Asım Us'un inkılaplara bakışı üzerinden yeni bir yorum getirmeye çalıştık. Bunu gerçekleştirirken, veri toplama ve analize dayalı nitel bir yöntem takip ederek Türk İnkılabı dönemini bütüncül bir yaklaşımla ele aldık. İnkılapları, siyasi ve sosyo-kültürel alanlara ayırarak incelerken temel aldığımız esas, Asım Us'un görüşleri olmakla beraber yeri geldiğinde onun bu görüşlerindeki tezatlığa veya tutarlılığa dikkat çekmeye çalıştık. Bu bağlamda, Asım Us'un gazeteci olması dolayısıyla Türk İnkılabının analizinde Vakit ve Kurun gazeteleriyle birlikte Us'un hatıraları kullanılmıştır.

Mehmet Asım Us, Osmanlı Devleti'nin son döneminde gazetecilik yapmış ve bu mesleğini Türkiye Cumhuriyeti döneminde de etkin bir şekilde sürdürmüş önemli bir gazetecidir. Aynı zamanda 1927-1950 tarihleri arasında milletvekili olması dolayısıyla Türkiye'nin yakın dönem tarihi olaylarına da tanıklık etmiştir. Bundan dolayı çalışmamızda 1884-1967 tarihleri arasında yaşayan Asım Us'un Cumhuriyet'in ilanından Atatürk'ün vefatına dek olan süreçte tanıklık ettiği Türk İnkılabına bakışı incelenmesi amaçlanmıştır.

İncelenen süreç, 1923-1938 tarihlerini kapsamaktadır. Çünkü Türk İnkılabının 29 Ekim 1923 tarihinde ilan edilen Cumhuriyet ile başladığı ve Atatürk döneminde bu inkılabın büyük kısmının tamamlanmıştır. Nitekim Asım Us, bu dönemdeki inkılapların gerçekleşme ve gelişme süreçlerini gazetesinde kendi yazdığı yazıların yanı sıra "Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım" ve "Hatıra Notları" adlı iki hatıratta anlatmıştı.

Daha önce Asım Us'un yazılarıyla Türk İnkılabını "bütüncül" olarak ele alan bir lisansüstü tezi hazırlanmamış olması, bizi böyle bir çalışmaya teşvik eden en önemli husus olmuştur. Fakat çalışmamızın devam ettiği bir süreçte Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi'nde Sevgi Satı tarafından "Asım Us'un Milletvekilliği Döneminde Yakın Tarihimizin Önemli Olaylarına Bakışı (1927-1950)" başlığı ile bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Bu tezde, Asım Us 'un perspektifinden 1927-1950 yıllarından itibaren yaşanan daha çok siyasi olmak üzere, sosyal olaylar üzerinde

durulmuş ve çalışmamızla benzer başlıklar olarak Harf İnkılabı, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Menemen Hadisesi ve Halkevleri kısımlarının kullanıldığı tespit edilmiştir. Bizim çalışmamızda ise Cumhuriyet'in ilanından Atatürk'ün vefatına kadar olan süreçte yaşanan siyasi ve sosyo-kültürel inkılaplar bütüncül ve süreklilik açısından ele alınarak Asım Us'un bakışı daha geniş bir perspektiften incelenmeye çalışılmıştır.

Asım Us'u doğrudan ele alan ancak bizim çalışma periyodumuzun dışında hazırlanan diğer bir tez ise Selçuk Üniversitesi'nde Şerife Çıtır Bekmezci tarafından "Mehmet Asım'ın Vakit Gazetesi'ndeki Milli Mücadele Dönemi Yazıları (1919-1921)" başlığıyla 2004 yılında yapılan yüksek lisans tezidir. Bu çalışma, Asım Us 'un 1919-1921 yılları arasındaki daha çok siyasi meselelerle ilgili yazdığı yazıların yanı sıra araştırma eserlerinden istifade edilerek hazırlanmıştır.

Diğer taraftan bu çalışmaların yanı sıra daha dar kapsamlı belli konuları içeren yüksek lisans çalışmalarının yapıldığını görmekteyiz. 2019 yılında Abdurrahman Yalçınkaya tarafından Atatürk Üniversitesi'nde "Vakit Gazetesi'nde Milli Mücadele (16 Mayıs 1919-20 Kasım 1922)" adlı bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Bu tezde, Milli Mücadele döneminde Vakit gazetesinde çıkan haberlerin ve yazıların tamamı yeni Türk harflerine aktarılmıştır.

Vakit gazetesi ile ilgili yapılan diğer bir çalışma Dumlupınar Üniversitesi'nde Haci Mehmet Kara tarafından 2011 yılında tamamlanan "İstanbul Basınına (Vakit Gazetesi) Göre Lozan Barış Konferansı Müzakereleri" başlıklı yüksek lisans tezidir. Bu çalışmada Lozan Konferansı'nın öncesindeki ve sonrasındaki gelişmeler, Vakit gazetesinde konu ile ilgili çıkan haber ve yazılar çerçevesinde ele alınmıştır.

Tahir Selçuk Alçiçek tarafından 2018 yılında Kırklareli Üniversitesi'nde tamamlanan "Sosyal Bilimler Araştırmalarına Kaynak Olarak Vakit Gazetesi 1929 Ocak-Nisan (Değerlendirme-Dizin)" isimli yüksek lisans çalışması ile 1929 yılının ilk dört ayında Harf İnkılabı 'nın Vakit gazetesi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu çalışmada, Mehmet Asım Us'un yazıları içeriklerine değinilmeden sadece başlıklar halinde verilmiştir. Ayrıca Tuğba Ersoy tarafından Gazi Üniversitesi'nde hazırlanan "Vakit Gazetesinde Edebi ve Kültürel Hareketlilik (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923)" başlıklı yüksek lisans tezi konuya daha çok edebi yönden yaklaşmıştır. Bu çalışmada Mehmet Asım Us 'un yazılarından ziyade Hakkı Tarık Us'un yazıları üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın amacı Asım Us'un 1923-1938 yılları arasında Vakit ve Kurun gazetelerinden Türk İnkılabına olan bakışını bütüncül olarak ortaya koymaktır. Asım Us'un özgeçmişi konusunda, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi ve TBMM Arşivi'nden yararlanılmıştır. Ayrıca bu inkılap sürecini anlayabilmek için ve Asım Us'un meclis faaliyetleri için TBMM Zabıt Cerideleri gözden geçirilmiştir. Fakat Us'un, 1927-1938 yıllarında mecliste kayda değer faaliyet veya beyanına rastlanılmamıştır. Bunların yanı sıra kendisine ait hatıralarından, dönem içerisinde yazılmış anılardan ve araştırma eserlerinden istifade edilmiştir.

Tarih araştırmalarında en az arşiv kaynakları kadar önemli olan hatıratlardan, çalışmamızda büyük oranda istifade edilmiştir. Bunların başında Türk İnkılabının uygulayıcısı Atatürk'ün 1919-1927 yılları arasındaki dönemi ele alan "Nutuk" adlı eseri başta gelmektedir. Eserin anlatıldığı tarih aralığı, siyasi ve sosyo-kültürel alanlarda gerçekleşen birçok inkılabın periyodunu kapsamaktadır. Ayrıca yine Atatürk'ün 18 Kasım 1918'den 1 Kasım 1938'e dek olan süreçteki açıklamaları için "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri" adlı eserinden istifade edilmiştir. Nutuk dışında hatırat olarak Kazım Karabekir'in "İstiklal Harbimiz" ve "Paşaların Kavgası İnkılap Hareketlerimiz", Rauf Orbay'ın "Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım" ve "Rauf Orbay'ın Hatıraları" ve Ali Fuat Cebesoy'un "Siyasi Hatıralarım" adlı eserler, Cumhuriyet'in ilanı, Hilafetin ilgası ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulma süreçlerinin aydınlatılmasında şahitlikleri dolayısıyla verdikleri bilgiler bakımından önemlidir. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasında ise Ali Fethi Okyar'ın "Üç Devirde Bir Adam" isimli hatıraları ile İsmet İnönü'nün "Hatıralar" adlı anılarının yer aldığı eserlerden, partinin kuruluş sürecinin aydınlatılmasında faydalanılmıştır. Bununla birlikte Asım Us'un, "Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım" ve "Hatıra Notları" isimli hatıraları, Türk İnkılabı sürecinin analizi noktasında bize oldukça yardımcı olmuştur.

Hatıraların dışında Bülent Tanör'ün "Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri 1789-1980" isimli araştırma eseri 23 Nisan 1920'deki meclisin açılışından Cumhuriyet'in ilanına kadar olan süreçte özellikle anayasal gelişmelerin aydınlatılmasında çalışmamıza önemli katkılar sunmuştur. Benzer olarak Mete Tunçay'ın "Türkiye'de Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931" adlı eserinden genel olarak Türk İnkılabını analiz etme hususunda istifade edilmiştir. Ayrıca Suna

Kili- Şerif Gözübüyük'ün "Türk Anayasa Metinleri" adlı eseri de çalışmamız esnasında adeta bir "başucu eseri" işlevi görmüştür.

Diğer taraftan Tarık Zafer Tunaya'nın "Türkiye'de Siyasal Gelişmeler 1876-1938", Rıdvan Akın'ın "TBMM Devleti 1920-1923" ve İhsan Güneş'in "Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı 1920-1923" isimli araştırma eserlerini de TBMM'nin kurulması süreci ve dönemin siyasi gelişmelerinin anlaşılması açısından yararlandığımız diğer kaynaklardır.

GİRİŞ

KAVRAMSAL BİR BAKIŞ (İhtilal, İnkılap ve Devrim)

Sözlük anlamı karışıklık, düzensizlik ve bozulma olan ihtilâl kavramı[1], cebir ve kuvvet kullanılarak yapılan halk hareketi, köklü değişim olarak da ifade edilmiştir.[2] Türk Hukuk Lûgatında da bu kavram sözlük anlamında olduğu gibi cebir ve kuvvet ile gerçekleştirilen halk hareketi olarak tanımlanmıştır.[3] Ayrıca Arapça bir kelime olan ve azaltmak, kısaltmak anlamındaki "hall" kökünden gelen ihtilalin[4] Almanca karşılığı "*rebellion"* olarak gösterilirken[5], Fransızca sözlükte ise devrim ile birlikte *"revolution"* şeklinde gösterilmiştir.[6] Bununla beraber bazı hukukçular bu köklü değişime başka bir açıdan yaklaşmışlardır. Revolution 'un karşılığının devrim olduğunu belirten Yavuz Abadan, ihtilali canlı ve enerjik bir hareket olarak tanımlamıştır.[7] Abadan gibi Hüseyin Nail Kubalı da bu ifadenin devrime karşılık geldiğini ve ihtilali de mevcut otoriteye karşı şiddet kullanarak silaha başvuran bir hareket olarak tarif etmiştir.[8] Bu kavramı Yusuf Akçura, ani ve şiddetli bir şekilde sosyal yapının bozulması[9] Hüseyin Cahit Yalçın ise korku ve endişe dönemi olarak[10] tanımlamıştır.

---

1 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 6. Baskı, Ankara, Kurtuluş Ofset Basımevi, 1984, s.501.

2 *Türkçe Sözlük,* Hazırlayan: Şükrü Halûk Akalın, 11. Baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011, s.1159.

3 *Türk Hukuk Lûgatı,* Türk Hukuk Kurumu Yayını, 3.Baskı, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1991, s.152. Türk Hukuk Sözlüğünde de bu kavram, benzer şekilde tanımlanmıştır. Bkz. Remzi Alpdündar, *Hukuk Sözlüğü*, İstanbul, Arpaz Matbaacılık, 1977, s.155.

4 Mustafa Budak, "Amasya Genelgesi İhtilâl Bildirisi Mi? (Analitik Değerlendirme)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XIX, S.57, Ankara, 2003, s.964.

5 Taner Akgün, *Hukuk ve İlgiler Terimler Sözlüğü*, (Almanca-Türkçe/Türkçe-Almanca), İstanbul, Alfa Yayınları, 1999, s.801. Hüseyin Nail Kubalı'da ihtilal tabirinin Fransızca rebellion kavramına karşılık geldiğini belirtmiştir. Bkz. Hüseyin Nail Kubalı, *Türk Devrim Tarihi Dersleri,* İstanbul, Kutulmuş Matbaası, 1973, s.54.

6 Tahsin Saraç, *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük,* İstanbul, Adam Yayınları, 1994, s.1237.

7 Yavuz Abadan, *Türk İnkılabı Tarihi Notları*, Ankara, Son Havadis Matbaası, 1956, s.5.

8 Kubalı, *Türk Devrim…,* s.54.

9 Mustafa Budak, "Amasya Genelgesi İhtilâl Bildirisi Mi? (Analitik Değerlendirme)"…, s.966.

10 Fatih Mehmet Sancaktar, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Milli Hakimiyet Düşüncesinin Gelişimi Hüseyin Cahit Yalçın Örneği (1908-1925),* Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları (ATAM), 2009, s.586.

Sabahattin Selek'e göre ihtilal siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda ani ve şiddetle gerçekleşen bir değişim idi.[11] Selek gibi Mahmut Esat Bozkurt da ihtilali üç alandaki değişim olarak kabul ederken buna dördüncü olarak yeni ve ileri bir düzen kurma hareketini de eklemiştir. Ayrıca o, bahsi geçen bu alanlarda bir değişimin oluşmamasını ihtilal değil, "*post kavgası"* şeklinde değerlendirmiştir.[12] İhtilalin siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda gerçekleştirdiği değişim noktasında iki isimde hemfikirdir. Bununla beraber onlar, bu alanlarda bir değişimin meydana gelmemesini ise sadece siyasi bir mesele olarak telakki etmişlerdir.

Değişime uğrayan cemiyetin geçmişe nazaran daha ileri bir seviyeye ulaşmasını ihtilal olarak değerlendiren Bozkurt'un bu görüşü benzer yorumlarla desteklenmiştir.[13] Fakat yeni ve ileri düzenin ihtilalle gerçekleşeceği düşüncesine Türk İnkılap Tarihi yazarı Hamza Eroğlu ve Yavuz Abadan karşı çıkmışlardır. Eroğlu ihtilal kavramının yeni bir düzeni kapsamadığını ve bu durum için inkılap tabirini daha uygun bulduğunu ifade etmiştir.[14] Çünkü ona göre ihtilal, inkılabın bir aşamasını teşkil etmekle beraber mevcut otoriteye şiddet kullanarak karşı gelmektir.[15] Yavuz Abadan ise inkılabın, devrim kavramının bir aşamasını oluşturduğunu belirtmiş ve yeni ve ileri düzeni tarif etmek için bu kavramı kullanmıştır.[16] Görüldüğü gibi ihtilalin yeni bir düzen getireceği düşüncesi kimi yazarlarca kabul edilmemiştir. Onlar bu tavrı gösterirlerken ihtilal, inkılap ve devrim arasındaki ayrımı anlam üzerinden değil aşama metodu ile belirlemişlerdir. Bakıldığında inkılabın, devrimin bir evresi olduğu görüşü, kimi yazarlarca inkılap kavramı yerine ihtilal tabirinin getirilmesiyle değiştirilmiştir.[17] Ancak bu tarzda bir değerlendirme ölçütü kullanılarak kavramlar arasındaki farklılığı tespit etmeye çalışmak birtakım karışıklığa yol açmıştır. Nitekim Toktamış Ateş'in, inkılap ve ihtilalin

11 Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali,* 4. Baskı, İstanbul, Burçak Yayınevi, 1968, s.216-217.
12Mahmut Esat Bozkurt, *Atatürk İhtilâli,* İstanbul, Bürhaneddin Matbaası,1940, **s**.65-67. Ayrıca Bozkurt, Almanca ansiklopedideki tanıma göre ihtilali ani ve köklü değişim şeklinde tanımlamıştır. Bkz. Bozkurt, *Atatürk...,* s.7.
13 Ernest Von Aster, *Fransız İhtilali'nin Siyasi İçtimai Fikirleri,* Yay. Haz: Şennur Şenel, Ankara, Berikan Yayınları, 2003, s.5. Selçuk Özçelik ihtilali, memleketteki siyasi rejim ve mevcut müesseselerin yıkılıp yerine yeni bir siyasi rejimin kurulması şeklinde tarif ederek, bir nevi yeni bir düzenin kurulmasını bu kavram ile bağdaştırmaktadır. Bkz. Mustafa Budak, "Amasya Genelgesi İhtilâl Bildirisi Mi? (Analitik Değerlendirme)…, s.965.
14 Hamza Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1982, s.6.
15 Eroğlu, *Türk İnkılap…,* s.1.
16 Yavuz Abadan, *Türk İnkılabı Tarihi Notları,* Ankara, Son Havadis Matbaası, 1956, s.6.
17 Hüseyin Nail Kubalı, ihtilali, devrim olayının ilk safhası olarak değerlendirmiştir. Ayrıca ona göre Fransız İhtilali ismi yanlış, Fransız Devrimi ifadesi doğrudur. Bkz. Kubalı, *Türk Devrim...,* s.53-54. Kubalı gibi Ahmet Mumcu'da aynı düşünceyi paylaşmıştır. Bkz. Ahmet Mumcu, *Tarih Açısından Türk Devriminin Tarihi Temelleri ve Gelişimi,* 5. Baskı, İstanbul, İnkılap ve Aka Basımevi, 1979, s.2.

bütünleşmesiyle ortaya devrimin çıkacağını savunması[18] bu metodun yanlışlığına bir örnek teşkil etmiştir.

Kavramların arasındaki ayrımın aşama metodu yerine anlamları ile belirlenmesinde İbrahim Kafesoğlu, ihtilal ile inkılap arasındaki farkın önemsenmemesini tehlikeli bir durum olarak telakki etmiştir. Ona göre inkılap, gelişmeye doğru bir değişiklik iken, ihtilal bunun tam tersine mevcut düzenin bozulması anlamına gelmektedir.[19] Oysa H. Eroğlu, üç aşamalı bir süreç olarak gördüğü değişim fikrinin ortaya çıkışını başlangıç devresi, aksiyon evresi diyerek tarif ettiği ikinci kısmı ihtilal dönemi ve tüm bunların üzerine bozuk düzen yerine oluşan yeni yapıyı inkılap devri olarak açıklamıştır. Ayrıca onun için inkılabın başta gelen özelliği kökten değişim getirmesi ve topluma mal olmasıdır.[20] Bu kavramların anlamları açısından en ayırt edici farklılığı Osman Turan ortaya koymuştur. O, ihtilali kitlelerden ve aşağıdan gelen köklü değişiklik olarak tarif ederken, inkılabı ise, yukarıdan idare edilen ve daha kalıcı değişimler şeklinde değerlendirmiştir.[21] Böylece, her iki kavram da değişimi ifade etmekte ve ancak ihtilalin aşağıdan yukarıya, inkılabın ise yukarıdan aşağıya bir hareket olduğu görülmektedir. Bununla birlikte iki kavram açısından da halk ortak paydadır. Ancak alttan gelen bir hareket olmasından dolayı ihtilalde halk aktif bir durumda iken, yukarıdan gelen bir hareket olan inkılapta ise halk, daha çok pasif bir durumdadır.

Buna karşılık inkılap, bir durumdan başka bir duruma dönüşme ve kısa sürede yapılan köklü değişiklik, devrim anlamlarına gelmektedir.[22] Türk Hukuk Lûgatı'na göre bu kavrama köklü yenileşme denilmekle birlikte yakın bir zamana kadar ihtilal terimi yerine kullanılmıştır.[23] Diğer taraftan İbrahim Kafesoğlu inkılabın "klb" kökünden türediğini ve değiştirmek manasına geldiğini[24] Hukukçu Kubalı ise devrim ve inkılap tabirlerinin ihtilal kavramı ile revolution karşılığı olarak kullanıldığını belirtmiştir.[25] Bir diğer hukukçu Yavuz Abadan, Kubalı gibi revolution kavramının

18 Toktamış Ateş, *Türk Devrim Tarihi,* İstanbul, Güryay Matbaası, 1980, s.32.
19 İbrahim Kafesoğlu-Mehmet Saray, *Atatürk İlkeleri ve Dayandığı Tarihi Temeller,* İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 1998, s.3. Kafesoğlu, bu iki kavram arasındaki farkın iyi anlaşılmasını Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk'ün düşüncelerini kavrayabilmek açısından önemli görmüştür. Kafesoğlu-Saray, *Atatürk İlkeleri…,*s.3.
20 Eroğlu, *Türk İnkılap…* s.4-6.
21 Osman Turan, *Türkiye'de Siyasi Buhran'ın Kaynakları,* 2. Baskı, İstanbul, Kardeşler Matbaası, 1979, s.140.
22 İhsan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, C.II, İstanbul, MAS Matbaacılık, 2005, s.1413.
23 *Türk Hukuk Lûgatı…,* s.161.
24 Kafesoğlu- Saray, *Atatürk İlkeler…,* s.2.
25 Kubalı, *Türk Devrim…,* s.53.

karşılığı olarak devrim tabirini kabul etmekle beraber eskiden bu tabirin yerine inkılap teriminin kullanıldığına dikkat çekmiştir.[26] Görüldüğü gibi inkılap ile ilgili düşüncelerini açıklayan tarihçiler ve hukukçular, inkılap ile devrimi bir arada, ihtilali ise bu iki kavramdan farklı bir yerde değerlendirmiştir. Ayrıca Yavuz Abadan'ın ileri sürdüğü devrim tabirinin eskiden inkılap olarak kullanıldığına dair görüşü, hukukçular Hüseyin Nail Kubalı[27] ,Erol Cihan[28] ve tarihçi Ergün Aybars[29] tarafından da benzer görüşlerle desteklenmiştir. Şurası bir gerçek ki, eski-yeni metodu ile inkılap-devrim ayrımının yapılmaya çalışılması tıpkı ihtilal, inkılap ve devrim kavramlarının aşama ile ayrıştırılması yöntemine benzemektedir. Nitekim Emre Kongar inkılabı tarif ettiğinde geçmiş ve günümüz ifadelerini bir arada kullanmış ve inkılabın sadece eskiye karşılık gelmediği yeniyi de ifade ettiğini dile getirmiştir.[30] Böylece eski-yeni metodunun tamamen sübjektif bir değerlendirme olduğu ortaya çıkmış ve bu durumda kavramlar arasındaki ayrımın belirlenmesinin bir kez daha anlam üzerinden yapılması gerekliliğini teyit etmiştir.

Bununla beraber inkılap kavramı, pozitivizmin ilerlemeci anlayışından hareketle, Cumhuriyet'in ilk yıllarında, ilerici yönde olan değişim olarak tanımlanmış ve hatta yeni bir düzeni ifade etmiştir.[31] İnkılabın bu anlamını Cumhuriyet'in ilanından sonra CHP Genel Sekreterliği ve Başbakanlık görevlerinde bulunan Recep Peker de savunmuştur. Ona göre inkılap, sosyal yapıdaki eski ve zararlı unsurların sökülüp, yerine yeni ve faydalı unsurların konması anlamı taşımaktadır.[32] Peker gibi siyasetçi olmasının yanı sıra aynı zamanda hukukçu ve yazar olan Zeki Mesut (Alsan) ise eski hayat anlayışı yerine yeni bir hayat anlayışını inkılap olarak yorumlamıştır.[33] Bu bağlamda inkılap kavramının anlamında ilk karşımıza çıkan öge yeni bir düzenin getirilmesidir. Nitekim Celal Nuri[34], Halil

26 Abadan, *Türk İnkılap…,,* s.5.
27 Hüseyin Nail Kubalı eskiden bizde bu terimin karşılığı inkılaptı diyerek, yeni tabirinin devrim olduğunu ifade etmişti. Blz. Kubalı, *Türk Devrim…,* s.53.
28 Erol Cihan devrimin tanımını ifade ederken "*eski terimle inkılap, bir devrenin tamamlanıp yeni bir devrenin başlaması"* diyerek eski-yeni metodunu öne çıkarmıştır. Bkz. Erol Cihan, *Türk İnkılap Tarihi Notları,* 2. Baskı, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1983, s.51.
29 Ergün Aybars, "Atatürk ve Devrim", C.2, S.7, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 1991, s.443.
30 Kongar inkılabı şu şekilde tanımlamıştır: "*Sözcük anlamı değişme, bir durumdan başka bir duruma dönüşme olan ve günümüzde daha çok reform, evrim, değişme sözcükleri yerine kullanılan inkılap terimi, geçmişte daha çok daha farklı bir anlam yüklenmiştir."* Bkz. Emre Kongar, *Devrim Tarihi ve Toplumbilim Açısından Atatürk,* 3. Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1998, s.20.
31 Vasfı Raşit, *İnkılapların Öğrettikleri,* İstanbul, Gazetecilik ve Matbaacılık Yayınları, 1934, s.16.
32 Recep Peker*, İnkılap Dersleri Notları,* Ulus Basımevi, Ankara 1935, s.7.
33 Zeki Mesut, "İnkılabımız Cihanşümuldür", *Hâkimiyeti Milliye*, 23 Mart 1934, s.1.

Nimettullah[35], Kafesoğlu[36] ve Şevket Süreyya Aydemir[37] de bu ögeyi öne çıkarmıştır. İnkılap ile birlikte diğer önemli unsur ise değişimdir. Tıpkı ihtilalde olduğu gibi Yusuf Kemal Tengirşenk[38], Şevket Süreyya Aydemir[39] ve Emre Kongar[40] gibi isimler inkılapta da bu değişimin siyasi, sosyal ve ekonomik alanlardaki etkisine değinmişler ve bu değişimin köklü bir şekilde gerçekleştiği görüşü de kimi çevrelerce savunulmuştur.[41]

Bir toplumun siyasi ve sosyal hareketini ifade eden üçüncü bir kavram da devrimdir. Bu kavram, arkaya doğru yuvarlanmak anlamına gelen Latince "revolvere" kelimesinden gelen "revolution" karşılığı olarak batı dillerinde kullanılmıştır.[42] Türkçe sözlükte devrim sözcüğü, bir devletin siyasi, sosyal ve ekonomik yapısında zor kullanarak meydana gelen köklü değişiklik şeklinde tarif edilmiştir.[43] Bilim Terimleri Sözlüğü'nde bu kavramın Almanca, Fransızca ve İngilizce revolution sözcüğüne karşılık geldiği, eski ifadeyle inkılap olduğu ve Türkçe sözlükteki gibi bahsi geçen üç alandaki köklü değişiklik olduğu

34 Celal Nuri'ye göre; mevcut siyasi, sosyal ve ekonomik alandan yenisine geçmek tekâmülle veya inkılapla gerçekleşir. Bkz. Celal Nuri, *Türk İnkılabı*, Yay. Haz.: Recep Duymaz, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000, s.181.

35 Halil Nimetullah, inkılabın milli saha da meydana geldiğini ve böylelikle milli varlıkta yeni bir oluş, yeni bir gidişin doğduğunu ifade etmektedir. Bkz. Halil Nimetullah, "Türk İnkılabının Şümûlü", *Milli Mecmua,* C.9, Nu.99, 1 Aralık 1927, s.1590.

36 Kafesoğlu'na göre inkılap, şüphesiz bir yenilik getirmektedir. Bkz. Kafesoğlu-Saray, *Atatürk İlkeleri...,* s.6.

37 Aydemir, bir inkılap içinde yaşayan cemiyetin, durgun bir cemiyet olmadığını ve yeni kurulan nizamın aktif bir unsuru olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Şevket Süreyya Aydemir, "İnkılap Heyecanı", *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, S.2, 1932, s.5.

38 Yusuf Kemal Tengirşenk, inkılabın, siyasi, sosyal ve ekonomik alanlardaki değişim etkisine dikkat çekmiştir. Bkz. Yusuf Kemal Tengirşenk, *İstanbul Üniversitesinde Başlayan İlk İnkılap Tarihi Ders Notları*, Yay. Haz.: Oktay Aslanapa, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1997, s.293.

39 Şevket Süreyya Aydemir, Mahmut Esat Bozkurt'un İnkılap tarihi derslerinde siyasi, içtimai ve iktisadi alanlardaki değişimi ihtilal olarak nitelendirmesine karşı çıkmıştır. Ona göre bu kavram bahsi geçen değişim alanları için dar kalmakta ve bu yüzden o, daha geniş manada kullanılan inkılap tabirinin bu değişimi ifade etmekte daha uygun olacağını düşünmektedir. Bkz. Şevket Süreyya Aydemir, "İnkılap Kürsüsünde, İnkılap İlimleşmelidir", *Kadro Aylık Fikir Mecmuası,* S.28, 1934, s.10. Ayrıca Aydemir başka bir yazısında inkılabı, iktisat ve cemiyet müesseselerine intikal eden cemiyet hareketi şeklinde ifade ederek bir nevi inkılabın siyasi, sosyal ve ekonomik alanlardaki etkisine dikkat çekmiştir. Bkz. Şevket Süreyya Aydemir, "İnkılap Bitti mi?", *Kadro Aylık Fikir Mecmuası,* S.3, 1932, s.9.

40 Kongar, *Devrim Tarihi…,* s.21.

41 Tengirşenk inkılabı kökten ve az zamanda değişme olarak belirtmiştir. Bkz. Tengirşenk, *İstanbul Üniversitesinde…,*s.293. Atatürk döneminin önemli isimlerinden olan Vasfi Raşit'te (Seviğ) hakiki inkılabın cemiyeti temellerinden değiştiren sarsıntı olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Vasfı Raşit, *İnkılapların*…,s.12. Hamza Eroğlu' da kökten değişim olarak inkılabı dar anlamda ifade ederek sosyal hayatta ve sosyal müesseselerde kökten değişim şeklinde tanımlamıştır. Bkz. Eroğlu, *Türk İnkılap…,* s.4. İnkılap, siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda gerçekleşen köklü değişimdir. Bkz. Cemal Avcı – Adem Kara, *Türk İnkılabının Tarihi,* İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s.23.

42 Kubalı, *Türk Devrim…,* s.53.

43 Ayverdi, *Misalli Büyük…,* C.I, s.692.

belirtilmiştir.[44] Bir başka sözlükte ise devrimi ihtilal ve inkılap kavramları ile eş anlamlı tutup, siyasi, sosyal ve ekonomik alanda meydana gelen ani ve radikal değişim vurgusu yapıldığı görülmüştür.[45] Devrim kavramının tanımlamasında sözlüklerde görülen anlam farklılığı bu konuda fikir beyan etmiş hukukçular arasında da görülmüştür. Bilindiği üzere ihtilal kavramını canlı ve enerjik bir hareket olarak ve devrimin bir aşaması olarak ifade eden Abadan, devrimde ise yalnız yıkıcılığın değil yapıcılığın da temel olduğunun altını çizmiştir.[46] Böylece o, ihtilali ilk aşama olarak gösterirken vakanın yıkıcı tarafını öne çıkarmış, devrim için ise yıkıcılığı da barındırarak yapıcılığın esas olduğu vurgusunu yapmış ve iki kavram arasındaki ayrımı ortaya koymuştur. Nitekim Kubalı da Abadan ile benzer görüşü savunarak ihtilalin devrim yerine kullanılmayacağını ifade etmiştir.[47] Erol Cihan[48] ve Ahmet Mumcu da[49] konu hakkında meslektaşlarının görüşlerine benzer bir yorum yapmıştır. Toktamış Ateş ise devrimin, siyasi, sosyal ve ekonomik yapıdaki hızlı bir değişim olduğunu belirtmiş ve bu tanımdan hareketle her ihtilalin ve her inkılabın devrim olmayacağı kanısına varmıştır.[50]Ayrıca devrim mefhumu ile ilgili olarak Afet İnan, yapıcı ve ilerici,[51] Mehmet Sağlam toptan değişim[52] tanımlarını kullanmıştır.

İhtilal ile devrimin arasındaki temel benzerlik tıpkı ihtilal-inkılapta olduğu gibi siyasi, sosyal ve ekonomik alanlardaki değişimdir. Bununla beraber hukukçuların hemfikir oldukları konu ihtilal ile devrimin farklı dönemlerde oluştuğu düşüncesidir. Özellikle onlar, sözlük tanımlarında görüldüğü gibi ihtilalin yıkıcı yapısına dikkat çekmişler, devrimin ise yapıcı yönünü öne çıkarmışlardır. Böylece iki mefhum arasındaki fark yıkıcılık ve yapıcılık açısından belirginleşmiştir. Ancak devrimin yapıcı yönü ile siyasi, sosyal ve ekonomik alanlardaki köklü değişim tanımı inkılap kavramı içinde kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca bu iki kavramın revolution

44 *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi, 2011, s.313.
45 Ali Seyyar, *İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri,* İstanbul, Değişim Yayınları, 2007, s.231.
46 Abadan, *Türk İnkılap…,* s.6.
47 Kubalı, *Türk Devrim…,* s.54.
48 Erol Cihan'a göre; ihtilal devrimin ilk adımı, devrim ise ihtilalin son aşaması idi. Cihan, *Türk İnkılap…,* s.50.
49 O, devrim döneminde ihtilalin bitmiş olduğunu, ihtilalin bir düzensizlik dönemi devrimin ise düzenleme devri olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte ihtilalin geliştirdiği fikirlerin, devrim döneminde yani düzenleme devrinde uygulama alanı bulacağını da dikkat çekmiştir. Mumcu, *Tarih Açısından…,* s.2.
50 Ateş, *Türk Devrim…,* s.33-34.
51 Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi,* 3. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s.199.
52 Cihan, *Türk İnkılap…,* s.108.

karşılığı olarak kabul edilmesi, aralarındaki ayrımın ortaya çıkarılmasını ihtilale nazaran daha da zorlaştırmıştır.

Devrim ile inkılap arasında ayrım yapmak her ne kadar zor olsa da, bu ayrım hakkında birtakım görüşler sarf edilmiştir. Nitekim Hamza Eroğlu devrim kelimesinin ihtilali de barındırdığını ancak siyasi, sosyal ve hukuki olaylar için inkılap kavramını kullanmayı uygun bulmuştur.[53] Kubalı ise devrimi değişimin başlangıç safhası olarak değerlendirmekle birlikte inkılap kavramının bir halden başka bir hale geçişi daha iyi açıkladığını savunmuştur. Ancak o buna rağmen devrim tabirini kullanmayı tercih ettiğini açıklamıştır.[54] Taner Timur, devrim ve inkılap kavramları arasında siyasal bir ayrıma dikkat çekmiş ve Kemalizm ideolojisi ile bu durumu açıklamıştır.[55] Ayrıca inkılap kelimesinin Türkçeye uygun olmadığı görüşü de iki kavram arasındaki farkın belirlenebilmesinde diğer bir gerekçe olarak gösterilmiştir.[56] Bu iki kavram arasında bir ayrım olmadığı, hatta eş anlamlı olduğuna dair bulgu ise CHP'nin Mayıs 1935 tarihli parti programında görülmüştür. Bu programda devrim tabirinin Osmanlıca karşılığı olarak inkılap gösterilmiştir.[57] Görüldüğü gibi devrim ve inkılap kavramlarının ayrımı için sübjektif değerlendirmeler yapılmış ve ihtilale nazaran bu iki kavram arasındaki ayrımı tespit etmek daha zor hale gelmiştir.

Türk İnkılabının uygulayıcısı olan Atatürk ise ihtilal, inkılap ve devrim kavramları arasındaki farkı çeşitli konuşmalarında açıkça ortaya koymuştur. O, Türk İnkılabının tanımını yaparken bu inkılabın ihtilalden daha geniş bir değişim anlamına geldiğini belirtmiştir.[58] Nitekim ona göre inkılap, Türk Milletini geri bırakmış

53 Eroğlu, *Türk İnkılap...,* s.2.
54 Kubalı, *Türk Devrim…,* s.53.
55 Timur burada taban tabana zıt ancak temelde bütünleşen iki tezden bahsetmektedir. Ona göre ilk tez; 12 Eylül askeri rejimiyle niteliğini kazanan Kemalist tezdi. Bu tezin sahipleri günlük dilden devrim tabirini kaldırıp onun yerine inkılap kavramını kullanmak istemişlerdir. İkinci tez sahiplerinin askeri rejimle ortaya çıkan Kemalizm'i reddettiklerini söyleyen Timur bu tavırlarında haklı olduklarını belirtmiştir. Haklılıklarının gerekçesi olarak ise Kemalizm'in ideoloji haline getirildiğini esasında ideoloji olmaması olarak göstermiştir. Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası***,** Ankara, İmge Kitabevi, 1993, s.228-229. Doğu Perinçek ise Kemalizm'in burjuvazinin ideolojisi olduğunu kendilerinin ise Marksist olarak bir ideoloji şeklinde Kemalizm'i savunmadıklarını ifade etmiştir. Bununla beraber o, Kemalistlerin önderlik ettiği Milli Kurtuluş Savaşımız diyerek, bu savaşı devrimci tarihin bir parçası olarak gördüğünü eklemekten de geri durmamıştır. Bkz. Doğu Perinçek, *Kemalist Devrim,* İstanbul, Aydınlık Yayınları, 1977, s.85.
56 Ömer Asım Aksoy, "Devrim İnkılabı Yenmiştir", C.2, Y.2, S.10, *Türk Dili Dergisi,* İstanbul, Türk Dil Kurumu, 1989, s.8.
57 *Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi,* CHP Programı, Ankara, Ulus Basımevi, 1935, s.55.
58 "Ankara Hukuk Mektebi Açılışı", *Atatürk'ün Söylev Ve Demeçleri (ASD***)**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2006, s.689.

müesseseleri yıkarak yerlerine milletin ilerlemesini sağlayacak yeni müesseseleri koymak iken,[59] ihtilal, mevcut kurumları zorla değiştirmektir.[60] Ayrıca Atatürk, Türkiye'nin yaşadığı değişimi ve yeni düzeni genellikle inkılap tabiri ile açıklamıştır. O, 1930'lu yıllarda gerçekleştirilen bu değişimi *"Türk genel Devriminin kısa bir deyimi"*[61] şeklinde ifade ederek, inkılap yerine devrim tabirini kullanmayı tercih etmiş ve böylelikle iki kavramı eş anlamlı olarak kullanmıştır.

Gazeteci ve aynı zamanda siyasetçi olan Asım Us'un da bu kavramlarla ilgili düşüncelerini farklı zamanlarda ifade ettiği görülmüştür. Bu bağlamda ihtilal ile inkılap arasında mühim bir fark olduğunu belirten Us, ihtilali, inkılabı hedefleyen bir isyan hareketi, inkılabı ise ihtilalin neticesi şeklinde tarif ederek ikisi arasındaki ayrımı ortaya koymuştur. Ancak o, iki kavramın arasındaki ayrıma rağmen birbirlerinin yerine kullanılmasında sakınca görmemiş ve bazen inkılapların ihtilalsiz olabileceğini, her inkılabı da mutlak ihtilalle tanımlamanın yanlış olabileceğini eklemekten de geri durmamıştır.[62] Bununla birlikte hatıralarında da iki kavram arasındaki ayrıma dikkat çeken Asım Us, Türkiye Cumhuriyeti'nin ihtilal ile inkılap kavramlarını ayırdığını ifade ederek, ihtilali kanunsuz vasıtalarla, inkılabı ise kanuni yollarla yapılan esaslı değişiklik şeklinde tarif etmiştir.[63] İhtilal ile inkılap farklılığının yanı sıra Us'un, inkılap ile devrimi Atatürk gibi eş anlamlı olarak yorumladığı da görülmüştür.[64]

Tüm bu tanımlama ve değerlendirmelerden hareketle diyebiliriz ki ihtilal, mevcut cemiyetin durumunu şiddet kullanarak ani ve köklü değişime uğratma hareketidir. İhtilal, bu değişimi aşağıdan yukarıya doğru getirirken, inkılap ise köklü değişimi yukarıdan aşağıya doğru yönelttiğinden ihtilalden farklı olarak silaha ve şiddete başvurmaz. Bununla birlikte İnkılap, cemiyetin bütün alanlarında gerçekleştirdiği değişimle yeni bir düzen getirmenin adıdır. Devrim ise inkılapta olduğu gibi bozuk düzeni köklü bir değişime tabii tutarak yeni düzen kurma hareketidir. Devrim kavramının inkılap ile küçük sayılabilecek farklılıkları olsa da özellikle bu kavramın Türk siyasi hayatında ideolojik bir unsur haline gelmiş olması

59 Afet İnan, *Mustafa Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım*, Ankara, Altınok Matbaası, 1969, s.7. Afet İnan'ın aktardığına göre Atatürk, inkılap hareketinde dikkat edilecek temel noktanın cemiyete yeniliklerin kabul ettirilmesi olarak görmüştür. Bkz. İnan, *Türk Devrim...,* s.11.
60 Gürbüz D. Tüfekçi, *Atatürk'ün Düşünce Yapısı,* 3. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 1986, s.170.
61 "Cumhuriyet Halk Partisi Dördüncü Büyük Kurultayını Açarken", *ASD,* s.824.
62 Mehmet Asım, "İhtilal İle İnkılap Arasındaki Fark", *Vakit*, 16 Kasım 1933, s.1-4.
63 Asım Us, *Hatıra Notları*, İstanbul, Kitabevi, 2012, s.122.
64 Asım Us, "İnkılap Ne Demektir?", *Kurun,* 26 Mart 1935, s.1.

dikkate alınması gereken bir husustur. Bununla birlikte ihtilal, inkılap ve devrim kavramlarının anlam bakımından farklılıkları bulunsa da, bu üç kavramın aralarında temel iki benzerlik bulunmaktadır. Buna göre; üç kavramda da siyasi, sosyal ve ekonomik alanlardaki değişim hareketi görülmekle beraber yeni ve ileri düzen hedefi doğrultusunda gerçekleşmeleri de başta gelen benzerlikleridir.

Atatürk döneminde gerçekleşen köklü değişimle birlikte modernleşmenin başladığı dönem Türk İhtilali (Atatürk İhtilali), Türk Devrimi ve Türk İnkılabı olmak üzere farklı isimlerle anılmıştır. Nitekim Mahmut Esat Bozkurt ve Sabahattin Selek hem Atatürk İhtilali hem de Türk İhtilali diyerek bu dönemin 1919 sonrasında başlamış olduğuna dikkat çekmişlerdir.[65] Bunun yanı sıra hukukçular Yavuz Abadan[66] ve Erol Cihan[67] ile siyaset bilimciler Suna Kili[68] ve Sadi Irmak'ın[69] Türk İhtilali yerine bu dönemi Türk Devrimi ismiyle bağdaştırdıkları görülmüştür. Bunların dışında Atatürk dönemine verilen diğer bir isim ise Türk İnkılabıdır. Buna göre Peyami Safa Türk İnkılabının idealinin yeni devletin yaratılmasıyla ortaya çıktığını savunmuştur.[70] Hamza Eroğlu da Türk İnkılabını bir diriliş ve yenilik hareketi oluşuna dikkat çekmiş ve Milli Mücadele dönemini başlangıç olarak kabul etmiştir.[71] Celal Nuri ise, Birinci Dünya Savaşı'nın bitişiyle yeni bir tarih döneminin başladığını ve bu dönemi Türk İnkılabı ismiyle nitelemiştir.[72] Görüldüğü gibi Atatürk döneminde gerçekleşen değişim hareketi farklı isimlerle açıklanmıştır. Ancak gerek yukarıdan gelen bir hareket olması, gerekse köklü ve topyekûn bir değişim hareketini ifade etmesi bakımından Türk İnkılabı tabiri diğerlerine nazaran Atatürk dönemi

65 Bozkurt, 1919'da başlayan Atatürk İhtilali diyerek, Milli Mücadele dönemi ile bu sürecin başladığına dikkat çekmiştir. Bkz. Mahmut Esat Bozkurt, *İstanbul Üniversitesinde Başlayan İlk İnkılap Tarihi Ders Notları* Yay. Haz. Oktay Aslanapa, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1997, s.46. Ayrıca Bozkurt Atatürk İhtilali olarak isimlendirdiği dönemi Türk İhtilali şeklinde de tanımladığı ve bu ihtilalin sembolünün altı ok olduğunu belirtmiştir. Bkz. Bozkurt, *İstanbul Üniversitesinde…,* s.32. Bozkurt gibi Selek'te, Milli Mücadele'nin Anadolu'da kaynağını bulmuş olması, bu mücadelenin liderinin Anadolu'da barınmış olması ve İstanbul'un karşısına Anadolu'nun dikilmesi gibi gerekçeleri göstererek bu döneme Anadolu İhtilali, Atatürk İhtilali ve Türk İhtilali isimlerini vermiştir. Bkz. Selek*, Anadolu….,* s.220.

66 Yavuz Abadan Türk Devrimi'nin yeni hukuk nizamı yarattığını ve böylelikle teokratik esaslara dayanan bir devletin yaşama imkanını kaybettiğini belirtmiştir. Bkz. Abadan, *Türk İnkılap…,* s.13

67 Erol Cihan ise, Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşu, oluşumu, gelişimini ve dayandığı düşünce temellerini Türk Devrimi adını verdiğini ifade etmiştir. Bkz. Cihan, *Türk İnkılap…,* s.8.

68 Suna Kili de Atatürk döneminde gerçekleştirilen modernleşmeye Türk Devrimi ismini vermiştir. Bkz. Suna Kili, *Türk Devrim Tarihi*, 4. Baskı, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1995, s.254.

69 Türk Devrimi'nin 1919'dan itibaren vatanın sınırlarını çizdiğini belirten Sadi Irmak, böylelikle bu hareketin başlangıcı olarak Milli Mücadele'ye işaret etmiştir. Bkz. Sadi Irmak, *Atatürk Devrimlerinin Karakteri,* İstanbul, İstanbul Üniversitesi Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1974, s.93.

70 Peyami Safa, *Türk İnkılabına Bakışlar*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1988, s.118.

71 Eroğlu, *Türk İnkılap…,*s.18.

72 Celal Nuri, *Türk İnkılabı*, s.1.

modernleşmesini tanımlamaya daha uygun düşmektedir. Nitekim Atatürk ve çalışmamızın ana konusu olan Asım Us'un ihtilal ve devrime nazaran inkılap tabiri üzerinde durdukları ve çoğunlukla Türk İnkılabı ifadesini kullanmış olmaları, onların da bu dönemin isimlendirilmesinde bu ifadeyi benimsemiş olduklarını göstermektedir.[73]

Türk İnkılabı, Türk tarihinin önemli bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. Bu inkılap ile Türkiye, siyasi, hukuki ve sosyal alanlarda köklü bir değişime tabii tutularak yeni bir görünüm kazanmıştır. İşte bu köklü değişim sürecini yakından takip edenlerden biri de Mehmet Asım Us 'tur. Us, hem gazeteci hem de bir siyaset adamı olarak sürece dâhil olmuş ve siyasi, sosyo-kültürel alanlarda gerçekleşen inkılaplara dair görüşlerini ortaya koymuş bir şahsiyettir.

73 Atatürk ve Asım Us'un Türk İnkılabı ifadesi, çalışmamızın ikinci bölümünde ele alınmıştır. Ayrıca şurası bir gerçek ki, Atatürk'ün Türk Devrimi ifadesini kullanmasındaki ana neden 1930'lu yıllarda başlayan Türkçenin, Arapça ve Farsça sözcüklerden arındırılma politikasıdır. Nitekim CHP'nin 1931 tarihli programına bakıldığında partinin inkılapçı olduğu vurgusu yapılmıştır. . Bkz. *TBMM Arşivi,* CHP Nizamnamesi ve Programı, Ankara, TBMM Matbaası, 1931, s.31. Ancak bahsi geçen Türkçeleştirme politikasının zirvede olduğu bir dönemde açıklanan 1935 tarihli parti programında ise Türkiye'nin devrimci bir Cumhuriyet olduğu ifadesine yer verildiği görülmüştür. Bkz. *TBMM Arşivi*, CHP Programı, Ankara, Ulus Basımevi, 1935, s.3-4. Bununla beraber Güneş Dil teorisinden istenilen sonucun alınmaması neticesinde Türkçeleştirme politikası etkisini kaybetmiş ve 1937 tarihinde ilkelerin anayasaya dâhil edilmesi için mecliste gerçekleşen görüşmelerde "İnkılapçı Türkiye" ifadesine yer verilmiştir. Bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC***)**, "Teşkilat-ı Esasiye Encümeni Mazbatası", D.V, İ.S., II, C.XVI, (5 Şubat 1937), s.4. Anlaşılan o ki, inkılap ve devrim kavramları eş değerde görülüp aralarındaki ayrım sadece Türkçe-Arapça sözcük olmalarından kaynaklanmıştır. Bununla ilgili olarak Emre Kongar'da devrim tabirinin Türkçedeki özleştirme hareketlerinin ürettiği bir terim olarak değerlendirmiştir. Bkz. Kongar, *Devrim Tarihi…,* s.21.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEHMET ASIM US'UN HAYATI

1.1. AİLESİ

Mehmet Asım (Us)[74] 29 Mart 1884 (17 Mart 1300) tarihinde Aydın vilayetine bağlı Gördes kazasında doğdu.[75] 1927 tarihinde Ragıp-Ruhsar kızı Fatma Kâmuran Hanım'la evlenen Asım Us'un, Hasan Ragıp adında bir çocuğu oldu.[76] Babası tüccar Hacı Hasan Efendi[77] annesi Sıdıka Hanımdı. Beş çocuğun en büyüğü olan Mehmet Asım'ın kardeşleri sırasıyla: Zarife (Kadayıfçı), İsmail Hakkı (Tarık), Zübeyde (Çiçekoğlu) ve Hasan Rasim (Us) idi.[78]

---

74 Soyadı Kanunun kabul edildiği dönem aynı zamanda öz Türkçeleştirme çalışmalarının yoğun olduğu bir dönemdir. Us soyadı bu çalışmaların da etkisiyle Asım Us tarafından Ankara'dayken alınmıştır. Onun ardından Annesi Sıdıka Hanım çocuklarının uslu olmasından kıvanç duyduğu için bu soyadını kütüğe yazdırmıştır. Aynı şekilde soyadı kanunu öncesinde Us takma adıyla yazılar yazan Hakkı Tarık ile en küçük erkek kardeşi Hasan Rasim'de bu soy ismi etrafında birleşmişlerdir. "Us Kardeşler", *Kurun,* 22 Kasım 1934, s.1-2. Asım Us, soyadlarının Atatürk tarafından verildiğini ve Us ailesinin de bu armağanı unutmayacağını belirtmektedir. Bkz. Us, *Hatıra…,,s*.72.

75 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi *(BOA), DH.SAİDd***,** (Defterler), 161/58.

76 *Türk Parlamento Hayatı TBMM III. Dönem (1927-1931***)**, yay. Haz. Kâzım Öztürk, Türk Parlamento Araştırma Grubu C.III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s.79. Bazı kaynaklarda Asım Us'un 1927 yerine 1924 tarihinde evlendiği belirtilmiştir. Bkz. Mücellidoğlu Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler,* C.III, Ankara, Mars Matbaası, 1968, s.1137. Nuri Akbayar-Orhan Koloğlu, *Gazeteci Bir Aile Us'lar,* Ankara, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, 1996, s.51.

77 *BOA, DH.SAİDd,* 161/58.; *Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi (TBMM Arşivi),* Mehmet Asım Us Sicil Dosyası, Sicil No: 657. Asım Us, babasının ticari işinin ne olduğunu 1931 tarihinde ihracat ile ilgili yazdığı bir köşe yazısında detaylı bir şekilde bahsetmektedir. O, babasının palamut ticareti ile uğraştığını, kendisinin okul tatillerinde her yaz Gördes'e gittiğini ve babasının işleriyle ilgilendiğini belirttikten sonra Babasının en çok Bolu deresinden birkaç bin kantar palamut aldığını, bunları işlettiğini ve belirli bir yerde topladıktan sonra İzmir'de bulunan Gördesli bir komisyoncuya gönderdiğini anlatmaktadır. Bununla birlikte o, bu komisyoncunun müşteri bulduğunda palamutları sattığını, masrafını bedelinden çıkarıp, sonucunu bildirdiği bilgisini vermektedir. O yine tatil döneminde memleketine gittiğinde babasına palamutları kimlere ve kaça sattığını öğrenmek için sorular sorduğunu ancak babasının bu sorulara cevap veremediğini aktarmaktadır. Bunun sebebi olarak komisyoncunun sadece satılan malın kâr mı yoksa zarar mı olduğunu bildirdiğini, babasının da bu durumu kâfi gördüğünü anlatmaktadır. Bkz. Mehmet Asım, "İhracat İşlerimiz", *Vakit*, 3 Haziran 1931, s.1. Ayrıca Asım Us'un babasının "Hacı Hasan Hulusi Efendi" olarak da tanındığı ve ticari anlamda saatçilik mesleği ile de uğraşarak maddi durumunun iyi olduğu ifade edilmektedir. Bkz. Akbayar-Koloğlu, *Gazeteci…,* s.3.

78 Akbayar-Koloğlu, *Gazeteci…* s.3. DİA'daki Hakkı Tarık Us maddesinde, onun, Mehmet Asım ve Hasan Rasim'den sonra ailenin üçüncü çocuğu olduğu bilgisi verilmektedir ancak bu bilgi yanlıştır. Çünkü Hakkı Tarık 1889 doğumlu olup Hasan Rasim Us'un abisidir. Bkz. *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi,* C.VIII, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2007, s.419. Ayrıca Hasan Rasim 1903 tarihinde doğmuş ve Us kardeşlerin en küçüğü olarak bilinmektedir. Bkz. Zeynep Uysal, *Us Kardeşler ve Vakit Gazetesi,* İstanbul, İstanbul Basın Kurumu Tesisleri, 1991, s.149. Hasan

Üç erkek kardeşin yakın arkadaşı olan Hakkı Süha (Zengin), onların kendi şecerelerini hiç araştırmadığını ancak baba tarafından soyadlarının "Sultanlar" olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca o, Asım Us'u, ağırbaşlı, tahkik yolunda çok sabırlı, herhangi bir meselede taraf tutmadan muhakeme yapabilen ve hükümlerini zamanın yalanlamasından şiddetle çekinen bir kişi olarak tarif etmişti. Hakkı Süha'nın sadece Asım Us'u değil, onun kardeşlerinin özelliklerini de aktardığı görülmüştür. Hakkı Tarık'ı o, dürüst, mert, namuslu, akıllı ve cesur bir şekilde, Hasan Rasim'i, doğuştan sanat yeteneği olan, resim, heykel, roman, hikâye ve deneme alanlarına ilgi duyan bir kişilik sahibi idi. Zübeyde Hanım için ise "*üstün yaradılışlı"* tanımlamasını yapmakla birlikte halı dokuduğunu, tığ ve mekik işleriyle uğraşmasından dolayı kasabada "*eşsizliği"* ile meşhur olduğunu aktarmaktaydı. Ayrıca Zübeyde Hanım'ı tanıyanların, onun ev hanımlığının, anneliğinin en temiz ve en yüksek bir örneği olarak gösterdiklerini de eklemişti.[79]

Kardeşler arasında Türk gazeteciliği ve Türk siyasi hayatında önde gelen iki isim Mehmet Asım Us ve Hakkı Tarık Us 'un arasındaki bağ da oldukça kuvvetliydi. Nitekim Asım Us, herkesin kendilerine iki kardeş gibi baktığını, ancak bu iki kardeşin iş hayatında tek bir kişi haline geldiğini, hiçbir zaman ayrılmadıklarını, ihtilafa düşmediklerini ve sınırsız bir şekilde birbirlerine itimat ve saygı gösterdiklerini belirtmekteydi.[80] Hatta Asım Us, yazı yazmaya başladığı ilk yıllarda "Tarık" mahlasını kullanmış, kardeşi Hakkı Tarık'ın bu mahlası sevdiğini fark ettiğinde Tarık ismini ona vermiş ve böylece kardeşinin asıl adı İsmail Hakkı iken

---

Rasim Us, Asım ve Hakkı Tarık Us'un kardeşidir. Bkz. İhsan Işık, *Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C.9, Ankara, Elvan Yayınları, 2006, s.3680.

79 Hasan Rasim Us-Hakkı Süha Zengin, *Hakkı Tarık Us,* Yay. İstanbul, Vakit Matbaası, 1957, s.21-23. Ayrıca Hakkı Süha, Us ailesinin atalarının Sultanlar olduğunu ifade ederken bu isimle ilgili iki görüşün olduğunu belirtmiştir. Bunlardan ilki Selçuklu devletinin yıkılışından sonra Anadolu toprakların oluşan küçük-büyük beyliklerden birinin Sultanlar olabileceği düşüncesidir. İkinci görüş olarak da tarikat yolunda yükselip ermiş kişilere de Sultanlar denildiğini bu yüzden Us ailesinin dedelerinin tasavvuf sultanlığına yükselmiş olabileceğini öne sürmüştür. Us-Zengin, *Hakkı Tarık…,* s.21.

80 Us-Zengin, *Hakkı Tarık…,* s.135. İki kardeşin Vakit gazetesinden çalışma arkadaşları olan Enes Tahsin (Til), Asım Us'un sık sık, Hakkı fesimi getir dediğini, Hakkı Tarık'ın da bunu duyunca elindeki işi bırakarak, şikayet etmeksizin abisinin fesini getirdiğine dair bir anekdot anlatmıştır. Us-Zengin, *Hakkı Tarık…,* s.115. Kemal Tahir, Yol Ayrımı adlı romanında Asım ve Hakkı Tarık Us kardeşlerden, *"…Halk Fırkası'nın en nüfuzlularından iki mebus…Ayrıca İsmet Paşa'nın yakınları. Çoğu akşam yemeklerini Gazi Paşa'nın sofrasında yiyenler"* olarak bahsetmektedir. Bkz. Kemal Tahir, *Yol Ayrımı*, İstanbul, Sander Yayınları, 1971, s.2.

sonrasında Hakkı Tarık Us olmuştu.[81] On dört yaşında ortaokul ve lise eğitimi için İstanbul'a gelen Asım Us,[82] bir müddet sonra kardeşi Hakkı Tarık'ı da yanına almıştı.

Asım Us'un kardeşi Hakkı Tarık 1889'da Gördes'te doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Gördes'te yapan Hakkı Tarık, yüksek tahsili için abisi Mehmet Asım'ın yanına İstanbul'a gitmiş ve Darülfünun Hukuk Fakültesi'ne kaydolmuştu.[83] 1911'de buradan mezun olan Hakkı Tarık abisi gibi Tanin'de gazeteciliğe adımını attı. O, gazetecilikte olduğu gibi hocalıkta da Asım Us'un izinden gitmiş ve daha sonra Vakit gazetesi kadrosuna dâhil olmuştu.[84] Ardından 1923'de Giresun milletvekili seçilmiş ve 1939 yılına kadar aralıksız mecliste bulunmuştu.[85] Hayatının sonlarına doğru sağlık problemleriyle uğraşan Hakkı Tarık, 21 Ekim 1956 tarihinde vefat etti.[86] Abisi Asım Us, Hakkı Tarık'ın mezarı başında onun vasiyetnamesinin yerine getirileceğini söyledi.[87]

Asım Us'un Hakkı Tarık gibi gazeteci kardeşlerinden Hasan Rasim, 1903'de Gördes'te doğdu. İlköğrenimini Gördes'te yaptıktan sonra Hakkı Tarık'ın onu İstanbul'a getirtmesiyle eğitimine burada devam etti. Abileri gibi Vakit gazetesinde mesleğini icra eden Hasan Rasim aynı zamanda sanata da ilgi duydu.[88] Hasan Rasim Us, 6 Temmuz 1967 tarihinde Viyana'da rahatsızlanarak hayatını kaybetmiştir.[89]

1.2. EĞİTİMİ

İlk eğitimine Gördes'te başlayan Mehmet Asım, orta eğitimini İstanbul Beşiktaş Askeri Rüştiyesi'nde tamamladı. Sonrasında lise eğitimi için başladığı Vefa İdadisi'nden "*âliyy-ül âlâ"* (Pekiyi) derecesiyle mezun oldu. Yüksek tahsili için 9 Ekim 1904 (9 Teşrin-i Evvel 320)'de 243 öğrenci numarasıyla Mülkiye Mektebi'ne

81 Selahattin Öztürk-Abdurrahman M. Hacıismailoğlu, "Us, Hakkı Tarık", *DİA,* C.42, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, s.188. Asım Us'un Tarık mahlasını kullanma sebebi onun, Abdülhak Hamit'in ünlü kahramanı "Tarık"ı beğenmesinden dolayıdır. Hatta o, kimi yazılarına Tarık imzasını atmıştır. Bkz. Sevgi Satı, "Asım Us'un Milletvekilliği Döneminde Yakın Tarihimizin Önemli Olaylarına Bakışı (1927-1950)", *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,* Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s.5-6.
82 Us, *Gördüklerim…,* s.172.
83 Selahattin Öztürk-Abdurrahman M. Hacıismailoğlu, "Us, Hakkı Tarık", *DİA,* C.42, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, s.188.
84 Uysal, *Us Kardeşler…,* s.106-108.
85 Akbayar-Koloğlu, *Gazeteci…,* s.78.
86 Asım Us, Hakkı Tarık'ın son günlerini anlatmıştır. Bkz. Us-Gezgin, *Hakkı Tarık…*,s.41-43. Uysal, *Us Kardeşler…,* s.136-137.
87 Us-Gezgin, *Hakkı Tarık…,* s.15. Asım Us'un da davacı olduğu Hakkı Tarık Us'un vasiyetnamesi için bkz. "Hakkı Tarık Us'un Vasiyeti", *Müteferrika Altı Aylık Kitabiyat Dergisi*, S.15, 1999, s.3-15.
88 Uysal, *Us Kardeşler…,* s.149-158.
89 Akbayar-Koloğlu, *Gazeteci…*,s.148.

başlamış ve bu okulu aldığı sıralı dersler sonrasında 8 Temmuz 1907 (25 Haziran 323)'de "*âlâ"* (iyi) derecesiyle bitirdi.[90] Asım Us'un bütün eğitim-öğretim hayatı Sultan II. Abdülhamit döneminde gerçekleştiğini görmekteyiz. Özellikle sultanın son dönemlerinde yaşanan birtakım siyasi ve sosyal sıkıntıları öğrencilik yıllarında yakından hissetmiş olan Us, bu dönemi, "*mekteplerde Abdülhamit istibdadının bu korkunç sansürü*"[91] şeklinde tarif etmişti. Nitekim o, bu tarifini Mülkiye yıllarına ait şu hatırası üzerine yapmıştı:

"…1907 senesinde Mülkiye Mektebi'nin son senesinde Devlet Umûmi Hukûku imtihanını veriyordum. O zaman Mülkiye'de müdür olan Hacı Recaî Efendi, saray adamı diye tanınıyordu. Devletler Hukûku derslerinde sarayın talimatı dışında bir şey okutulup okutulmadığı anlaşılmak için, bu imtihan müdürün odasında yapılıyordu. İmtihanda bana çıkan suallerden biri "Uhûd- Atîka" yani eski muahedeler bahsi idi. O zamanlarda yüksek okullarda hemen bütün dersler talebeye not yazdırmak suretiyle verilirdi. Ben derslerimi bizden bir sene evvel mektepten çıkmış olan bir arkadaşımın not defterlerinden takip etmiştim. Bizim sınıfta hocamızın uhudü atika unvanı altında okuttuğu ders bir sene evvel "kapitülasyonlar" şeklinde verilmiş. Fakat Devletler Hukuku dersinde "kapitülasyon" kelimesinin kullanılması yasak edilmiş. Hocamız Mahmut Esat Efendi de bizim sınıfta yazdırdığı notlarda artık bu kelimeyi kullanmamış. Ben bu yasağın farkında değildim. Tabii olarak cevap verirken "kapitülasyonlar" tabirini kullanmaya başladım. Mahmut Esat Efendi birdenbire sözümü kesti:

-Ne söylüyorsunuz? Ben dersimde Kapitülasyon diye bir şey söylemedim… Bu ihtar üzerine biraz şaşırdım ve durakladım. Mahmut Esat Efendi'de sualini değiştirdi. İmtihandan sonra işini bitirerek evine giderken hocanın yolunu bekledim. Uhûd-ı Atîka yerine kapitülasyon dememden niçin hoşlanmadığını öğrenmek istiyordum.. Mahmut Esat Efendi sualime güldü:

-Ben sana yanlış söylüyorsun, demedim. Ben dersimde kapitülasyon kelimesini kullanmadığımı söyledim, dedi…"[92]

---

90 *BOA, DH.SAİDd,* 161/58.; Çankaya, *Yeni Mülkiye…,* s.1136. Asım Us Vefa İdadisinde talebe olduğu dönemde edebiyat meraklısı olduğunu hatta Hüseyin Cahit Yalçın'ın Servetifünun'da yayımladığı makaleleri dikkatle takip ettiğini ifade etmiştir. Bkz. Us, *Gördüklerim…,* s.71.

91 Us, *Gördüklerim…,* s.192.

92 Us, *Gördüklerim…,* s.191. Asım Us, hatıralarında anlattığı bu anısı üzerine birtakım değerlendirmeler de yapmıştı. Ona göre, Mülkiye Mektebi devletin idari ve siyasi teşkilatlarında kullanılmak için kalifiyeli memur yetiştirmek amacıyla kurulmuştu. Bu yüzden o, kapitülasyon kelimesinin yasaklanmamasını aksine bu kelimenin devlet ve millet açısından ne kadar zararlı olduğunun anlatılmasının önemine değinmişti. Bkz. Us, *Gördüklerim....,* s.191.

Mülkiye'deki eğitiminde öğrendiği Fransızcasının[93] yanında hukuk ve idarecilik bilgisi almış, eylemci, örgütçü bir niteliğe sahip olmayan ve okumayı seven, Mehmet Asım Us'un 1904-1907 yılları arasındaki Mülkiye'den dönem arkadaşları: Hasan Vasfi (Menteş), Mustafa Safvet (Tuncay) ve Baha Tevfik gibi kişiler Cumhuriyet döneminde önemli birer isim haline gelmişlerdi. Ayrıca Us'un, İbrahim Hakkı Paşa (Sadrazam), Emrullah Efendi (Maarif Nazırı), Necmettin Molla, Tevfik Fikret ve Hüseyin Cahit gibi önemli siyasetçi ve aydınlarının öğrencisi olması, onun düşünce dünyası üzerinde büyük bir etkiye neden oldu.[94]

1.3. MESLEK HAYATI

8 Temmuz 1907 tarihinde Mülkiye Mektebi'nden mezun olan Asım Us, dokuz gün sonra 17 Temmuz 1907 tarihinde iki yüz elli kuruş maaşla Ziraat Bankası Piyango Kâtipliğine tayin oldu. Bir süre sonra 15 Mart 1908'de mektepten aldığı maaşı iki yüz elli kuruştan üç yüz kuruşa çıkarıldı. Asım Us, piyango kâtibiyken 28 Kasım 1908 tarihinde beş yüz kuruş maaşla Aydın vilayeti maiyet memuriyetine tayin oldu ve bunun üzerine 14 Aralık 1908'de bir buçuk sene yürüttüğü Ziraat Bankası'ndaki görevinden istifa etti. Daha sonra, Maiyet memurluğu görevinden Gördes Kaymakamlığı'na atandı.. Böylece o, 14 Haziran 1909'da iki yüz yirmi beş kuruş zam alarak kaymakamlık görevine başladı. Gördes'teki Kaymakamlık vazifesini bir müddet yerine getirdikten sonra 14 Eylül 1909 tarihinde bin beş yüz kuruş maaşla Elmalı kazası Kaymakamlığı'na tayin edildi. 3 Ekim 1909'dan 7 Şubat 1910 tarihine kadar buradaki görevini yerine getiren Us'un, bu süreç içerisinde genç yaşına rağmen faydalı işlerde bulunduğu ve ahlaklı davrandığı siciline eklendi.[95]

7 Şubat 1910'da Kaymakamlık görevinden ayrılmasının ardından Nisan 1910 tarihinde tekrar İstanbul'a gelen Asım Us, gazetecilik mesleğine ilk adımı da bu günlerde atmıştı. Tanin'de çalışmaya başladığı zamanlarda İstanbul Darülmuallimin de edebiyat, malumatı kanuniye ve ahlak dersleri hocası olmuş ve buna ek olarak Galatasaray Sultanisinde Türkçe öğretmenliği de yapmıştı.[96] Ayrıca Us, 1914-1918

93 *TBMM Arşivi,* Mehmet Asım Us Sicil Dosyası, Sicil No:657.
94 Akbayar-Koloğlu, *Gazeteci…,*s.17-18.
95 *BOA, DH.SAİDd,* 161/58; İsmail Dervişoğlu tarafından yayına hazırlanan Gördüklerim Duyduklarım ve Duygularım ile Hatıra Notları adlı eserlerde Asım Us'un hayatı kısmında birtakım yanlış tarihlendirmeler tespit edilmiştir. Buna göre; Asım Us'un Ziraat Bankası Piyango Kâtipliğine tayini bahsi geçen eserlerdeki gibi Eylül 1907 değil, Temmuz 1907'dir. Aynı şekilde eserlerde Asım Us'un İzmir vilayeti maiyet memurluğuna atanma tarihi Eylül 1908 olarak gösterilirken, doğrusu 28 Kasım 1908 tarihi olacaktır.
96 Akbayar- Koloğlu, *Gazeteci…,* s.21.

tarihleri arasında Maliye Nezareti'nde mümeyyizlik görevinde de bulunmuştu.[97] Bununla birlikte Asım Us'un, Hakkı Tarık Us Kütüphanesi Tesisi Tenfiz memurluğunun yanı sıra Basın Kurumu Tesisi idare kurulu ve Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu üyelikleri bulunmaktaydı.[98]

1.4. GAZETECİLİĞE BAŞLAMASI VE VAKİT GAZETESİNİN KURULUŞU

Elmalı'daki görevinin ardından İstanbul'a gelen Asım Us, Tanin Gazetesi'nde Mülkiye'den hocası Hüseyin Cahit Yalçın'ın yanında çalışmaya başladı. Bu gazete, 2 Ağustos 1908 tarihinde Hüseyin Cahit, Tevfik Fikret ve Hüseyin Kazım tarafından çıkarılarak II. Meşrutiyet döneminin ilk gazetelerinden biri oldu[99] İstanbul'da günlük olarak yayınlanan Tanin Gazetesi, dönemi itibariyle oldukça popüler bir gazete idi.[100] Asım Us ise dönemin önde gelen bu gazetesinde "Dereden Tepeden" başlığı ile haftada üç gün mizahi yazılar yazmış, ayrıca haftada bir defa olarak "Karikatür"[101] başlığı altında o zamanın tanınmış şahsiyetlerini mizahi bir üslupla çizmişti.[102] Asım Us, Tanin'de çalışmaya başladığı dönemi yıllar sonra şu sözlerle anlatmıştır:

> "*Gazeteciliğe 10 Temmuz inkılabından birkaç sene sonra Tanin gazetesinde başladım. Bazen tercümeler yapıyor, bazen de fıkralar yazıyordum. Esasen bundan evvel de aşağı yukarı memlekette tam bir matbuat hayatı yoktu. Muhittin Birgen, Fazıl Ahmed aynı sene içinde matbuata intisap etmiştik. Gazetede Karikatür serlevha sile mizahî bir şekilde portreler yazmaya başladı. İlk defa Fazıl Ahmed, Rıza Tevfik'in bir portresini yazdı. Bunu Muhittin Birgen'in Hüseyin Cahit'in portresini çizen bir yazısı takip etti. Üçüncü yazıyı ben yazdım. Ben de o zaman Mektebi Mülkiye ve Hukukta profesör olan Mahmut Esat Efendinin portresini yapmıştım. Arkadaşlar benimkini daha çok beğendiler. Bundan sonra haftada bir defa Karikatür başlıklı sütunda portreler yapmak vazifesi bana düştü. Bu sütunda haftada bir defa mizah yapıyordum.*

97 Şükran Kurdakul, *Düşün ve Edebiyatımızda Şairler ve Yazarlar Sözlüğü,* 4. bs, İstanbul, Gözlem Matbaacılık, 1983, s.491.
98 *Cumhuriyet,* 13 Aralık 1967, s.5. İstanbul Şehir Üniversitesi Kütüphanesi Taha Toros Arşivi, No: 14484006.
99 Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın*, Ankara, Güven Matbaası, 1971, s.171. Gazetenin ortaya çıkarılma fikri ve sermayesi Hüseyin Kazım'dan, adı Tevfik Fikret'ten gelmiştir. Ayrıca gazetenin başyazarı Hüseyin Cahit olmuştur. Bkz. Us, *Gördüklerim…,* s.2.
100 Emin Dalmış, "II. Meşrutiyet Döneminde Tanin Gazetesi (1908-1909)", *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s.7.
101 Asım Us'un Karikatür kitabı için bkz. Mehmet Asım, *Karikatür,* İstanbul, Tanin Matbaası, 1911. Aynı eser Seval Şahin tarafından transkript edilerek basılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Asım Us, *Karikatür II. Meşrutiyet Döneminin Ünlü Simaları*, Yay. Haz. Seval Şahin, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2019.
102 Uysal, *Us Kardeşler…,* s.10.

Bilâhare Dereden Tepeden diye bir sütun açtık. Haftada üç dört defa da bu sütuna yazı yazmak benim vazifem oldu."[103]

Asım Us ve Fazıl Ahmet'in Tanin çatısı altında yazılar yazması, gazetenin başyazarı Hüseyin Cahit tarafından "*Tanin ailesinin güçlendirilmesi"* şeklinde tarif edilmişti. H. Cahit'e göre, onlar rahatça yazılar yazmış ve genç kuşağın bu kalemlerinin kendi yanında geliştiklerini ifade etmişti.[104] Nitekim Asım Us'da mizahi bir üslupla gerçekleştirdiği bu yazılarından dolayı hiçbir eleştiriye uğramadığını hatıralarında belirtmişti.[105]

Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşı'nda yenilgiye uğraması üzerine Tanin gazetesi de yayın hayatını durdurmuştu. Bu dönemde Us'un sağlığı önemli derecede bozulmuş ve gazetecilik hayatına bir süre ara vererek İsviçre'deki Davos sanatoryumuna* giderek bir senelik tedavi sürecine girmişti. Tedavisinin ardından 1914'de yurda döndükten sonra Maliye Bakanlığındaki görevine başlayan Us, aynı zamanda sabah gazetesinde Ahmet Emin'in yokluğunda başyazarlık yapmıştı.[106] Ahmet Emin'in başında bulunduğu Sabah gazetesinin maddi olarak büyük kazançlar sağlaması ona yeni bir gazete çıkarma fikrini sağlamış ve bunun için Asım Us'a ortaklık teklifinde bulunmuştur.[107] Asım Us ise Ahmet Emin'in "ortaklık teklifi" olarak ifade ettiği durumu hatıralarında şu şekilde anlatmaktaydı:

"*Ahmet Emin Yalman, I. Dünya Harbi içinde Sabah gazetesinin başyazarı idi. Bir aralık harp sahalarını görmek için Almanya'ya gitmişti. Bir buçuk ay kadar devam eden bu tetkik seyahati sırasında gazeteyi bana bırakmıştı. Bu münasebetle aramızda*

---

103 Nusret Safa Coşkun, "Matbuat Hatırları", "Nasıl Gazeteci Oldum", *Son Posta,* 14 Aralık 1939, s.6.

104 Hüseyin Cahit Yalçın, *Edebiyat Anıları*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yay. Haz. Rauf Mutluay, 1975, s.167.

105 Us, *Gördüklerim…,* s.8.

*Veremli hastalıklarla mücadele için 1860'larda açılan tedavi merkezi.

106 Us, *Gördüklerim…,* s.11-12.; Uysal, *Us Kardeşler…,* s.11-12.

107 Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1888-1918),* C.I, İstanbul, Yenilik Basımevi, 1970, s.293.Asım Us ise hatıralarında yeni gazete çıkarma fikrini ara ara birlikte konuştuklarını, gazete fiyatlarının on paradan yirmi paraya çıkmasıyla bu kararı birlikte aldıklarını ifade etmiştir. Bkz. Us, *Gördüklerim…,* s.12. Ahmet Emin Yalman, Asım Us'un Kaymakamlık görevi zamanlarında kendisine bir anısını anlattığını ve bunun üzerine Asım Us'a ısındığını belirtmiştir. Ahmet Emin, Us'un bu hatırasını şu şekilde aktarmıştır: "*Mehmet Asım gideceği ilçede entrikacı eşraf grubu bulunduğunu, bunların her kaymakamı mutlaka hükümleri altına almak iddiasında olduklarını, yola gelmeyen kaymakamın yattığı yere bir kadın sokarak baskın yaptıklarını, sonra ortak imzalarla İstanbul'a telgraf yağdırdıklarını haber alır. Bunun üzerine bir sahra yatağı ile doğruca kaymakamlık odasına gider, jandarmayı çağırır ve der ki: "Makam odasının önünde daima bir nöbetçi bekleyecek, hiçbir bahane ile içeri kadın sokulmasına meydan bırakılmayacak." Bu tedbir işe yaramış. Asım, bütün tecrübesizliğine rağmen kurnaz eşrafı mat etmenin yolunu bulmuş."* Yalman, *Yakın Tarihte…,* C.I, s.293.

teessüs eden dostluğu bir iş arkadaşlığı haline getirmek için ara sıra birlikte gazete çıkarmayı düşünürdük. Harbin son safhalarında İstanbul gazeteleri fiyatlarını on paradan yirmi paraya çıkardılar. Fiyatların bu şekilde artması üzerine birlikte gazete çıkarmak fikrini tatbik zamanı geldiğine hükmettik."[108]

Yeni bir gazete çıkarma kararını beraber aldıklarını ifade eden Us, bu gazetenin isminin belirlenmesi için şunları ifade etmişti:

"Ahmet Emin Yalman ile birlikte müşterek imzalı bir arzuhal verdik. Çıkaracağımız gazetenin adı Haber olacaktı. Birkaç gün sonra o zaman Matbuat Müdürü olan Hikmet'ten bana bir telefon geldi: "Asım, bir gazete imtiyazı istiyorsunuz. Vereceğiz. Fakat ben gazetenin adını beğenmedim. Daha güzel bir isim var. "Vakit" ismini kabul ediniz. Vakit eski bir gazetenin adıdır. Çoktan imtiyaz hakkı kalmamıştır. Eskiden tanınmış bir isim olduğu için be bunu tercih ederim" dedi. Bu dostça teklife muvafakat ettim."[109]

Asım Us ve Ahmet Emin'in 250'şer lira sermaye koyarak çıkardıkları Vakit gazetesinin[110] ilk sayısı 22 Ekim 1917 tarihinde çıkmıştı.[111] Gazetenin ilk sayısındaki yazısında Asım Us, neden Vakit ismini seçtiklerini şu sözlerle ifade etmişti: "*Artık İstanbul halkını büyü tutmaz, herkes eskisinin tersini giyiyor. Biz de yeni bir isim alıp eskitmektense, Vakit diye eski bir isim almayı, harbin iktisadi havasına daha uygun bulduk."*[112] Gazetenin yazı işleri müdürlüğünü önce Ali Naci, daha sonra ise Enis

108 Us, *Gördüklerim…,* s.12.

109 Us, *Gördüklerim…,* s.12. Ahmet Emin ise Vakit isminde karar kıldıklarını sıranın imtiyaz almaya geldiğini ve bunun da kolay olmadığını ifade etmiştir. O, Hüseyin Cahit'in Asım Us'u, Ziya Gökalp'inde kendisin desteklemesiyle yeni gazete için imtiyazın alındığını ifade etmiştir. Bkz. Yalman, *Yakın Tarihte…,* C.I, s.295-296. Münir Süleyman (Çapanoğlu) anılarında; Ahmet Emin ve Asım Us'un birlikte gazete çıkarmasını gelecek için uğurlu ve hayırlı olarak değerlendirdiğini yazmıştır. Bkz. Münir Süleyman Çapanoğlu, *Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar,* İstanbul, Hür Türkiye Dergisi Yayınları, 1962, s.75. 1875 tarihinde Filip Efendi tarafından çıkarılan Vakit gazetesi dönemin önde gelen basın organı olmuş ve Said Bey'in muharrirliğinde halktan büyük rağbet görmüştür. Bkz. Selim Nüzhet, *Türk Gazeteciliği 1831-1931,* İstanbul, Devlet Matbaası, 1931, s.71. En büyük özelliği devamlı surette çıkması olan Vakit gazetesi, 1884 yılına kadar yayınlarını sürdürmüştür. Bu tarihten sonra Filip Efendi Vakit yerine Tarık'ı çıkarmıştır. Ayrıca Vakit, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde farklı sahipleri aracılığıyla çıkarılmıştır. Bkz. Hülya Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923,* İstanbul, Afa Matbaacılık, 1990, s.81-82.

110 Yalman, *Yakın Tarihte…,* C.I, s.294-296.; Akbayar-Koloğlu, *Gazeteci…,* s.25.

111 *Kurun,* 22 Kasım 1934, s.3.

112 Yalman, *Yakın Tarihte…,* C.I, s.296. Vakit gazetesinin ilk çıktığı günü Hakkı Tarık (Us) şu sözlerle anlatmaktaydı: *"İlk cihan harbinin kabusu altında vaktin bütün imkansızlıkları içinde (vakit) hazırlanıyor. İki sayfalık gazeteyi vaktinde çıkarmak buhranları… İç içe iki küçük oda ile işler işlemez yandan çarklı bir makinenin homurdandığı meydan arasında koşup duruyoruz, yazı, idare, dizgi, baskı yollama ve dağıtma… İşin her çeşidinde kafam bir dikene takılıyor."* Hakkı Tarık Us, "30 Yıl? Ne Mümkün", *Vakit,* 22 Ekim 1946, s.7.

Tahsin yapmış, Hakkı Tarık, Ziya Gökalp, Hüseyin Cahit, Ahmet Rasim ve Reşat Nuri gibi isimlerde Vakit'te yazılar yazmıştı.[113]

Gazetenin ilk çıktığı yıllarda başyazıları genellikle Ahmet Emin yazarken, Asım Us, bazen ilk sayfada bazen de ikinci sayfada yazılarını yazmıştır.[114] Sonraki süreçte Ahmet Emin'in İngilizler tarafından Malta'ya sürülmesiyle gazetenin bütün sorumluluğu Asım Us'a kalmıştır. Onun sorumluluğu altında olan Vakit gazetesi bu süreçte Anadolu'daki milli kuvvetlere sempati duyduğu iddiasıyla İstanbul Hükümeti'nin tepkisini çekmişti. Bunun neticesinde yazı işleri müdürü Enis Tahsin, sorumlu müdür İsmail Ramiz ve Asım Us, Kürt Mustafa Divanı'nda (Nemrut Mustafa Divanı) yargılanmıştır.[115]

Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru başlayan Asım Us-Ahmet Emin ortaklığı beş buçuk yıl sürmüş ve 18 Mart 1923'de sona ermiştir.[116] Ahmet Emin bu ayrılığın nedeni olarak Asım Us'un kardeşi Hakkı Tarık'ı göstermişti. Kendisinin Asım Us ile hiçbir zaman ayrılığa düşmediğini belirten Ahmet Emin, Hakkı Tarık'ın işlere karışıyor olmasından rahatsızlık duyduğunu ifade etmişti. Ayrıca gazetede çalışan Enis Tahsin ve Ahmet Şükrü beylerin de gazeteye ortak olmamaları durumunda yeni bir gazete çıkarma isteği gibi problemler bir sorun haline gelmişti. Ahmet Emin, yaşanan sorunun çözümü için Asım Us'un hissesini satmasını, eğer satmazsa kendisi yeni bir gazete çıkarmayı düşünmüştü. İlk başta Asım Us hissesini satma taraftarı olsa da fikrini değiştirmiş bunun üzerine Ahmet Emin'in aktardığına göre Asım Us, Saruhan milletvekili Fevzi Efendiyi, kendisi de Adliye Nazırı Necmettin Molla Bey'i hakem seçmişti. Hakemlerin verdiği karar neticesinde Asım Us, Ahmet Emin'in hissesine karşılık 12.000 lira ödemişti.[117] Vakit gazetesi 19 Mart 1923 tarihinde bu ayrılık ilgili olarak ortaklığın feshedildiğini, gazetenin yönetiminin Mehmet Asım'a geçtiğini ve Ahmet Emin'in Vatan gazetesini çıkacağını duyurmuştu.[118]

---

113 Nuri İnuğur, *Türk Basın Tarihi (1919-1989),* İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1992, s.33.
114 Akbayar-Koloğlu, *Gazeteci…,* s.26.
115 Us, *Gördüklerim…,* s.17.; İnuğur, *Türk Basın…,*s.34. Asım Us hatıralarında mahkemeye gidiş sürecini, maruz kaldığı sorgulamayı ve gazetenin aldığı cezayı ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Bkz. Us, *Gördüklerim…,* s.16-26. Ayrıca Asım Us, bu konuyu köşe yazısında da yorumlamıştı. Mehmet Asım, "Ergenekon", *Vakit,* 19 Haziran 1929, s.1-2.
116 Uysal, *Us Kardeşler…,* s.30.
117 Yalman, *Yakın Tarihte…,* C.II, s.37-38.
118 *Vakit,* 19 Mart 1923, s.1.

Asım Us, Ahmet Emin'in hisselerine karşılık 12.000 lira ödeyerek gazeteyi üstüne aldı. Ahmet Emin ile biten ortaklığın ardından Asım Us gazeteyi kardeşi Hakkı Tarık ile çıkarmaya devam etti.[119] Sonrasında Hakkı Tarık'ın milletvekili olması üzerine Asım Us, en küçük kardeşi Hasan Rasim'i de Vakit bünyesine kattı.[120] Böylece Vakit, Us ailesinin gazetesi haline geldi. Bu gazete 22 Kasım 1934 tarihinde "*büyük önderimizin gazetemize verdiği onur"* başlığı ile "Kurun" ismini almıştır.[121] Asım Us hatıralarında bu değişikliğin sebebini şu sözlerle açıklamıştır:

> *"Atatürk, "vakit" kelimesi Arapçadır, bunun Türkçesi "kurun"dur diye Vakit gazetesinin adını Kurun'a çevirmişti. Fakat Güneş-dil teorisinden sonra bana bir gün şöyle dedi: "Vakit kelimesini biz Arapça sanıyorduk. Şimdi onun da Türkçe olduğunu anladık."*[122]

Gazetenin isminin Türkçe olduğunun Atatürk tarafından anlaşılması üzerine 1 Ocak 1939 itibariyle gazetenin ismi tekrar Vakit olmuştur.[123] Asım Us için gazetecilik mesleğinde benzeri görülmeyen bir başarı elde ettiği, çok çalışkan olduğu ve büyük bir zekâya sahip olduğu da söylenmiştir.[124]

1.5. SİYASİ HAYATI

Gazeteci mesleğinin yanına Asım Us'un siyasetçiliği de dâhil etmesi 1927 yılında yapılan III. dönem seçimleri ile gerçekleşmişti. Bu seçimlerde 63 seçim çevresinden 316 milletvekili seçilmişti.[125] 1 Kasım 1927 tarihinde III. Dönem meclisi açılmış ve gerçekleştirilen seçimlerde Mustafa Kemal Paşa 288 oy ile Cumhurbaşkanı, Kazım Paşa 264 oy ile Meclis Başkanı seçilmişti.[126]

Asım Us, yeni açılan meclise 175 oy alarak[127] Artvin milletvekili olarak girdi.[128] Meclis'te yerini aldıktan hemen sonra 5 Kasım'da Teşkilatı Esasiye Encümeni[129] olan Asım Us'un seçim mazbatasının onayı 14 Kasım 1927'deki meclis

119 Uysal, *Us Kardeşler…,* s.30.
120 Akbayar-Koloğlu, *Gazeteci…,* s.138.
121 *Kurun*, 22 Kasım 1934, s.1.
122 Us, *Hatıra…,* s.94.
123 *Kurun,* 31 Aralık 1938, s.1.; *Vakit,* 1 Ocak 1939, s.1.
124 İstanbul Şehir Üniversitesi Kütüphanesi Taha Toros Arşivi, No:15912006.
125 *Türk Parlamento Tarihi, TBMM III. Dönem (1927-1931),* yay. Haz. Kâzım Öztürk, Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, C.I, TBMM Yayınları, Ankara, 1995, s.37.
126 *TBMMZC*, D.III, İ.S.I, C.I, (1 Kasım 1927), s.2-3.
127 *TBMM Arşivi***,** Mehmet Asım'ın III. Dönem Seçim Mazbatası.
128 *TBMM Arşivi,* Mehmet Asım Us Sicil Doyası, No:657.
129 *TBMMZC,* D.III, İ.S. I, C.I, (5 Kasım 1927), s.22.

toplantısında gerçekleşmişti.[130] Us'un ilk milletvekilliği dönemi olan bu dönemde bir de dokunulmazlığının kaldırılmasının gündeme geldiği görülmüştü.[131] 1927-1931 dönemleri arasında Artvin milletvekili olarak mecliste yer alan Asım Us, dördüncü dönem seçimlerinde ise yeniden Artvin mebusu seçilmiş[132] ve Anayasa Komisyonunda görev almıştır.[133] Daha sonra Çoruh'tan V, VI, VII, VIII. Dönemlerinde de milletvekili seçilen ve bu dönemlerde çeşitli komisyonlarda görev almayı sürdüren Asım Us, Mayıs 1946 itibariyle emekli olmuştu.[134]

Asım Us'un siyasi hayatının en önemli olaylarından birisi Hatay meselesi olmuştu. Çünkü Atatürk, bu meseleyle ilgili olarak "Asım Us" takma adıyla Vakit gazetesinde 22-27 Ocak 1937 tarihlerinde beş adet makale yazdırmıştı. Bu yazıların ortaya çıkışını Asım Us şu sözlerle anlatmıştır:

> "*1937 senesinde Atatürk Büyük Millet Meclisi'nin kış tatili esnasında İstanbul'da bulunurken Hatay meselesi Türkiye ile Fransa arasında şiddetli bir münakaşa mevzuu idi. Bir akşam Atatürk tarafından Dolmabahçe Sarayı'na çağrılmıştım. İptida bu daveti o akşam Atatürk'ün sofrasında mevki alan misafirleri arasında bulunmaktan ibaret bir şahsî iltifat gibi telakki etmiştim. Meğer bu davette şahsî iltifat olmaktan fazla bir sebep varmış. Atatürk o gün Hatay meselesi hakkında makale yazmak kararını vermiş. Sofraya oturup da Atatürk'ün maksadını anlayınca böyle hayırlı bir hizmete Vakit'i tasvit etmesinden dolayı teşekkür ettim. Yazı kağıtlarını hazırladım. Kalemi elime aldım. Atatürk kendine mahsus olan süratli ifadesi ile söyledi. Ben olduğu gibi söylediklerini not ettim. Makale bittikten sonra altına kendi imzamı koyarak ertesi gün çıkacak Vakit'te neşretmek emrini aldım. Atatürk'ün Vakit sütunlarında Hatay davasını cihan efkâr-ı umumiyesine karşı müdafaa etmesi, böyle bir güne bir defaya mahsus kalmadı. Beş gün sırası ile bu sahne tekerrür etti ve her sabah çıkan Vakit nüshalarının ilk sayfasında "Asım Us" imzası ile fakat Atatürk tarafından not ettirilmiş birer beş makale çıktı."*[135]

130 *TBMMZC,* D.III, İ.S.I, C.I., (14 Kasım 1927), s.29.
131 Vakit gazetesinin 25 Ekim 1929 tarihli "Aldanmayınız" başlıklı köşe yazısından dolayı şahsının suçlandığı iddiasında bulunan Habil Âdem Bey'in bahsi geçen gazetenin sahipleri Mehmet Asım ve Hakkı Tarık'ı suçlaması üzerine soruşturma yapılabilmesi için dokunulmazlıklarının kaldırılması gündeme gelmiştir. Alınan karar gereği haklarındaki karar dönem sonuna bırakılmıştır. *TBMM Tutanak Dergisi,* 23 Aralık 1929, Sıra No: 185, s.4-8.
132 *TBMM Arşivi*, Mehmet Asım'ın IV. Dönem Seçim Mazbatası.
133 *TBMMZC,* D.IV, Fevkalade İçtima, C.I, (9 Mayıs 1931), s.29.
134 *Türk Parlamento Tarihi, TBMM III. Dönem (1927-1931),* yay. Haz. Kâzım Öztürk, Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, C.III, TBMM Yayınları, Ankara, 1995, s.80.
135 Us, *Gördüklerim…,* s.133.

1.6. VEFATI

Kardeşleri Hakkı Tarık ve Hasan Rasim'i kaybettikten sonra sakin bir hayat yaşamaya başlayan Asım Us,[136] 11 Aralık 1967 Pazartesi günü Kadıköy'deki evine doğru yürürken Kadir Tüzel yönetimindeki bir taksinin çarpması üzerine hastaneye kaldırılmış ve ancak beyin kanaması sonucunda hayatını kaybetmişti.[137] 83 yaşında vefat eden Asım Us'un cenazesi 13 Aralık 1967 Çarşamba günü Kadıköy Osmanağa Camii'nde kılınan cenaze namazının ardından Karacaahmet'teki aile mezarlığına defnedildi.[138]

1.7. ESERLERİ[139]

1. Malumat-ı Kanuniyye, (1327)

2.Karikatür (1327)

3. Amelî Kitabet, (1330)

4. Mekâtib-i İbtidaiyede Tahrir Dersleri Nasıl Tedris Edilmeli, (1332)

5.Anadolu Yavrusunun Kitabı, (1333)

6.Müntehab. Çocuk Şiirleri, (1335)

7.Yugoslavya'da Seyahat Notları, (1936)

8.Londra Seyahati İntibaları, (1939)

9. İstanbul'dan Çoruh'a, (1948)

10. Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım, (1964)

11. Asım Us'un Hatıra Notları: 1930'dan 1950 Yılına Kadar Atatürk ve İsmet İnönü Devirlerine Ait, (1966)

---

136 İstanbul Şehir Üniversitesi Kütüphanesi Taha Toros Arşivi, No: 14487006.

137 "Asım Us Trafik Kazasında Öldü", *Milliyet,* 12 Aralık 1967, s.1.; Asım Us, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun Belletenin de Ocak 1959'da kaleme aldığı bir yazıda trafik kazalarının arttığını ve önlem alınması gerektiği yönünde uyarılarda bulunmuştu. Kaderin bir cilvesi olarak, trafik kazalarının artmasından yakınan Us'un yine bir trafik kazasında vefat ettiği görülmüştür. Bkz. Asım Us, "Trafik Kazaları", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, No. 204, Ocak 1959, s.9.

138 *Cumhuriyet,* 13 Aralık 1967, s.5.

139 Asım Us'un kitap olarak yayımlanmış eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Us, *Gördüklerim…,* s.XI.

İKİNCİ BÖLÜM

SİYASİ İNKILAPLAR VE MEHMET ASIM US

2.1. Türk İnkılabının Tanımı, Tarifi ve Başlangıcı Tartışmaları

Atatürk, 5 Kasım 1925 tarihinde Ankara Hukuk Mektebi'nin açılışında yaptığı konuşmada Türk İnkılabını "*değişim"* olarak tarif etmişti. [140] O, değişim olarak tanımladığı bu inkılabın temel ilkesini ise halkın modern seviyeye ulaşması olarak belirlemişti.[141] Ayrıca Atatürk, vatanın düşman işgalinden kurtulmasının ve Cumhuriyet rejiminin kurulmasının Türk İnkılabı sayesinde gerçekleştiğini ve ileride de modern dünyaya uyum sağlanmasının yine bu inkılap sayesinde gerçekleşeceğini ifade etmişti. [142] Nitekim Cumhuriyet Halk Partisi'nin Dördüncü Büyük Kurultayı'ndaki konuşmasında Türk İnkılabını Milli Mücadele'den itibaren bütüncül bir yaklaşımla ele alan Atatürk, bununla birlikte modernleşme hedefinin gerçekleştiğini ise şu sözlerle açıklamıştı:

> "*Uçurum kenarında yıkık bir ülke. Türlü düşmanlarla kanlı boğuşmalar. Yıllarca süren savaş. Ondan sonra, içeride ve dışarıda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet ve bunları başarmak için aralıksız devrimler…"*[143]

Görüldüğü gibi Atatürk, Türk İnkılabını bütünsellik açısından değerlendirerek bu inkılabın başlangıcı olarak Milli Mücadele'yi işaret etmişti. Nitekim İsmet Paşa da bu inkılabın başlangıcını: *"…Türk inkılabı, Türk kurtuluş davası olarak ecnebi istilasına karşı, bir dereceye kadar sade ve askeri-siyasi mahiyette başlar"*[144] sözleriyle tıpkı Atatürk gibi Milli Mücadele olarak belirlemişti. Ayrıca İsmet Paşa,

---

140 Ankara Hukuk Fakültesi'nin Açılışında", *ASD,* S.689.
141 "Kastamonu'da İkinci Bir Konuşma", *ASD*, s.659.
142 "Trabzonlularla Konuşma", *ASD*, s.620.
143"Cumhuriyet Halk Partisi Dördüncü Büyük Kurultayını Açarken", *ASD***,** s.824.
144 "İnkılap Kürsüsünde İsmet Paşanın Dersi", *Ülkü Halkevleri Mecmuası,* C.3, S.14, Nisan 1934, s.82.

bunun yanı sıra Atatürk'ün modern bir toplum olma düşüncesine benzer bir görüş olarak *"Türk milletinin yüksek bir cemiyet olması"*[145] şeklinde beyan etmişti.

Cumhuriyet'in ilanı sonrası gerçekleştirilen inkılap girişimlerine tanıklık eden şahsiyetlerin, genel olarak Türk İnkılabını "değişim" ve "bütünlük" açısından ortaya koydukları görülmektedir. Nitekim 1933 yılında İstanbul Üniversitesi'nde başlayan inkılap tarihi derslerinde Recep Peker, Türk İnkılabının yaşamın bütün alanlarına olan etkisinden söz ederek[146] inkılabın radikal değişim yönüne dikkat çekmişti. Ayrıca Peker, inkılabın birbirini tamamladığını belirterek Türk İnkılabının bütünselliğine de vurgu yapmıştı.[147]

Recep Peker gibi, inkılap tarihi dersleri veren Yusuf Kemal Tengirşenk de Türk İnkılabını, *"kurtuluş ve yükseliş değişmeleri"*[148] şeklinde tanımlamıştı. Şurası bir gerçek ki, Tengirşenk 'in, kullanmış olduğu "kurtuluş" ifadesi Millî Mücadele'nin kazanılmasını ve yeni devletin kurulmasını simgeliyordu. Ayrıca onun, "yükseliş değişimleri" ifadesi de, modern toplum hedefine işaret etmekteydi. Böylece Tengirşenk, Türk İnkılabının Milli Mücadele'den itibaren başladığını üstü kapalı da olsa belirtiyor ve bu inkılabın hedefinin çağdaşları gibi modernleşme olarak açıklıyordu.

Türk İnkılabının bizatihi tanığı olan Asım Us ise bu inkılabı, yukarıdaki düşüncelere benzer bir şekilde yorumlamıştı. Us, İnkılabı, "*...bilerek ve düşünülerek yapılan değişim"* şeklinde tarif etmişti.[149] Ona göre; "*inkılap hareket ve hamlesi"*[150] 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla başlamıştı. Ayrıca yine Us'a göre meclisin açılması hürriyeti getirmiş ve "*yok olmuş farz edilen"* [151] Türk Milleti'nden güçlü bir devlet ortaya çıkarmıştı.

Asım Us'un, inkılabı "değişim" olarak değerlendirmesi ve Türk İnkılabının başlangıcı olarak Milli Mücadele'yi işaret etmesi başta Atatürk olmak üzere

145 "İnkılap Kürsüsünde İsmet Paşanın Dersi", *Ülkü Halkevleri Mecmuası,* C.3, S.14, Nisan 1934, s.85.
146 *Recep Peker'in İnkılap Dersleri Notları,* Ankara, Ulus Basımevi, 1935, s.9.
147 *Recep Peker'in…,* s.9.
148 Yusuf Kemal Tengirşenk, *İstanbul Üniversitesinde…,*s.293.
149 Asım Us, "İnkılap ne demektir?"*, Kurun*, 26 Mart 1935, s.1.
150 Asım Us, "On Altı Yıl Önce Bugün Büyük Millet Meclisi İlk Defa Toplanmıştı", *Kurun*, 23 Nisan 1936, s.1.
151 Asım Us, "On Altı Yıl Önce Bugün Büyük Millet Meclisi İlk Defa Toplanmıştı", *Kurun,* 23 Nisan 1936, s.1.

çağdaşlarından farklı düşünmediğini göstermekteydi. Ancak Asım Us, 30 Ağustos 1922'nin önemine binaen yazdığı bir yazıda Türk İnkılabının başlangıcını 23 Nisan 1920 yerine 30 Ağustos olarak açıklamıştı:

> "*İnsanlık tarihi başladığı günden beri hiçbir harbin hiçbir zaferi Türkler için 30 Ağustos zaferi kadar kutlu neticeler vermemiştir; hiçbir zafer yeryüzünde siyasal, ekonomik, sosyal alanlarda bu kadar geniş devrimlere yol açmamıştır. Lozan sulh anıtı bu zaferin temelleri üzerine kurulmuştur. Cumhuriyet güneşi vatan ufuklarına bu zaferin kanatları üstünde doğmuştur. Ne kadar devrimler yapılmış ise hepsi o zaferin en şüpheli kalplere kadar verdiği inanç kuvveti ile yoğurulmuştur."*[152]

Görüldüğü üzere Asım Us, bir taraftan Büyük Millet Meclisi'nin açılışını inkılap hareketlerinin başlangıcı kabul ederken, diğer taraftan da başka bir yazısında 30 Ağustos'u *"her şeyin başlangıcı"* olarak nitelendirmektedir. Asım Us'un yazıları arasında bu tarz farklılıkların olmasının temel sebebi yazılarını, olayların üzerinden hatırı sayılır bir zaman geçtikten sonra kaleme alınmasından kaynaklanmaktadır. Daha açık ifade ile Us'un, sonuçlanmış tarihsel olguların üzerinden çıkarıma gitmesi, düşünce farklılığının ana sebebidir. Nitekim Asım Us'un, daha önce Büyük Millet Meclisi'nin açılışı ile Türk İnkılabını başlattığı görülürken, yıllar sonra yazdığı başka bir yazısında Büyük Millet Meclisi'nin açılışını inkılabın değil de, Milli Mücadele'nin başlangıcı olarak kabul etmişti.[153] Anlaşılan o ki, Asım Us, Türk İnkılabının başlangıcını belirleme noktasında daha sonraki yıllarda, değişen şartların etkisiyle düşüncesini değiştirmişti.[154]

Atatürk ve Asım Us başta olmak üzere o döneme tanıklık eden birçok şahsiyetin Türk İnkılabının başlangıcı olarak Milli Mücadele dönemini görmesi, bahsi geçen kişilerin savaş dönemi koşullarını derinden yaşamış olmalarından kaynaklanmaktadır. Her ne kadar Türk İnkılabının başlangıcı olarak Milli Mücadele dönemi gösterilmiş olsa da, Türk İnkılabı esas olarak 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilanı sonrası Türkiye'de Atatürk önderliğinde gerçekleştirilen radikal topyekûn değişimin[155] adıdır. Çünkü İnkılabı oluşturan değişimin büyük kısmı

152 Asım Us, "Zafer Bayramı", *Kurun,* 30 Ağustos 1935, s.1.
153 Asım Us, "Cumhuriyet Evlatları İstikbâllerine Emniyetle Bakabilir", *Vakit,* 23 Nisan 1947, s.1.
154 Asım Us, "Cumhuriyet Evlatları İstikbâllerine Emniyetle Bakabilir", *Vakit,* 23 Nisan 1947, s.1.
155 Radikal değişim olarak ifade ettiğimiz değişimlerin esas inceleneceği kısım ikinci ve üçüncü bölümlerdir. Bu değişiklikleri radikal olarak nitelendirmemizin sebebi ise; "*eski"yi* tamamen kaldırıp yerine "*yeni*"*yi* getirmesinden kaynaklanmakla beraber bu uygulamaların oldukça kısa bir süre

Cumhuriyetin ilanı sonrasındaki dönemde gerçekleşmiştir. Çünkü Cumhuriyet ile birlikte yeni devlet şeklinin belirlenmesi Türk İnkılabı açısından uygun siyasal ortamı sağlamıştır. Ancak inkılabı uygulayacak siyasi kadronun belli bir güce ulaşması birtakım gelişmelerden sonra olmuştur. Bu gelişme dönemi ise, Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla başlayan ve Cumhuriyetin ilanına kadar giden sürece tekabül etmektedir.

2.2. Türk İnkılabına Giden Süreçte İlk Adım: Büyük Millet Meclisinin Açılması ve Asım Us'un Görüşleri

11 Nisan 1920 tarihinde İstanbul'daki Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin kapatılmasının ardından 23 Nisan 1920'de Ankara'da TBMM'nin açılması, Milli Mücadeleyi gerçekleştiren kadroya bir meşruiyet zemini sağlamıştır. Bu bağlamda Türk İnkılabının tam olarak tahlil edilebilmesi için TBMM'nin açılmasıyla oluşan bu meşruiyet zeminin irdelenmesi gerekmektedir. Her ne kadar Türk İnkılabı Cumhuriyet ile başlamış olsa da, Nisan 1920'de açılan meclisin bu inkılap açısından yeri ve önemi yadsınamaz bir gerçekti. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, açılacak olan meclis için devletin yönetim biçimini değiştirme yetkisinin verilmesini talep ettiğini,[156] bu meclise de "Kurucu Meclis" ismini vermek istediğini ifade etmişti. Ancak onun bu isteği arkadaşlarının birtakım uyarılarının ardından kabul görmemiş ve böylece meclise *"salâhiyet-i fevkalâdeye malik bir meclis*"[157] ismi verilmişti.

---

içerisinde gerçekleşmiş olmasından dolayıdır. Nitekim İsmet Paşa'nın, Türk İnkılabının, Osmanlı Devleti ıslahatlarının bir devamı olmadığına yönelik sözleri, Türk İnkılabının radikalliğine bir örnek oluşturmaktadır. Bkz. "İnkılap Kürsüsünde İsmet Paşanın Dersi", *Ülkü Halkevleri Mecmuası,* C.3, S.14, Nisan 1934, s.82.

156 Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk,* C.I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2010, s.563.

157 Atatürk, *Nutuk…, s*.562. Mustafa Kemal Paşa, Üçüncü Kolordu Kumandanı Selahattin Bey'e göndermiş olduğu telgrafında ülkede yönetim birliğini sağlamak ve gerektiğinde alınacak olağanüstü önlemler için yasama yetkisini milletten alan bir kurula gerek olduğunu ve bu kurulunda kurucu meclis olacağını bildirmiştir. Telgrafın tam metni için Bkz.: *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri,* Ankara, ATAM Yayınları, 2006, s.276-278. Kazım Karabekir ise Kurucu Meclis ifadesine karşı çıktığını ve bu ismin yerine "Meclis-i Milli" isminin kullanılması gerektiğini İstiklal Harbimiz eserinde şu şekilde açıklamıştır: "*İzah buyurulan mütalaata ve bazı taraflardan yeniden meb'us intihabında görülecek müşkilâta binaen tasavvur buyurulan tarzda bir meclisin intihab ve Ankara'da içtimai muvafık görülmüştür. Yalnız meclis-i müessisân tabiri milletimiz için pek yabancı olduğu gibi bazı su-i tefehhüm ve telâkkilere de sebebiyet vereceğinden bilâhare içtimadan sonra icab ederse bu nam verilmek üzere şimdilik her tarafta padişahsız ve hükümetsiz kalan İslâmların müracaat ettiği ve Kitâb-ı Mübînimizde mezkûr olmak itibariyle tikadat-ı diniye ve anânât-ı milliyemize de muvafık ve ülfet dolayısıyla efkâr-ı umumiyeye de pek mülayim ve pek me'nus geleceği cihetle bu meclise Şûra-yı Millî denilmesini daha münasip buluyoruz…"* Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz,* C.I, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2008, s.608-609.

Mustafa Kemal Paşa'nın açılacak meclise "Kurucu" sıfatını vermek istemesi ileriye dönük düşünceleri hakkında ipuçları taşımaktadır. Onun, meclise sunduğu hükümet kurma önergesinde *"Meclis'te mütekâsif irade-i milliyeyi, bilfiil mukadderat-ı vatana vazıulyet tanımak umde-i esasiyedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin fevkinde bir kuvvet mevcut değildir"* (madde 3)[158] ve "*Türkiye Büyük Millet Meclisi teşriî ve icraî salâhiyetleri camidir"* (madde 4)[159] gibi maddelerin bulunması dikkat çekiciydi. Bu maddelerle o, hem milli irade vurgusu yapmakta hem de gelecekte meclisin üzerinde hiçbir güç tanımayacağını açıkça göstermekteydi. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, 24 Nisan 1920 tarihinde Hükümet Teşkilatı hakkında mecliste konuşurken, TBMM'ne dair düşüncesini şu sözlerle ifade etmişti:

> "*…Biz ittifakı Cumhura her kuvvetten ziyade salâhiyet bahşeden İslâmiyet esasatını nazarı dikkate alarak Meclisi Âlinizi kâffei umuru millete doğrudan doğruya vazıülyed tanımak taraftarıyız*.[160]

Cumhuriyet'in henüz ilan edilmediği bir dönemde yine Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM'nin 13 Ağustos 1923 tarihli ikinci dönem açılış konuşmasında milli irade ve meclis üstünlüğü ifadeleriyle üstü kapalı Cumhuriyet idaresine işaret ettiği anlaşılmaktaydı:

> "*Türkiye tarihinde her zaman yüce, haysiyetli yerini koruyacak ve çocuklarımızın takdirlerini kazanacak olan ilk Meclisi'miz, milletin kendi geleceğine kendisinin el koyduğunu ilan etti. Milli egemenlik ilkelerini çalışma programının yol ve yöntemi sayan kuvvetli bir halk hükümetinin temellerini attı."*[161]

Görüldüğü gibi Mustafa Kemal Paşa, "milletin doğrudan doğruya el koymuş olduğu bir meclis ifadesi", zihninde tasarladığı ancak dönem şartlarının etkisiyle dile getirmediği/getiremediği ''Cumhuriyet rejimi"ne bir işaretti.[162] Nitekim Asım Us'da, 23 Nisan 1920 Meclisi'nin açılışını: "*Cumhuriyet güneşinin ilk şuaları"*[163] şeklinde değerlendirmişti.

158 Atatürk, *Nutuk…,* s.588.
159 Atatürk, *Nutuk…,* s.588.
160 *TBMMZC,* D.I, İ.S.1, C.I, (24 Nisan 1920), s.31. Ayrıca bkz. "Hükümet Teşkilatı Hakkında", *ASD***,** s.92.
161"Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İkinci Dönemini Açarken", *ASD,* s.563.
162 Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C.I, 3. bs, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, s.72. Ayrıca Asım Us hatıralarında, henüz Milli Mücadele yıllarında Atatürk'ün Cumhuriyet idaresini düşündüğünü belirtmektedir. Us, *Gördüklerim…,* s.98.
163 Asım Us, "On Altı Yıl Önce Bugün Büyük Millet Meclisi İlk Defa Toplanmıştı", *Kurun*, 23 Nisan 1936, s.1.

Mustafa Kemal Paşa ve Asım Us'un 23 Nisan 1920 Meclisine olan bu yaklaşımları sonraki dönemlerde bazı tarihçiler, hukukçular ve siyasal bilimciler tarafından da değerlendirilmiştir. Buna göre Tarık Zafer Tunaya, Nisan 1920 Meclisi dönemindeki inkılapçılığın, Türk tarihinde ilk kez milli hâkimiyet prensibini siyasi ve hukuki anlamda temel edindiğini belirtmiştir. O, bu temel üzerine devlet ve hükümet şeklinin oturtulduğunu ifade ederek TBMM'nin kuruculuk vasfına dikkat çekmiştir.[164] Tunaya gibi hukukçu olan Bülent Tanör, Mustafa Kemal Paşa'nın hükümet kurmak ile ilgili olarak sunduğu önergeyi "*yeni bir devletin kurulması"*[165] şeklinde değerlendirmiştir. Tanör'e göre, milli iradeye dayalı tam yetkili bir meclis, ülkenin ve padişahın geleceğini belirleme hakkını kendinde bulmasından dolayı "kurucu iktidar*"* kimliğine sahip olmuştur.[166] Mustafa Kemal Paşa'nın meclise sunduğu hükümet kurma önergesinin önemine dikkat çeken İhsan Güneş ise Anadolu'nun içinde bulunduğu koşullardan dolayı hükümet kurulmasının zorunluluğuna dikkat çekmiştir.[167]

Bu görüşlerin dışında, TBMM'nin işlevi ile ilgili farklı bazı düşünceler de bulunmaktaydı. Faik Reşit Unat, Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM ile birlikte milli irade vurgusu yapmasını Amasya Tamiminden itibaren sürekli olgunlaşan ve onun devlet anlayışını gösteren bir ibare şeklinde değerlendirmiştir.[168] Mahmut Goloğlu ise Nisan 1920 Meclisi'nin açılışını "Üçüncü Meşrutiyet" olarak tanımlamıştır. Goloğlu, meclise bu ismi vermesinin sebebi olarak Mustafa Kemal Paşa'nın korumak ve kurtarmak istediği devletin Osmanlı-Türk Devleti olmasını göstermiştir.[169] Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın, 23 Nisan 1920'de açılacak olan meclise "Kurucu Meclis" ismini verme gayreti, onun Osmanlı Devleti'nden ziyade yeni bir devlet kurma girişimi olarak değerlendirilmelidir. Anlaşılan o ki, Nisan 1920 Meclisi'nin açılışında Mustafa Kemal Paşa'nın öne çıkardığı milli irade ve meclis üstünlüğü vurgusu, çeşitli çevrelerce yeni bir devletin ve rejimin teşekkülü şeklinde değerlendirilmiştir. Ayrıca Rıdvan Akın, meclisin Ankara'da toplanmasını Anayasal düzen açısından

164 Tarık Zafer Tunaya, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri' *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası,* C23, S.3-4, İstanbul, 1958, s.227-228.
165 Bülent Tanör, *Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980),* 22. bs., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004, s.235.
166 Tanör, Osmanlı-Türk…,s.235.
167İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923),* Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997, s.229.
168 Faik Reşat Unat, "Atatürk'ün Toplamak İstediği Meclisi Müessisan", *Belleten,* C.XXI, S.83, Ankara, 1957, s.484.
169 Mahmut Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet,* Ankara, Başnur Matbaası, 1970, s.149.

ihtilal olarak değerlendirirken,[170] Tevfik Bıyıklıoğlu ise meclisin üzerinde padişah otoritesinin olmadığının vurgulanmasının, bu meclise "Büyük" vasfının verilmesiyle oluştuğunu belirtmiştir.[171]

TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa, 30 Nisan 1920 tarihinde Meclis'in açılışını Avrupa Parlamentolarına bir nota ile bildirmişti.[172] Enver Ziya Karal, bildirilen bu notayı, Anadolu'da yeni bir Türk Devleti'nin kurulmasının duyurulması şeklinde değerlendirmişti.[173] Her ne kadar E. Ziya Karal, TBMM'nin açılmasını "yeni bir Türk devletinin kurulması" olarak görmüşse de uluslararası hukuk açısından Türkiye'nin resmi temsilcisi Osmanlı Devleti/hükümeti idi. Bundan dolayıdır ki İtilaf Devletleri, Sevr barış taslağını, henüz kendi iç ve dış meşruiyetini sağlayamamış TBMM ve onun hükümeti yerine 11 Mayıs 1920'de Osmanlı hükümeti temsilcilerine vermişlerdi.[174] Bu sürece TBMM'nin kayda değer tek tepkisi ise 16 Mart 1920 tarihinden itibaren İstanbul Hükümeti'nin yaptığı ve yapacağı her türlü anlaşmayı geçersiz saymasını öngören 7 Haziran 1920 tarihli kanunu kabul etmesiydi.[175] Bunun anlamı, Türkiye'nin gerçek siyasi temsilcisinin TBMM olduğuna ilişkin İtilaf devletlerine bir mesaj verilmek istenmesiydi. Hiç şüphesiz, yeni Türk devletinin giderek belirginleşmesi, bundan sonraki anayasal gelişmelere bağlı olacaktı.

2.3. Teşkilat-ı Esasiye Kanunun Kabul Edilmesi ve Rejim Tartışmaları

TBMM'nin açılmasının ardından, bu meclisin niteliğinin ve çalışma biçiminin belirlenmesi için 18 Ağustos 1920 tarihinde Hukuk-u Esasiye Encümeni tarafından hazırlanan bir tasarı genel kurulda görüşülmüştü.[176] *"Büyük Millet Meclisinin Şekil ve Mahiyetine Dair Mevad-ı Kanuniye"* başlığını taşıyan bu tasarının birinci maddesi kuvvetler birliği ve meclis hükümeti sistemini

170 Rıdvan Akın, *TBMM Devleti (1920-1923),* İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.47.
171 Tevfik Bıyıklıoğlu, "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi" *Belleten*, C.XXIV, S.93-96, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1960, s.649.
172 Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938,* Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983, s.159.
173 Enver Ziya Karal, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1965),* Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981, s.80.
174 Mustafa Budak, *İdealden Gerçeğe Misâk-ı Millî'den Lozan'a Dış Politika,* İstanbul, Küre Yayınları, 2002, s.189.
175 Budak, *İdealden Gerçeğe…,* s.189.
176 *TBMMZC,* D.I, İ.S.I, C.III, (18 Ağustos 1920), s.291-330.

getiriyordu.[177] Ancak 22 Ağustos 1920 tarihli meclis oturumunda bahsi geçen tasarı tamamen reddedilmişti.[178] Bunun üzerine 5 Eylül 1920'de reddedilen Mevad-ı Kanuniye yerine TBMM'nin çalışma ve düzeni ile ilgili esasları getirmek için Nisab-ı Müzakere Kanunu görüşülmüş ve kabul edilmişti.[179] Böylece reddedilen tasarının aksine bu kanunun birinci maddesinde; saltanat ve hilafetin kurtarılacağına dair ibare bulunmaktaydı.[180] Bu husus, Tanör'e göre TBMM'nin ileride saltanat ve hilafet ile milletin temsilcisi olma durumunu paylaşacağı anlamına gelmekteydi.[181]

Meclis'te oluşan bu durum birtakım siyasi sorunları beraberinde getirmekteydi. Bu sorunu ortadan kaldırmak için yeni bir anayasa ihtiyacı doğmuş ve İcra Vekilleri Heyeti tarafından hazırlanan ve 18 Eylül 1920'de meclise sunulan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Layihası yeni anayasaya giden ilk somut adım haline gelmişti. Ayrıca bu layihanın hükümet programı niteliğinde olması, bunun Halkçılık Programı olarak da anılmasına neden olmuştu.[182] Bu layiha dört ay sonra kabul edilecek olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun esasını teşkil etmişti.

20 Kânun-ı Sani 1337 (20 Ocak 1921) tarihinde 85 sayılı kanunla kabul edilen 23 maddelik Teşkilat-*ı Esasiye Kanunu*[183]*,* BMM'nin kuruluşu ile atılan ilk adımın ardından ikinci adımı teşkil etmekteydi. Böylelikle Büyük Millet Meclisi, hem kanun koyma hem de yürütme yetkisinin dayanağı olarak Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu[184] işaret etmekteydi.[185] Bununla birlikte bu kanun, hâkimiyetin bilâ kaydu şart milletin olduğunu (madde 1) ve Türkiye Devleti'nin, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunduğunu (madde 3)[186] belirtmekle beraber aynı topraklarda başka bir devlet kurulduğundan da söz etmekteydi.[187]

Teşkilat-ı Esasiye Kanunun ile milli hâkimiyet prensibinin öne çıkarılmış olması, meclisin üstünde hiçbir kuvvet olmadığının kabul edilmesi ve daha öncesinde

177 *TBMMZC,* D.I, İ.S.I, C.III, (18 Ağustos 1920), s.316.;Tanör, *Osmanlı-Türk…,s.238-239.* .
178 *TBMMZC,* D.I, İ.S.I, C.III, (22 Ağustos 1920), s.429.
179 *TBMMZC,* D.I, İ.S.I, C.III, (5 Eylül 1920), s.532-564.
180 *TBMMZC,* D.I, İ.S.I, C.III, (5 Eylül 1920), s.555.
181 Tanör, Osmanlı-Türk…, s.240.
182 Tanör, Osmanlı-Türk…, s.247.
183Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 23 maddeden ve bir de "*Madde-i Münferide "den (ayrı madde)oluşmaktadır. Düstur*, Üçüncü Tertip, C.I, s.196-199.; Ayrıca bkz. Tanör, *Osmanlı-Türk…*,s.253.
184 "*1921 Anayasası ilk başta Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu adı ile dikkati çekmektedir. Bu tarihe kadar Osmanlı anaysa literatüründe kullanılan deyim "Kanun-ı Esasi" idi."* Tanör, *Osmanlı-Türk…,* s.252.
185 Mehmet Asım, "İki Mühim Mesele", *Vakit,* 12 Ekim 1923, s.1.
186 Suna Kili- Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri,* Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985, s.91.
187 Tanör, *Osmanlı-Türk…,*. s.253

Ankara'da meclisin açılması "Meclis Hükümeti" sisteminin kurulduğuna bir işaretti. Bununla beraber İstanbul'da saltanatın mevcudiyetini muhafaza ediyor olması "Meşruti Yönetim" sisteminin hala geçerliliğini göstermekteydi. Bu durum birbirini inkâr edilen iki siyasi şeklin bir arada yaşamasına neden olmuştu.[188] Bu iki siyasi şekilden saltanat/hilafetin kaldırılmasından sonra Asım Us'un meşruti yönetimi ve onun başındaki padişahı eleştirdiği görülmüştür. O açık bir şekilde, padişah ve sadrazamları hain ve düşmana uşak şeklinde tanımlamıştı.[189]

1927 yılında ise Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta Asım Us'un padişah/saltanat görüşüne benzer söylemde bulunmuştu. Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele'nin başında milletin ve ordunun padişah/halifenin "*hıyanetinden*" haberinin olmadığını ifade etmiş ancak bu süreçte herhangi bir tehlikeyle karşılaşmamak için padişah ve halifeye sadık kaldıklarını söylemişti.[190]

Hiç şüphesiz Mustafa Kemal Paşa ve Asım Us, doğrudan padişaha yönelik eleştirilerini Cumhuriyetin ilanından sonraki dönemde gerçekleştirmişti. O yıllarda bu tarz eleştirileri yapmaları yukarıda bahsettiğimiz sebepten dolayı mümkün değildi. En önemlisi de, yeni rejimi yerleştirebilmek için eski rejimin kötülenmesi gerekiyordu. Bu kötüleme eylemi, Asım Us'un daha sonraki yazılarında da yaptığı görülmekteydi. Asım Us, bunu yaparken eski Osmanlı Devletini kötü, yeni Türkiye Cumhuriyetini iyi olarak tanıtmaktan da geri durmamıştı.[191]

Eski rejimin kötülenerek Osmanlı Devleti ile Türkiye'nin karşılaştırılması ve bunun sonucunda da yeni rejimin *"iyi"* olarak zihinlerde yer edinme gayesi, inkılap kadrolarının temel hedefi haline gelmişti. Bu hedef doğrultusunda da eskiye ait olan Saltanatın kaldırılması ilk girişim olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bu girişimi hızlandıran olay Sadrazam Tevfik Paşa'nın Lozan'a İstanbul ve Ankara hükümet temsilcilerinin katılacağına dair TBMM'ne çektiği telgraftır.[192] 30 Ekimde bu telgrafı

188 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler(1876-1938),* C.II, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2001, s.71.

189 Asım Us'un padişahlar ve sadrazamlara yönelik ifadeleri şu şekildedir: *"...Türk Milleti, başına geçen Saltanat erkânının hıyanetleri..."* Mehmet Asım, "Dömeke ve Dumlupınar", *Vakit,* 7 Eylül 1924, s.1.; "*…Türk milletinin kanı ve canı pahasına kazandığı muharebelerin şereflerini saraylarından dışarı çıkmamış sultanların kendilerine taç iftihar yapması…*" Mehmet Asım, "Zaferi Teyide Giderken", *Vakit,* 29 Ağustos 1924,s.1.; "*…Saraylardaki padişahlar ve halifeler hain, Bab-ı Ali'deki vezirler düşmana uşak oldu..."* Mehmet Asım, "Dumlupınar Yolunda", *Vakit,* 30 Ağustos 1924,s.1.

190 Atatürk, *Nutuk...,* s.14-16.

191 Asım Us, "Bir Vecize", *Kurun*, 4 Kasım 1936, s.1.

192 Mudanya Mütarekesi'nden sonra İtilaf Devletleri, 27 Ekim 1922'de hem İstanbul hem de Ankara hükümetlerini 13 Kasım 1922'de toplanacak olan barış konferansına davet etmişlerdir. Gelen daveti

gündemine alan meclis, Dr. Rıza Nur ve arkadaşlarının verdikleri önergenin içeriğinde Osmanlı Devleti'nin son bulduğu, yeni Türkiye Devleti'nin kurulduğu, İstanbul'da meşru bir hükümetin bulunmadığı açıkça ifade edilmiş ve hilafet makamının kurtulacağı da belirtilmiştir.[193]

Milli Mücadele'nin başında "saltanat ve hilafeti kurtarmak*"* düşüncesi ile hareket edilirken, 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılmasının 132 oyla kabul edilmesi[194] saltanat ile hilafet makamın birbirinden ayrıldığının bir göstergesidir. Bunun başlıca sebebi saltanatın kaldırılması karşısında gelecek tepkilerin önüne geçilmek istenmesidir.

TBMM'nin açılmasının ardından Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun kabul edilmesi ve saltanatın kaldırılması devletin siyasal niteliği yolunda atılmış önemli adımlardı. Artık bundan sonra daha köklü bir adım olan Cumhuriyet'in ilan edilmesi gerekiyordu. Bunun için son bir aşama olan Lozan Barış Antlaşması'nın gerçekleşmesi geriye kalmıştı.

2.4. Cumhuriyet'in İlanı ve Mehmet Asım'ın Görüşleri

2.4.1. Ankara'nın Başkent Olması

Saltanatın kaldırılması, yeni Türkiye hükümetinin Osmanlı Devleti yerine geçmesini kanunen sağlamış ve bu güçle gidilen Yakındoğu İşleri Hakkında Lozan Konferansı sonunda imzalanan Lozan Barış Antlaşması (24 Temmuz 1923) sayesinde ise yeni devletin uluslararası sistem tarafından tanınmasını gerçekleştirmişti. Böylece, Balkan harbinden beri on yıldır savaşmakta olan bir devlet ve millet resmen barış dönemine girmiş, İsmet Paşa'nın deyimiyle istiklaline kavuşmuş ve adı Türkiye olan *"mütecanis, yeknesak bir vatan" ortaya çıkmıştı*."[195] Böylece yeni rejimin adının konulması zamanı gelmişti. Artık İstanbul başkent olamazdı ve yeni başkentin tespiti gerekiyordu. Zaten fiilen Ankara devletin merkezi olmuş ve şimdi bunun resmileşmesi icap ediyordu.

---

29 Ekim'de Ankara'nın kabul ettiği gün İstanbul'un da kabul etmesi saltanatın kaldırılma sürecini resmen başlatmıştır. Bkz.: Dursun Ali Akbulut, "Saltanatın Kaldırılması", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C.1., İçinde, Ankara, ATAM Yayınları, 2000, 359-360.

193 *TBMMZC***,** D.I, İ.S.3, C.XXIV, (30 Ekim 1922), s.293.

194 *TBMMZC,* D.I, İ.S. III, C.XXVI, (1 Kasım 1922), s.300.

195 İsmet Paşa bu sözleri Lozan Antlaşması'nın 23 Ağustos 1923'de TBMM tarafından onaylanmasından sonra yaptığı konuşmada söylemişti. Konuşmanın tam metni için bkz., *TBMMZC*, D.I, İ.S.IV, C.I, (23 Ağustos 1923), s.264-28.; Budak, İdealden Gerçeğe…, s.533-562.

Ankara'nın hükümet merkezi olması, İstanbul'da bulunan hilafeti devletin dışına atacak[196] ve bu gelişme, ileride bahsi geçen kurumun kaldırılmasına da temel teşkil edecekti. Mustafa Kemal Paşa'da Ankara'nın başkent seçilmesinde coğrafi konumuna dikkat çekerek "*payitaht"* teriminin yeni Türkiye Devleti'nde yerinin olmadığını ifade etmişti.[197] Henüz başkentin değiştirilme teklifi meclise sunulmadan 23 Eylül 1923'de "*Neue Frei Preese"* muhabirine demeç veren Mustafa Kemal Paşa, Ankara'nın Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olacağını ilk ağızdan ve ilk kez duyurmuştu.[198] Mustafa Kemal Paşa'nın başkent duyurusunun ardından 9 Ekim 1923 tarihinde Malatya mebusu İsmet Paşa ve arkadaşları Ankara'nın başkent olmasına dair teklifleri,[199] 13 Ekim 1923 tarihinde "*Türkiye Devleti'nin makarrı idaresi Ankara şehridir"* şeklinde meclis tarafından karara bağlanmıştı.[200] Böylece payitahtın İstanbul devri sona ermiş ve yeni başkent Ankara olmuştu.

Ankara'nın, yeni Türkiye'nin hükümet merkezi seçilmesi Asım Us'un da gündemindeydi. Ona göre bu seçim, yabancı memleketler tarafından tereddütle karşılanmıştı. Asım Us, çok geçmeden Türkiye ile dostluğunu kurmak isteyen yabancı devletlerin tek tek sefarethanelerini Ankara'ya taşımak zorunda kaldıklarını yazmaktaydı.[201]

2.4.2. Cumhuriyet'in İlânı

Lozan Antlaşması ile yeni Türk devleti uluslararası camia tarafından kabul edilmişti. Artık sıra Cumhuriyetin ilanına gelmişti. Öyle ki Atatürk, henüz Erzurum Kongresi günlerinde Mazhar Müfit'e "gizli sır" olarak yeni rejimin adının Cumhuriyet olacağını açıklamıştı.[202] O ana kadar geçen süreç ise bu rejimin hazırlık, saltanatın kaldırılmasından Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen süre de Atatürk'ün deyimiyle bir intikal devri olmuştu.[203]

İşte bu intikal devrini bitiren gelişmelerin ilki, Temmuz 1923'de Atatürk ile İsmet Paşa'nın hazırlamış oldukları "Cumhuriyet'in ilanı kanununa ait layiha" nın

196 İsmet İnönü, *Hatıralar,* C.2, Ankara, Bilgi Yayınları, 1987, s.169.
197 Atatürk, *Nutuk…,* s.1060.
198 "Türkiye'de Cumhuriyet ve Doğululuk, Batılılık Meselesi", *ASD*, s.571.
199 *TBMMZC*, D.II, İ.S. I, C.II, Oturum II, (10 Ekim 1923), s.598.
200 *TBMMZC***,** D.II, İ.S. I, C.II, Oturum II, (13 Ekim 1923), s.665
201 Asım Us, "Devlet Merkezimizin 19'uncu Yıl Dönümü", *Vakit,* 17 Ekim 1942, s.1.
202 Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne…, s*.72.
203 Atatürk'e göre bu son intikal devrinde saltanat devrinin devamından yana olanlar ile cumhuriyet idaresi taraftarları arasında sürekli bir mücadele yaşanmıştı. Geniş bilgi için bkz., Atatürk, *Nutuk…,,* s.1116.

yeniden gözden geçirilmesi idi. Bunun sonucunda Atatürk, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun birinci maddesinin sonuna "*Türkiye Devleti'nin şekl-i hükümeti Cumhuriyettir"* cümlesini ilave etmiş ve 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun *" Türkiye Devleti, TBMM tarafından idare olunur ve hükümeti BMM Hükümeti" ünvanını taşır*" şeklindeki üçüncü maddesini "*Türkiye Devleti TBMM tarafından idare olunur. Meclis, hükümetin inkısam ettiği şuubatı idareyi İcra Vekilleri vasıtasiyle idare eder"* şeklinde değiştirmişti[204]. Söz konusu değişiklik, 29 Ekim 1923'de kabul edilmişti. Bunun anlamı, Cumhuriyet'in ilanı idi. Daha sonra yapılan seçimle Mustafa Kemal Atatürk 158 oyla Cumhurbaşkanı seçilmişti.[205] Böylece, hem içerde ve hem de dışarda merakla beklenen Türkiye'deki rejimin adının ne olacağı sorusunun cevabı belli olmuştu.[206]

Asım Us Cumhuriyetin ilanı dolayısıyla İstanbul'da 101 pare top atıldığını yazdıktan sonra *"şimdiye kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti namıyla ifade ettiğimiz şekli idaremizin ismi Türkiye Cumhuriyeti unvanıyla"* değiştiğini yazmıştı.[207] Ayrıca o, Cumhuriyetin ilanını sağlayan anayasa değişikliğini, Cumhuriyet rejiminin resmen kurulması olarak değerlendirmişti.[208]

Daha sonraki yıllarda Cumhuriyet rejimiyle ilgili değerlendirmelerde bulunan Asım Us Cumhuriyet'i, Türk Milletinin bağımsızlığı ve kurtuluşu olarak tarif etmişti.[209] 1938'e gelindiğinde ise Us, Atatürk'ün Cumhuriyet'i ilan ederek yeni siyasal rejimi belirlemesini "*hasta üzerinde yaptığı ilk tedavi"* diyerek nitelendiriyordu. Ayrıca bu rejimle *"milletin Osmanlı hanedanı denilen mikroptan kurtulduğunu"* yazıyordu.[210] Oysa Cumhuriyet'in ilanının ardından Hüseyin Cahit, Cumhuriyet'i ilan etmenin yeterli olup olmadığını, bir zihniyet getirip getirmediğini sorguluyordu.[211] Velid Ebuzziya ise, Cumhuriyet'in ilanının aniden gerçekleştiğini

---

204 Atatürk, *Nutuk…*,s. 1070. Suna Kili- Şeref Gözübüyük, yeni değişikliğin dördüncü madde olarak düzenlendiğini yazmaktadırlar. Bkz., Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa…,* s.103.
205 *TBMMZC,* D.II, İ.S. I, C.VIII, (29 Ekim 1923), s.99.
206 Enver Ziya Karal'a göre, Atatürk, yeni Türkiye Devleti'nin Cumhuriyet adını almasını üç nedenle zorunlu görmekteydi. Bunlardan birincisi; halifelik ve saltanattan yana olanların boş sandıkları devlet başkanlığı makamı bunalımı yaratmalarını önlemekti. İkincisi, Türkiye'nin dış ilişkilerinde yabancı devletlerin Türkiye'de siyasal rejimin istikrara kavuşmamış olduğu yolundaki kuşkularını önlemekti. Üçüncüsü de Yeni Türkiye'nin modernleşmesi yolunda yapılacak inkılaplara karşı, hilafet çevrelerinden gelebilecek direnmeleri kırmaktı. Geniş bilgi için bkz., E. Z. Karal, *Atatürk ve Devrim,* 8. bs, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2003, s.31-32.
207 Mehmet Asım, "Cumhuriyetimizin İlanından Sonra", *Vakit,* 31 Ekim 1923, s.1.
208 Asım Us, "Atatürk'ün Emaneti", *Kurun,* 29 Ekim 1938, s.1.
209 Mehmet Asım, "Gazi'nin Takdiri", *Vakit,* 3 Eylül 1930, s.4.
210 Asım Us, "Cumhuriyetin 15'nci Yılı" *Kurun,* 30 Ekim 1938, s.1-8
211 Hüseyin Cahit, "Yaşasın Cumhuriyet*", Tanin,* 31 Ekim 1923, s.1.

savunarak, "*Cumhuriyetiniz mübarek olsun"* diyerek bu idareyi benimsemediğini ima etmekteydi.[212]

Cumhuriyet'in ilânına yönelik eleştirilerin Hüseyin Cahit ve Velid Ebuzziya gibi gazeteciler ile sınırlı kalmadığı görülüyordu. Bu bağlamda, Milli Mücadele sürecinden itibaren Atatürk'ün yanında yer alan Rauf Bey'in de, İstanbul'daki gazeteleri ziyaretinde son gelişmelerden rahatsızlığını verdiği demeçleriyle yansıtıyordu.[213] Gazetecilere verdiği demeçte Rauf Bey, Cumhuriyet'in ilanının emrivaki şeklinde ve aniden gerçekleştiğini açıklıyordu.[214] Her ne kadar Rauf Bey, gazetecilere verdiği demeçte Cumhuriyet'in ilanının aniden gerçekleşmesinden yakınmış olsa da, hatıralarında, alınan bu hızlı kararın makul bir sebebinin olacağını belirtiyordu. Hatta Rauf Bey sözlerinin devamında "*hiç şüphe etmiyorum ki, mesul rical, bu bapta en salahiyetli karar mercii olan meclis vasıtasıyla Milleti aydınlatıp zihinleri tatmin edecektir"*[215] diyordu.

Atatürk, o günlerde Cumhuriyet'in ilanına yönelik tepkileri, *"...son günlerin bütün gürültüleri, cumhuriyetin ilanına mani olmak içinmiş"*[216] diyerek değerlendirmiştir. Ayrıca Atatürk, başta Hüseyin Cahit ve Velid Ebuzziya gibi şahısların Cumhuriyet'in ilanının aceleye getirildiğini söylemelerini doğal bulduğunu, ancak *"...efkâr-ı umumiye-i memleketin..."* bu görüşte onlarla aynı düşünmediğini ifade etmiştir.[217]

---

212 Velid Ebuzziya,"Efendiler Devletin Adını Taktınız, İşleri de Düzeltebilecek misiniz?", *Tasvir-i Efkar*, 31 Ekim 1923, s.1.

213 *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları,* Der. Hulûsi Turgut, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.219.

214 "Sabık Heyet-i Vekile Reisi Rauf Beyle Mühim Bir Mülakat", *Vatan,* 1 Kasım 1923, s.1. Rauf Bey'in basında çıkan demecinden sonra Ali Fuat Paşa, Rauf Bey'i görmeye gitmiştir. İkilinin buluşmasında Ali Fuat Paşa(Cebesoy), Rauf Bey (Orbay) hakkında Cumhuriyet'e karşı olduğuna dair söylentileri çıkaranların amacının Atatürk'ten onu uzaklaştırmak olarak değerlendirmiştir. Çünkü Ali Fuat Paşa'ya göre Rauf Bey, hâkimiyet-i millicidir ve onun basında çıkan demecinden de Cumhuriyet aleyhtarlığı anlamı çıkmamaktadır. Rauf Bey'de, Ali Fuat Paşa'nın bu sözlerine cevap olarak, olumsuz propagandalarla kendilerini Atatürk'ten uzaklaştırmak isteyenlerin olabileceğini ve buna fırsat vermemek gerektiğini söylemiştir. Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar,* C.II, İstanbul, Doğan Kardeş Yayınları, 1960, s.44. Rauf Bey hatıralarında Cumhuriyet'in ilan edildiğini 29/30 Ekim 1923 gecesi top seslerinden anladığını, memlekete ve millete hayırlı uğurlu olsun dediğini aktarmaktadır. Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım,* C.2, İstanbul, 1993, s.134. Ancak Rauf Orbay anılarına bakıldığında o, 23 Nisan 1920 tarihinde meclisin açılışını "fiili cumhuriyet rejimi" olarak değerlendirdiğini, 29 Ekim 1923'de ise rejimin adının resmen koyulduğunu ve bu yüzden acele edildiği görüşüne katılmadığını ifade etmişti. Bkz. *Rauf Orbay'ın Hatıraları (1914-1945)*, yay. haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul, Temel Yayınları, 2005, s.347.

215 Orbay, *Cehennem...,* s.135.

216 Atatürk, *Nutuk...,* s.1088.

217 Atatürk, *Nutuk...,* s.1088.

Cumhuriyet'in ilanına karşılık bahsi geçen eleştirileri Atatürk, samimiyetle yapıldığına inanmamıştır. O, Cumhuriyet'in ilanının iyi karşılanıp, *efkâr-ı umumiyeyi* telkin edecek yazıların ardından yapılacak eleştirileri samimi olarak değerlendirmiştir.[218] Bu konuda eleştirileri yapanların başında Rauf Bey gelmekteydi. Nitekim Atatürk'e göre o, Cumhuriyet'e karşı olduğunu açıkça belirtmiyordu.[219] Ayrıca Atatürk, Cumhuriyet'in ilânını gündeme taşıyarak Rauf Bey'in amacının parti ve meclis üyelerine bu görüşünü benimsetmek ve böylece Cumhuriyetin ilânı işini yeniden meclise taşımak olduğunu söylüyordu.[220] Rauf Bey ise, şahsi duygularının Cumhuriyet idaresinden başka bir idarenin taraftarı olmama müsait değildir diyerek Cumhuriyet ile ilgili düşüncesini bir kez daha açıklamaktaydı. Cumhuriyet'i kabul etmesinin, ancak milli hâkimiyeti sağlaması şartıyla olduğunu ifade eden Rauf Bey, Cumhuriyet'inde başka bir manası olmadığını belirterek bir anlamda Cumhuriyetçi olduğunu ifade etmekteydi.[221]

Eleştirilerini Cumhuriyetin ilan şekli ve kendilerine haber verilmemesi üzerinden yönelten Rauf Bey, bu süreçte kendisinin dışarıda bırakıldığını düşünmekteydi. Nitekim Milli Mücadele sürecinden itibaren Mustafa Kemal Paşa ile birlikte mücadele veren bir şahsiyetin, zaferin kazanılmasının ardından kendisine danışılmadan ve kendisinin fikrinin alınmadığı kanaatiyle devletin siyasi rejiminin değiştirilmesine yönelik eleştirilerde bulunması olağan idi. Bu bağlamda, Atatürk'ün de Rauf Bey'e yönelik eleştirilerinde kendince haklılık payı bulunmaktaydı. Nitekim Atatürk'ün zihninde geleceğin inşa edilme düşüncesi yatmaktaydı. Bu inşa süreci için atılan adımlarda destek görmediğini düşündüğü yakın çevresine karşı olumsuz bir tavır takınması doğal idi.

Cumhuriyet'e yönelik eleştiriler karşısında Atatürk'ün görüşlerine benzer bir tutum sergileyen Asım Us, Velid Ebüzziya'yı: *"...muhafazakârlıkta cumhuriyeti kabul etmeyecek derecede olduğundan Atatürk inkılabı hareketlerine karşı"* şeklinde tarif etmişti.[222] Ayrıca o, Velid Ebüzziya'nın Cumhuriyet'in ilanına yönelik yazısını gerilik olarak değerlendirerek, Atatürk'ün de bu yazıyı bir istisna olarak gördüğünü ifade etmişti. Us'a göre Atatürk, Velid Ebüzziya için değil, hakikatte cumhuriyetçi oldukları halde cumhuriyetin ilânını aceleye getirilmiş bir karar ve hareket gibi

218 Atatürk, *Nutuk…,* s.1090.
219 Atatürk, *Nutuk…,* 1096.
220 Atatürk, *Nutuk…,* s.1108-1110.
221 Orbay, *Cehennem…,* s.138-139.
222 Asım Us, *Hatıra…,* s.563.

gösteren Hüseyin Cahit (Yalçın) ile Ahmet Emin (Yalman)'ın bu tutumları karşısında üzülmekteydi.[223] Ancak özellikle Hüseyin Cahit, Cumhuriyet aleyhtarı değildi. Aksine o, Cumhuriyet idealini paylaşan bir kişi idi. Onun, Cumhuriyet'e yönelik tepkisini çeken esas nokta, ilanın "*biraz garip"* ve "*sıkboğaza"* getirilmiş olmasıydı.[224] Hüseyin Cahit'in Cumhuriyet rejimine yönelik olumsuz bir tavrı yoktur. Onun, "Yaşasın Cumhuriyet" başlığı ile alaycı yaklaşımına rağmen, yazısında Cumhuriyetin yaşamasının nasıl olacağı yönünde tavsiyelerde bulunması ve Cumhuriyete layık olmaktan bahsetmesi, yeni rejime olumlu bakışının açık delilidir.

Atatürk gibi Asım Us'da Velid Ebuzziya'dan daha çok Hüseyin Cahit ve Ahmet Emin'in Cumhuriyet'e olumsuz bakışlarına şaşırmaktaydı. Buna rağmen Asım Us, Velid Bey ile Hüseyin Cahit'in Cumhuriyet'e getirdikleri eleştirilerin birbirinden farklı olduğunu belirtmekteydi. Ona göre; Velid Bey, Büyük Millet Meclisi hükümeti şeklinin olduğu gibi muhafazasını isterken, Hüseyin Cahit ise Cumhuriyet ilanının aceleye getirildiğini, Büyük Millet Meclisi'nde hiçbir münakaşa ve müzakere edilmediğini öne çıkarmaktaydı.[225]

Velid Ebüzziya'nın ise Atatürk ile ayrıştığı nokta Cumhuriyet idi. Nitekim o, Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal Paşa ile aynı düşünceleri savunduğunu belirtmekteydi.[226] Velid Ebüzziya'nın, Cumhuriyet idaresine karşı çıkmasının sebebi olarak bu idarenin istismar edileceği kanısına varması, halkın hazır olmadığını düşünmesi ve Cumhuriyet'in aceleye getirilmesi gibi hususları göstermekteydi.[227]

Anlaşılan o ki, Cumhuriyet'in ilânı farklı şekillerde ifade edilse de muhaliflerin ortak görüşü Cumhuriyet'in ilanının aceleye getirilmiş olmasıydı. Bunu "emr-i vaki" veya "oldu-bitti" diyerek karşılayan yazarlar ve siyasetçilerde vardı.

---

223 Asım Us, *Gördüklerim…,* s.76.
224 Sancaktar, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e…,* s.482-483.
225 Us, *Gördüklerim…,* s.80.
226 Bengül Bolat, "Milli Mücadele Taraftarlığından Cumhuriyet Karşıtlığına Velid Ebuzziya", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C.XIV, S.28, İzmir, 2014, s.160.
227 Velid Ebüzziya'nın 1 Kasım 1923 tarihinde gazetesi Tevhid-i Efkar'daki yazısında, Hakimiyet-i Milliyeyi savunduğunu Cumhuriyet'in ilanının aceleye getirildiğinin altını çizmektedir. Ancak Velid Ebüzziya'nın yazısının başlığının "*Bizi Korkutan Kırmızı Cumhuriyet Paçavrası mıdır"* olması, onun, Cumhuriyet eleştirisinin sadece aceleye getirilme sebebinden kaynaklanmadığını göstermektedir. Velid Ebüzziya, "Bizi Korkutan Kırmızı Cumhuriyet Paçavrası mı?", *Tevhid-i Efkâr,* 1 Kasım 1923, s.1. Bolat, "Milli Mücadele Taraftarlığından Cumhuriyet Karşıtlığına Velid Ebuzziya", s.169. Nitekim hem Hakimiyet-i Milii düşüncesine sahip olmak hem de Cumhuriyet'e karşı bir tavır almak çelişkili bir tutum olarak değerlendirilmektedir. Bkz.: Tülay Alim Baran, "İstanbul Basınında Cumhuriyetin İlanına Tepkiler ve Yorumlar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* C.XV, S.44, Ankara, 1999, s.641. Tülay Alim Baran bu makalesinde, 1 Kasım 1923 tarihli Velid Ebüzziya'nın köşe yazısından alıntı yaparken başlıkta bulunan "kırmızı" ifadesine yer vermemiştir.

Asım Us'un 2 Aralık 1923'deki yazısına göre, Cumhuriyet'e yönelik eleştiriler sadece muhalif gazeteciler ve devlet adamlarından değil, doğrudan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın içinden de gelmekteydi. Grupların veya şahısların isimlerini vermeden iki farklı fikrin ortaya çıktığını aktaran Us, bir grubun Cumhuriyet'i, Hâkimiyet-i Milli'nin en mütekâmil şekli olarak kabul ettiğini, diğer grubun ise Cumhuriyet'i Hâkimiyet-i Milli'nin en mütekâmil şekli olmadığını ileri sürdüğünü yazmaktaydı. Us'a göre; bu i*ki tarz-ı telakkiden* her birinin esasları doğru, fakat izahları yanlıştı. Şimdiki idarenin Cumhuriyet olduğunu ve bu idarenin de Meşrutiyet ile Mutlakıyet idaresinden "*müreccah olduğunu belirten"*[228] Asım Us, Cumhuriyet'teki Hâkimiyet-i Milli'nin derecesini, Meşrutiyetteki Hâkimiyet-i Milli derecesinden kuvvetli olduğu neticesine ulaşmaktaydı.[229]

Yeni siyasal rejimin adının Cumhuriyet olarak belirlenmesi esnasında ve sonrasında gerçekleşen tüm tartışmalar, bu tarihten sonra uygulanacak olan inkılap hareketlerinde de devam edecekti. Aynı şekilde yeni rejime yöneltilen eleştirilere karşın inkılapçı kadronun takındığı tavır, ilerleyen süreçte radikal bir şekle bürünecekti. Bu yüzden Cumhuriyet'in ilânı hadisesi, Milli Mücadele'de birlikte hareket eden siyasetçisi, gazetecisi vb. tüm grupların fikri ve ideolojik olarak ayrışmasının da başlangıcını teşkil etmekteydi. Nitekim Cumhuriyet'in ilanı, hilafetin ilgası yolunda atılan ikinci adımdı. Zaten hilafet ile ilgili tartışmalarda Cumhuriyet'in ilanından sonra başlamıştı.

2.5. Mehmet Asım'ın Kaleminden Hilafetin Kaldırılması

2.5.1. Hilafetin Kaldırılmasına Zemin Hazırlayan Olaylar

Saltanatın kaldırılması, hilafetin ilgası sürecinde ilk ve en önemli adım idi. Saltanatı kaldırmakla hilafet, hem etkinliğini ve hem de asli özelliğini –siyasi gücünü- yitirmişti. Bu hâl, gelecekte hilafetin kaldırılmasını kolaylaştıracak ve zamanı geldiğinde Mustafa Kemal Paşa'ya bu kurumun ilgası yolunda "son hamlesini" yapmasını sağlayacaktı. Bu adım atıldığında da, Atatürk için Türkiye'de modern bir devletin kurulmasının önündeki en büyük engel de kalkmış olacaktı.

Yüzyıllardır var olan hilafet gibi bir kurumdan vazgeçmek kolay değildi. Bu vazgeçemeyen kişiler arasında Atatürk'ün yakın çevresinden insanlar da vardı. Onlar

228 Mehmet Asım, "Hâkimiyet-i Milliye Telakkileri", *Vakit,* 2 Aralık 1923, s.1.
229 Mehmet Asım, "Hâkimiyet-i Milliye Telakkileri", *Vakit,* 2 Aralık 1923, s.1.

bile hilafet makamını dini bir memur olarak düşünüyordu.[230] Nitekim hem Cumhuriyet'in ilân edilmesi hem de yeni bir devlet başkanının seçilmesiyle halifenin, etkinliğini iyice yitirdiğini düşünenler gazetelerde yazılar yazmaya başlamıştı.[231]

Halife'nin bir güç olarak mevkiisini muhafaza etmesini isteyenlerin başında ise gazeteci Hüseyin Cahit ile İstanbul Baro Başkanı Lütfi Fikri Bey gelmekteydi. "*Unutmamalı ki Hanedan-ı Osmani Hanedan-ı Hilafettir"* anlayışı ile hilafete bakışını ortaya koyan Hüseyin Cahit, *"Halifemiz dediğimiz zata hürmet göstermeye ve hürmet temin etmeye Türk ve Müslüman efkar-ı umumiyesi namına mecburuz"* diyerek Cumhuriyetin ilânı sonrası hilafete yönelik olumsuz tavrın en başında önüne geçmek istemişti.[232] Aynı günlerde İngiliz basınında hilafetin, Mustafa Kemal Paşa'nın önünde kaldırılması gereken bir engel olduğuna vurgu yapıldığı görülmekteydi.[233] 8 Kasım 1923 tarihli Akşam gazetesindeki bir haberde, Halife Abdülmecid'in istifa edeceğini ve Cumhuriyet'in ilânı ile birlikte bir hilafet sorununun ortaya çıktığı yazılmıştı.[234]

Halife'nin istifa edeceğinin basında konuşulmaya başlaması ile 9 Kasım 1923 tarihinde Vatan gazetesine demeç veren Halife Abdülmecid, kendisinin seçildiğinden beri en ücra köşelerden mektuplar aldığını ve teveccühler gördüğünü belirttikten sonra istifasıyla ilgili rivayetlerin nereden çıktığı hakkında bilgisinin olmadığını beyan etmişti. Bununla yetinmeyen Abdülmecid, kendisinin ancak İslam âleminin işleriyle meşgul olduğunu ve siyasetle ilgisinin olmadığını da açıklamış ve hatta İslam âleminden şahsına yönelik itirazların olması halinde hilafet makamından derhal çekileceğini de söylemekten geri durmamıştı.[235]

İstifa meselesi Lütfi Fikri ve Hüseyin Cahit gibi hukukçu ve fikir adamlarının da gündemindeydi. Nitekim 10 Kasım 1923'te Lütfi Fikri Bey, Abdülmecid'e bir mektup yazarak hilafete yönelik herhangi bir uygulamanın karşısında durulacağını ifade etmiş ve "*Zât-ı hilafetpenahîlerinin hiç istifa fikirleri olmadığı halde memleket için musibet ve felaketten başka bir şey getirmesine imkân olmayan bu gibi haber ve*

230 Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995, s.242-243.
231 Seçil Akgün, *Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik,* Ankara, Turhan Kitabevi, [t.y], s.136-137.
232 Hüseyin Cahit Yalçın, "Matbuatta Nara Sesleri", 6 Kasım 1923, s.1.
233 Mahmut Akkor, "Dini Bir Müessesenin Sonu", *History Studies,* C.4, S.1, 2012, s.22.
234 Hasan Türker, *Türk Devrimi ve Basın 1922-1925***,** İzmir, Dokuz Eylül Yayınları, 2000, s.137.
235 "Halife Hazretlerinin Gazetemize Beyanatı", *Vatan,* 9 Kasım 1923, s.1.

şayiaları kimler çıkarıyor ve bunlarla ne gibi bir gaye istihdaf ediliyor"[236] diyerek istifa haberlerine tepki göstermişti. O, halifeyi de uyararak hilafet makamınızın ecdadından miras olduğunu, kişisel bir teessürle tamamen inkıraza uğratmanın da kimsenin hakkı olmadığını belirtmişti. Bahsi geçen mektupta Lütfi Fikri Bey, Halifeye: "*eğer adem-i istifa yüzünden bir tehlike varsa, efendimiz o tehlikeyi de iktihâm buyurmalısınız*[237] şeklinde seslenmekteydi. Bu konuda Lütfi Fikri yalnız değildi. Bu mektubun yayınlanmasının ertesi günü Hüseyin Cahit, "*Şimdi de Hilafet Meselesi"* başlığıyla bir yazı yazarak Lütfi Fikri Bey'e destek vermişti. Ona göre hükümete yakın Akşam gazetesinde verilen bu istifa haberi muhtemelen hükümetin tertibi idi.[238]

Basında halife lehine çıkan yazılara en sert tepki, İzmir milletvekili Mahmut Esat Bey'den gelmişti. Nitekim Mahmut Esat Bey, yazdığı bir yazıda, hilafet kurumunun dört halife döneminden sonrasını "*Orta Çağ Serserileri Teşkilatı"*[239] olarak tanımlamaktaydı. Bu kurumun dört asır boyunca Türk ulusuna hiçbir yarar sağlamadığını, aksine çok zarar verdiğini ve artık inkılabın dinlendiği siperlerden çıkarak bu işi halletmesi gerektiği fikrini savunmaktaydı.[240] Halife'ye veya hilafet kurumuna yönelik diğer bir tepki, 22 Kasım günü Meclis'de Başvekil İsmet Paşa'dan gelmişti. Ancak İsmet Paşa'nın tepkisi oldukça sert olup halifenin ülkenin siyasetine karışmasını "vatana hıyanet" olarak görüyordu.[241] Ayrıca o, meclisteki sözlerinin bir benzerini Halk Fırkası grup toplantısında da dile getirmişti. Onun eleştirisi, Rauf Bey ve arkadaşlarını halifeyi ziyaret etmeleri ve halifelik ordusunun verdiği zararlara ilişkindi.[242] Buna karşılık Rauf Bey ise, BMM tarafından seçilen bir halifenin

236 Lütfi Fikri, "Huzur-u Hz. Hilafetpenahiye Açık Mektup", *Tanin*, 10 Kasım 1923, s.1.
237 Lütfi Fikri, "Huzur-u Hz. Hilafetpenahiye Açık Mektup", *Tanin*, 10 Kasım 1923, s.1.Mektubun transkript edilmiş tam metni için bkz. *Dersim Mebusu Lütfi Fikri Bey'in Günlüğü,* Yay. Haz. Yücel Demirel, İstanbul, Arna Yayınları, 1991, s.161-166.
238 Hüseyin Cahit, "Şimdide Hilafet Meselesi", *Tanin,* 11 Kasım 1923, s.1.; Akgün, *Halifeliğin Kaldırılması…,* s.138. Mustafa Kemal Paşa Nutuk adlı eserinde Akşam gazetesinde çıkan haber için; *"…Halifenin görevden çekildiği ya da çekileceği üzerine gazetelerde söylentiler, yalanlamalar yayımlandı…"* demişti. Bkz. Atatürk, *Nutuk…,* s.1101.
239 Hasan Türker, "Basında "Hanedan-ı Hilafet" Tartışmaları ve Hilafetin Kaldırılması", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,* C.III, S.8, İzmir 1998, s.73.
240 Türker, "Basında "Hanedan-ı Hilafet" Tartışmaları ve Hilafetin Kaldırılması", s. 73.
241 Ayrıca İsmet Paşa halifeye yönelik sert sözlerini şöyle devam ettirmekteydi: " Tarihin herhangi bir devrinde, bir halife, zihninden bu memleketin mukadderatına karışmak arzusunu geçirirse o kafayı behemehâl koparacağız." Bkz. Atatürk, *Nutuk…,,* s.1122.
242 Mahmut Goloğlu, *Halifelik Ne İdi? Nasıl Alındı? Niçin Kaldırıldı?,* Ankara, Kalite Matbaası, 1973, s.48-49.

kendisini davet etmesini "*…dinî, ahlâkî ve milli bir vazife"* olarak değerlendirmekteydi.[243]

Beyanatlardan anlaşılan o ki, Halk Fırkası içerisindeki inkılapçı çevrelerden halifeye yönelik tutum gittikçe sertleşmekteydi. Bu durumun oluşmasında, hem basında yer alan halife lehine yazılar hem de hilafet kurumunu savunanların yeni rejime muhalif bir tutum takınmaları büyük bir etken olmuştu.

Halife'ye muhalif olanlar ile onu destekleyenlerin kesin çizgilerle ayrışmaları, Ağa Han ile Şii lideri Emir Ali[244] tarafından 24 Kasım 1923 tarihinde İsmet Paşa'ya gönderilen mektup[245] ile başlamıştı. Mektup 5 Aralık 1923 günü Tanin ve İkdam gazetelerinde[246] 6 Aralık 1923'te ise Tevhid-i Efkâr gazetesinde yayınlanmıştı.[247] Hindistan Müslüman liderlerinden gelen bu mektup ile o ana kadar hilafetle ilgili tartışmalar ülke içi bir sorun olarak devam ederken, artık konu uluslararası bir boyut kazanmıştı.[248]

Hilafetin kaldırılmasına neden olan bir diğer önemli sorun 1924 yılı bütçe görüşmelerinin başlamasıyla ortaya çıkmıştı. Bir süre önce Halifenin ödenek artırımı isteğinde bulunması ve bu ödeneğin bütçede büyük bir yer tutması[249] hükümet tarafından tepkiyle karşılanmıştı. 22 Ocak 1924'te İsmet Paşa'dan Atatürk'e gönderilen telgrafta kısaca halifenin, İstanbul'a giden hükümet ileri gelenlerinin kendisini ziyaret etmemesinden ve gazetelerde kendisi hakkında çıkan birtakım olumsuz haberlerden üzüntü duyduğu belirtilmişti. Ayrıca İsmet Paşa, halifenin, kendi hazinesi için gücü aşacak birtakım taleplerde bulunduğunu da eklemekteydi[250]

İsmet Paşa'nın telgrafına cevap olarak Atatürk, halifenin bulunduğu makamın farkına varması gerektiği ve mevcut konumu ile yetinmesinin halifeye bildirilmesini söylemişti. Ayrıca halifenin, hükümet üyeleriyle görüşmek istemesini Cumhuriyetin

243 Orbay, *Cehennem…,* C.2, s.140. İsmet Paşa'nın halifeye karşı sert tutumunun esas sebebi, Rauf Bey ve arkadaşlarının halifeyi ziyaret etmelerinden dolayı idi. Nitekim Ankara, bu ziyaretin maksadını saltanatı ihya etme teşebbüsü olarak görüyordu. Ali Satan, *Türk ve İngiliz Belgelerinde Halifeliğin Kaldırılması,* İstanbul, Yazıgen Yayınları, 2017, s.217.
244 Akkor, "Dini Bir Müessesenin Sonu", s.22.
245 Abdullah Ahsan, "Eir Ali Seyyid" *DİA*, , C.11, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, s.124.
246 Satan, *Türk ve İngiliz…,* s.201.
247 *İstanbul İstiklal Mahkemesi (Kararlar ve Mahkeme Zabıtları,* Yay. Haz. İrfan Neziroğlu, C.2, TBMM Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Basımevi, Ankara, 2015, s.3.
248 Türker, , "Basında "Hanedan-ı Hilafet" Tartışmaları ve Hilafetin Kaldırılması", s.75.
249 Akgün, *Halifeliğin Kaldırılması…,* s.155.
250 Atatürk, *Nutuk…,* s.1127.

bağımsızlığına bir saldırı şeklinde değerlendiren Atatürk, "*hükümetçe sağlam ve köklü tedbirler…"*[251] alınmasını İsmet Paşa'dan talep etmişti. Bahsi geçen telgrafta "sağlam ve köklü*"* önlemler ile kastedilenin İzmir'de düzenlenen Harp Oyunlarında Atatürk'ün komutanlarla yaptığı görüşmede anlaşılmıştı.

15-20 Şubat 1924'te düzenlenen Harp Oyunlarına Başbakan İsmet Paşa, Savunma Bakanı Kazım Özalp Paşa ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak katılmıştı.[252] Komutanların katıldığı toplantıda halifeliğin kaldırılması ile birlikte Şeriye ve Evkaf Vekâletini kaldırmak ve öğretimi birleştirmek kararları alınmıştı.[253] Bu toplantıda İsmet Paşa'nın da hilafeti kaldırmak gerektiğini ve Ankara'ya döner dönmez bu işin halledilmesi gerektiği düşüncesini paylaştığı görülmüştü.[254]

2.5.2. Mehmet Asım'ın Hilafetin Kaldırılma Sürecine Bakışı

Hilafet meselesinin kamuoyunda tartışıldığı süreçte gazeteci Asım Us'un düşünceleriyle, inkılapçıların düşünceleri "zamanlaması" açısından örtüşmemekteydi. Nitekim 8 Kasım 1923 tarihinde Akşam gazetesinde çıkan halifenin istifa haberini 10 Kasım 1923'de köşesine taşıyan Asım Us'un, konuya dair ilk yorumu, "*Ortaya yeniden bir hilafet bahsi çıktı. Bunun çıkması veyahut çıkarılması zamanı değildir"* şeklinde olmuştu.[255] Daha sonrasında Asım Us, hilafet meselesini İngiliz gazetelerinin yaklaşımı üzerinden ele almıştı. Ona göre İngiliz gazeteleri, hilafet ile padişahın henüz daha ayrılmadığı dönemde Türklerin asrileşmesini *gayr-ı mümkün* görürlerken hilafet ile saltanatın ayrılmasından sonra bu görüşlerini değiştirmişlerdi. Us'a göre onların görüş değişikliğinin sebebi, hilafet destekçileri ve BMM destekçileri olmak üzere iki gruplu bir ayrılık çıkarma isteklerinden kaynaklanmıştı.[256]

251 Atatürk, *Nutuk…,* s.1127-1129. İsmet Paşa'da, hatıralarında halifenin hazine ihtiyacından bahsettiğine dair yazıyı Atatürk'e yazdığını aktarır. Bkz.: İnönü, *Hatıralar…,* C.2, s.186. Mustafa Kemal'in bu sert tutumunun ardında yatan bir diğer sebep de, 15 Ocak 1923 tarihinde Hoca Şükrü Efendi adlı bir mebusun mecliste dağıttığı broşürdür. Bu broşürde *"Halife Meclis'in, Meclis Halifenindir"* ifadesi olması, muhaliflerin halifeye yönelik alınacak herhangi bir olumsuz karara karşı tepkilerinin ne olacağını göstermesi açısından da önemlidir. Dağıtılan broşürün ayrıntılı içeriği için bkz. İsmail Şükrü, *Hilâfet-i İslamiyye ve Türkiye Büyük Millet Meclisi,* İstanbul, Bedir Yayınevi, 1993, s.35-37.

252 Oğuz Aytepe, "Yeni Belgelerin Işığında Halifeliğin Kaldırılması ve Hanedan Üyelerinin Yurtdışına Çıkarılmaları" *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* s.29-30, Ankara, 2002, s.22.

253 Atatürk, *Nutuk…,* s.1128-1129. Aytepe, "Yeni Belgelerin Işığında Halifeliğin Kaldırılması ve Hanedan Üyelerinin Yurtdışına Çıkarılmaları", s.22.

254 İnönü, *Hatıralar…, C.II, s.186-188.;* Kazım Özalp, *Anılar-Belgeler,* İstanbul, Demkar Yayınevi, 2011, s.281.

255 Mehmet Asım, "Hilafet Bahsi", *Vakit,* 10 Kasım 1923, s.1.

256 Mehmet Asım, "Hilafet Bahsi", *Vakit,* 10 Kasım 1923, s.1.

Görüldüğü gibi Asım Us, halifenin istifa meselesinin gündeme gelmesini eleştirmektedir. Çünkü ona göre; bu meselenin gündeme gelmesi İngilizlerin lehine olmakla beraber zamansız bir gelişme idi. Nitekim sonraki gelişmelere bakıldığında Asım Us 'un değerlendirmesi gerçekleşmiş ve cumhuriyetin ilânına giden süreçte hissedilen ayrılıklar, hilafet meselesi ile birlikte daha keskin bir hâl almıştı.

Asım Us'un hilafet makamının önemine dikkat çektiği bir başka yazısı, hükümetin gazetelerde çıkan halife lehine yazılara tepki gösterdiği döneme denk gelmişti. Us bu yazısında, Lozan'dan sonra hükümet merkezinin Ankara olduğuna karar verildiğini, ancak hilafet merkezi hakkında da böyle bir karardan haberdar olmadığını *"böyle bir karar var mıdır?"* sorusuyla dile getirmekteydi. Her şeye rağmen Asım Us, hilafet merkezinin İstanbul olarak kalmaya devam etmesini ve bununda fayda getireceğini söylemekten çekinmemişti.[257]

İlgi çekicidir ki Us, bu görüşlerini açıklamasından bir gün sonra 16 Kasım tarihli yazısında "hilafeti orduyla savunma adına" hilafet merkezi değişikliğinde yetkinin TBMM'nde olduğunu yazmıştı.[258] O günlerde İsmet Paşa, hilafet tartışmalarına hükümet olarak girmek istemediklerini açıklamıştı. Ancak bunun istisnası dış müdahale idi. Nitekim bu dış müdahale Ağa Han ve Emir Ali'nin gönderdikleri mektup ile hilafet meselesine dâhil olması ile gerçekleşmişti.

Asım Us, gönderilen mektubun değerlendirmesini ilk olarak İstiklâl Mahkemesi ve gazetecilik mesleği açısından değerlendirmişti. Nitekim Ağa Han ile Emir Ali'nin mektubunun üç gazete de (Tanin, Tasvir-i Efkar ve İkdam) yayınlanması neticesinde Us, TBMM'nin İstanbul'a İstiklâl Mahkemesi gönderdiğini duyurmuştu. Ayrıca o bu mahkemenin vazifesinin de İstanbul'da Cumhuriyet aleyhinde çalışan gizli bir teşkilat olup olmadığını tespit etmek olarak açıklamıştı. Ona göre; gönderilen mektubun Türk "*umur-u dâhiliyesine"* müdahale etmesi bakımından yayımlanmaması gerekirdi. Çünkü bahsi geçen mektup, Vakit gazetesine de gelmiş ancak yayınlanmamıştı. Bunun sebebi ise yine Asım Us'un belirttiğine göre, hilafet kurumu ile ilgili gazetelerdeki içeriklerin halk arasında yanlış telakkilere yol açmasını engellemek içindi.[259]

257 Mehmet Asım, "Makarr-ı Hilafet", *Vakit,* 15 Kasım 1923, s.1. Asım Us'a göre hilafet merkezi İstanbul'da kalırsa, hem Müslümanlar açısından şehir kutsal görünmeye devam edecek hem de şehir için bu durum ayrı bir kuvvet olacaktı. Mehmet Asım, "Makarr-ı Hilafet", *Vakit,* 15 Kasım 1923, s.1.
258 Mehmet Asım, "Makarr-ı Hilafet Meselesi", *Vakit,* 16 Kasım 1923, s.1.
259 Mehmet Asım, "Ağa Han'ın Mektubunun Neşri", *Vakit,* 12 Aralık 1923, s.1.

Bu mektubun gazetelerde yayımlanması, Asım Us'a göre pek doğru bir hareket değildi. Çünkü "*memleketin sükûn ve huzuru"* için bunun halk arasında konuşulmaması gerekiyordu.[260] Bundan dolayı olsa gerek, Asım Us, Ağa Han-Emir Ali'nin hilafetle ilgili ortak mektubunu "*ecnebinin Türk içişlerine müdahelesi"* olarak görüyordu.[261] Ayrıca Asım Us, bu iki Hindistanlı Müslümana çok tepkiliydi. Müslüman kimliklerine güvenerek halk tarafından ciddiye alınacağı ve bu durumun hükümete karşı bir tepkiye dönüşeceği endişesi içindeydi. Ayrıca onların İngiliz vatandaşı olmaları sebebiyle, bu mektup gönderme işinin İngilizlere bir "*hizmet"* olacağını düşünmekteydi.[262]

Ağa Han ile Emir Ali ise, gönderdikleri mektup nedeniyle Türk basınında aleyhlerinde söylenen sözleri 17 Aralık 1923 tarihinde *The Times* gazetesine verdikleri demeçte reddetmişlerdi. Onlar, Müslümanların büyük çoğunluğu gibi kendilerinin de hilafet makamının Türkiye'de kalmasını istediklerini ve Katolik devletlerin Papa'ya gösterdikleri saygı kadar bu makamın saygın bir konuma ulaşmasını arzu ettiklerini dile getirmişlerdi. Ayrıca, halifenin daimi bir şekilde kalmaması durumunda İslam âleminin Atatürk ve arkadaşlarına olan saygısının kaybolacağı uyarısını yapmaktan da geri durmamışlardı.[263]

Diğer taraftan sözü geçen mektubun muhalif gazetelerde İsmet Paşa'nın eline geçmeden yayınlanması, Ankara tarafından endişe ve tepkiyle karşılandı. Çok geçmeden Ankara, bu gönderilen mektubun gazetelerde yayınlanmasını "basit bir yayın faaliyeti*"* olarak görmediğini ortaya koydu ve İstanbul'a 8 Aralık 1923 tarihinde bir İstiklal Mahkemesi gönderilmesini kararlaştırdı.[264] Anlaşılan o ki, Ankara, bu işi "yeni rejime" karşı tehlikeli bir girişim olarak değerlendirmişti.[265]

---

260 Mehmet Asım, "Dikkat Edilecek Noktalar", *Vakit,* 17 Aralık 1923, s.1.
261 Mehmet Asım, "Matbuatın Şehadeti", *Vakit*, 18 Aralık 1923, s.1.
262 Mehmet Asım, "Hariçteki Akisler", *Vakit,* 19 Aralık 1923, s.1. Mehmet Asım'ın Ağa Han ile Emir Ali'yi İngiliz hizmetinde olarak tanımlaması dikkat çekicidir. Bununla birlikte Niyazi Berkes, Sünnî Müslümanların Halifesi için gözyaşı döken Ağa Han ile Emir Ali'nin Sünnî olmadığını ve bu iki şahsı İngiliz İmparatorluğu'nun en itibarlı kişileri olarak tanımlamaktadır. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma,* İstanbul, Doğu-Batı Yayınları,1978, s.505. Berkes 'in Ağa Han ile Emir Ali hakkında söylediklerini destekleyici mahiyette İngiltere'de yayınlanan Hazoles Anoel gazetesi; Ağa Han'ı Hindistan'daki birkaç asi aşiretin bağlılığını sağlayarak İngiliz hükümetine önemli hizmetlerde bulunduğunu yazmaktadır. Bkz. Mehmet Emin Bozarslan, *Hilafet ve Ümmetçilik Sorunu,* İstanbul, Ant Yayınları, 1969, s.105-106.
263 Satan, *Türk ve İngiliz…,* s.220-221.
264 *Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları (TBMMGZC),* D.II, İ.S. III, C.IV, (8 Aralık 1923), s.326. İstanbul'a gönderilen mahkemenin Reisliğine İhsan Bey, Müdei*umumiliğine Refik Bey, âzalığa ise Âsaf ve Cevdet Beyler seçilmişti.* Bkz.: *TBMMZC,* D.II, İ.S.I, C.IV, (8 Aralık 1923), s.121.
265 Mehmet Asım, "Fevkalade Bir Tedbir", 10 Aralık 1923, s.1.

İstanbul İstiklal Mahkemesi, çalışmalarına 8 Aralık 1923 tarihinde başlamıştı.[266] Bahsi geçen mektubu yayımlayan Tanin Gazetesi sahibi Hüseyin Cahit, İkdam Gazetesi sahibi Ahmet Cevdet ve Tevhid-i Efkâr Gazetesi sahibi Velid Bey, vatana ihanetten, devletin iç ve dış güvenliğini tehlikeye atmaktan ve hükümeti devirmekten sorumlu tutulmuştu.[267] Nitekim Mahkeme Savcısı Refik Bey, gazetecilerin, Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun birinci maddesine göre yargılanmalarını istemişti.[268] Ardından 11 Aralık'ta gazeteciler tutuklanarak davaları başlamıştı. Mahkeme başkanı, üç gazeteciye, gazetelerinin ne şekilde yönetildiğini, çalışma yöntemleri ile dışarıdan gelen mektup ve makaleleri nasıl yayınladıklarını sormuştu.[269] Sorular karşısında Velid Bey, Tevhid-i Efkâr'a gelen mektuba "gazetecilik mesleği" açısından yaklaştığını, mektubu önemsemediğini, yayınlanmasını gazetesindeki arkadaşlarının takdirine bıraktığını söylemişti. Ayrıca Velid Bey, mektubun Tanin'de ve İkdam'da yayınlanmasından bir gün sonra gazetesinde yayınlandığını eklemişti.[270] Hüseyin Cahit ise mektubun İsmet Paşa'ya yazılmış bir belge olduğunu ve gazetecilik ilkeleriyle hareket ettiğini ifade etmişti.[271] Mahkemede yargılanan diğer gazeteci Ahmet Cevdet ise, mektubu görmediğini, görmüş olsaydı yayınlatmayacağını söylemişti.[272] Bunların dışında mahkeme başkanının gazetenizin yayın politikası nedir? sorusuna Cahit, *"Gazetemin mesleği radikal lâik cumhuriyettir"*[273] yanıtını vermişti.

Asım Us, İstanbul İstiklal Mahkemesi'nde yargılanan gazetecilerin davasını yakından takip etmişti. Dava esnasında yaşananları köşesine taşıyan Us, mahkeme başkanının gazetecilere, Ağa Han ile Emir Ali'yi nereden tanıdıklarını, Cumhuriyetçi olup olmadıklarını ve gazetelerinin mesleki durumlarının ne olduğu gibi sorular sorduğunu okuyucularına duyurmuştu.[274] Mahkemede yargılanan söz konusu gazetecilerin verdikleri cevapları Asım Us'da yazısında teyit etmişti.[275] 11 Aralık'ta

266 Cengizhan Halaçlı, "Cumhuriyet Rejiminin Tesisi ve Devamlılığında İstiklal Mahkemelerinin Rolü (1923-1927)", *Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi,* Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s.90.
267 Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri,* Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982, s.30.
268 Aybars, *İstiklal…,* s.40.
269 Aybars, *İstiklal…,* s.40.
270 Neslihan Kılıç, "Abdurrahman Velid Ebüzziya: Dönemi ve Gazeteciliği", *Yayınlanmamış Doktora Tezi,* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s.237-239.
271 Hilmi Bengi, *Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın,* Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2000, s.225.
272 Nurettin Güz, *Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927),* Ankara, Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Yayınları, 1991, s.102-103.
273 Bengi, *Gazeteci, Siyasetçi…,* s.225.
274 Mehmet Asım, "Mahkemeye Ait İntibâât", *Vakit,* 16 Aralık 1923, s.1.
275 Mehmet Asım, "Mahkemeye Ait İntibâât", *Vakit,* 16 Aralık 1923, s.1.

tutuklanan gazetecilerin yargılamaları Aralık ayının sonuna kadar sürmüş ve 2 Ocak 1924 tarihinde mahkeme, gazeteciler hakkında beraat kararı vermişti.[276]

Anlaşılan o ki, İstiklal Mahkemesi'nin geniş yetkilerle donatılmış olması[277] yargılamaların ve siyasi şartların normal olmadığının bir göstergesidir. Bu anormal hal, mahkeme başkanının tavrından da bellidir. Bundan dolayı yargılanan gazetecilerin düşüncelerini açıkça dile getirmelerine rağmen tedirgin oldukları anlaşılmaktadır.

Söz konusu mahkemede yargılananlardan biri de Lütfi Fikri Bey'di. Kendisi bir hukukçu olan Lütfi Fikri Bey, 15 Aralık'ta tutuklanmış ve 19 Aralık'ta davası başlamıştı.[278] Ağa Han ile Emir Ali'nin mektubunu gazetelerinde yayınlayan gazetecilerin davası ile Lütfi Fikri Bey'in davası ayrı celselerde görülüyordu.[279] Lütfi Fikri Bey, 10 Kasım 1923 tarihinde halifeye yazdığı mektup üzerinden suçlanmakta idi.[280] Nitekim mahkeme başkanı da yargılama esnasında Lütfi Fikri Bey'e bu mektup üzerinden sorular sormuş ve özellikle Lütfi Fikri Bey'in halifeye bakışını sorgulamıştı. Lütfi Fikri Bey'de, hilafetin kaldırılmadığı takdirde *cihanşümul* bir siyaset takip edilebileceğine dair cevap vermişti.[281] 27 Aralık 1923 tarihinde sonlanan Lütfi Fikri Bey'in davasında sanık, beş sene kürek cezasına çaptırılmıştı.[282]

Asım Us, "mektup davasını" yakından takip ettiği gibi, Lütfi Fikri Bey'in mahkemesini de aynı titizlikle takip etmişti. Asım Us'a göre Lütfi Fikri Bey: "... *meşrutiyeti, Cumhuriyet'e tercih ettiği hakkında neşriyatta bulunduğundan dolayı tevfik edilmiş ve taht-ı mahkemeye alınmış"*[283] idi. Bilindiği üzere Lütfi Fikri Bey, Akşam gazetesinde halifenin istifa edeceği söylentisi üzerine, halifeye yönelik bir mektup kaleme almıştı. İşte Asım Us'da bu olayda, Akşam gazetesinin aldığı haberi yayımlamasını "*cürüm mü"*[284] şeklinde değerlendirerek Lütfi Fikri Bey'in tutumunu

276 "Gazeteciler Beraat Ettiler", *İkdam,* 3 Ocak 1924, s.1.; Aybars, *İstiklal…,* s.40-45.
277 Sadece BMM'ne karşı sorumlu olan İstiklal Mahkemeleri, bağımsız çalışmasının yanı sıra verdikleri kararlar kesin olup itirazı ve temyizi yoktur. Ayrıca kararları bizzat infaz etme yetkisi de bu mahkemelere aittir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cevdet Küçük, "İstiklâl Mahkemeleri", *DİA*, C.23, İstanbul, 2001, s.351.
278 Mustafa Çulcu, *Hilafetin Kaldırılması Sürecinde Cumhuriyetin İlanı ve Lütfi Fikri Davası,* C.2, İstanbul, Kastaş Yayınları, 1992, s.165-166.
279 "Bugünkü Mahkeme: Lütfi Fikri Bey Fındıklı'da", *Akşam,* 20 Aralık 1923, s.1.
280 Çulcu, *Hilafetin Kaldırılması…,* s.168.
281 Çulcu, *Hilafetin Kaldırılması…,* s.180-181.
282 "İstiklal Mahkemesi Lütfi Fikri Bey'i Beş Sene Kürek Cezasına Mahkum Etmiştir", *Vatan,* 28 Aralık 1923, s.1.; Çulcu, *Hilafetin Kaldırılması…,* s.271.
283 Mehmet Asım, "Lütfi Fikri Bey'in Davası", *Vakit,* 20 Aralık 1923, s.1.
284 Mehmet Asım, "Lütfi Fikri Bey'in Davası", *Vakit*, 20 Aralık 1923, s.1.

eleştirmekteydi. Nitekim Us, konuya mektup meselesini de dahil ederek *"... gazetecilik zanaatının zaruretleri dikkate alınmazsa hiçbir gazetenin takibattan kurtulmasına imkân kalmayacak"*[285] şeklinde bir görüş belirtmişti.

Görünen o ki Asım Us, "gazetecilik zanaatının zaruretlerinin dikkate alınmasının" gerekliliğine işaret ederek hükümete de bir eleştiri getirmekteydi. Nitekim bu eleştirisinden yola çıkarak ona göre; *Akşam* gazetesinin yaptığı halifenin istifa haberi ve Hindistanlı Müslümanların yolladıkları mektubun üç gazetede yayımlanması, gazetecilik mesleği açısından olması gerekendi. Çünkü o, meseleye yaklaşımında her ne kadar gazetecileri eleştirdiği noktalar olsa da, onların yaptıklarını "gazetecilik mesleği" açısından değerlendirmişti.

Aslında gazetecilerin yargılanması ve beraatı birlikte düşünüldüğünde gazetecilere bir "gözdağı" verilmişti. Ne var ki, bu rejim-basın arasındaki gerginliğin devamı da kimsenin çıkarına değildi. Üstelik yeni rejimin gerçekleştirmek istediği inkılapların halka benimsetilmesinde/kamuoyu oluşturulmasında basına ihtiyacı vardı. Diğer taraftan da basının Atatürk ile uzlaşması gerekmekteydi. Sonunda, İstanbul İstiklal Mahkemesi Başkanı İhsan Bey, gazeteciler hakkında verilen beraat kararının ardından Mustafa Kemal Paşa ile bu gazeteciler arasında diyalog kurulması amacıyla bir girişimde bulundu. İhsan Bey'in bu girişim için sunduğu tek şart ise Mustafa Kemal Paşa ile görüşme teklifinin gazetecilerden gelmesiydi.[286] Nitekim bu teklif kabul edilmiş olacak ki, Matbuat Cemiyeti[287] öncülüğünde 4 Şubat 1924 tarihinde İzmir'de gerçekleşen[288] bu görüşmeye hükümet yanlısı başyazarlarla birlikte, son hadisede yargılanmış gazeteciler de katılmıştı.[289] Belli ki Atatürk inkılap

285 Mehmet Asım, "Lütfi Fikri Bey'in Davası", *Vakit,* 20 Aralık 1923, s.1.

286 Gazeteciler, İzmir'e Atatürk'le buluşmak için yola çıktıklarında Velid Ebüzziya, gazetesinde davetin Atatürk tarafından geldiğini yazmıştı. Atatürk, bu haberi görünce canı sıkılmış ve haberi tekzip edilmesini, aksi takdirde Velid Ebüzziya'yı kabul etmeyeceğini söylemişti. Hatta Atatürk, Velid Bey'in kendisini ziyaret etmek istediğine dair bir kart yazmasını da istemekteydi. Bkz.: Us, *Gördüklerim…,* s.75.

287 İlk adı "*Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye"* olan Matbuat Cemiyeti, gazeteciler Hüseyin Cahit, Abdullah Zühtü ve İsmail Hakkı'nın öncülüğünde kurulmuştu. Bkz. Hakan Aydın, "Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye: Kuruluşu ve Basında Tartışmalar", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* S.27, Aydın, 2010, s.557-558. Ayrıca bu cemiyet, 17 Temmuz 1908 tarihinde gazetecilerin bir meslek kuruluşu etrafında örgütlenmesi amacıyla kurulmuştur. Bkz. Kılıç, "Abdurrahman Velid Ebüzziya: Dönemi ve Gazeteciliği", s.21.

288 Nuri İnuğur, *Türk Basın Tarihi,* İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1992, s.48.

289 Mete Tunçay; Atatürk'ü İzmir'de ziyarete giden gazeteciler için Ahmet Emin, Mehmet Asım, Ahmet Cevdet, Hüseyin Cahit, Suphi Nuri, Ebüzziyade Velit, Necmettin Sadık ve Hüseyin Şükrü gibi gazetecilerin isimlerini vermektedir. Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931),* Ankara, Yurt Yayınları, 1981, s.84.

ve Cumhuriyet yönetimi için gazetecilerden destek bekliyordu.[290] Bunun yanı sıra o, eski idare usulleriyle memleketin idare edildiğine dair sorulan soruya: "*...bunu kökünden yıkacağız. Bizi modern çalışmaların icabına göre yürütecek verimli makineyi de temelinden kuracağız"*[291]cevabını vermişti.

İzmir'de gerçekleştirilen toplantıya katılanlardan biri de Asım Us 'idi. Toplantı esnasında Us, kendisine Tevfik Bıyıkoğlu'nun "*bir münasebet düşünüp hilafet bahsini açınız!"* dediğini, tam suallerini soracağı esnada da Gazi'nin "*İstanbul'da oturan halife hakkında ne düşünüyorsunuz? Saltanat ilga edildikten sonra hilafetin muhafazasında bir tehlike görmez misiniz?* sorularını sorduğunu aktarmaktadır. Atatürk'ün bu sorusuna Us şu cevabı vermişti:

> "*İstanbul büyük bir şehirdir. Osmanlı Devleti'nin asırlarca merkezi olmuştur. Saltanatın ilgasından zarar görenler yalnız Osmanlı hanedanı değildir. Halk tabakaları arasında da zarar görenler vardır. Belki hilafetin İstanbul'da bulunmasından cesaret alarak saltanatı da iade etmek hayaline kapılmış olanlar bulunabilir. Halifenin İstanbul'dan kaldırılıp mesela Konya'ya gönderilmesi bu yolda bir tedbir olabilir*."[292]

Asım Us'un verdiği cevap Atatürk'ü tatmin etmemişti. Nitekim Atatürk, saltanatın kaldırılmasından sonra hilafetin artık yerinin olmadığını uzun uzun anlatmıştı. Bu sırada Hüseyin Cahit "*hilafetin İslam âlemine karşı bir kuvvet olarak muhafaza edilebileceği*" görüşünü ortaya atmıştı. Bu görüşe karşı Atatürk, yeniden, hilafetin manasızlığını ve tehlikelerini anlatmıştı.[293]Ancak Hüseyin Cahit, hilafetin kaldırılması kararı karşısında rahatsızlığını da göstermekten geri durmamıştı.[294] Büyük bir memnuniyetle toplantıdan ayrıldıklarını ifade eden Asım Us'a göre, görüşmenin en önemli tarafı, gazetecilerin Atatürk'e serbestçe sorular sorup endişelerimi ortaya koymalarıydı. Aynı şekilde Atatürk'ün de hem gazetecilerin endişelerini giderecek cevaplar vermiş olması hem de görüşlerini açıkça ifade etmiş olması gazeteciler açısından diğer bir önemli hususdu.[295]

290 "İzmir'de Gazetecilerle Konuşma", *ASD,* s.584-585.
291 Yalman, *Yakın Tarihte…,* C.3, s.102-103.
292 Us, *Gördüklerim…,* s.76-77.
293 Us, *Gördüklerim…,* s.76-77.
294 Satan, *Türk İngiliz…,* s.225. Hüseyin Cahit'in hilafet ile ilgili olumsuz tavrı, toplantı boyunca sürmüş değildir. Nitekim toplantı esnasında orada bulunan Ahmet Emin, çok iyi ağırlandıklarını ve çok memnun kaldıklarını ifade etmektedir. Ayrıca Ahmet Emin, Hüseyin Cahit'in Atatürk hakkındaki olumlu ifadelerinin ardından, Atatürk ve eşi Latife Hanım adına kadeh kaldırdığını aktarmaktadır. Bkz. Ahmet Emin, *Yakın Tarihte…,* C.3, s.105.
295 Mehmet Asım, "İzmir Seyahati", *Vakit,* 8 Şubat 1924, s.1. Cumhurbaşkanı ve eşi, misafir gazetecilere köşkte bir akşam yemeği vermişti. Çok neşeli geçen ve saat üçe kadar süren ziyafet

Anlaşıldığına göre Atatürk, gazetecilerle İzmir'deki görüşmesinde hilafetin kaldırılma kararı ile ilgili olarak gazetecilerin izlenimini almıştı. Onun bu toplantıdaki temel hedefi, İstanbul basınının halife ve hilafet makamı hakkındaki düşüncelerini öğrenip ardından kendi düşünceleriyle onları ikna etmekti. Nitekim bunu yaparken de, hilafetin tehlikelerinden bahsetmiş ve Ahmet Emin'in sorusuna, "kökünden yıkıp modern çalışmalar için yeni makine icat edeceğiz" cevabı ile radikal tavrını göstererek inkılap hareketlerine devam edeceğinin mesajını vermişti.

Gazetecilerle görüşmesinden memnun bir şekilde ayrılan Atatürk, hilafet meselesi ile ilgili olarak nihai kararını Harp Oyunları esnasında verecekti. Bilindiği üzere Harp Oyunları 15-20 Şubat 1924 tarihleri arasında İzmir'de düzenlenmişti. Burada toplanan komutanlar, yukarıda da bahsedildiği gibi hilafet ve Şeriye ve Evkaf Vekâlet'inin kaldırılması ile Tevhid-i Tedrisatın yürürlüğe girmesinde fikir birliğine vardı.[296] İzmir'de yapılan bu toplantıya bütün ordu komutanları değil, sadece alınacak kararlara "*muvafakat verecek"* komutanlar davet edilmişti.[297]

Harp Oyunları esnasında komutanlarla yapılan toplantıdan fikir birliğinin çıkması üzerine artık hilafet kurumunun kaldırılması an meselesi olmuş idi. Nitekim henüz daha meclise bu konuyla ilgili herhangi bir teklif sunulmamasına rağmen tartışmalar yükselmişti. Saruhan vekili Vasıf Bey 27 Şubat 1924 tarihli Meclis oturumunda, saltanatın kaldırıldığını, ancak hilafetin "*haşmet ve debdebe"* ile devam ettiğini söylemekteydi.[298] Aynı günkü meclis oturumunda Denizli mebusu Mazhar Müfit (Kansu)'da tarihten verdiği örneklerle hilafet kurumuna eleştiriler yöneltmekteydi.[299] Vasıf ve Mazhar Müfit Beyler tarafından hilafet kurumuna ve halifeye yönelik yapılan eleştirilere diğer mebuslardan herhangi bir cevap gelmemişti. Ancak hilafetin kaldırıldığı gün olan 3 Mart 1924 tarihindeki oturumda halife lehine meclis kürsüsünden sesler yükselmişti. Nitekim bu seslerin öncülüğünü Gümüşhane mebusu Zeki Bey yapmaktaydı. Kürsüde Zeki Bey, kendisini liberal

---

esnasında bando ile hafif müzik eşliğinde sohbet ilerlemişti. Bkz. Ahmet Gürel, *Gazi'nin İzmir Anıları,* İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, 2013, s.211.

296 Satan, *Türk İngiliz…,* s.224.

297 Satan, *Türk İngiliz…,* s.224. Kazım Karabekir, 29 Şubat'ta hilafetin kaldırılacağına dair gazetelerde yazılar okuyunca, Harp Oyunlarını "*siyasi bir oyun"* şeklinde değerlendirmişti. Bkz.: Kazım Karabekir, *Paşaların Kavgası İnkılap Hareketlerimiz,* 6. bs, İstanbul, Emre Yayınları, 2005, s.245. Ali Fuat Paşa ise, Harp Oyunlarının bitmesinden bir gece sonra bizzat Atatürk'e, hilafetin kaldırılmasını gerekçeleriyle birlikte onayladığını söylemişti. Bkz. Cebesoy, *Siyasi Hatıralar…,* C.II, s.66.

298 *TBMMZC,* D.II, İ.S. I, C.VI, (27 Şubat 1924), s.414.

299 *TBMMZC,* D.II, İ.S.I, C.VI, (27 Şubat 1924), s.429.

olarak tanımlarken amacının da İslam Birliği olduğunu açıklıyordu. Ayrıca o, hilafeti *müthiş kuvvet* şeklinde ifade ederken, kendisinin de *müthiş bir ittihadı islam* taraftarı olduğunu söylüyordu. Onun nazarında halife, kuvvetinin memleketin iç ve dış politikasında kaybedilmemesi gerekiyordu.[300]

Zeki Bey'in, kendisini "müthiş islam birliği taraftarıyım" diyerek tanımlaması ilgi çekiciydi. Hatta hilafeti, etkisi itibarıyla "müthiş kuvvet" olarak nitelemesi hâlihazırda onu elinde bulunduranın ondan yararlanabileceğine olan bir inanca sahip olduğunu gösteriyordu. Ancak Zeki Bey'in göremediği şey, hilafetin gücünün Arap-İslam dünyasında yok olmasıydı. Nitekim İsmet Paşa, 22 Kasım 1923'deki parti toplantısında halife fetvasının, ülkeyi Birinci Dünya Savaşı yıkımına attığını hiçbir zaman unutmayacakları sözleriyle hilafet kurumunun gücünün kalmadığına dikkat çekmişti.[301]

Sonunda 3 Mart 1924'de TBMM kararıyla hilafet ilga edilmişti. Aynı kararla, Şeriye ve Evkaf Vekâleti kaldırılmış ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu yürürlüğe girmişti.[302] Bu kararların çıkması İsmet Paşa açısından Cumhuriyet prensiplerine geçişin bir tezahürü idi.[303]

Asım Us, 3 Mart 1924 kararlarını: "*Türk tarihinin geçit yerinde bulunuyoruz. Cumhuriyet hükümeti kendi mevcudiyeti ve memleketin sükûn ve saadeti namına zaruri gördüğü birtakım mühim mukarrerat"* şeklinde yorumlamıştı. Ona göre, bu kararlara itaat edilmeliydi.[304] Ayrıca Asım Us, 3 Mart 1924 kararlarına itaati tavsiye ederken bunu inkılap ve Anadolu inkılabı ile ilişkilendiriyordu.[305]

---

300 *TBMMZC,* D.II, İ.S. I, C.VII, (3 Mart 1924), s.31. Zeki Bey'in mecliste yaptığı bu konuşmanın tam metni için ayrıca bkz. Reşat Genç, *Türkiye'yi Lâikleştiren Yasalar,* Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1998, s.47.

301 Atatürk, *Nutuk…, s*.1123.

302 Urfa mebusu Şeyh Sait Efendi ve elli üç arkadaşı hilafetin kaldırılma ve hanedanın ülke dışına çıkarılması yönünde, Siirt mebusu Halil Hulki Efendi ve elli yedi arkadaşı Şeriye ve Evkaf Vekâlet'inin kaldırılması talebini meclise iletmişlerdi. Saruhan mebusu Vasıf Bey ile elli yedi arkadaşı ise Tevhid-i Tedrisat hakkında kanun teklifi vermişti. *TBMMZC,* D.II, İ.S. I, C.VII, (3 Mart 1924), s.15-29. Ayrıca bu noktada ifade etmek gerekir ki, dini konuları ele alan teklifleri Şeyh Sait Efendi ile Halil Hulki Beylerin vermeleri ve bu şahısların din adamları olmaları, eğitim ile ilgili teklifi verenlerin başında gelen Vasıf Bey'inde eğitimci olması, meclisteki mebusların arasından bu teklifleri veren vekillerin özel seçildiklerine işarettir. Bunun temel sebeplerinden birisi, gelecek tepkilerin önüne geçmek veya tepkilerin azaltılmasını sağlama amacına yöneliktir.

303 İnönü, *Hatıralar…,* C.II, s.189.

304 Mehmet Asım, "Kanun Kuvvetine İtaat", *Vakit,* 5 Mart 1924, s.1.

305 Mehmet Asım, "Kanun Kuvvetine İtaat", *Vakit,* 5 Mart 1924, s.1.

Asım Us, hükümetin giriştiği inkılap faaliyetlerinin Türk milletince desteklenmesini istemekteydi. Bunun başlıca sebebi olarak, Milli Mücadele'nin, birtakım ızdıraplara yol açmasına rağmen nihai hedefinin milleti kurtarması olarak göstermekteydi. Ayrıca Us, bahsi geçen kararlar da dâhil olmak üzere bu tarihe kadar yapılan inkılap hareketlerini benimseyip desteklemekteydi. Çünkü ona göre, inkılapları gerçekleştirenler, yaşanan tüm acıları unutturan kişilerdi. Bu noktada Asım Us'un, inkılapların değerlendirmesini yaparken geçmiş ile mukayese yoluna gitmesi onun, inkılapları değerlendirmesinde objektif davranamadığının bir göstergesidir.

Diğer taraftan hilafetin kaldırılması dış basında da büyük tepkilere yol açmış, özellikle bu tepkilere İngiliz basının öncülük ettiği görülmüştü. Dış basında yaşanan gelişmeleri yakından takip eden Asım Us, Daily Telgraf gazetesinde çıkan bir haberden memnuniyetsizliğini ifade etmiş ve bu gazetede, hilafetin ilga kararının Türklerin ve Müslümanların menfaatine aykırı olduğunu yazmasını eleştirmişti.[306]

Bilindiği üzere hilafet meselesinin kamuoyunda tartışıldığı günlerde Asım Us, hilafetin İstanbul'da kalması gerektiğini ve bu kurumun kuvvetli yapısından olabildiğince faydalanılması gerektiğini savunmuştu. Ancak 3 Mart 1924 kararlarına karşın Asım Us'un düşünceleri, onun, 15 Kasım 1923'te savunduğu düşünceleri ile bir tezatlık oluşturmaktadır. Bahsedilen tezatlık sadece Asım Us'da değil, Hüseyin Cahit[307] ve Velid Ebüzziya 'nın gazetesinde[308] de görülmektedir.

Şurası bir gerçek ki, hilafet meselesinde yaşanan tezatlıkların ortaya çıkmasında iki neden vardır: Bunlardan birincisi, hilafetin kaldırılma sürecinde varlığını hissettiren hatta hilafet makamı ve halife lehine yazı yazan gazetecileri

306 Mehmet Asım, "İngiltere'den Bir Ses", *Vakit*, 9 Şubat 1924, s.1. Asım Us, Daily Telgraf gazetesinin hilafetin kaldırılma kararını "Türklerin ve Müslümanların menfaatine aykırı" değerlendirmesine karşılık "*...kararın isabetini teyit için bundan daha kuvvetli bir delil bulmak kabil midir?"* şeklinde bir karşılık vermiştir. Ayrıca o, dış basının alınan kararlar karşısında memnuniyetsizliğini ifade etmesinden memnun olduğunu, alınan kararın sadece Türkler açısından değil, Müslümanlar açısından da olumlu olduğuna ikna olduğunu ifade etmiştir. Bkz.: Mehmet Asım, "İngiltere'den Bir Ses", *Vakit*, 9 Şubat 1924, s.1.

307 Hüseyin Cahit, hilafeti kaldırmanın Müslümanların hakkı olduğunu ve Müslümanların da bu hakkı kullandığını söylemekteydi. Bkz.: Satan, *Türk İngiliz…,* s.248. Genel olarak Hüseyin Cahit'te hilafetin kaldırılmasını sessizce izlemiştir. Bkz. Ayşe Azman, "Türk Basınında Siyasi Bir Gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın" *Yayınlanmamış Doktora Tezi,* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1994, s.108.

308 Gazete de isimsiz yazılan bir yazıda hilafetin kaldırılması ile birlikte medeniyet yolundaki engelin kalktığı, süratle yürünmesi gerektiği başarılı olunmaması durumunda herhangi bir mazeretin kalmadığı yazıyordu. *Tevhid-i Efkâr*, "Son İnkılaptan Sonra", 6 Mart 1924, s.1. Yazının transkript edilmiş geniş hali için bkz.: Türker, *Türk Devrimi…,* s.182-183. Tevhid-i Efkar gazetesi hilafetin kaldırılması kararı karşısında genel olarak yorum yapmaktan kaçınmıştır. Kılıç, "Abdurrahman Velid Ebüzziya: Dönemi ve Gazeteciliği",s.255.

tutuklayan ve bu makamın ilgasından sonra da mevcudiyetini muhafaza eden İstiklâl Mahkemesidir. Bu mahkemenin, gazetelerde de yer aldığı gibi olağanüstü yetkilere sahip olması ve idam kararlarını TBMM'den geçirmeden infaza yetkili olması[309] hilafete yönelik olumsuz tepkilerin önüne geçen ilk neden idi.

İkinci neden ise Atatürk'ün şubat ayının başında gazetecilerle yapmış olduğu toplantı idi. Muhtemeldir ki onların, Cumhuriyet'in ilanı ve hilafetin ilgası vb. konularda Atatürk'ün kararlılığına bir kez daha yakından şahit olmaları, hilafetin ilgasına karşılık gösterecekleri olumsuz tepkilerin önüne geçmişti.

Hilafet her ne kadar 3 Mart 1924'de kaldırılmış olsa da Asım Us'un bu konuyu ilerleyen yıllarda da gündeme taşıdığı görülmüştü. Buna göre o, 1928 yılında Daily Telgraf gazetesi muhabirinin Atatürk'e yönelik diktatör ve padişah benzetmelerinin yanı sıra Atatürk'ün hanedan olacağını söylemesini köşesine taşımıştı. Us'un muhabire yanıt olarak, Türkiye'nin saltanata dönmeyeceğini ve Atatürk'ün istemesi halinde hilafeti kendi uhdesine alabileceğini, ancak yapmadığının altını çizmişti. Ayrıca Us İngiliz muhabirinin sözlerini, onların krallık ile idare edilmesinden dolayı bu idarenin propagandası şeklinde değerlendirmişti. Bu bağlamda Us, İngilizlerin, Türkiye'nin de Cumhuriyet'i terk etmesini istediğini, ancak Türk milletinin artık saltanat ve hilafet tuzaklarına bir daha düşmeyeceğini söylemekteydi.[310]

Görüldüğü gibi Asım Us, hilafetin kaldırılmasından yıllar sonrada bu konuyla ilgili gelişmeler oldukça değerlendirmeler yapmaktadır. Nitekim Asım Us, hilafetin kaldırılması ile birlikte yurtdışına gönderilen son halife Abdülmecid'in yabancı bir gazeteye Türkiye'de hoşnutsuzluk vardır ve Atatürk'ün medeniyet yerine gölge getirdiğine dair sözler sarf ettiğini belirtmişti.[311] Böylece o, hilafet meselesini tekrar gündemine almış ve Abdülmecid'i "*casus teşkilatları"* aracılığıyla yabancı ülkelere giden raporlar üzerinden memleketin durumunu öğrenmekle itham etmiştir.[312]

309 Türker, "Basında "Hanedan-ı Hilafet" Tartışmaları ve Hilafetin Kaldırılması", s.89.
310 Mehmet Asım, "Daily Telgrafın Tesvilatı", *Vakit,* 28 Eylül 1928, s.1.
311 Mehmet Asım, "Perde Açılıyor", *Vakit,* 11 Temmuz 1931, s.1-2.
312 Mehmet Asım, "Perde Açılıyor", *Vakit,* 11 Temmuz 1931, s.1-2. Abdülmecid'in bir ecnebi gazetesine beyanat verdiğini bu yazısında söyleyen Asım Us, onun, Mustafa Kemal'den "*Gazi denilen bu adam"* şeklinde bahsetmesini bir anı ile eleştirmiştir. Bu anıya göre Us, Irak Kralı Faysal'ın onuruna Ankara Palas'ta verilen bir davette Iraklı bir kişi ile görüşüyormuş. Bu kişi bir ara Us'a; "*bizim mabudumuza bakınız"* demiş. Asım Us, Iraklı 'nın bu sözünü kendi Kralına söylediğini düşünmüş. Ancak o kişi, Mustafa Kemal için "*...mabut gibi hürmetimiz vardır"* demiş. İşte Asım Us, Mustafa Kemal Paşa için Iraklı 'nın dostunun sözü ile Abdülmecid'in sözünü "*samimi takdir"* ile "*terbiyesizliğin ve küstahlığın"* mukayesesi olarak değerlendirmiştir. Bkz.: Mehmet Asım, "Perde

Asım Us'un Abdülmecid'in Atatürk'e yönelik eleştirilerine sert bir üslupla karşılık vermesi olağandır. Çünkü Abdülmecid'in demecinin basında yer alması 1931 yılına denk düşmektedir. Nitekim bu tarihe kadar siyasi inkılapların çoğu gerçekleşmiş, yeni kurulan rejime yönelik tehlikeler bertaraf edilmiş ve en önemlisi de yeni rejimin tam anlamıyla sağlam bir zemine oturmaya başlamıştı. Bu bağlamda, Türk İnkılabı sürecinde her zaman Atatürk'ün ve inkılap kadrolarının yanında yer almış, 1927 itibariyle CHP'den milletvekili olmuş ve Osmanlı Devleti dönemine yönelik eleştirilerini her fırsatta dile getirmiş Asım Us'un, Abdülmecid'in bu sözlerini desteklemesi beklenemezdi.

Hilafet meselesinin yıllar sonra tekrar Asım Us'un gündemine gelmesi Mısırlı Kral Faruk'un kendini halife ilan etmesi üzerine olmuştu. Nitekim Us,1939 yılında gerçekleşen bu olayı, *"...laik Türkiye'yi alakadar eden bir iş değil"*[313] şeklinde değerlendirmişti. Kral Faruk'un bu girişimini aklının ermeyeceği şeklinde yorumlayan Us, hilafet kurumunun fayda değil zarar getirdiğini de ifade etmekten geri durmamıştı.[314]

2.6. Türkiye'de Yaşanan Siyasal Olaylar Türk İnkılabına Etkileri

2.6.1. Mehmet Asım Us'un Gözünden Yeni Cumhuriyetin Çok Partili Yaşama Geçme Teşebbüsü: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

TBMM, 29 Ekim 1923'de Cumhuriyet'i ilan ederek Türkiye'nin hangi idare ile yönetileceğini resmen belirlemişti. Yaşanan bu gelişme bir kesimi memnun ederken, başka bir kesimin ise hoşnutsuzluğuna yol açmıştı. Zürcher'e göre, son gelişmelerden hoşnutsuz olan kesim Cumhuriyet'e değil, bunun ilan ediliş tarzına itiraz etmişti.[315] Oysa Lozan Konferansı sonrası gelişmelere bakıldığında, bu

Açılıyor", *Vakit*, 11 Temmuz 1931, s.2.

313 Asım Us, "Kral Faruk Halife Mi Oluyor", *Vakit,* 24 Ocak 1939, s.1.

314 Asım Us, "Kral Faruk Halife Mi Oluyor", *Vakit,* 24 Ocak 1939, s.1.

315 Erık Jan Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası,* İstanbul, Bağlam Yayınları, 1992, s.49. Muzaffer Sencer'e göre ise, altı ay gibi kısa bir süre içerisinde Cumhuriyet'in ilanı ve hilafetin kaldırılmasının yarattığı hoşnutsuzluk, siyasal bir harekete neden olmuştur. Ayrıca Sencer, basına baskı yapıldığı gerekçesiyle hoşnutsuzluğun gelişerek mecliste Halk Fırkasının ve İsmet Paşa'nın eleştirilmesine yol açtığını ifade etmiş ve bu durumunda partiden istifalara, kopmalara neden olduğunu ifade etmiştir. Bkz.: Muzaffer Sencer, *Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri,* İstanbul, May Yayınları, 1974, s.129-130. Cumhuriyet'in ilan edilme kararı daha sonra kurulacak olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurucularının başkent Ankara'da olmadıkları bir dönemde

memnuniyetsizlik Cumhuriyet'in ilanından önce başlamıştı. Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'nın kendi aralarında konferansla ilgili bazı kararlar almaları birtakım rahatsızlıklara neden olmuştu.[316]

Cumhuriyet'in ilan ediliş tarzından "hoşnutsuz" olanların somut olarak fikir ayrılığına düştükleri ilk konu hilafet meselesiydi. Henüz Cumhuriyet ilan edilmişti ki, kamuoyunda bir anda hilafet konusu tartışılmaya başlanmıştı. Önce Rauf Bey'in 1 Kasım 1923 tarihinde Cumhuriyet'in emrivaki yapılarak ani bir şekilde ilan edilmesinden yakınması[317], ardından yeni görevi Birinci Ordu Müfettişliğine başlamak için 10 Kasım 1923'te İstanbul'da bulunan Kazım Karabekir'in, Cumhuriyetçi olduğunu ancak şahsi buyurganlığın karşısında olduğunu söylemesi[318] ve bu demecinden iki gün sonra Halife Abdülmecid'in kendisiyle görüşmesi[319]Ankara tarafından da dikkatle takip edilmekteydi. Sonunda Halk Fırkası meclis grubu, Rauf Bey'in basında çıkan sözlerini açıklaması için bir çağrı yaptı. Rauf Bey'de Ankara'ya giderken, onu İstanbul'dan yolcu edenlerin arasında halifenin resmi temsilcileri ile Ali Fuat Paşa ve Refet Paşalar da bulunmaktaydı.[320] Ankara'nın İstanbul'da yaşanan bu gelişmelerden rahatsız olması tabiî idi. Hem Cumhuriyet'in ilanının ertesi günlerinde Rauf Bey'in basına verdiği demeçler hem de Kazım Karabekir'in halifeyi ziyaret etmesi Ankara yönetiminin gelişmelerden rahatsız olmasına neden olmuştu.

---

alınmıştı. Bu karar karşısında, bu kişiler basın aracılığıyla kızgınlıklarını ifade ederek, alınan kararın zamansız olduğunu ifade ettiler. Bkz. Zürcher, *Modernleşen…,* s.243. Atatürk ise Cumhuriyet'in ilanına karar vermek için Ankara'daki bütün arkadaşlarını çağırmaya gereksinim duymadığını çünkü onlarında kendi gibi düşündüğünü ifade etmektedir. Ankara'da bulunmayanların ise hiçbir yetkileri yokken düşünceleri ve olurları alınmadan bu kararın alınmasına gücendiklerini anlatmaktadır. Bkz.: Atatürk, *Nutuk…,* s.1069-1071. Görüldüğü gibi Atatürk, Cumhuriyet'in ilanı kararında sonradan kurulacak olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurucularına danışmamasını, onların "yetkilerinin" olmamasına bağlamaktaydı.

316 Mustafa Budak, *İdealden Gerçeğe…,* s.375.

317 Rauf Bey bu demecinde Cumhuriyet'in emrivaki şeklinde ve ani ir şekilde ilan edilmesinden yakınmıştı. "Sabık Heyet-i Vekile Reisi Rauf Beyle Mühim Bir Mülakat", *Vatan,* 1 Kasım 1923, s.1

318 Cebesoy, *Siyasi…,* C.II, s.54.

319 Kazım Karabekir Halifeyi ziyaretini şu şekilde anlatmaktadır: *"12 Kasım'da Halife Mecid Efendiyi ziyaret ettim. Beni bir buçuk saat yanında alıkoydu. Gözlerini daimi yere dikiyor, ara sıra öteye beriye bakıyor ve bir düzeye, babası Abdülaziz'in iyiliğinden ve Vahidettin 'in kötülüğünden bahsediyordu. Birkaç kere müsaade istedimse de salıvermedi ve sonunda korkak bir eda ile şunu söyledi: - Benim bu sarayda resim takımlarımla bir iki bohçam var. İstemezlerse bunları alır giderim! Bu sözleriyle, hal ve tavrıyla, tehdit edildiğini anlatmak istiyordu. Gerek arkadaşlarımdan ve gerekse gazetecilerimizden aldığım havadislerle de karşılaştırınca, Mustafa Kemal Paşa'nın, çıkamadığı bu makamı yıkmak kararını vermiş ve fiiliyata da geçmiş olduğuna şüphem kalmadı." Bkz.* Karabekir, *Paşaların…,* s.200-201.; Mustafa Ekincikli, "Türk Demokrasi Kültürünün Gelişim Sürecinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Kuruluşu", *Akademik Bakış*, C.6, S.11, 2012, s.155.

320 Zürcher, *Terakkiperver…,* s.52.

Bu gelişmeler üzerine Halk Fırkası 22 Kasım 1923'de toplandı. Toplantının esas amacı Rauf Bey'in Cumhuriyet aleyhine yaptığı beyanatı görüşmek değildi. Asıl amaç, bu beyanatın gazetelerde desteklenmesinin ve hilafet makamının ziyaret edilmesinin hükümete karşı muhalif bir hareketin tertip edilip edilmediğinin Rauf Bey'den öğrenilmesiydi.[321] Fırka toplantısı esnasında İsmet Paşa, Rauf Bey'e, bu fırka içinde mi kalacaksınız yoksa fırka dışında mı sorusuyla birlikte mecliste bizimle karşı karşıya mı kalacaksınız sorusunu sormuştu. Rauf Bey'de, Halk Fırkasından ayrılmayı düşünmediğini ve kendisinin Cumhuriyetçi olduğuna dair bir cevap vermişti.[322]Söz konusu cevabı İsmet Paşa "*...herkesin hem aklıselimine, hem duygularına hitap ederek konuştu"* şeklinde değerlendirmişti.[323]

Halk Fırkası içerisindeki fikir ayrılığının somutlaşmasına neden olan hilafet bahsi 3 Mart 1924 itibariyle ortadan kalkmıştı. Alınan bu kararı Ali Fuat Paşa, henüz 15 Şubat'ta düzenlenen Harp Oyunları esnasında bizzat Mustafa Kemal Paşa'ya söyleyerek desteklemişti.[324] Karabekir'in ise bu karara ilk tepkisi: "*…tıpkı Cumhuriyet'in ilanında olduğu gibi hilafetin lağvı ve hanedanın hudut dışı edilmesi kararı da birkaç kişi arasında kararlaştırılıyor"*[325] olmuştu.

Cumhuriyet'in ilan ediliş tarzından "hoşnutsuz" olan kesim, hilafetin kaldırılma sürecinde de kendini dışlanmış hissetmişti. Onların başta gelen şikâyeti, önemli kararları "parti içerisinde birkaç kişi" tarafından alınıyor olması idi. Tabiatıyla bu durum, memnuniyetsizlerin birtakım toplantılar yapmalarına yol açmaktaydı.

9 Eylül 1924'de Rauf Bey'in evindeki toplantı bu cinstendi. Orada meclisin açılmasının beklenmesi görüşünde uzlaşıldı.[326] Ekim ayı geldiğinde bu grubun parti kuracakları konuşulmaya başlandı. Nitekim 6 Ekim 1924 tarihli Son Telgraf gazetesinde başkanlık makamında Rauf Bey'in olacağı, genel sekreterliğini İsmail Canbolat Bey'in yapacağı bir partinin kurulacağı haberi çıkmıştı.[327] Ancak bu haber ertesi günü Rauf Bey tarafından yalanlanmıştı.[328] Zürcher'e göre Rauf Bey'in çıkan

321 Ahmet Yeşil, *Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk Teşkilatlı Muhalefet Hareketi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası,* Ankara, Cedit Neşriyat, 2002, s.126.
322 *Rauf Orbay'ın Hatıraları (1914-1945),* Yay. Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul, Temel Yayınları, 2005, s.352.
323 İnönü, *Hatıralar…,* C.II, s.182-183.
324 Cebesoy, *Siyasi…,*C.II, s.66.
325 Karabekir, *Paşaların…,* s.245.
326 Cebesoy, *Siyasi…,*C.II, s.94-95.
327 "Yeni Bir Fırkanın Teşkili Rivayetleri", *Son Telgraf,* 6 Ekim 1924, s.1.
328 Zürcher, *Terakkiperver…,* s.63.

haberi yalanlamasının nedeni henüz hazırlıksız olmaları ve yeni yapılacak seçimin ardından meclisin aniden dağıtılma ihtimalinden korkulmasıydı.[329]

Ekim ayının başında yeni fırkanın kurulacağına dair basında haberlerin çıkması her ne kadar yalanlansa da, 26 Ekim'de Kazım Karabekir'in istifasını verip ordudaki görevinden mebusluğa dönmeye karar vermesi, iktidar çevresinde endişe ve şaşkınlık ile takip edilmişti.[330] Kazım Karabekir'in istifasından dört gün sonra bu defa Ali Fuat Paşa'da ordudaki görevinden istifa etmişti.[331] Atatürk ise art arda gerçekleştirilen istifaları, Ali Fuat Paşa'nın davetine karşılık vermemesini ve Paşa'nın Ankara'ya geldiğinde onu Rauf Bey'in karşılamış olması gibi sebepleri "*komplo"* olarak değerlendirmişti.[332]

Lozan sonrasında başlayan ve Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle hızlanan parti içerisindeki "hoşnutsuzluk", yaşanan gelişmelerle birlikte ilerleyen süreçte bir kopuşa neden olacaktı. Sonunda 17 Kasım 1924 tarihinde Kazım Karabekir, Ali Fuat Paşa, Rauf ve Adnan Beylerin öncülüğünde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kuruldu.[333] Söz konusu kuruluş, Cumhuriyet'in ilan edilme sürecinden itibaren devam eden ayrılığın somut bir ifadesiydi. Yeni kurulan Fırkanın programının ilk iki maddesinde Cumhuriyet, liberalizm ve halk hâkimiyeti vurgusu dikkat çekmekteydi. Ayrıca programın altıncı maddesi fırkanın dini fikir ve inançlara saygılı olduğunu belirtmekteydi.[334] Zürcher, içişleri, ekonomi ve eğitim gibi genel ilkelerin bu programda yer almasını "gerçek bir siyasal program" olarak değerlendirmişti.[335]

---

329 Zürcher, *Terakkiperver…,* s.63-64.

330 Yeşil, *Türkiye Cumhuriyeti'nde…,* s.165-166. Kazım Karabekir ise istifa gerekçesi olarak sorumluluklarını mebus sıfatıyla vicdan rahatlığı ile yapacağını göstermekteydi. Karabekir, *Paşaların…*,s.308.

331 Yeşil, *Türkiye Cumhuriyeti'nde…*,s.166. Ali Fuat Paşa ordu müfettişliğinden istifa gerekçesini şüphe altında müfettiş olarak kalamayacaklarını, mecliste toplanmanın ve orada memleketin yararına çalışmanın doğru olacağını düşünmeleri olarak açıklamaktadır. Bkz; Cebesoy, *Siyasi…,* C.II, s.96-97.

332 Atatürk*, Nutuk…,* s.1136. Atatürk'ün yaşananları komplo olarak değerlendirmesi sadece istifalardan dolayı değildir. Tam da Paşaların istifa sürecinde Atatürk, Ali Fuat Paşa'yı Çankaya'ya yemeğe davet etmişti. Atatürk, Ali Fuat Paşa'nın davetten haberinin olup olmadığıyla ilgili bir şey demezken biliyor ki, kendisi birini davet ettiğinde o kişinin haberdar olmaması düşünülemezdi. Bkz.: Tuncer Baykara, "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşunu Hazırlayan Durum ve Olaylar", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* C.4, S.1., Ankara, 1986, s.199. Ali Fuat Paşa'da bu olaya istinaden Atatürk'ün kendisini arattığından haberinin olmadığını ve görüşemediklerini belirtmişti. Bkz.: Cebesoy, *Siyasi…,* C.II, s.102.

333 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952),* İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1952, s.606.; Ayrıca bkz.: Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye…,* s.425.

334 Ekincikli, "Türk Demokrasi Kültürünün Gelişim Sürecinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Kuruluşu",s.161.

335 Zürcher, *Terakkiperver…*, s.130.; Fırkanın programı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Zürcher, *Terakkiperver…,* 130-135.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucu kadrosu, Milli Mücadele'den Cumhuriyetin ilânına dek olan sürede Atatürk ile birlikte hareket etmişti. Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi Cumhuriyet'in ilanı sonrası bu birliktelikte birtakım sorunlar baş göstermişti. Nitekim Atatürk Nutuk'ta, eski arkadaşlarının kurduğu partiye yönelik eleştirilerini "cumhuriyet" üzerinden yapmıştı. Ona göre yeni partinin kurucuları cumhuriyetçi değillerdi:

> "*Cumhuriyet kelimesini telâffuzdan dahi içtinap edenlerin, cumhuriyeti doğduğu gün, boğmak isteyenlerin, teşkil ettikleri fırkaya Cumhuriyet ve hem de Terakkiperver Cumhuriyet unvanını vermeleri, nasıl ciddi ve ne dereceye kadar samimi telâkki olunabilir?"*[336]

2.6.2. Asım Us'a Göre Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Kurulması

Dönemin bizzat tanıklarından biri olan Asım Us'da henüz yeni muhalefet fırkasının kurulacağına dair işaretler yok iken, halktan birtakım şikâyetler geldiğine dikkat çekmekteydi. O, gelen bu şikâyetlerin haklı ve haksız olarak ikiye ayrılması gerektiğini söyledikten sonra herkesi memnun edecek bir hükümet kurulmayacağını açıkça ifade etmekteydi. Bu şikâyetlerin gerekçesi de ona göre, Osmanlı Devleti'nin dağılmasının ardından küçülen Türkiye'de yaşanan işsizlik problemiydi. Us'un bu yazısında bir de halktan beklentisi bulunmaktaydı. Buna göre o, halkın geçmişte yapılan hizmetleri unutmaması gerektiğini ve şikâyetlerde biraz daha makul olunması gerektiğini ifade ediyordu.[337] Asım Us'un bu yazısını yazdığı tarih 24 Mayıs 1924'idi. Nitekim bu dönemde, ülke tek parti ile yönetilmekte olup, saltanat ve hilafet gibi halkın asırlardır aşina olduğu ve kutsal gördüğü yapılar artık yoktu. Dolayısıyla Asım Us, halkın şikâyet gerekçesini sadece işsizlikle açıklayarak iyimser bir tablo çizmekteydi. Özellikle bu tarihe kadar yapılan inkılaplar da, Halk Fırkası içerisinde olduğu gibi halkın da bir kesiminin hoşnutsuzluğunda etkendi.

Son Telgraf gazetesinde yeni parti kurulacağına dair haberlerin çıktığı 6 Ekim günü Asım Us'da gazetesinde bu konu ile alakalı olarak bir yazı kaleme almıştı. Us, yeni fırkanın kurulmasında *milli menfaat var mıdır?* Şeklinde bir soru sorarak meseleye yaklaşmıştı. Ona göre, Halk Fırkasına mâl olan kişilerin bu girişimleri mevcut partiyi ikiye ayıracaktı. Ancak o, böyle bir ihtimale inanmamaktaydı. Bunun

336 Atatürk, *Nutuk…,,* s 1184.
337 Mehmet Asım, "Memnuniyetsizlik Meselesi", *Vakit,* 24 Mayıs 1924, s.1.

gerekçesi ise Halk Fırkası haricinde kurulan partinin programı ne olursa olsun, particiliğin fayda vermeyeceğini düşünmesiydi. Asım Us için en önemlisi de, parti girişimleri için zamanın müsait olmamasıydı.[338]

Yeni bir partinin kurulacağı gündeme gelmesini Asım Us açık bir şekilde "*zamanın müsait olmaması"* şeklinde değerlendirmekteydi. Çünkü bu görüşü, Atatürk ve arkadaşlarının fikirleriyle örtüşmekteydi. Onlar gibi Asım Us'da Cumhuriyet ilan edilmesine rağmen birtakım aksaklıkların yaşanmasını yapılan inkılapların yerleşmemesine bağlamaktaydı.

Asım Us, yeni partinin kurulmasının ilk somut göstergesi olarak Kazım Karabekir Paşa'nın askerlikten istifa etmesini göstermekteydi. Paşa'nın meclise sivil elbiseyle gelerek daha önce istifa eden Refet Paşa'nın yanına oturmasını Us: "*Halk Fırkası dâhilinde yeni bir teşekkülün ilk emaresi"*[339] şeklinde tarif etmişti. Kazım Karabekir Paşa'nın istifasının ardından Ali Fuat Paşa'nın da istifa edeceği söylentilerinin çıkması karşısında Asım Us'un, Halk Fırkasının ikiye mi ayrılacağını yoksa başka şekillerde gelişmelerin mi olacağını sorguladığı görülmüştü.[340]

Asım Us, Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşaların istifa gerekçelerini aylar sonraki yazısında açıklamıştı. Us'a göre, paşalar, orduda yapacak iş kalmadığını mecliste memlekete daha faydalı olacaklarını düşünüyorlardı. Paşaların bu görüşlerine katılmayan Us, onların mecliste yapacakları hizmetleri sivillerin de yapabileceğini, fakat orduda bıraktıkları boşluğun doldurulamayacağının altını çizmekteydi.[341]

Asım Us, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın, kuruluşunun ardından yayınladığı on üç maddelik parti programında, Cumhuriyeti, liberalizmi ve halkın hâkimiyetini öne çıkarmasını[342] şu şekilde değerlendirmişti:

> *"...Fırkanın ismine bakılacak olursa Cumhuriyet Halk Fırkası'nın programından esas itibariyle çok farklı olmayacağına hüküm olunmak lazım gelir. Bununla beraber yeni fırkanın programı ile Cumhuriyet Halk Fırkası'nın programı arasında esaslarda mühim farklar olsa bile, bizce bunun o derecede ehemmiyeti yoktur."*[343]

338 Mehmet Asım, "Eski İttihat ve Terakki", *Vakit,* 6 Ekim 1924, s.1.
339 Mehmet Asım, "Kazım Karabekir Paşa Meclis'te", *Vakit*, 29 Ekim 1924, s.1.
340 Mehmet Asım, "İntizar Vaziyeti", *Vakit,* 31 Ekim 1924, s.1.
341 Mehmet Asım, "Vatanın Şehadeti", *Vakit,* 15 Aralık 1924, s.1.
342 Tunaya, *Türkiye'de Siyasi...,*s.616-617.
343 Mehmet Asım, "Yeni Fırkanın Programı", *Vakit,* 18 Kasım 1924, s.1.

Asım Us, iki partinin programlarında var olan farkları önemsiz olarak değerlendirmekteydi. Bunun sebebi ona göre; Meşrutiyet'ten bu zamana kadar kurulan partilerin programlarının halka bir şey vaat etmemesi idi. Ayrıca o, parti programlarının uygulanıp uygulanılmayacağının tam anlaşılmadan hazırlandığı için iki programın arasındaki farkı önemsiz görmekteydi. Bu yüzden Asım Us, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının (TCF) hazırladığı programda geçmişteki parti tecrübelerinden yararlanıp yararlanmadığını merak etmekteydi. Yeni kurulan fırkanın isminin TCF yerine Cumhuriyet Halk Fırkasına[344] mukabil "*Cumhuriyet Hâkimiyet-i Milli Fırkası"* olması gerektiğini savunan Asım Us, CHF ile TCF arasında ne gibi bir fark bulunduğunu da belirlemenin zor olduğunu söylemekteydi. Ancak Us'a göre, iki fırka arasındaki başlıca fark "*halet-i ruhiye"* farkından ibaretti.[345] TCF 'nın Meclis'te kendini göstermesine de Asım Us'un yorumu şu şekildeydi:

> "*Bugün mecliste bir muhalif zümre teşkil etmiştir. Bu muhalif zümrenin başında bulunan zevatın ekserisi mücahede-i milliye devrinde memlekete hidmet etmişlerdir. Bunların mazilerine ve şahıslarına hürmet etmek vazifemizdir. Fakat bu zevatı Halk Fırkasından ayıran tarihi zaruret maalesef kendilerine hak verecek mahiyette değildir. Vatanın selameti yegâne kuvvetli bir hükümet teşkiline ve memleketi anarşiden kurtarmaya kadar olan bugünkü Halk Fırkasına müzaheret etmektedir."*[346]

Asım Us, yeni partiyi kuranların geçmişte memlekete yaptıkları hizmeti unutmadıklarını ve şahsiyetlerine karşı hürmet göstermelerinin görev olduğunu ancak böyle bir parti kurmalarını da memleketin içinde bulunduğu durumdan dolayı yanlış olarak değerlendirmekteydi. 1924 tarihi itibariyle bakıldığında da, Asım Us'un bu şekilde bir düşüncede olmasının kendince haklı sebepleri mevcuttu. Çünkü kendisi, özellikle saltanatın kaldırılma sürecinden itibaren yapılan inkılapları destekleyici bir tavır almış ve henüz daha girişilen yeniliklerin tam anlamıyla benimsenmediğinin de farkındaydı. İşte bu noktada, Us 'un, dönem itibariyle tek bir parti etrafında birleşilmesini "milli menfaat" şeklinde değerlendirmesi taraflı, ancak kendi bakış açısından ve dönem koşulları açısından haklı bir yaklaşımdır.

---

344 Kasım ayının ikinci haftasında yeni fırka için düşünülen isimlerde "cumhuriyet" isminin olacağına dair söylentiler mevcuttu. Bu söylentilerden dolayı 10 Kasım 1924'te Halk Fırkası'nın başına Cumhuriyet'i ekleyerek Cumhuriyet Halk Fırkası haline dönüştü. Bkz.: Zürcher, *Terakkiperver…,* s.77-78.

345 Mehmet Asım, "Yeni Fırkanın Programı", *Vakit,* 18 Kasım 1924, s.1.

346 Mehmet Asım, "Müntehab-ı Saniler Korktular mı?", *Vakit*, 13 Aralık 1924, s.1.

TCF 'nın kurulmadan önce ve kurulmasıyla birlikte eleştirilerini genellikle böyle bir oluşuma gerek var mıydı ve zamanın müsait olmaması üzerinden yönelten Asım Us, ilerleyen günlerde üslubunu daha da sertleştirmişti. Çünkü TCF mensupları, CHF'na karşı "programsız" iddialarında bulunmuştu. Bunun üzerine Asım Us, yeni partinin kurulmadan önce, bu iddiaları ortaya atanların CHF içerisinde olduğunu ve neden o zaman CHF'nın "programsız" olduğuna dair iddialarını söylemediklerini sorgulamıştı. Eleştirilerinin devamında bir parti için programsızlık kusur ise öncesinde CHF içerisinde bulunan kişilerinde bunun sorumluluğu altında olduğunu söylemişti.[347] Bir başka yazısında Asım Us, daha önce TCF hakkında söylediklerine benzer görüşler ifade etmişti. Buna göre Us, program ve prensip gibi ifadelerle kendi kendilerini aldatmamayı amaç edindiğini ifade etmekteydi. Ayrıca o, CHF'nin ikiye bölünmesiyle ortaya çıkan partinin eskisinden farklı olmadığını da açıkça ifade etmişti.[348]

Asım Us'un, TCF 'ye yönelik eleştirilerinin önemli kısmı, partinin programı idi. Partinin programındaki *"Fırka efkâr ve itikadat-ı diniyyeye hürmetkârdır"*[349] şeklindeki altıncı madde Us tarafından suiistimale çok açık şeklinde değerlendirilmişti.[350] Ayrıca Us, böyle bir maddenin mevcudiyetinde fayda değil, zarar olduğuna işaret ederek, bu maddenin "*din-i tahrikâta"* alet olarak kullanıldığını ifade etmiştir.[351]

Asım Us 'un TCF programındaki din ile ilgili olan altıncı maddeyi konu edindiği tarihten önce, Şeyh Sait isyanının başlamış olması dikkat çekiciydi. Bu isyan hareketi ile TCF Urfa *katib-i mesulü* emekli Yarbay Fethi Bey isyanı kışkırtmakla suçlanmıştı.[352] Nitekim Atatürk'de, isyancılardan Kadri adındaki kişinin, Şeyh Sait'e yazdığı bir mektupta Kazım Karabekir'in kendilerine yardım edeceğini söylediğini anılarında yazmıştı.[353] Aynı şekilde Atatürk, isyancılar arasında yargılanan Şeyh Eyüp'ünde mahkemede Kazım Karabekir'in partisinin dini

347 Bu yazısında Us ülkenin esas probleminin Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e kalmış olan borç meselesi olduğunu söylemekteydi. Bu bağlamda Us, yeni kurulan muhalif fırkanın bu meseleyle ilgili olarak bir fikrinin olup olmadığını sorgulamaktaydı. Mehmet Asım, "Siyasi Edebiyatı Bırakalım Asıl Derde Bakalım", *Vakit,* 29 Aralık 1924, s.1.
348 Mehmet Asım, Hiddet ve Hayret Ettik Mi?", *Vakit,* 1 Aralık 1924, s.1.
349 Yeşil, *Türkiye Cumhuriyeti'nde…,* s.446.
350 Mehmet Asım, "Terakkiperver Fırka", *Vakit,* 20 Mayıs 1925, s.1.
351 Mehmet Asım, "Terakkiperverlerin Vaziyeti", *Vakit,* 11 Kasım 1925, s.1.
352 Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde…,* s.146.
353 Atatürk, *Nutuk…,* s.1189.

kurtaracak olarak gösterdiğini aktarmıştı.[354] Kazım Karabekir ise bu isyan karşısında hükümetin yanında yer aldıklarını, isyan bölgesinde teşkilatlarının olmadığını ve partisinin kapatılmasını dahi göze alarak istibdada ilk önce kendisinin karşı duracağını açıkça belirtmişti.[355] Ayrıca o, TCF'nin bu isyan hareketi ile bağının bulunduğu iddiasına karşı çıkarak, kendisinin henüz isyanın ortaya çıkmadığı bir dönemde Ankara'ya raporla bölgedeki hareketliliği bildirdiğini ancak Ankara'nın bunu dikkate almadığını belirtmekteydi.[356] Sonuç olarak Şeyh Sait isyanı ile ilişkilendirilen TCF, hükümet tarafından Takrir-i Sükûn Kanununun 1.maddesine dayanılarak 3 Haziran 1925 tarihinde kapatılmıştı[357]

TCF'nin kapatılma gerekçelerinden biri olan parti programındaki altıncı madde için Ali Fuat Paşa, böyle bir maddenin programlarında olmaması durumunda dahi dini siyasete alet edeceklerin bulunacağını ifade etmişti. Bununla beraber o, Halk Fırkası'nın programında böyle bir madde olmamasına rağmen parti içerisinde dini siyasete alet edenler olduğunu iddia ederek, TCF'nin kapatılmasına tepkisin göstermişti.[358]

2.7.1. İnkılaplar Karşısında İlk Büyük İsyan Hareketi: Şeyh Sait İsyanı ve Mehmet Asım Us'un İsyana Yaklaşımı

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşundan kısa bir zaman sonra 13 Şubat 1925 tarihinde Genç ili Piran köyünde Şeyh Sait isyanı başlamıştı.[359] İsyanın başındaki Şeyh Sait, bir bildiri yayınlayarak medreselerin kapatılmasını, Şer 'iye ve Evkaf Vekâletinin kaldırılmasını ve din okullarının Maarif Vekaleti'ne bağlanmasını isyanın gerekçesi olarak açıklamıştı.[360] Ayrıca bu bildiride, *"Emir-ül Mücahidin*

354 Atatürk, *Nutuk…,* s.1189.
355 Kazım Karabekir, *Kürt Meselesi,* yay. haz. Faruk Özerengin, İstanbul, Temel Yayınları, 1994, s.15.
356 Karabekir, *Kürt Meselesi…*, s.12-14.
357 Özgür Güvercin, "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Türk Siyasal Hayattaki Yeri", *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,* Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s.63.
358 Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar***,** Yay. Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, 2. bs, C.I-II, İstanbul, Temel Yayınları, s.564.
359 Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye…,* s.429. Bir iddiaya göre isyan, Şeyh Said'in kardeşi Abdurrahman'ın evindeyken başlamıştı. Şeyh Sait, yanındaki iki firari adamı jandarmaya teslim etmek istememişti. Bunun sonucunda silahlar patlamış ve iki jandarma yaralanmış, diğer askerler de esir edilmişti. Bkz.: Mehmet Aydoğan, *İç İsyanlarla Şeyh Said İsyanı*, 2. bs, İstanbul, Nokta Kitap, 2011, s.370-371.
360 Yavuz Özdemir, "Şeyh Sait İsyanı",*Yeni Türkiye*, S. 86,Ortadoğu Özel Sayısı – V, Ankara,2016, s.620. İsyancıların halka dağıttıkları beyannamelerde; "*Halife sizi bekliyor. Hilafetsiz Müslümanlık olmaz. Hiçbir halife memleketten çıkarılmaz. Şiarınız dindir. Şeriat isteyiniz. Şimdiki hükümet, mütemadiyen dinsizlik neşretmektedir. Kadınlar çıplaktır. Mekteplerde dinsizlik ilerliyor"* şeklinde

Muhammed Said Nakşibendi" adıyla mührünü kullanmıştı.[361] Dolayısıyla isyanın gerekçelerine bakıldığında, doğrudan inkılap hareketlerinin hedef alındığı anlaşılmaktaydı.

Şeyh Sait ve adamlarının isyanı diğer şehirlere de yayması[362] karşısında Fethi Bey hükümeti, 25 Şubat 1925 tarihinde meclise, doğu bölgesinde bir ay süreyle sıkıyönetim uygulanması hakkında teklifini sunmuş ve bu teklif meclis tarafından kabul edilmişti.[363] Sıkıyönetim kararının meclis tarafından kabul edildiği gün, Hıyaneti Vataniye Kanunu'nun 1. Maddesine, dini, siyasete alet edenlerin vatan haini olarak değerlendirileceği ibaresi eklenmişti.[364]

Görüldüğü gibi Fethi Bey hükümeti, isyana önlem olarak bölgede sıkıyönetim ilan etmiş ve isyancılarında dini kullandıkları gerekçesiyle onları vatan haini ilan etmişti. Ancak alınan tedbirlere rağmen, isyan önlenemeyince CHF içerisinde hükümete yönelik tepkiler yükselmeye başlamış ve 2 Mart 1925 tarihli parti grup toplantısında Fethi Bey istifa etmek durumunda kalmıştı.[365] Hükümetin istifası Asım Us'a göre yeni bir duruma işaret demekti. Bu yeni durumda, Fethi Bey hükümetine ılımlı yaklaşan TCF 'nin yeni kurulacak olan hükümete yönelik muhalif bir tavır takınmasıydı.[366]

Fethi Bey'in istifasının ardından yeni hükümeti kuran İsmet Paşa, ilk iş olarak, hükümete geniş yetkiler veren bir kanunun çıkarılmasını meclisten istemekteydi. Buna göre, memleketin, sosyal düzeninin ve güvenliğinin bozulmasına sebep olacak bütün kuruluşlar, kışkırtmalar ve yayınlar, Cumhurbaşkanının onayı ile hükümet tarafından yasaklanacaktı.[367] Nitekim hükümete geniş yetkiler veren ve memleketin güvenliğini esas alan kanun, 4 Mart 1925'de meclis tarafından kabul edilen Takrir-i

---

propaganda yaptıkları görülmektedir. Bkz: Yaşar Kalafat, *Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı, Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar,* Ankara, Boğaziçi Yayınları, 1992, s.165.

361 Esra Sarıkoyuncu Değerli, Amerikan Basınında Doğu İsyanları 1925-1938", *Akademik Bakış*, C.3, S.6, 2010, s.101.

362 Dursun Ali Akbulut, "Şeyh Sait İsyanı", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C.II., İçinde, Ankara, ATAM Yayınları, 2002, s.52.

363 *TBMMZC,* D.II, İ.S. II, C.XIV, (25 Şubat 1925), s.289-291.

364 *TBMMZC,* D.II, İ.S. II, C.XIV, (25 Şubat 1925), s.310.

365 Akbulut, "Şeyh Sait İsyanı", s.54.

366 Mehmet Asım, "Fethi Beyin İstifası", *Vakit,* 4 Mart 1925, s.1.Fethi Bey'in Meclis Başkanlığı, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası tarafından ısrarla arzu edilmekteydi. Bkz. Ali Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam,* İstanbul, Tercüman Tarih Yayınları, 1980, s.368.

367 Tevfik Çandar, "Cumhuriyetin Başlangıcında Filizlenen Demokrasi ve "Takrir-i Sükûn" Yasası", *Birikim,* S.4, İstanbul, 1989, s.39.

Sükûn kanunu idi.[368] Aynı kanunla, biri Ankara'da diğeri sıkıyönetim bölgesinde olmak üzere iki İstiklal Mahkemesi kuruldu.[369]

Asım Us, Takrir-i Sükûn Kanunu'nu "*... Memleketin nizam-ı içtimaısını ve huzur ve sükûnunu ve emniyet ve asayişini muhafaza için fevkalade bir salahiyet…"* şeklinde tarif etmekteydi.[370] Ona göre, kanun çerçevesinde verilen yetkiler İstiklal Harbi döneminde dahi verilmemişti. Bu bağlamda Asım Us, verilen yetkilerin sebebini "*...muayyen bir isyan vakası karşısında bulunmak"*[371] olarak açıklamıştı. Ardından konuyu TCF'na getiren Us, bu fırkanın ortaya çıkışını ayrılık hareketi olarak değerlendirerek, TCF hakkında önceki düşüncelerinden destek görememiş olmasından dolayı da yakındığı görülmüştü. Ayrıca o, ayrılık hareketlerinin birçok arkadaşı tarafından desteklenmesinden dolayı da *müteessir* olduğunu ifade etmekten de geri durmamıştı. Nitekim Asım Us, Şeyh Sait isyanını, TCF'nın ortaya çıkması ile ilgili olduğunu söyleyerek, düşüncelerinde haklı çıktığının altını çizmişti.[372]

Asım Us, Takrir-i Sükûn Kanununun hükümete verdiği geniş yetkilerin farkındaydı. Onun Takrir-i Sükûn ile sorguladığı şey, kanunun faydalı mı faydasız mı olmasıydı.[373] Hatta kendisi böyle yetkilerin İstiklâl Harbinde dahi verilmediğine dikkat çekmişti. Her ne kadar Asım Us, yetkilerin genişliğine dikkat çekse de, memleketin içinde bulunduğu koşulları da görmezden gelmemekteydi. Bu yüzden hükümetin aldığı tedbirleri memleketin selameti için desteklemekteydi. Daha dikkat çekici nokta ise, Asım Us'un Şeyh Sait isyan hadisesi ile Terakkiperver Fırkanın kuruluşu arasında bir bağlantı kurmasıydı. O, en başından beri yeni bir parti kurulmasına karşı çıkarak hem zamanın müsait olmamasını hem de bu girişimin ayrılıkları da beraberinde getireceğini savunmaktaydı. Bu yüzden isyan hareketi ile doğmasına karşı çıktığı yeni parti arasında bağ kurması doğaldı. Ayrıca Asım Us'un yeni fırkaya tavır almasının bir başka sebebi, Halk Fırkası'nın ikiye ayrılmasından duyduğu üzüntüydü. Çünkü kendisi Halk Fırkasını desteklemekteydi. Bir başka deyişle "Halk Fırkasını" destekleyen bir gazeteci olarak TCF'nin kurulmasına karşı olmuştu.

---

368 *TBMMZC,* D.II, İ.S. II, C.XV, (4 Şubat 1925), s.131.
369 Aybars, *İstiklal…,* s.102.
370 Mehmet Asım, "Takrir-i Sükûn Kanunu", *Vakit*, 6 Mart 1925, s.1.
371 Mehmet Asım, "Takrir-i Sükûn Kanunu", *Vakit,* 6 Mart 1925, s.1.
372 Mehmet Asım, "Takrir-i Sükûn Kanunu", *Vakit,* 6 Mart 1925, s.1.
373 Mehmet Asım, "Takrir-i Sükûn Kanunu", *Vakit,* 6 Mart 1925, s.1.

Takrir-i Sükûn Kanununu "memleketin selameti" için gerekli gören Asım Us, İsmet Paşa ile aralarında geçen diyalogdan sonra İstiklal Mahkemelerinin kurulmasını da gerekli görmekteydi. Onun, İsmet Paşa'ya, Hintli Müslümanlardan gelen mektup meselesi ile ilgili söylemiş olduğu "*eğer bu tarzda neşriyattan dolayı herhangi bir gazeteciyi mesul etmek lazım gelirse artık havadis gazeteciliği yapmak bile imkân-ı hariciye çıkabilirdi"*[374] sözüne, İsmet Paşa şu cevabı vermişti:

> "*Biz gazetelerin tenkidatından hiçbir suretle korkmuyoruz. Memleket işlerinin vuzuh içinde münakaşa edilmesini bilakis istiyoruz. Herkesin kendi düşüncelerini serbestçe söylemesini lüzumlu ve faydalı görüyoruz. Yalnız bir noktada ihtilaf istemiyoruz: Cumhuriyet esasında bütün müttefiklerin, bütün milletin birleşmiş olmasını istiyoruz. Cumhuriyet aleyhinde memlekette hiçbir cereyanın meydana çıkmasına müsamaha edemeyeceğimizi herkesin anlamasını istiyoruz."*[375]

İsmet Paşa'nın bu sözlerinden dolayı Asım Us, İstiklal Mahkemelerinin kurulmasını haklı görmekteydi. Çünkü ona göre, Şeyh Sait isyanı ile memlekette hala Cumhuriyet prensiplerini anlamamış kimseler olduğu ve bu tarz isyan hareketlerinin tekrar edilebileceği anlaşılmıştı. Ayrıca Us, bugün din, yarın halife kelimeleri ile yeni isyan hareketlerinin patlak vereceğini düşünmekteydi. Bu yüzden isyan tehlikelerinin önüne geçebilmek amacıyla Takrir-i Sükûn kanununa ve İstiklal Mahkemelerinin kurulmasına ihtiyaç duyulmuştu. Her ne kadar Asım Us, geniş yetkilerle isyan hareketlerini önleyen kanunları desteklese de, bunların şüpheler barındırdığının altını çizmekteydi. Bu şüpheleri gidermek için Us, verilen yetkiler "*...hakiki zaruret ve ihtiyaçlara istinaden mi istimal"* olacak, yoksa "*…hoşa gitmeyen adamları bertaraf etmek için bir vesile"* olarak mı kullanılacak diyerek süreç içerisinde bu soruların anlaşılacağını ima etmekteydi.[376] Şeyh Sait İsyanı esnasında "*Yaşasın Sultan Halife"* sloganlarının[377] atılması ve Şeyh Sait'in isyan gerekçelerini sıraladığı bildirisine bakılarak isyanın dini kaygılardan ortaya çıktığı anlaşılmaktaydı. Ancak kurulan Cumhuriyet'in yeni bir ulusal bilinç yaratma düşüncesi ve isyanda Kürt Azadi

374 Mehmet Asım, "İsmet Paşa'nın Bir Sözü", *Vakit,* 8 Mart 1925, s.1.
375 Mehmet Asım, "İsmet Paşa'nın Bir Sözü", *Vakit,* 8 Mart 1925, s.1.
376 Mehmet Asım, "İsmet Paşa'nın Bir Sözü", *Vakit*, 8 Mart 1925, s.1.. Anlaşıldığı üzere, Asım Us, Takrir-i Sükun Kanunun yetkileri ile İstiklal Mahkemelerinin kurulmasına dair birtakım çekinceler beslemekteydi. Ancak onun nazarında esas olan, Cumhuriyet prensiplerinin sürekliliğiydi. Daha açık ifade ile inkılap hareketlerinin kesintiye uğramamasıydı. Kişisel çekincelerini ifade etmiş olsa dahi, çekincelerine sebep olan uygulamaların "memleketin selameti" için yapıldığına dair bir inanç taşıması, onun, şahsi endişelerinin de önüne geçmekteydi.
377 Yavuz Özdemir, "Şeyh Sait İsyanı", s.627

Cemiyetinin de etkin olması[378] Şeyh Sait İsyanının dini bir isyan dışında, milliyetçi bir ayaklanma olduğu iddialarına da neden olmaktaydı.[379]

Oysa Şeyh Sait, 21 Mayıs 1925 tarihinde yapılan ilk sorgusunda, Diyarbakır'ı alması durumunda medreselerin yeniden açılması ve şeriatın tekrar uygulanması için hükümete baskı yapmayı planladığını anlatmıştı.[380] Nitekim İsmet Paşa hatıralarında, Şeyh Sait'in bu söylemlerinin isyana dini bir nitelik kazandırdığından bahsetmekle beraber bu isyanı "*irtica"* olarak değerlendirmişti.[381] Asım Us'da 6 Mart 1934'de Reşit Bey'in (Galip) ölümü üzerine hatıralarında bu meseleye dair bir not düşmüştü. Buna göre; Reşit Bey şark meselesinden dolayı İsmet Paşa'yı tenkit ederek Şeyh Sait isyanının milliyetçi bir hareket olduğunu söylemişti. İsmet Paşa ise isyanın dini nitelikte bir hareket olduğu karşılığını vermişti.[382] İsmet Paşa ve Reşit Bey'in isyanın niteliğine dair değerlendirmelerinden hareketle Mete Tunçay isyanın dinsel görünümlü milliyetçi bir başkaldırı olduğunu düşünüyordu.[383] Ergün Aybars, Tunçay gibi isyanın dini ve milliyetçi taraflarının aynı bünyede oluşuna dikkat çekiyordu.[384] Tarihçi Robert Olson ise isyanın milliyetçi bir yönünün olduğuna dair iddialara karşı, olayın meydana geldiği dönemde Diyarbakır nüfusunun büyük çoğunluğunun Kürtlerden oluştuğunu ancak Kürt eşrafından kimsenin isyana destek olmadığını ifade ediyordu. Yine o, Diyarbakır'da alt sınıflara ve çalışan sınıflara mensup Kürtlerin isyana katılmadığını belirtiyordu.[385]

Şeyh Sait isyanının dini ve milliyetçi nedenlerle çıktığına dair yorumların yanı sıra, İngilizlerin kışkırtmalarının etkisinin bu isyanın patlak vermesine neden olduğu da iddia edilmekteydi. Mim Kemal Öke'nin ifade ettiğine göre; bazı Türk tarihçileri isyan başladığında Suriye'deki demiryollarından Türk askerinin bölgeye

---

378 Nurgül Koç, "Şeyh Sait Ayaklanması", *Turkish Studies,* 8/3, Ankara, 2013, s.156. Kürt Azadi Cemiyeti, 1923 Mayıs'ta Erzurum'da kurulan gizli bir örgüttür. Şeyh Sait'te bu örgütün bir üyesidir. Bu cemiyetin mensupları Osmanlı ordusu ile eski Hamidiye alaylarının zabitanlarıdır. Bkz. Mim Kemal Öke, *Musul-Kürdistan Sorunu 1918-1926,* İstanbul, İz Yayıncılık, 1995, s.278. Ancak İngiliz istihbaratına verilen raporlarda bu cemiyetin kuruluşu, 1921 tarihinde Erzurum şeklinde geçmektedir. Bkz. Robert Olson, *Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı (1880-1925),* Çev.: Bülent Peker-Nevzat Kıraç, Ankara, Öz-Ge Yayınları, 1992, s.72.

379 Olson, *Kürt Milliyetçiliğinin…,* s.76.

380 Aybars, *İstiklal…,* s.157. Yine Şeyh Sait, mahkeme tarafından kendisine verilen ilk sözde amacının, şeriat hükümlerinin uygulanmasından başka bir şey olmadığını söylemekteydi. Bkz. Aybars, *İstiklal…,* s.174.

381 İnönü, *Hatıralar…,* C.II, s.201. Ayrıca İsmet Paşa, isyanı Cumhuriyet aleyhinde bir girişim olarak da değerlendirmişti. bkz. İnönü, *Hatıralar…,* C.II, s.200.

382 Us, *Hatıra…,* s.74.

383 Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde…,* s.129.

384 Aybars, *İstiklal…,* s.146.

385 Olson, *Kürt Milliyetçiliğinin…,* s.150-151.

gitmesinin İngilizler tarafından engellendiğini düşünmekteydi. Ayrıca onlar, isyancılara giden cephanelerin üzerinde Kürdistan ibaresinin bulunduğuna dikkat çekmişlerdi. Bununla beraber, isyanın çıktığı günlerde İngiliz belgelerinde olayın Türkiye tarafından planlandığına dair kuşkular göze çarpmaktaydı.[386]

Şeyh Sait İsyanına katılanların yargılandığı mahkeme 28 Haziran 1925 tarihinde kararlarını açıklamıştı. Burada mahkeme isyanın gerekçesini "*…din ve şeriat araç yapılarak gerçekte bağımsız bir Kürdistan kurmak amacına yönelik"*[387] bir vaka şeklinde açıklamıştı.

Buna rağmen Asım Us ise bu isyanı, *din ve şeriat* hareketi olarak tanımlamaktaydı.[388] Ancak Us'un, isyanın dini nedenlerle ortaya çıktığını söylemekle beraber olayın milliyetçi nedenlerle ve İngilizlerin desteğiyle oluşuna da dikkat çektiği görülmüştü:

> "*…bu hadiseyi kendi lehlerine istimal etmek için entrikalı yollar bulacaklardır. Her şeyden evvel İngilizler Cemiyet-i Akvam' da şöyle diyeceklerdir: "Türkler, Musul bizimdir, bize verilmelidir; diyorlar. Bunun için de Kürt anasırın Türkleri istediklerini ileri sürüyorlar. Türklerin Kürtler ile iyi geçindiklerini, onları iyi idare ettiklerini söylüyorlar. Fakat Türklerin bu iddiaları indidir. Onların kavl-i mücerretlerinden ibarettir. Hakikat ise bunun aksinedir. Kürtlerin Türkler ile müşterek bir idare altında rahat ve mesut yaşamaları mümkün değildir. Bunun en son delili de işte Genç hadisesidir. Genç İsyanı bir Kürtlük meselesidir. İsyan eden Kürtler Türk idaresinden memnun olmadıkları için onlardan ayrılmak, kendi başlarına bir krallık vücuda getirmek istiyorlar. Eğer Türklerin dediği gibi Kürtler kendi idarelerinden memnun olsaydı Türkiye'nin şark hudutlarında böyle bir isyan vakası zuhur eder miydi?"*[389]

Görüldüğü gibi Asım Us, İngilizlerin, bu isyan hadisesini bir Kürt isyanı olarak isimlendirerek Cemiyet-i Akvam'a meseleyi taşıyacaklarını düşünmekteydi. Böylelikle İngilizler Cemiyet-i Akvam' da Kürtlerin Türklerden ayrılmak istediklerini söyleyecekler ve Musul meselesini de kendi lehlerine çözmüş olacaklardı.[390]

---

386 Mim Kemal Öke, *Musul-Kürdistan Sorunu 1981-1926,* İstanbul, İz Yayıncılık, 1995, s.279-280.
387 Aybars, *İstiklal…,* s.174-175..
388 Mehmet Asım, "Hıyanet ve İrtica Vesikası", *Vakit,* 27 Nisan 1925, s.1. Asım Us, bu yazısında; Şeyh Sait'in kendi eliyle yazdığı mektubuna Vakit gazetesinin ulaştığını ve bu mektubun içeriğine bakıldığında, Şeyh Sait'in din ve şeriattan başka bir şey bilmediğine dikkat çekmiştir.
389 Mehmet Asım, "İngilizler Ne Diyecekler?", *Vakit,* 11 Mart 1925, s.1.
390 Mehmet Asım, "İngilizler Ne Diyecekler?", *Vakit,* 11 Mart 1925, s.1.

Asım Us, Şeyh Sait İsyanını milliyetçi veya dini açıdan ele almasının yanı sıra, isyanın Aşar Vergisi ile olan bağına da dikkat çekmekteydi. Ona göre, isyancılar Cumhuriyeti istemiyordu, çünkü Cumhuriyet idaresi Aşar Vergisini kaldırmıştı. Aşar'ın kalkmasıyla köylüleri ellerinde esir gibi tutan ağalar, şeyhler isyan etmişti. Ayrıca Us, verginin kalkması ile esirlikten kurtulan bir takım köylünün din namına isyancılarla birlikte olup isyan hareketine katılmasını şaşkınlıkla karşılamıştı.[391]

Asım Us Şeyh Sait İsyanı ile ilgili olarak din, milliyetçilik, İngiliz desteği ve Aşar Vergisi olmak üzere dört etkenden bahsetmekteydi. Konu ile ilgili yapılan tartışmalara bakıldığında da, isyandaki etken faktörlerin tek bir nedenle sınırlandırılmadığı, Us'un öne çıkardığı dört ana etken çerçevesinde tartışmaların yapıldığı görülmüştü. Özellikle isyanın hilafetin ilga edildiği bir dönemden sonra oluşu ve Şeyh Said'in dini söylemlerle ayaklanması olayın dini çerçeveden alınmasını gerekli kılmıştır. Aynı zamanda bölgedeki idarecilerin Türk olması, Kürtçenin yasaklanması[392] isyan bölgesinde Kürt nüfusunun yoğun olması ve ayaklanmada Kürt Azadi Cemiyeti'nin isminin geçiyor olması olayın milliyetçilik çerçevesinden değerlendirilmesini gerekli kılmıştır. Ayrıca dönem koşulları dikkate alındığında Türkiye ile İngiltere'nin dış politikada yaşadıkları Musul sorununun, bu isyandan bağımsız düşünülmeyeceğini göstermekteydi.

26 Mayıs 1925 Salı günü İstiklal Mahkemesi toplandı[393] ve üç günlük yargılamalardan sonra mahkeme, 28 Haziran 1925'de kararını açıkladı. Alınan karara göre; yargılanan seksen bir sanıktan kırk yedisi idama mahkûm oldu.[394] Böylece, yeni kurulan rejimin, isyanın ortaya çıktığı zamana dek uyguladığı inkılaplara karşı en ciddi isyan hareketi bastırılmış oldu. İsyanın bastırılmasında Takrir-i Sükûn Kanununun ve İstiklal Mahkemesinin önemi yadsınamazdı. Nitekim isyana karşı büyük bir etkene sahip olan bu iki uygulama, Türk İnkılabının bundan sonraki aşamalarında ve inkılabın yerleşmesinde önemli bir rol oynayacaktı.

Şeyh Sait İsyanı hakkında Atatürk, hükümetin olağanüstü tedbir alarak Takrir-i Sükûn Kanununu çıkardığını ve İstiklal Mahkemelerini faaliyete geçirdiğini

391 Mehmet Asım, İsyan ve Aşar", *Vakit,* 11 Nisan 1925, s.1. Ergün Aybars'ta isyanda Asım Us gibi; feodal çıkarlarının yıkılacağı korkusunda olan toprak ağalarının etkisinden söz etmektedir. Bkz. Aybars, *İstiklal…,* s.146.
392 Öke, *Musul-Kürdistan…,* s.279.
393 Aybars, *İstiklal…,* s.158.
394 Aybars, *İstiklal…,* s.174-178.

belirtmişti. O, isyanla bağlantılı ve zararlı olarak tarif ettiği TCF'nin de kapatıldığını ifade ederek Cumhuriyet'in kurtulduğuna işaret etmişti.

2.8. Mehmet Asım Us'un Tanıklığı İle Serbest Cumhuriyet Fırkasının Kuruluşu ve Siyasi Faaliyetleri

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın siyasi faaliyetlerinin devam ettiği günlerde, Times gazetesinin sorularını yanıtlayan Atatürk, *"Milli egemenlik temeline dayanan ve özellikle Cumhuriyet yönetimine sahip bulunan ülkelerde, siyasi partilerin varlığı doğaldır"*[395] şeklinde bir açıklamada bulunmuştu.

1924 tarihi gibi henüz daha yeni rejimin tam anlamıyla yerleşmediği bir dönemde, Atatürk'ün, siyasi partilerin varlığını Cumhuriyet idaresinin doğal tezahürü olarak kabul etmesi oldukça önemlidir. Ancak Atatürk'ün arzu ettiği muhalefet parti ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın muhalefeti tam anlamıyla uyuşmamaktadır. Nitekim bu uyuşmazlık, o güne kadar yapılan inkılaplara yaklaşımdaki hoşnutsuzluklar ile kendini ortaya çıkarmış ve bunun neticesinde TCF kapatılmıştır. TCF' nin kapatılmasının ardından tek parti olarak Cumhuriyet Halk Fırkası ile inkılap hareketlerine devam edilmiş ve tekrar bir muhalefet partinin ortaya çıkması uzun yıllar almıştı.

1930'lu yıllara gelindiğinde Türk İnkılabının önemli aşamaları tamamlanmış olmakla birlikte gerçekleştirilen inkılaplar benimsenmeye başlanmıştı. Ancak bu dönem, 1929 yılında yaşanan Dünya Ekonomik Krizinin etkilerinden dolayı ülke ekonomisinin oldukça güç bir durumda olduğu dönemdi.[396] Ekonomik sıkıntıların var olduğu bu günlerde Atatürk, 1929 yılının ilkbaharında Anadolu'ya geziye çıkarak memleketin durumunu yakından görmek istemişti.[397] Nitekim Atatürk, Hasan Rıza'ya (Soyak) halkın maddi ve manevi yokluk içinde bulunduğundan bahsederek gelen

395 "Siyasi Partiler Hakkında", *ASD,* s.645.

396 Bekir Berat Özipek, "Türk Siyasal Yaşamında Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı", *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,* Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991, s.65. 1928-29 yıllarında iyi mahsul alınmamış olması ve ekonomik sıkıntıların baş göstermesinden CHF sorumlu tutulmuştu. Ayrıca liberal siyasete taraftar olanlar tek parti idaresinin giderek kuvvetini artırdığını düşünmekteydi. Nitekim SCF, bu olayların ve şartların bir sonucu olarak doğmuştur. Ercan Haytaoğlu, "Türkiye'de Demokratikleşme Süreci ve 1945'te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945), *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* S.3, Denizli, 1997, s.48.

397 Cezmi Eraslan, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Siyasi Hayatında Serbest Cumhuriyet Fırkası Deneyimi Üzerine Düşünceler", *İlmi Araştırmalar*, S.9, İstanbul, 2000, s.78.

şikâyetlerden dolayı bunaldığını söylemişti. Ayrıca o, halktan gelen bu şikâyetleri memleketin hakiki durumu olarak göstermekteydi.[398]

İktidardaki İsmet Paşa Hükümeti'nin tek parti sistemi içerisinde denetimsiz oluşu ve ekonomik sıkıntılara çözüm üretememesi Atatürk'ün muhalif bir fırkaya olan ihtiyacı görmesine neden olmuştu. Atatürk, devletçi bir ekonomik görüşe sahip İsmet Paşa Hükümeti'ne karşı, liberal bir ekonomi politikasına sahip olacak muhalefet partisinin kurulmasını istiyordu.[399]

23 Temmuz 1930 günü Yalova'ya Atatürk'ün yanına giden Fethi Bey[400], ağustos ayının başında Atatürk'ün mecliste münakaşa isteği ile kendisine yeni kurulacak fırkanın başına geçme teklifinde bulunduğunu aktarmıştı.[401] İkili arasında gerçekleşen bu konuşmanın ertesi günü Yalova'ya gelen İsmet Paşa, aynı gün Atatürk'ün Yalova'daki köşküne gitmiş ve sonrasında Fethi Bey'inde köşke gelmesiyle yeni kurulacak fırka meselesi gündeme gelmişti.[402] İsmet Paşa hatıralarında Yalova'daki bu görüşme için ansızın kendimizi Serbest Fırka kurulma teşebbüsü karşısında bulduk ifadesini kullanmıştı.[403]

---

398 Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar,* C.II, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1973, s.405.

399 Barış Ertem, "Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası", C.1, S.2, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,* 2010, s.72. Fethi Bey'in yeni kurulacak fırka hakkındaki beyanatında; "*müzmin"* haline gelen ekonomik krize çare bulacaklarını ve mecliste hükümeti tenkit edeceklerini açıklamıştı. İsmet Paşa'da Fethi Bey'in parti kurma teşebbüsünü sevinçle karşıladığını ifade etmişti. Bkz. "Yeni Fırka Hakkında Beyanat", *Cumhuriyet,* 10 Ağustos 1930, s.1. Ahmet Ağaoğlu 'da hatıralarında, yeni fırkaya dahil olması hususunda Recep Peker'in Atatürk'e kendisini önerdiğini ve Peker'in bu öneriyi yaparken de kendisinden "*en eski liberal"* diyerek bahsettiğini aktarmıştır. Bkz. Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*, 3. bs, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994, s.41.

400Fethi Okyar, *Üç Devirde…,* s.377.

401 Okyar, *Üç Devirde…*, s.388.

402 Okyar, *Üç Devirde...,* s.389.

403İsmet Paşa, Atatürk ile Fethi Bey arasında gerçekleşen yeni fırka kurulmasına dair meselenin ayrıntılarını bilmediğini, olayın Yalova'da karar aşamasına geldiğinde kendisine söylendiğine dikkat çekmiştir. İnönü, *Hatıralar…,* C.II, s.225. Her ne kadar İsmet Paşa konuyla ilgili olarak ayrıntıları bilmediğini hatıralarında yazmış olsa da, onun, gün gün notlarını tuttuğu defterlerine bakıldığında 20 Nisan 1930 tarihinde Atatürk ile Fethi Bey'in öncülüğünde yeni muhalif fırkanın kuruluşu hakkında konuştuklarını not ettiği görülmüştü. Bkz.: İsmet İnönü, *Defterler (1919-1973)*, C.I, yay. haz. Ahmet Demirel, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001, s.148. Asım Us ise İsmet Paşa'nın 17 Haziran 1930'da kendisine, gelecek seçimlerde yeni bir muhalefet partisinin kurulacağını bunun için bir sene vakit olduğunu ve hatta Fetih Bey'in başka bir fırkanın başına geçme teklifini kabul edeceğini söylediğini yazmıştı. Bkz.: Asım Us, *Hatıra…,* s.7. Cemil Koçak İsmet Paşa'nın anılarından hareketle SCF'nin kuruluşuna dair çalışmaların Temmuz/Ağustos 1930'da değil, 1930'un ilkbaharında başlandığı sonucunu çıkarmaktaydı. Bkz. Cemil Koçak, *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s.171. Kanaatimizce İsmet Paşa'nın 20 Nisan 1930 ve 17 Haziran 1930 tarihlerinde hem anılarında hem de Asım Us'a aktardıklarına bakıldığında, Paşa'nın muhalefet fırkasının kurulmasından haberinin olduğu ancak muhalif fırkanın kuruluşu için ağustos ayını öngörmediği anlaşılmaktaydı. Bu yüzden o, Ağustos 1930'da SCF'nin kurulmasının kararlaştırılmasını, "ansızın SCF'nin kurulma teşebbüsü karşısında kaldığını" anılarında yazmıştı.

Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulmasına dair köşkte alınan kararın ardından, bu fırkanın Türk siyasi hayatında yerini alacağının Asım Us tarafından duyulması Yalova'daki baloda gerçekleşmişti. Baloda davetliler arasında yer alan ve burada tek gazeteci olduğunu beyan eden Us, 7 Ağustos 1930'daki o tarihi akşamı şu sözlerle anlatmıştı:

> *"1930 senesi Ağustosunun 7. Perşembe günü akşamı idi. Büyük Millet Meclisi yaz tatiline girmişti. Atatürk istirahat etmek için Yalova'da bulunuyordu. Bir gün Yalova'nın büyük otelinde tertiplenen bir balo için davetname aldım. Bu balo kaplıca idaresi tarafından tertip ediliyordu. Yalova'ya gittiğim vakit İstanbul'dan gazeteci olarak benden başka kimse bulunmadığını gördüm. Bunun sebebi vardı. O günlerde İstanbul gazetecileri Bulgaristan tarafından resmi bir davet almışlardı. Belli başlı İstanbul gazetecileri bir heyet halinde Bulgaristan'da bulunuyorlardı. Kardeşim Hakkı Tarık Us, bu heyete başkanlık ediyordu. Yalova'da Atatürk'ten başka Başbakan İsmet İnönü ile Paris sefiri Fethi Okyar'da vardı. İstanbul'dan ve Ankara'dan tanınmış birçok şahsiyetler ve aileler de bulunuyordu."*[404]

İsmet Paşa ve Fethi Bey'inde bulunduğu Yalova'daki baloya Atatürk gece saat on ikide katıldı.[405] Asım Us'a göre, yeni fırka haberinin gazetelerde duyurulması için Atatürk, Salih Bey'i (Bozok) kendisine göndermiş[406] ve bu konu hakkında Us'a ilk bilgiyi Salih Bey vermişti.[407] Ardından Us, bu haberin doğruluğunu öğrenmeye çalışırken Atatürk'ün kendisine: "*Siz, Serbest Fırka kuruluyor diye bir havadis çıkarmışsınız"*[408] sorusuna muhatap kaldığını söylemişti. Bu soruya Us, *"Paşam, ben Serbest Fırka kuruluyor diye bir havadis çıkarmadım. Salih Bozok arkadaşımız bana böyle bir haber verdi. Aslı olup olmadığını öğrenmek ve tafsilat almak istedim. Birkaç arkadaşa soruşturdum"*[409] diyerek cevap vermişti. Atatürk bunun üzerine Asım Us'a: *"öyleyse ben bu işte seni 'inisiye'* edeyim. Git, İsmet Paşa'yı bul, ona sor!"*[410] Demişti. Atatürk'ün Us'u İsmet Paşa'ya yönlendirmesinin ardından İsmet Paşa'nın yanına giderek ona Salih Bozok ve Atatürk'le aralarında geçen konuşmayı anlattığını yazan Us, İsmet Paşa'nın kendisine "*öyleyse Fethi Bey'i bulalım da*

404 Us, *Gördüklerim…,* s.109.
405 "Yalova'da Seyrisefain Balosu Mükemmel Oldu", *Cumhuriyet,* 9 Ağustos 1930, s.1.
406 Us, *Gördüklerim…,* s.111.
407 Us, *Gördüklerim…,* s.109-110.
408 Us, *Gördüklerim…,* s.110.
409 Us, *Gördüklerim…,* s.110.
410 Us, *Gördüklerim…,* s.110.

beraber konuşalım!"[411] dediğini belirtmiştir. Bunun üzerine Us, İsmet Paşa ile Fethi Okyar'ın kalabalık içerisinde bir araya geldiğini, buradaki kalabalıktan dolayı politika konuşulmayacağının anlaşılması üzerine de küçük bahçede Atatürk'ün de dâhil olarak Okyar ve İsmet Paşa'nın yeni parti hakkında konuştuklarına şahit olduğunu aktarmıştı.[412] Us, bu konuşmada İsmet Paşa'nın, Atatürk'ün yeni parti arzusunu Fethi Okyar'a anlattığını ifade etmişti.[413]

Anlaşılan o ki Asım Us, yeni bir fırkanın kurulacağı haberini birinci ağızlardan duymuş ve kendi şahitliğinde olayın gerçekleştiğini ayrıntılı bir şekilde aktarmıştı. Ancak Fethi Bey ve İsmet Paşa'nın hatıralarına bakıldığında Yalova'daki balo akşamından önceki bir tarihte yeni fırka meselesinin konuşulduğu ve karara bağlandığı anlaşılmaktaydı. Bu bağlamda Yalova'daki köşkte Atatürk, İsmet Paşa ve Fethi Bey'in yeni fırka hakkındaki görüşmelerinden Asım Us habersizdir. O, yeni fırka haberini ilk kez 7 Ağustos'taki balo akşamında öğrenmişti. Us'un anlatımında dikkat çeken bir başka husus ise Atatürk'ün Asım Us'u İsmet Paşa'ya göndermesi, Paşa'nın da Us ile beraber Fethi Bey'i bulalım demesi ve bu dörtlünün bir araya gelip fırka hakkında ilk kez konuşuyor gibi davranmış olmalarıydı. Bunun başlıca sebebi, Atatürk'ün gazeteci olarak Asım Us'un birinci ağızlardan haberi öğrenmesini istemesi ve yeni fırka teşebbüsünün baloda gerçekleştiğine inanmasını istemesiydi.

Gazeteci kimliğinin yanı sıra aynı zamanda CHF'den milletvekili olan Asım Us'a baloda bir ara Atatürk, "*sen bu fırkaya geçecek misin?"*[414] diye bir soru yöneltmişti. Bu ani soru karşısında şaşıran Asım Us, cevap olarak *"müsaade ederseniz ben fırkamda kalayım"*[415] demişti. Bunun üzerine Atatürk, Asım Us'a: *"galiba senin kardeşin bu fırkaya geçecek"* şeklinde yeni bir soru sormuş, Us' da *"pek muhtemeldir ki kardeşim bu tarafa geçsin"*[416] şeklinde cevap vermişti. Bu konuşmaların gerçekleştiği sırada Asım Us'un, İsmet Paşa'dan yeni fırka hakkında bilgi istemesi üzerine İsmet Paşa'da, Atatürk'e, gazetelere durumu anlatıp

411*Asım Us, Atatürk'ün "inisiye edeyim" tabirini, bu işte sana rehberlik edeyim şeklinde açıklamaktadır. Bkz. Us, *Gördüklerim…,* s.110.
Us, *Gördüklerim…,* s.109-110. İsmet Paşa'nın bu sözünden sonra cereyan eden olaylar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Us, *Gördüklerim…,* s.112-113.
412 Us, *Gördüklerim…,* s.112.
413 Us, *Gördüklerim…,* s.112.
414 Okyar, *Üç Devirde…,* s.423.
415 Okyar, *Üç Devirde…,* s.424.
416 Okyar, *Üç Devirde…,* s.424. Atatürk'ün Asım Us'un kardeşi ile ilgili tahmini gerçekleşmemiş ve Hakkı Tarık Us, Halk Fırkasında kalmaya devam etmiştir. Atatürk'ün tahminine hatta direktifine rağmen Hakkı Tarık'ın yeni partiye geçmemesinde, Asım Us'un kardeşini bu doğrultuda uyarması etkendir. Bkz. Okyar, *Üç Devirde…,* s.424.

anlatamayacaklarını sormuştu. Atatürk'te içinde bulunulan siyasi durum hakkında Us'a bilgi verilmesi görevini Fethi Bey'e vermişti.[417]

Tüm bu gelişmelerin ardından Asım Us, yeni kurulacak fırka hakkında Başvekil İsmet Paşa'nın söylediklerini not etmişti. Bu yazılanları kontrol edip yetersiz bulan Atatürk, uzun bir yazı yazılması gerektiğini söylemekle beraber yazının içeriğini de detaylıca anlatmış ve böylece yeni fırkanın duyurulması görevi de oradaki tek gazeteci olan Asım Us'a verilmişti.[418] Nitekim Türkiye, Fethi Bey öncülüğünde yeni bir muhalif fırkanın kurulacağı haberini: *"Bu hadise: Genç Türk Cumhuriyetinin siyasi semasında yeni ve uğurlu bir ufuk açıyor"* şeklindeki yorumu ile Asım Us aracılığıyla öğrenmişti.[419]

Fethi Bey, 9 Ağustos 1930 tarihli Vakit gazetesinde yeni fırkanın kurulacağına dair haberin yazılmasının tamamlanmasının ardından Atatürk'ün iki partiyi de kendi çocuğu olarak göreceğini söylediğini aktarmıştı. Atatürk'ün sözlerinin bunlarla sınırlı kalmadığını belirten Fethi Bey, onun, müsaade ederseniz sizin babanız olacağım dediğini ve bir baba iki öz evladına nasıl eşit davranıyorsa aynı şekilde kendisinin bu iki fırkaya eşit davranacağını söylediğini de hatıralarında yazmıştı.[420] Bu arada Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulma kararı ve bu fırkanın liderinin Fethi Bey olması da Us'a göre Atatürk'ün düşüncesi idi. Çünkü Asım Us, Fethi Bey'in bir muhalefet fırka kurabilmesini "*aklın kabul edebileceği bir iş değil"*[421] olarak değerlendirmekteydi. Ona göre bu partinin kuruluşunu isteyen Atatürk idi.[422]

---

417 Okyar, *Üç Devirde…* s.424.

418 Okyar, *Üç Devirde...,* s.425.

419 Mehmet Asım, "Yeni Muhalif Fırka", *Vakit,* 9 Ağustos 1930, s.1-2. Fethi Okyar'da hatıralarında 9 Ağustos 1930'da Yarın gazetesinin yeni fırka kurulmasının haberini okuyucularına taşıdığını ancak Vakit gazetesinin bir gün öncesinde bu haberi yaptığını belirterek Türk basınında SCF'nin kuruluşuna dair ilk haberin bu gazetede yapıldığını teyit etmiştir. Ayrıca Fethi Bey, 8 Ağustos'ta Vakit gazetesinde yapılan bu haberden Akşam gazetesinin aynı gün bazı kısımları alarak haber yaptığına dikkat çekmiştir. Bkz. Okyar, *Üç Devirde…,* s.445. Akşam gazetesinin yeni fırka kurulduğuna dair 8 Ağustos tarihli yazıda kaynak olarak Vakit gazetesini kullanmayıp haber içerisinde birtakım değişiklikler yapması Vakit gazetesinin tepkisine neden olmuştur. Bkz. *Vakit,* 9 Ağustos 1930, s.2. Asım Us'un gazetesinde yaptığı bu haberden yıllar sonra tekrar o geceyi köşesinde anlatmıştır. Bkz. Asım Us, "Cumhurbaşkanlığı ve Parti Başkanlığı", *Vakit,* 20 Eylül 1945, s.1-4. Kemal Tahir Yol Ayrımı romanında, yeni muhalefet fırkanın kurulduğu haberinin basılmasına dair Vakit gazetesinde yaşananları ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Bkz. Tahir, *Yol Ayrımı…*, s.27-39.

420 Okyar, *Üç Devirde…,* s.425. Fethi Bey'in anlattığı bu kısmın bir benzerini Asım Us'da hatıralarında anlatmıştır. Bkz. Us, *Gördüklerim…,* s.113-114.

421 Us, *Gördüklerim…,* s.111.

422 Us, *Gördüklerim…,* s.111. Atatürk'ün Fethi Bey'e muhalif fırka kurulması teklifi ve Fethi Bey'in bu teklife cevabı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Us, *Gördüklerim…,* s.111.

Sonunda, Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF), Ali Fethi Bey'in başkanlığında 12 Ağustos 1930'da kuruldu.[423] SCF'nin 11 maddeden oluşan programına bakıldığında, fırkanın cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve laiklik esaslarına bağlı olduğu birinci maddede belirtilmişti. Ayrıca beşinci madde de fırkanın, iktisadi her türlü teşebbüse hükümet müdahalesine karşı olduğu açıkça ifade edilerek liberal bir ekonomi politikasına bağlı kalındığı görülmüştü.[424] Atatürk'ün yeni fırka kurulmasında etkin rol oynamasının iki sebebi vardır: Birincisi; Atatürk, kendisine muhalif olanları yine kendisinin istediği biçimde örgütlemek ve karşıt eğilimleri bir noktada toplamak istemesi üzerine yeni bir muhalefet fırkaya ihtiyaç duymuştur. İkinci olarak da Atatürk'ün Serbest Fırka ile İsmet Paşa'nın nüfuzunu azaltmak istemiş olmasıdır.[425] Nitekim 1930 yılına gelindiğinde Mustafa Kemal Atatürk, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulma aşamasında düşüncelerini şu şekilde açıklamaktadır:

> "*...Bugünkü manzaramız aşağı-yukarı bir diktatör manzarasıdır. Vakıa bir Meclis vardır. Fakat dâhilde ve hariçte bize diktatör nazarıyla bakıyorlar. Geçen sene Ankara'yı ziyaret eden Alman yazarlardan Emil Ludwig idare şeklimiz hakkında tuhaf sualler sormuş ve diktatörlüğümüze hükmederek geri dönmüş ve bu kanaatini de yazmıştır. Hâlbuki ben Cumhuriyeti şahsi menfaatim için yapmadım. Hepimiz fâniyiz. Ben öldükten sonra arkamda kalacak müessese bir istibdâd müessesidir. Ben ise millete miras olarak istibdâd müessesesi bırakmak ve tarihe o suretle geçmek istemiyorum"*[426]

Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulmasının ardından Atatürk'ün Yalova'daki yemek sofraları, siyasi meselelerin ve parti tartışmalarının mekânı haline gelmişti.[427] Yine bir yemek esnasında Asım Us, yanında oturan Tahsin Bey'in (Uzer) kendisine Serbest Cumhuriyet Fırkasına girmesi yolundaki teşviklerini reddettiğini, bunun karşısında Tahsin Bey'den "*öyle ise matbaanızın kapısına kilit takarsın!"*[428] cevabını aldığını hatıralarında yazmıştı. Yeni kurulan partiye katılım sağlanması açısından Tahsin Bey gibi Atatürk'ünde birtakım girişimleri olmuştu. Buna göre, Atatürk, Hamdullah Suphi'ye, Fethi Bey'in fırkasına geçmelisiniz sözüne karşı Hamdullah

423 Tunaya, *Türkiye'de Siyasi…,* s.622.; Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde…,* s.249.
424 "Serbest Cumhuriyet Fırkasının Programı", *Vakit,* 13 Ağustos 1930, s.1.; Tunaya, *Türkiye'de Siyasi…*, s.633-634.
425 Serap Tabak, "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın İzmir Vilâyetindeki Teşkilâtı ve Faaliyetleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi VIII,* C.8, S.1, İzmir, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1993, s.184.
426 Okyar, *Üç Devirde…,* s.392-393.
427 Us, *Gördüklerim…,* s.122.
428 Us, *Gördüklerim…,* s.122.

Bey'in *"Paşam, benim bütün siyasi hayatım Cumhuriyet Halk Fırkası içinde geçmiştir. Beni mazur görmenizi rica ederim"*[429] cevabını vermişti. Asım Us, Hamdullah Bey'in cevabı esnasında Fethi Bey'in sofrada, Atatürk'ün tarafsız olmayışından yakındığından bahsetmişti. Ayrıca Fethi Bey'in bu serzenişi esnasında Asım Us'u da dâhil ederek: *"Paşam, işte Asım Bey şahittir. İsmet Paşa ile beni bir babanın evladı olarak kabul buyurduğunuzu söylemiştiniz. Hâlbuki böyle olmuyor"*[430] demesi üzerine Atatürk, canı sıkılarak şu ifadeleri kullanmıştı:

> "*Fethi Bey, ben sözümde duruyorum. Fakat benim üzerimde bir de bu memleketi emniyet ve huzur içinde tutmak mesuliyeti var. Siz hemen birkaç ay içinde iktidara geçmek için uğraşıyorsunuz. Hiç beklemeye tahammül göstermiyorsunuz. Bugün iktidarda olanları düşünüp yerine geçecek olursanız bu memleketi emniyet ve huzur içinde ayakta tutabilecek misiniz? Bana bir kere bu kanaati vermelisiniz."*[431]

Atatürk'ün Fethi Bey'in tarafsız değilsiniz eleştiri karşısında verdiği cevapta, özellikle "bugün iktidarda olanları düşünüp yerine geçecek olursanız bu memleketi emniyet ve huzur içinde ayakta tutabilecek misiniz?" sorusunu sorması, Fethi Bey'in eleştirisindeki haklılığı ortaya çıkarmaktaydı. Çünkü tarafsızlığını ilan etmiş olan Cumhurbaşkanının, bir siyasi parti liderine, iktidara geldiğiniz takdirde olumlu işler yapacağınıza dair beni inandırmanız gerekmektedir söyleminde bulunması yeni fırkaya karşı önyargılar taşıdığını göstermekteydi. Üstelik Atatürk'ün İsmet Paşa ile Fethi Bey'i yanına alarak tarafsız kalacağını beyan etmiş olması, Fethi Bey'in itirazının önemli bir dayanağını oluşturmaktaydı.

Asım Us'da Atatürk'ün taraflı olduğunu düşünmekteydi. Siyasi konuların konuşulduğu sofradan kalkıp vedalaşma esnasında Hamdullah Suphi'nin yanında yer aldığını belirten Asım Us, Atatürk'ün H. Suphi'nin elini sıkıp: *"Sizi bu akşam Serbest Cumhuriyet Fırkasına verecektim. Fakat sonra düşündüm. Sizinle beraber Türk Ocaklarını da vermiş olacaktım. Buna gönlüm razı olmadı"*[432] dediğine şahit olduğunu yazmaktaydı. Bu konuşmadan dolayı Atatürk'ü eleştiren Asım Us, Fethi Bey'in fırkalar arası tarafsızlık noktasında şikâyetlerde bulunmasında haklılık payının olduğunu açıkça ifade etmekteydi.[433]

---

429 Us, *Gördüklerim…,* s.122.
430 Us, *Gördüklerim…,* s.122.
431 Us, *Gördüklerim…,* s.122-123.
432 Us, *Gördüklerim…,* s.123.
433 Us, *Gördüklerim…,* s.123.

Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulma aşamasında Asım Us'un orada bulunması ve bizatihi gelişmelere şahit olması onun gazeteciliği açısından oldukça önemliydi. Nitekim kendisi de balo akşamı için "*gazetecilik hayatımda hatırlayabildiğim heyecanlı zamanların en heyecanlısı"*[434] diyerek kendi açısından konunun önemini ifade etmişti. Ayrıca yeni kurulacak fırka meselesinde devletin zirvesinde olan kişilerle bu kadar yakından temas kurması ve diğer gazetecilerden farklı derecede ve farklı samimiyette bu olaydan haberinin olması, onun hükümet nazarındaki konumunu belirlemekte ayrı bir öneme haizdi.

2.8.1. Asım Us'un Perspektifinden Serbest Fırka' nın Kapatılmasına Giden Süreç

Türkiye Cumhuriyeti rejimi içinde çok partili rejimin kurulma teşebbüsü olan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF), her ne kadar muhalefet bir fırka şeklinde ortaya çıkmış olsa da, kuruluşu, CHF genel başkanı ve Cumhurbaşkanı Atatürk'ün direktifi doğrultusunda olmuştu.[435]

Muhalif fırkanın kurulması esnasında, CHF ve SCF'nın iki başkanına istediği şeyin münakaşa olduğunu söyleyen Atatürk, mantıkî, fenni ve ilmî münakaşalardan ancak iyilik gelir demişti.[436] Atatürk, münakaşa yapılmasını doğal ve iyi olarak görmüş olsa da, ilerleyen günlerde özellikle İzmir olayları ile yeni kurulan fırkaya bakışını olumsuz anlamda değiştirmişti.[437]

SCF lideri Fethi Bey'in amaçlarını ve prensiplerini halka anlatmak için İzmir'e gitmesiyle orada bir takım kargaşalıkların meydana geldiğini ifade eden Asım Us, kurulan parti ile memleketin yeni bir safhaya girdiğini ifade etmişti. Fethi Bey'in İzmir ziyaretini taraftar kazanmak için yapılan bir girişim olarak değerlendiren Us, yeni fırkanın seçimlere kadar hükümetin icraatlarını tenkit edeceğini ve kendisine taraftar toplamaya çalışacağını doğal karşıladığını belirtmişti. Ona göre; herkes siyasi kanaatinde serbesttir. İzmir gibi nüfusun fazla olduğu bir şehirde Halk Fırkasına mensup pek çok insan bulunduğu gibi Fethi Bey'in fırkasına da dâhil olacaklar bulunabilirdi.[438]

434 "Yeni Muhalif Fırka", *Vakit,* 9 Ağustos 1930, s.1.
435 Tunaya, *Türkiye'de Siyasi…,*s.623.
436 Asım Us, *Hatıra…,* s.8.
437 Cem Emrence, *99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006,s.37. 12 Ağustos'ta Atatürk, Fethi Bey'e cevaben yazdığı mektupta münakaşanın önemine değinmişti. Bkz. *Cumhuriyet,* 12 Ağustos 1930, s.1.
438 Mehmet Asım, "İzmir'deki Hadise Münasebeti İle", *Vakit,* 5 Eylül 1930, s.4.

Asım Us'un, Fethi Bey'in İzmir ziyaretini olağan karşıladığı yazısından iki gün sonra bu ziyaret ile ilgili olarak başka bir yazısında, "*ümitlerimizi yarı yarıya kırdığını itiraf etmemek mümkün değildir"*[439] şeklinde değerlendirme yaptığı görülmüştü. İzmir'deki kargaşaların nedeni olarak Atatürk'ün eserinin hedef alındığı saptamasında bulunan Us, kargaşaları çıkaranların SCF taraftarı olmadıklarını, Cumhuriyet aleyhtarı kişiler oldukları düşüncesindeydi.[440] İzmir'deki olaylara sebep olanlara Asım Us şu şekilde seslenmişti:

> *"...bütün dünya şunu bilmelidir ki Fethi Bey taraftarı şeklinde memleket ve cumhuriyet aleyhtarlığı yapanlara, Gazi'nin isminden güya kuvvet alarak onun kendi eserlerini yıkmaya çalışanlara meydan ve imkân verilmeyecektir"*[441]

Asım Us'un Serbest Cumhuriyet Fırkasının siyasi faaliyetlerine bakışı ilk başlarda olumlu olmuştu. Nitekim onun nazarında Cumhuriyet ile yönetilen bir ülkede siyasi hürriyet ve haklarına sahip olan herkes istediği partiyi destekleyebilirdi.[442] Onun tepkisini yönelttiği kesim, Serbest Cumhuriyet Fırkası taraftarı görünümlü, Cumhuriyet ve inkılap aleyhtarlığı yapan kişilerdi.

Yeni kurulan fırkaya yönelik olumlu bir tavır takınan Asım Us, daha sonrasında Fethi Bey'in fazla taraftar kazanmak için kullandığı silahı "*demagoji"*[443] şeklinde tarif etmişti. Hatta Asım Us, Fethi Bey'in İzmir seyahatinde bu silahı kullanarak çok iyi neticeler aldığını ve mecliste de aynı yöntemi kullandığında başarısız olduğunu ifade etmişti.[444] SCF'nın kurulmasından kısa bir süre sonra, halkın yeni kurulan partiye büyük bir yönelişi olması[445] hem Asım Us açısından hem de CHF kadroları açısından tedirginliğe yol açmıştı. Nitekim Fethi Bey'in İzmir'e gittiği günlerde bu ziyareti doğal karşılayan Us'un, aradan bir zaman geçtikten sonra İzmir ziyareti üzerinden Fethi Bey'e birtakım eleştiriler yöneltmesinin etkenlerinden biri yeni partinin kısa zamanda büyük bir destek görmesidir. Yeni partiye olan bu destek ile CHF'nin güç kaybedeceğinin düşünülmesi ve dolayısıyla inkılapların tehlikeye düşme durumunun ortaya

439 Mehmet Asım, "İzmir Hadiseleri", *Vakit,* 7 Eylül 1930, s.4.; "Dün İzmir'de Çok Müessif ve Kanlı Hadiseler Oldu", *Vakit*, 6 Eylül 1930, s.1-2.
440 Mehmet Asım, "İzmir Hadiseleri", *Vakit,* 7 Eylül 1930, s.4.; "Dün İzmir'de Çok Müessif ve Kanlı Hadiseler Oldu", *Vakit,* 6 Eylül 1930, s.1-2.
441 Mehmet Asım, "İzmir Hadiseleri", *Vakit,* 7 Eylül 1930, s.4.; "Dün İzmir'de Çok Müessif ve Kanlı Hadiseler Oldu", *Vakit,* 6 Eylül 1930, s.1-2.
442 Mehmet Asım, "Tezvirciler ve Tahrikçiler", *Vakit,* 20 Eylül 1930, s.4.
443 Mehmet Asım, "Halk Fırkasının Zaferi", *Vakit,* 5 Ekim 1930, s.4.
444 Mehmet Asım, "Halk Fırkasının Zaferi", *Vakit,* 5 Ekim 1930, s.4.
445 Muammer Göçmen, "Okyar Ali Fethi", *DİA*, C.33, İstanbul, 2007, s.343.

çıkması tedirginliğin ikinci sebebidir. Nitekim Başvekil İsmet Paşa'da Serbest Fırka' nın siyasi hayatına devam etmesi durumunda büyük sıkıntıların baş göstereceğini ve özellikle inkılapların zarar göreceğini belirtmiştir.[446]

Serbest Cumhuriyet Fırkasının geniş bir muhalefet hareketi olarak güçlenmesiyle birlikte[447] bu güç etrafında inkılaplara muhalif bir vaziyet almış olanlarında yeni fırkayı kalkan gibi kullanmaları olayların kontrolden çıkmasına neden olmuştur. Ayrıca 1930 yılının Ekim ayında gerçekleşen yerel seçimlerde SCF'nin azımsanmayacak bir başarı elde etmesi Halk Fırkası çevrelerinde büyük rahatsızlığa yol açmıştı.[448] Bununla birlikte Belediye seçimlerinden sonra mecliste SCF lideri Fethi Bey, seçimlere hile karıştırıldığını resmen tespit ettiklerini söylemişti.[449] Bunun karşısında CHF sözcüleri SCF'nin irticaya hizmet ettiğini, seçim bölgelerinde düzensizliğe neden olduğunu ve halkı hükümet aleyhine tahrik ettiğini söylemişti.[450] Gelişen bu olaylar karşısında Fethi Bey beyanname yayınlayarak Atatürk'le siyaseten karşı karşıya gelme durumuna gelmek istememesini gerekçe göstererek SCF'yi feshetme kararı aldığını duyurmuştu.[451] Böylelikle 17 Kasım 1930 tarihinde Serbest Cumhuriyet Fırkasının tüm faaliyetleri sona ermişti.[452]

2.9. İnkılaplar Karşısında İkinci Büyük İsyan Hareketi: Menemen Olayı ve Mehmet Asım Us'un Olaya Yaklaşımı

446 İnönü, *Hatıralar…,* C.II, s.231.
447 Tunaya, *Türkiye'de Siyasi…,* s.630.
448 Abdulvahap Akıncı, Sefa Usta, "Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan İç Faktörlerin Analizi", *Karamanoğulları Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* Yıl.17, S.29, Karaman, 2015, s.46.
449 *TBMMZC,* D.III, İ.S. IV, C.XXII, (15 Kasım 1930), s.18. Ahmet Ağaoğlu belediye seçimlerinde hile yapıldığına dair Atatürk ile aralarında şu sohbetin geçtiğini aktarmıştır:
"*İntihapları kazanıyorsunuz değil mi?"*
"Hem mağlup olup olmak, hem de alay edilmek çok acı şeydir paşam dedim."
"Amma bakınız, Samsun'da kazandınız."
"Ben artık kendimi tutamadım: Paşam, eğer bütün memlekette Samsun Valisi gibi bir kanun tanıyan idare memuru da bulunmazsa artık bizlere ağlamak düşerdi. Eğer her tarafta idare memurları bu kabil insanlar olsaydılar hiç şüphe yoktur, intihapların dörtte üçünü biz kazanırdık." Bkz. Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları…,* s.87-88.
450 Barış Ertem, "Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası", s.86.
451 "Fethi Beyin Fırka Teşkilatına Beyannamesi", *Cumhuriyet,* 18 Kasım 1930, s.1.
452 "Serbest Fırka Feshedildi", *Cumhuriyet,* 17 Kasım 1930, s.1.; Dursun Ali Akbulut, "Serbest Cumhuriyet Fırkası", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi,* C.2., İçinde, Ankara, ATAM Yayınları, 2002, s.66.; Fethi Bey partisinin kuruluşundan kapatılmasına kadar geçen kısa sürede teşkilatlanmayı başarıp belediye seçimlerine girerek hakikatte kazandığını belirtmişti. Ayrıca o, milletin kalbinde yer edinmiş partisiyle geleceğe ümitle bakıldığı bir anda hakiki sebeplerin açıklanmadan partisinin kapatılmasının millet nazarında hayal kırıklığı uyandırdığını belirtmekten de geri durmamıştır. Bkz. Okyar, *Üç Devirde…*, s.532.

Serbest Cumhuriyet Fırkasının kapatılmasının üzerinden kısa bir zaman geçtikten sonra 23 Aralık 1930'da İzmir'in Menemen kazasında isyan patlak vermişti.[453] Nakşibendi tarikatına mensup oldukları söylenen bir grup, Manisa'dan Menemen'e gelerek[454] "*din elden gidiyor, "Şeriat isteriz, "şapka giymek kâfirliktir"* şeklinde yürümeye başlamıştı.[455] Grubun başındaki kişi olan Derviş Mehmet ve beş arkadaşları isyan esnasında Menemen'de ilk gördükleri camiye girerek orada bulunan halktan destek istemişti. İsyan girişiminin hükümet tarafından duyulmasının ardından subay Kubilay ve onun kumandası altındaki askerler olay mahalline gönderilmiş ve yaşanan çatışmada isyancılar Kubilay'ı öldürmüştü.[456] Kubilay'ın şehit edilmesi karşısında bir yazı kaleme alan Asım Us, *"…tatlı canını vererek Türk devriminin, Türk ulusu için ne kadar evrensel bir değeri olduğunu da bütün cihana anlattı"*[457] diyerek Kubilay'ın Türk İnkılabı uğrunda hayatını kaybettiğini vurgulamıştı.

Asım Us, isyanın hükümet tarafından bastırılmasında birtakım soru işaretlerinin var olduğuna dikkat çekmişti. Buna göre; jandarma komutanı Fahri Bey'in isyancıların yanına herkesten önce geldiğini onlarla görüştükten sonra durumu alay komutanlığına aktararak olay yerini terk ettiğine dikkat çeken Us, olması gerekenin alay komutanlığından gönderilen Kubilay ile Fahri Bey'in isyanı birlikte bastırmaları olduğuna işaret etmişti. Ayrıca Us, isyancıların sabah namazından öğle vaktine kadar kasabaya hâkim bir vaziyet almalarına imkan tanınmasını eleştirerek bu süreçte Kaymakam Cevat Bey'in isminin hiç duyulmamasını da sorgulamıştı. İsyan karşısında en çok görev düşen kişinin Kaymakam olduğuna dikkat çeken Us, Fahri Bey'in Kaymakam'a haber verip vermediği ve olay esnasında Cevat Bey'in nerede olduğu sorularına cevap aramıştı. Tüm bu sorgulamaların sonucunda Asım Us, Kaymakam ve jandarma komutanının görevlerini yapmadığını ifade ederek Kubilay'ın şehit olmasına neden olduklarını açıkça ortaya koymuştu.[458]

---

453 Necdet Aysal, "Yönetsel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Tepkiler Serbest Cumhuriyet Fırkası-Menemen Olayı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* S.44, 2009, s.599-600.
454 "Menemendeki İrticai Hareket", *Cumhuriyet*, 26 Aralık 1930, s.1.
455 Halil Gelendost, "Menemen Olayı", *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıllığı,* C.IV, İstanbul, 1989, s.132.
456 "Dirilen ve Boğulan İrtica", *Cumhuriyet,* 25 Aralık 1930, s.1-4.
457 Asım Us, "Kubilay Menkütaşı", *Kurun,* 26 Aralık 1934, s.1.
458 Mehmet Asım, "Vatan İşinde Vazifesizlikler", *Vakit,* 31 Aralık 1930, s.4.

Meydana gelen bu olayı Asım Us, Derviş Mehmet isminde bir kişinin Mehdilik davası ile hareket ettiği şeklinde yazmıştı. Bu kişiden "yobaz" diyerek bahseden Us, onun, yanına beş silahlı kişi aldığını ve Cumhuriyet kanunları aleyhinde halkı kışkırtmaya çalıştığını aktarmıştı. Bu kışkırtma esnasında "şeriat isteriz" sloganlarını attıklarını belirten Us, olayın II. Meşrutiyet dönemindeki 31 Mart Vakası ile benzerliğine dikkat çekerek vakayı, *"kör ve cahil irtica yılanının"* başkaldırması olarak nitelendirmişti.[459]

Asım Us için Menemen hadisesi dikkate alınması gereken bir olaydı. Çünkü o, büyük hastalıkların küçük arızalarla başladığı örneğini vererek bu olayı sadece *"iki meczubun cinnet eseri"*[460] olarak değerlendirilmesinin yanlış olacağı kanaatindeydi. Bunun yanı sıra Us, isyanı küçük bir girişim olarak kabul edip tedbirlerin alınmaması durumunda ileride müşkül duruma düşüleceği uyarısında bulunmuştu.[461] Ayrıca Asım Us isyanın üzerinden bir seneye yakın bir zaman geçtikten sonra, tahrikçi olarak nitelendirdiği gazetelerin isyandaki etkisinden bahsetmekteydi.[462] Hatta ona göre birkaç gazete isyanın ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştı.[463]

Görüldüğü gibi Asım Us'un Menemen'de cereyan eden olay karşısındaki tutumu oldukça serttir. Bunun başlıca sebebi, bu olayı Türk İnkılabı aleyhinde bir girişim olarak kabul etmesinden kaynaklanmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk muhalif siyasi parti hareketi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kapatılmasının hemen ardından başlayan Şeyh Sait İsyanı, yeni kurulan rejime ve bu rejimin inkılaplarına karşı ilk ciddi hareket idi. Yıllar sonra bizzat inkılabın uygulayıcısı olan Atatürk tarafından kurulmasına öncülük edilen Cumhuriyetin ikinci muhalif fırka hareketi olan SCF'nın kapatılmasının ardından, bu defa da yine rejime dolaysıyla inkılaplara

459 Mehmet Asım, "Menemende İrtica Hareketi", *Vakit,* 25 Aralık 1930, s.4. Asım Us, başka bir yazısında yine Menemen Olayının meydana gelişini ayrıntılı şekilde aktarmaktadır. Bkz.: Mehmet Asım, "Vatan İşinde Vazifesizlikler", *Vakit*, 31 Aralık 1930, s.4.
460 Mehmet Asım, "Vaziyet Ciddidir", *Vakit,* 26 Aralık 1930, s.1.
461 Mehmet Asım, "Vaziyet Ciddidir", *Vakit,* 26 Aralık 1930, s.1.
462 Mehmet Asım, "Hastalığı Teşhis", *Vakit,* 27 Haziran 1931, s.1.
463 Mehmet Asım, "Vicdanımız Müsterihtir, *Vakit,* 29 Haziran 1931, s.1. Aralık ayının hemen başında İzmir'deki Yeni Asır gazetesinde çıkan bölgedeki pek çok köyün ekonomik sıkıntı çektiğine dair haber büyük tepkilere neden olmuştu. Ayrıca bu haberde, devletçi ekonomi modeli yerine liberal bir ekonomi modelinin takip edilmesi gerektiği vurgulanıyordu. Bu kapsamda yaşanan ekonomik bunalımın sorumlusu olarak hükümet gösteriliyordu. Bahriye Acar, "İzmir Basınında Menemen Olayı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,* C.III, S.8, 1998, s.141. Kanaatimizce Asım Us'un birkaç gazetenin isyanda etkisinin olduğuna dair sözleriyle bu tarz haberleri kastetmektedir.

karşı Menemen Olayı patlak vermiştir. Şeyh Sait ve Menemen Olayının ortak noktalarından birisi muhalif fırkaların kapatılmalarının ardından meydana gelmeleri, diğeri de isyana liderlik eden kişilerin dini söylemler ile isyanları gerçekleştirmiş olmalarıdır. Asım Us ise, yaşanan siyasi gelişmeler karşısında daima CHF saflarında kendini muhafaza etmiştir. Bu bağlamda, Us, yaşanan isyan hadiseleri karşısında da, inkılapların savunucusu bir tavır takınmış olmakla beraber isyan girişimlerine olabildiğince sert tepkiler göstermiştir.

2.10. Din Alanında Yapılan Düzenlemeler

Hiç şüphesiz, hilafetin ilgası, yeni Cumhuriyet idaresinin sosyo-kültürel inkılaplarının, özellikle dine ilişkin düzenlemelerin önünü açmış ve aynı gün Şeriye ve Evkaf Vekaleti kaldırılarak Diyanet İşleri Reisliği kurulmuştu. Bu çerçevede mektep ve medreseler, Tevhid-i Tedrisat gereğince Maarif Vekaleti'ne bağlanmıştı.[464] Aynı şekilde Diyanet İşleri Reisinin Cumhurbaşkanı tarafından tayin edileceğini belirten üçüncü madde ile Türkiye sınırları içerisindeki bütün cami, mescit, tekke ve zaviyelerin idaresiyle buradaki görevlilerin tayin ve azillerine yine bu reisliğin yetkili bulunduğunu gösteren beşinci madde öne çıkan diğer düzenlemelerdi.[465] Böylece, söz konusu dini eğitim kurumları, dini bir makam yerine Maarif Vekaleti'nin idaresine verilmişti. Ancak bahsi geçen değişim, sadece kurumlarla sınırlı kalmayarak toplumun günlük hayatına etki edecek inkılaplara neden olacaktı.

Her ne kadar din alanında birtakım yeni düzenlemeler ve değişimler gerçekleştirilmiş olsa da, 20 Nisan 1924 tarihinde kabul edilen yeni Anayasa'nın ikinci maddesinde, "*Türkiye Devleti'nin dini, dinî İslâmdır"* ibaresinin yer alması ve yirmi altıncı maddede TBMM'nin görevleri arasında din işlerinin yürütülmesi bulunması dikkat çekiciydi.[466] Anlaşılan o ki, artık, dine ilişkin düzenlemelerin yapılması zamanı gelmişti. Bu husus, şimdilik adı konmamasına rağmen yeni rejimin gayesi olan laik devlet ve milletin inşası için "olmazsa olmaz" bir ön-gereklilik idi. İşte, bu dönemde dine ilişkin yapılan tartışmalardan biri de Türkçe ibadet, Türkçe hutbe ve Türkçe ezan tartışmaları idi.

---

464 *TBMMZC*, D.II, İ.S.I, C.V, (3 Mart 1924), s.22-29.; İrfan Yücel, "Diyanet İşleri Başkanlığı", *DİA,* C.9, 1994, s.455.

465 *TBMMZC,* D.II, İ.S.I, C.VII, (3 Mart 1924), s.23-24.

466 *TBMMZC,* D.II, İ.S.II, C.VIII/I, (20 Nisan 1924), s.921-924.;Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa…*, s.115.; Hüseyin Kara, "Tek Parti Dönemi Din Politikası (1923-1946)", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* C.9, S.19, 2017, s.119.

Bu tartışmaların yapıldığı yerlerin başında TBMM gelmekteydi. Nitekim 21 Şubat 1925'de Diyanet İşleri'nin bütçe görüşmeleri esnasında Kângırı (Çankırı) mebusu Talat Bey ile Ziya Bey'in takriri ile hutbelerin Türkçeleştirilmesi gündeme gelmiş ve tartışılmıştı.[467] Bundan bir sene sonra İstanbul Göztepe'de Mahmut Cemalettin adlı bir imam, önceleri hutbeleri Türkçe olarak verirken, 1926 Ramazanı'nın ilk haftasında namazı da Türkçe olarak kıldırmaya başlaması üzerine Cemalettin Efendi görevinden alınmıştı.[468] Bu gelişme üzerine Ahmet Ağaoğlu Milliyet gazetesinde bir yazı kaleme alarak tepkisini göstermişti. Ona göre İmam Celalettin Efendi, doğru bir iş yapmıştı. Çünkü, Türkçeyi resmi lisan olarak ilan etmiş ve Türklüğü de devletin temeli olarak kabul etmiş olan bir memlekette yaşanan bu durum doğaldı.[469]

O günlerde yaşanan bu tartışmayı, Asım Us "*hürriyet-i vicdaniyye"* açısından değerlendirmişti. Us'a göre; Türkçe Kur'an ile namazlarını kılanlara Müslümanlıktan çıkmış olarak değerlendirmek doğru bir tutum olmamakla beraber bu düşüncelerinden dolayı bu kişilere karşı tehditkâr tavır takınanları vicdan hürriyetine aykırı bir görüş olarak değerlendirmişti. Bununla birlikte Asım Us, Türkçe Kur'an yerine Arapça Kur'an ile namazını kılmak isteyenleri de aynı şekilde vicdan hürriyeti ile değerlendirmiş ve bu kişilere namazlarını Türkçe kılacaksın şeklinde emrivaki yapılmasını vicdan hürriyetine aykırı bulmuştu. Cemalettin Efendi olayıyla ilgili olarak ise Asım Us, namazın hangi dilde kılınacağının imam ile cemaatin ortak kararıyla olması gerektiğinin altını çizmişti. Sonuç olarak Us, Türkçe veya Arapça namaz kılmada herkesin serbest olduğunu belirtmek suretiyle[470] yüzyıllardır geçerli olan bir İslami ibadet meselesinde "ictihad" hükmünde olup yeni devletin laikleşmesiyle uyumlu bir yaklaşım tarzıydı.

Yaşanan tartışmaların ve uygulanan düzenlemelerin ilk ve radikal adımı, 1924 anayasasının ikinci maddesinde yer alan "*Türkiye devletinin dini din-i islamdır"* ibaresinin kaldırılmasıydı.[471] Bu amaçla, 9 Nisan 1928'de, TBMM'ye bir kanun teklifi sunulmuş ve oybirliğiyle kabul edildikten sonra 14 Nisan 1928'de resmi

467 *TBMMZC,* D.II, İ.S.II, C.XIV, (21 Şubat 1925), s.191-225.
468 Dücane Cündioğlu, *Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi*, İstanbul, Kitabevi, 1998, s.58.
469 Ağaoğlu Ahmet, "Türk Lisanı Haram Mıdır?", *Milliyet,* 11 Nisan 1926, s.1.
470 Mehmet Asım, "Namazda Türkçe", *Vakit*, 7 Nisan 1926, s.1.
471 Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu,* Ankara, Arkadaş Yayınevi, 2008, s.545.

gazetede yayımlanmıştı.[472] Söz konusu kanun teklifinin gerekçesinde din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasından bahsedilmesi ilgi çekiciydi:

> *"Din ile devletin ayrılma prensibi, devlet ve hükümetçe dinsizliğin tervici manasını tazammun etmemelidir. Din ve Devlet işlerinin birbirinden ayrılması; dinlerin, devleti idare edenlerle edecekler elinde bir alet olmaktan kurtuluş teminatıdır."*[473]

Asım Us, anayasada yapılan bu değişiklik ile ilgili bir yazı kaleme almıştı. Anayasa'dan "İslam dini" ifadesinin kaldırılmasını din ile devlet işlerinin ayrılması olarak değerlendirdiği görülen Us'un, konuyla ilgili olarak İngiliz gazetelerinin propaganda yaptığına dikkat çekmişti. Onun aktardığına göre, İngiliz gazeteleri yapılan son düzenleme ile birlikte "Türkiye'de dinsizlik" olduğuna dair haberler yaparak, sömürgeleri altındaki Müslümanlar ile Türkiye Türklerinin arasını açmak hedefi taşıyorlardı. Us, İngilizlerin bunu yaparken İslam'ın savunucusu gibi davrandığını ve böylece sömürgeleri altındaki Müslümanlar ile yakın bir ilişki kurmayı amaçladığını da belirtmekteydi.[474]

Dini alanda yapılan düzenlemelerde ikinci önemli adım ise 20 Haziran 1928 tarihli "*Dini Islah Beyannamesi*"nin basında duyurulmasıydı.[475] İstanbul Darülfünun İlahiyat Fakültesi'nde toplanan ilmi heyet[476] tarafından hazırlanan bu beyanname Atatürk'e de sunulmuştu. Beyannameye göre Türk inkılabı, demokrasinin yanı sıra diğer içtimai müesseselerin (ahlak, lisan, iktisat ve hukuk) tüm dayanağını bu alanların ilmîleşmesi ve millileşmesi ile sağlamıştı. Nitekim dinin de, bir içtimai müessese olduğu beyannamede vurgulanarak bahsi geçen değişimin dışında tutulamayacağı açıkça ifade edilmişti. Dini Islah Beyannamesinin ilk üç maddesi, bu düzenlemelerin amaç ve gerekçelerini izah ederken dördüncü maddesi yapılacak değişiklikleri içermekteydi. Özellikle ibadet ile ilgili değişikliklerin yer aldığı dördüncü maddede ibadetin şekli, dili, sıfatı ve fikrî yapısı üzerinde durulmuştu. Buna göre ilk başta mabetlerin temiz ve düzenli tutulması, buralara sıralar, elbiselikler konulması, temiz ayakkabılarla mabetlere girilmesi dini ıslahatın asıl şartı olarak telakki edilmiştir. Bunun yanı sıra ibadet dili ile ayinlerin, duaların,

472 *T.C. Resmi Gazete,* 14 Nisan 1928, Sayı: 863, s.5002.
473 *TBMMZC,* D.III, İ.S.I, C.III, (9 Nisan 1928), s.2. Asım Us da 1928'de anayasada değişiklik yapan Teşkilat-ı Esasiye Komisyonunda çalışmıştı. *TBMMZC*, D.III, İ.S.I, C.III, (9 Nisan 1928), s.3.
474 Mehmet Asım, "İngilizler ve Müslümanlık", *Vakit*, 8 Mayıs 1928, s.1-2.
475 "İlahiyat Fakültesinde Hazırlanan Layiha Etrafında", *Vakit*, 20 Haziran 1928, s.1.
476 Bu ilmi heyet Fuat Köprülü başkanlığında, İsmail Hakkı İzmirli, Halil Nimettullah, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Mustafa Şekip (Tunç), Halil Halit, Mehmet Ali Ayni, Şerafettin, Şevket, Arapgirli Hüseyin Avni, Hilmi Ömer, ve Yusuf Ziya beylerden oluşmaktaydı. *Vakit*, 20 Haziran 1928, s.1.

hutbelerin Türkçe olması ve ibadetin hoş ve ruha dokunarak yapılabilmesi için "*teganniye müstait"* müezzinler ve imamların yetiştirilmesi istenilmişti. Bu bağlamda mabetlerde ilahi niteliğinde çağdaş ve enstrümantal musikiye olan ihtiyaçtan bahsedildi. Beyannamede, dikkat çeken diğer bir husus ise hutbelerde istenilen düzenlemelerdi. Buna göre; hitabetin kıraatten ayrı bir şey olduğu ve hutbelerde mühim olanın *"doğrudan doğruya ilmi yahut iktisadi fikirler değil, doğrudan doğruya dini olan kıymetler ve makulelerdir"* olduğu vurgulanmış, yeterli hatipler yetişinceye kadar dini mütefekkir ve filozoflarından yararlanılması gerektiğinden söz edilmişti.[477] Anlaşılan o ki, bunda amaç, Kur'an ve İslam dininin "beşeri ve mutlak" niteliğinin görülmesini sağlamaktı.

İlgi çekicidir ki, 20 Haziran 1928'de Vakit gazetesinde yayınlanan bu beyanname hakkında Asım Us herhangi bir yazı yazmamıştı. Ancak 1930'lu yıllarda ezan, hutbe ve Kur'an'ın Türkçeleştirilme kararları, Asım Us'un da bu meseleleri gündemine almasına sebep oldu.

Cumhuriyet döneminde yapılan inkılaplarla sık sık tartışılmaya başlanan ve 1930'lu yıllara kadar etkisini sürdüren ibadetin Türkçeleştirilme düşüncesinin temelini Ziya Gökalp 1923 yılında yazmış olduğu "Türkçülüğün Esasları" adlı eserinde atmıştı. Gökalp'in "dini Türkçülük" kapsamında dile getirdiği bu görüşe göre, bir millet, din kitaplarını okuyup anlayamazsa dininin gerçek niteliğini öğrenemez, hatiplerin, vaizlerin ne söylediklerini anlamadığı zaman ibadetlerinden hiçbir zevk alamazdı. En önemlisi Gökalp, Kur'an-ı Kerim'in, duaların ve hutbelerin Türkçe okunmasının gerekliliğine işaret etmişti.[478] Gökalp gibi Hamdullah Suphi Tanrıöver de henüz Cumhuriyet'in başında dini ıslah hareketini milliyet devrinin başlangıcı olarak kabul etmiş[479] ve anadilin mabetlere girme düşüncesini ileri sürmüştü.[480] Türkçenin ibadet dili olması düşüncesi ve bu konuda yapılan tartışmalar 1930'lu yıllarda uygulamaya dökülmüştü. Bu uygulamanın ilk tezahürü 1931 yılı Ramazan gecesinde Atatürk'ün Hafız Saadettin Kaynak'a bir Türkçe hutbe okutmasıyla ortaya çıkmıştı. Aynı yıl Atatürk, Ezan ve Kur'an'ın Türkçeleştirilme

477 Orjinal metin için bkz.:"İlahiyat Fakültesinde Hazırlanan Layiha Etrafında", *Vakit*, 20 Haziran 1928, s.1-2.; Gotthard Jaschke, *Yeni Türkiye'de İslâmlık*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1972, s.41.

478 İlgi çekicidir ki Ziya Gökalp, Türkçe ibadet konusunda İmam-ı Azam Ebu Hanife'yi referans göstermişti. Bkz. Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, yay. haz. Mehmet Kaplan, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1970, s.176-177.

479 Hamdullah Suphi Tanrıöver, *Dağ Yolu ve Günebakan'dan Seçmeler*, bas. haz. M.Necati Sepetçioğlu, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1971, s.80.

480 Dücane Cündioğlu, *Bir Siyasi Proje Olarak Türkçe İbadet I*, İstanbul, Kitabevi, 1999, s.46.

isteğinde bulunmuştu.[481] Nitekim 9 Ocak -7 Şubat 1932 tarihleri arasındaki Ramazan ayında Atatürk'ün bu isteği yerine getirilmiş ve böylece dini alanda önemli bir inkılap hayata geçirilmişti.[482]

22 Ocak 1932 tarihinde İstanbul Yerebatan Camii'nde ilk defa Türkçe Kur'an okundu. Bundan iki gün sonra İstanbul'daki tüm camilerde Türkçe Kur'an okunmaya başlandı ve bu durum hızla yayıldı. 27 ve 29 Ocak günlerinde Süleymaniye ve Sultanahmet camilerinde Türkçe Kur'an okunması ve 3 Şubat 1932'de Ayasofya'da Türkçe mevlit programı düzenlendi.[483] Böylece Gökalp ve Tanrıöver'in henüz Cumhuriyet'in ilk yıllarında temelini attığı ibadetin Türkçeleştirilmesi meselesi uygulamaya geçmiş oldu.

1932 yılının Ramazan'ın da yaşanan din alanındaki bu gelişmeleri Asım Us'da yakından takip ettiğini görmekteyiz. Yerebatan Camii'nde Hafız Yaşar Bey tarafından Kur'an'ın güzel ve yüksek sesle okunduğunu ifade eden Us, Kur'an'ın Arapçasından okunduğunda nasıl ruhlar üzerinde derin bir tesir yapıyorsa Türkçesinden okunmasının Türk ve Müslüman ruhu üzerinde daha büyük bir etkiye neden olacağını belirtmişti. Ayrıca o, Kur'an'ın anlaşılması için Türkçeye tercüme edilmesinden başka çare olmadığını, Hıristiyanların İncil'i kendi dillerinden okuyup anladıkları için ilerlediklerini dikkat çekmişti.[484] Süleymaniye ve Sultanahmet Camiileri'nde okunan Türkçe Kur'an'ın cami cemaati üzerinde bıraktığı etkiyi Asım Us şu sözlerle anlatmaktaydı:

> *"Türkçe Kur'anın İstanbul camilerinde tilâvetine başlanması henüz birkaç günlük bir hadisedir. Bununla beraber bu kadar az bir zaman içinde camilerimizde yapılan tecrübeler Türk diliyle okunan Kur'anın Arapça bilmeyen cemaat üzerinde fevkâlade iyi bir tesir husule getirdiğini göstermiştir. Bilfarz hafızlardan birisi Kur'anın aslından güzel sesle bir aşir okuyor; cemaat bunu hürmetle dinliyor; fakat aynı aşır Türkçe diliyle tekrar edildiği zaman evvelce sessiz, sedasız dinleyen bu cemaat içinden birçok kimselerin gözlerinden yaşlar aktığı, bir çoklarının hıçkırarak ağladığı, büyük bir heyecan ve teessür hissettiği görülüyor. Çünkü cemaat Kur'anın*

481 Seçil Akgün, "Türkçe Ezan", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi,* C.13, S.24, 1979, s.109.
482 Cündioğlu, *Bir Siyasi…*, s.92.
483 Ali Dikici, "İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Bağlamında Türkçe Ezan Denemesi ve Buna Gösterilen Tepkiler", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S.10, 2006, s.81.
484 Mehmet Asım, "Türkçe Kur'an", *Vakit*, 24 Ocak 1932, s.1.

Türkçesini pek iyi anlıyor; anladığı nispette de onun ruhu üzerindeki tesiri kuvvetli oluyor."[485]

Asım Us, Kur'an'ın Türkçeleştirmesini doğru ve yararlı bulmakla beraber bunu bizzat Kur'an'a dayandırarak açıklamıştı. Ona göre; Kur'an'ın içerisinde onun tercümesinden okunamayacağını gösteren tek bir kelime yoktu. Bilakis o, Arap olmayan Müslüman milletlerin Kur'an'ı tercüme edip okumalarını gösteren ayetler bulunduğunu ileri sürerek Kur'an'ın tercüme edilebileceği düşüncesini savunmuştu. Bu bağlamda o, Hanefi mezhebinin kurucusu Ebu Hanife (İmam Azam)'de Türkçe Kur'an'la ibadet edilebileceğini söylediğini eklemişti.[486]

Kur'an'ın camilerde Türkçe okunmasının ardından sıra ezanın Türkçe okunmasına gelmişti. 30 Ocak 1932 tarihinde İstanbul'daki Fatih Camii'nde Hafiz Rıfat Efendi tarafından ikindi ezanı Türkçe okunmuştu.[487] Böylece Türkçe Kur'an, Türkçe ezan uygulamaları yurt geneline yayılmaya başlamış ve bazı gazetelerin haberlerine göre olumlu tepkilere neden olmuştu.[488] Ancak gazetelerde aktarılan olumlu havanın aksine Bursa'da yaşanan bir hadise din alanında yapılan düzenlemelere toplumun bir kesiminin tepkili olduğunu göstermişti.

1 Şubat 1933 tarihinde Bursa Ulu Camii'nde Cuma namazının ezanını Türkçe okumak istemeyen Topal Halil, Arapça ezan okudu ve Kazanlı Tatar İbrahim'de Arapça kamet getirdi. Bu sırada camide bulunan sivil polis Hamdi Efendi'nin duruma müdahale etmesi sonrası ortalık gerilmiş bir grup "Arapça ezan istiyoruz" sloganlarıyla yürüyüşe başlamıştı.[489] Yaşanan hadiseyi anlamak adına Atatürk hemen Bursa'ya gitmek için yola çıkmıştı.[490] Bir gün sonra Atatürk'ün Bursa'ya geldiğine dair basında çıkan haberin içeriğinde yürüyüş yapan grubun otuz kişi olduğu ve olayın polis müdahalesiyle bastırıldığı bilgisi verilmişti.[491] Atatürk, yaşanan olayı çok önemli olmadığını ve meselenin mahiyetinin din değil, dil olduğunu belirtmişti.[492] Aynı gün bir yazı kaleme alan Asım Us, olayı çıkaranları "*…boş kafalı cahiller…*"

485 Mehmet Asım, "Türkçe Kur'an ve İbadet", *Vakit*, 29 Ocak 1932, s.1.
486 Tabiatıyla Mehmet Asım Us, sadece İmam-ı Azam demişti. Bkz. "Türkçe Kur'an ve İbadet", *Vakit*, 29 Ocak 1932, s.1-2.
487 "İlk Türkçe Ezan Dün Okundu", *Vakit*, 31 Ocak 1932, s.1.
488 Mustafa Zengin, "İbadet Dilini Türkçeleştirme Çabası Olarak Türkçe Ezan Örneği", *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s.15.
489 Dikici, "İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Bağlamında Türkçe Ezan Denemesi ve Buna Gösterilen Tepkiler", s.85.
490 *Vakit*, 5 Şubat 1933, s.1.
491 *Vakit*, 6 Şubat 1933, s.1.
492 "Bursa'dan Ayrılmadan Evvel Gazi Hz.'nin Tebliği", *Vakit,* 7 Şubat 1933, s.1.; Mahmut Goloğlu, *Atatürk İlkeleri ve Bursa Nutku*, Ankara, Kalite Matbaası, 1973, s.61.

şeklinde tarif etmişti. Ayrıca Us, 1932 Ramazanın da Kur'an, ezan ve kametin Türkçe okunabileceğine dair dini deliller gösterildiğini ifade etmiş ve olayı dini siyasete alet eden bir vaka şeklinde tarif etmişti.[493]

Bursa'da yaşanan olay ile ilgili başka bir yazısında Us, Atatürk'ün hemen Bursa'ya gelmesini dinin siyasete alet olmasını engellemek adına olduğunu yazmıştı. Ayrıca olayın Menemen hadisesini de hatırlattığına dikkat çeken Us, ezan ve kametin Türkçe okunmasının anlaşılması açısından daha faydalı olduğunu tekrar söyleme gereği duymuştu.[494]

Bilindiği üzere Asım Us, ibadetin Türkçeleştirilme meselesi ile ilgili olarak 1926 yılında kaleme aldığı yazısında konuya "vicdan hürriyeti" açısından yaklaşmıştı. Ancak onun 1926'daki düşüncesinde ibadetin Türkçe veya Arapça yapılmasının kişiye ve cemaate bırakılmasına dair görüşü, 1930'lu yıllarda değişmişti. Bu yıllarda o, Kur'an'a dayanarak Türkçe ibadetin yapılabileceği üzerinde durmuş ve insanların dinlerini anadillerinden öğrenmelerini daha faydalı bulduğunu açıkça ortaya koymuştu. Asım Us'un farklı zamanlarda ortaya çıkan bu görüş farklılığın en önemli nedenlerinden birisi 1930'lu yıllarda dil alanında yaşanan gelişmelerdi. Nitekim 1926'dan iki yıl sonra Kasım 1928'de Harf İnkılabının kabul edilmesi, halkın Millet Mekteplerinde yeni harfleri öğrenmesi ve kendisinin de bu inkılapları desteklemesi, onun doğal olarak ibadetin Türkçeleştirilmesine de destek olacağı anlamına gelmekte idi. Aksi takdirde Us, 1926'daki görüşünü muhafaza edip 1930'lu yıllara da bu görüşünü taşısaydı, o zaman dil çalışmaları hakkındaki görüşleri noktasında bir tezatlığa düşmüş olacaktı. Bu yüzden Asım Us, ibadetin Türkçeleştirilmesi hususunda farklı görüşlerde bulunduğu görülse dahi, dil konusunda tutarlı bir görüşe sahip olarak Kur'an'ın ve ezanın Türkçe okunmasını desteklemişti.

493 Mehmet Asım, "Bursa Hadisesi", 6 Şubat 1933, s.1.
494 Mehmet Asım, "Gazi'nin İzahı", *Vakit*, 8 Şubat 1933, s.1-2.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEHMET ASIM US'UN YAZILARIYLA TÜRK İNKILABININ SOSYO-KÜLTÜREL NİTELİĞİ

3.1. Şapka İnkılabı Hakkındaki Görüşleri

Türk İnkılap hareketi, 3 Mart 1924 tarihinde hilafet kurumunun ilga edilmesiyle önemli bir engeli aşmıştı. Bu tarihe kadar halifenin mevcudiyetini koruyor olması hem devlet yönetimi açısından hem de inkılaplar açısından birtakım olumsuzluklara neden olmuştu. Ancak hilafet ilga edilmesine rağmen, 13 Şubat 1925 tarihinde patlak veren Şeyh Sait isyanı yapılan yeniliklerin henüz daha yerleşmediğini göstermişti. Bu isyanın bastırılmasının ardından Türk İnkılabının bizzat uygulayıcısı olan Atatürk'e karşı gerçekleşen İzmir suikastı, dolaylı olarak inkılaplara da bir tepki anlamı taşımaktaydı. Bu bağlamda Atatürk, gerçekleşen inkılapları ve şahsi düşüncelerini halka doğrudan anlatmak amacıyla yurt gezileri yapmıştı.

Halk ile yakından görüşerek onların duygu ve düşüncelerini tetkik etme düşüncesi ile hareket eden Atatürk[495], Şapka İnkılabını da Kastamonu'da halkla olan yakından temasında ilan etmişti. 24 Ağustos 1925 tarihinde Atatürk'ün Kastamonu'da panama şapkası ile görülmesi ve yol boyunca toplanan halkı başı açık şekilde selamlaması yapılacak olan inkılabın habercisiydi.[496] Ayrıca o, şehrin belediye binası önünde toplanan halka nasıl giyinmeleri ve nasıl çalışmaları noktasında tavsiyelerde bulunmuştu.[497] Toplanan kalabalık arasından bir kişiye şalvarlı elbiselerin mi yoksa uluslararası kıyafetlerin mi ucuz olduğunu soran Atatürk, uluslararası kıyafetlerin ucuz olduğu cevabını alınca bu kıyafetlerin hem

495 Atatürk, *Nutuk…,* s.937.
496 Mustafa Selim İmece, *"Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri 1925",* Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1959, s.13.
497 Mehmet Asım, "Gazi'nin Hasbihali", *Vakit,* 27 Ağustos 1925, s.1.

ucuz hem de yerli malı olmasından dolayı tercih edilmesi gerektiğine işaret etmişti. Daha sonra Atatürk, kalabalıktan başka birinin fesini göstermiş ve bunun parasının yabancılara gittiğini söylemişti.[498] Atatürk, Kastamonu'da gerçekleşen faaliyetlerinin ardından İnebolu Türk Ocağı'na geçmiş ve burada milletin giydiği kıyafetlerin yerli ve medeni olup olmadığını sormuştu. Sorusuna hayır yanıtı alınca o,[499] Şapka İnkılabını şu sözlerle duyurmuştu:[500]

> "*…medeni ve milletlerarası kıyafet bizim için çok özlü, milletimiz için yakışır bir kıyafettir. Onu giyeceğiz. Ayakta kundura veya potin, bacakta pantolon, yelek, gömlek, kravat, yakalık, ceket ve doğal olarak bunların tamamlayanı olmak üzere başta güneş siperli başlık, bunu açık söylemek isterim. Bu başlığın adına şapka denir. Redingot gibi, bonjur gibi, smokin gibi, frak gibi… İşte şapkamız diyenler vardır. Onlara diyeyim ki çok dikkatsizsiniz ve çok bilgisizsiniz ve onlara sormak isterim. Yunan başlığı olan fesi giymek uygun olur da şapkayı giymek neden olmaz…*[501]

Atatürk, şapkanın daha öncesinde bilindiği İstanbul ve İzmir gibi şehirler yerine, bu inkılap için Kastamonu'yu tercih etme sebebini şu şekilde açıklamaktaydı:

> "*Örneğin İzmir'de giymiş olsaydım, o tarafın halkı beni birçok kez gördüğü için, bana değil şapkama bakarlardı. Beni ilk kez görenler ise, şapkamla olduğum gibi kabul ettiler."*[502]

Atatürk'ün Kastamonu'da ilan ettiği Şapka İnkılabını yakından takip eden Asım Us, yaşanan bu yeni gelişmeyi gazetesinde medeniyet hamlesi olarak değerlendirmişti. Onun düşüncesinde *"garp"* taklit edilmemeliydi. Bunun içinde, yiyeceklerden giyeceklere kadar her anlamda ilim ve fen yolunda gidilmesi gerekmekteydi.[503]

---

498 Ertuğrul Zekai Ökte, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri (1922-1938),* C.1, İstanbul, Tarih Araştırmalar Vakfı İstanbul Araştırma Merkezi, 2000, s.354.

499 "İnebolu'da Bir Konuşma", *ASD,* s.655.

500 *"O gün İnebolu, tarihî, heyecanlı ve mesut günlerinden birini yaşadı. Mustafa Kemal, şapka nutkunu İnebolu Türk Ocağında 27 Ağustos 1925 günü irat etmişlerdir."* Bkz. İmece, *Atatürk'ün Şapka…*,s.40.

501 "İnebolu'da Bir Konuşma", *ASD,* s.655.

502 Orhan Koloğlu, "Şapka Devrimi Kafanın Dışına Değil, İçine Yönelikti", *Toplumsal Tarih,* C.14, S.83, 2000, s.21-22.; *"...Atatürk'ün Kastamonu gezisinde şapkasını yanından bir an olsun ayırmamış olması halkın bu başlığa bakışını büyük ölçüde değiştirmişti. Eskiden kâfirlik alameti sayılan şapka, şimdi yeni kurulan Türkiye Devleti'nin Reisicumhurunun başında çağdaşlaşmayı temsil ediyordu." bkz.:* Burcu Özcan, "Basına Göre Şapka ve Kılık Kıyafet İnkılabı", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı , 2008, s.50.

503 Mehmet Asım, "Gazi'nin Hasbihali", *Vakit***,** 27 Ağustos 1925, s.1.

Atatürk, Kastamonu'da duyurduğu inkılap hakkında ilk somut adımı 2 Eylül 1925 tarihinde çıkarılan kararname ile atmıştı. Üç bölümden oluşan bu kararnamede ilk kısım tekke ve zaviyeleri, ikinci kısım sarık saranları ve son kısım ise devlet memurlarının giysi ve şapkalarını ilgilendirmekteydi.[504]

Asım Us, 2 Eylül 1925 tarihli yazısında kararnamenin çıkmasını: *"...şapka meselesinde muayyen bir vaziyet almış olan hükümet nihayet kati kararını vermiştir"* [505] şeklinde değerlendirmişti. Ayrıca o, kararnamenin kimseyi şaşırtmadığını aksine Atatürk'ün Kastamonu ziyareti sonrasında bu kararın beklendiğini ve Türkiye Cumhuriyeti memurlarına şapka giyilmesi kararının alındığını yazmaktaydı. Us yazısının devamında, şapka giyilmesinin sadece medeni görünmek için olmadığını, daha önce ordu mensuplarının kullandığı şapkanın şimdi siviller tarafından kullanılmasını *emniyet-i dâhiliye meselesi*[506] olarak değerlendirmişti. Asım Us'un yazısının son bölümünde ise Müslümanların şapka giymelerinin caiz olmadığına yönelik söylentilere cevap verdiği görülmüştü. O, bu tarz olumsuz söylentilerin hiç kıymetinin kalmadığını söylemekle beraber Müslümanlığın elbise ve kıyafet meselesi olarak değerlendirilmemesi gerektiğini şu sözlerle ifade etmişti:

> "*…şapka istimali her sınıf halk arasında tamim etmekle beraber herkes bugün olduğu gibi camide namazını kılacak, evinde hususi surette ibadetini yapacak, bayramda kurbanını kesecek, ramazanda orucunu tutacaktır. O vakit Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki farkı serpuşta kıyafette değil, ancak onların vicdanlarındaki imanlarda olduğunu en cahil halk bile anlayacaktır."*[507]

Asım Us, şapka meselesini Müslümanlar açısından ele alarak birtakım yanlış düşüncelerin önüne geçmek istemişti. Çünkü ona göre halk cahildi ve yanlış yönlendirilebilirdi. Bu yüzden inkılapların dini engelleyici bir durumunun olmadığı anlatılmalıydı. Nitekim bu meselenin dini açıdan tartışıldığı bir dönemde Diyanet İşleri Başkanlığı, namaz esnasında başın, açık veya takke ile olmasıyla ilgili çıkan ikilemden dolayı halkın aydınlatılmasını istemesi[508] inkılapların da halka açıklanarak anlatılmasının gerekliliğine bir örnek teşkil etmektedir.

---

504 Gürcan Bozkır, "Şapka Devriminin İzmir Basınındaki Yankıları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,* C.1, S.1., İzmir, 1991, s.117.
505 Mehmet Asım, "Şapka Giymek Kararı", *Vakit*, 2 Eylül 1925, s.1.
506 Mehmet Asım, "Şapka Giymek Kararı", *Vakit,* 2 Eylül 1925, s.1.
507 Mehmet Asım, "Şapka Giymek Kararı", *Vakit,* 2 Eylül 1925, s.1.
508 Ayten Sezer Arığ, *Atatürk Türkiye'sinde Kılık Kıyafette Çağdaşlaşma*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2007, s.75.

Şapka giyilmesini dini açıdan ele aldığı görülen Asım Us'un, başka bir yazısında meselenin iktisadi boyutuna da dikkat çekmişti. O, şapkanın ülke içerisinde üretilmesini, dışarıdan alınmasına göre daha ucuz olacağını düşünmüştü.[509] Bununla beraber, şapka fiyatlarının artması karşısında şehreminin narh koymayı düşündüğünü aktaran Us, Darülaceze'de fabrika açılacağından bahsederek şapka üretiminin yapılmasının altını çizmişti. Çünkü ona göre, üretimin yapılmaması durumunda, sektörden gayr-i Müslimler faydalanacaktı.[510]

3.1.2. Şapka İnkılabı Karşısında Muhalif Fikirlere Asım Us'un Yaklaşımı

2 Eylül 1925 tarihinde çıkarılan kararname ile memurlara yönelik yapılan düzenlemenin ardından, şapkanın herkes tarafından kullanılmasına yönelik kanun teklifi 25 Kasım 1925 tarihinde mecliste görüşülerek kabul edilmişti.[511] Meselenin mecliste görüşüldüğü sırada Bursa mebusu Nurettin Paşa, çıkarılan kararname ile şapka kanununun Teşkilat-ı Esasiye Kanununa aykırı olduğunu beyan etmişti. Mecliste Nurettin Paşa'nın bu sözlerine tepkilerin gelmesi karşısında, o: "*bu meseleyi hukukşinaslara bırakalım başka da söyleyecek sözüm yoktur"* [512] diyerek karşılık vererek konunun hukuki boyutuna dikkat çekmişti.

Meclis'te yaşanan bu tartışma karşısında Asım Us, Nurettin Paşa ne yapmıştır sorusunu sorarak, paşanın, Teşkilat-ı Esasiye Kanununun kendisine verdiği hakkı kullandığını yazmıştır. Ancak Us sonrasında, şapka meselesinin kanuna aykırı olduğu söyleyen Nurettin Paşa'yı, hukuk alanı ile ilgili herhangi bir şey okumadan bu alanı dayanak göstererek meseleye yaklaşmasını eleştirmiştir. Ayrıca Us, Paşa'nın asker olduğunu ve askerlik meseleleri ile ilgili mecliste bugüne kadar söz almadığını ancak şapka kanununda söz aldığına dikkat çekmiştir. Paşa'ya, orduda şapka kullanımına karşı olup olmadığı ve bu konu ile ilgili neden sükûn ettiği sorularını soran Asım Us, ordu için şapka kullanılırken sessiz kalıp, meclisteki şapka görüşmelerinde Nurettin Paşa'nın neden söz söyleme lüzumu hissettiğini yazısında sorgulamıştı.[513]

509 Mehmet Asım, "Şapka Giymek Kararı", *Vakit,* 2 Eylül 1925, s.1.
510 Mehmet Asım, "Şapka Ticareti", *Vakit*, 5 Eylül 1925,s.1.
511 *TBMMZC*, D.II, İ.S. III, C.XIX, (25 Kasım 1925), s.221.
512 *TBMMZC,* D.II, İ.S. III, C.XIX, (25 Kasım 1925), s.222-223.
513 Mehmet Asım, "Nurettin Paşa Meselesi", *Vakit,* 3 Aralık 1925, s.1. Asım Us'un Nurettin Paşa hakkındaki görüşlerinin benzerini Atatürk Nutuk'ta şu şekilde ifade etmektedir: "*...bütün yasama görevi boyunca hiçbir zaman kürsüye çıkmamış ve hiçbir zaman Meclis'te, ulus ve cumhuriyet yararlarını savunmak için bir tek söz bile söylememiş olan Bursa milletvekili Nurettin Paşa, yalnız şapka giydirilmesine karşı uzun bir önerge vermiş ve bunu savunmak için kürsüye çıkmıştır."* Bkz.:

Şapka kanununun kabul edilmesinin ardından Konya mebusu Refik Bey ve arkadaşlarını kanun teklifi ile 30 Kasım 1925'te Tekke ve Zaviyeler kapatılmıştı.[514] Şapkanın serbestçe kullanımın kabul edilmesi, tekke ve zaviyelerin kapatılması gibi uygulamaları belli bir kesim tarafından "*dinin elden gitmesi"* şeklinde değerlendirilmiş[515] ve alınan kararlara yönelik ilk tepki Erzurum'dan gelmişti.[516]

Erzurum'dan gelen tepkiyi *"henüz Şeyh Saitlerin Genç havalisinde çıkardıkları isyan hareketinden bir sene bile geçmedi. Bu defa da Erzurum'da elim bir hadise çıktı"* [517] şeklinde duyuran Asım Us, Şeyh Sait isyanı ile Erzurum isyanının kıyas edilmesini doğru bulmadığını belirtmişti. Çünkü ona göre, Şeyh Sait isyanı devlete maddi manevi büyük zararlar verirken, Erzurum'daki hadise sadece "*biz gâvur memur istemeyiz"*[518] diye bir gürültüden ibaretti. Her ne kadar Us, bahsi geçen isyanların kıyaslanmasının doğru bulmadığını ifade etmiş olsa da, *"zavallı cahil halkın"*[519] kandırılması noktasında bu iki isyan arasındaki benzerliğe dikkat çekmişti. Ayrıca Us, Erzurum'da başlayan isyanın Sivas'ta da görüldüğünü belirterek İstiklal Mahkemesinin bölgeye gönderildiği haberini vermişti. İki şehirde görülen isyan hareketinin engellenmesi gerekliliğine dikkat çeken Us, bunun yöntemini: *"... dinsizlik propagandası yapmak isteyenlerin ellerindeki son silahı almak"* şeklinde göstermişti.[520]

Asım Us, Erzurum ve Sivas'ta isyanların çıkmasının ertesi günü, İsmet Paşa'nın altı ay öncesinde kendisine söylediği şu ifadeleri kaleme almıştı:

> *"...Bizim yıkmak istediğimiz hurafeler haddizatında dinden başka bir şeydir. Fakat birtakım erbabı taassup bu hurafeleri avam halka din gibi göstermiştir. Binaenaleyh biz bu hurafeleri bertaraf ettikçe şahsi menfaatleri o hurafelere müstenit olan adamlar tabiî olarak aleyhimizde çalışacaklardır. Memleketin saf ve cahil olan kısmını kendileri ile birlikte aleyhimize sevk etmek isteyeceklerdir. Bizim için en*

Atatürk, *Nutuk..*,s.1193.

514 *TBMMZC***,** D.II, İ.S. III, C.XIX,(30 Kasım 1925), s.4-5.

515 Selami Kılıç, "Şapka Meselesi ve Kılık Kıyafet İnkılabı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.4, S.16, 1995, s.544.

516 Mahmut Goloğlu, *Devrimler ve Tepkileri 1924-1930*, Ankara, Başnur Matbaası, 1972, s.156.

517 Mehmet Asım, "Erzurum Hadisesi", *Vakit,* 27 Kasım 1925, s.1.

518 Mehmet Asım, "Erzurum Hadisesi", *Vakit,* 27 Kasım 1925, s.1.

519 Mehmet Asım, "Erzurum Hadisesi", *Vakit,* 27 Kasım 1925, s.1.

520 Mehmet Asım, "Erzurum Hadisesi", *Vakit,* 27 Kasım 1925, s.1. Şapka kullanımı aleyhindeki girişimler sonucunda kurulmuş olan istiklâl mahkemelerinin yapmış olduğu yargılamalar için bkz.: Ahmet Turan Alkan, *İstiklâl Mahkemeleri ve Sivas'ta Şapka İnkılabı Duruşmaları*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2011. İstiklâl Mahkemeleri esnasında yargılanıp mahkûm olanlar, şapka giymedikleri için değil; şapka giyilmesini protesto ettikleri, buna engel olmak istedikleri ve bu nedenle bir isyan giriminde bulundukları için cezalandırılmışlardır. Bkz.: Goloğlu, *Devrimler...,* s.158.

mühim vazife bu gibi inkılap düşmanları ile mücadele etmektir. Çünkü bundan sonra artık memleketin halasını tehdit eden düşmanların en tehlikesi bunlardır. Biz düşmanlarımızın bize ne diyeceklerini biliyoruz."[521]

Asım Us'un aktardığına göre; İsmet Paşa sözlerinin devamında milleti gavur etmekle suçlanacaklarını belirterek bu durumun aleyhlerinde kullanılacak *"son silah"*[522]olduğunu söylemişti. İsmet Paşa'nın aylar öncesinde kendisine söylediği sözleri haklı bulan Asım Us, şapka inkılabı yapılmadan önce inkılap idaresinin gelecek tepkileri tahmin ettiğini ancak yine de bu kararı vermekte tereddüt göstermediğine dikkat çekmişti.[523] O, İsmet Paşa'nın "son silah" olarak söylediği sözlerinin bir benzerini şu şekilde ifade etmişti:

"...halkın sükût ve cehaletinden istifade ederek inkılap idaresine karşı müşkülat çıkarmaya teşebbüs edenler artık son silahlarını kullanmaktadır. Mamafih bu son silahlarda nihayet kırılacaktır. Ondan sonra hükümet işlerinde (din elden gidiyor) yaygarası bir daha duyulmayacaktır. Hükümet yalnız Türk milletinin yüksek menafi ile meşgul olacaktır."[524]

İnkılaplar karşısında çıkan isyan hareketlerini öncesinde İsmet Paşa'nın sonrasında Asım Us'un "son silah" olarak değerlendirdiği görülmüştü. Nitekim isyan bölgesine Ankara'nın İstiklal Mahkemesini göndermesi ve Takrir-i Sükûn Kanununun da bu dönem yürürlükte olması doğacak olan isyan hareketlerinin önüne geçmişti. Atatürk'de fesin yerine şapka getirilme sebebini Türk ulusunun uygar toplumlardan farkının olmadığını göstermek için yaptıklarını belirtmiş ve bunu yaparken de Takrir-i Sükûn Kanununun yürürlükte olduğunun altını çizmişti.[525]

3.2. Türk Medeni Kanunu Hakkındaki Görüşleri

23 Nisan 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nin açılması ve 20 Ocak 1921 tarihinde Teşkilat-ı Esasiye Kanunun oluşturulması devletin yeni rejimi için ipuçlarını taşımaktaydı. Çok geçmeden Cumhuriyet ilan edilmiş ve 1924 Anayasası oluşturulmuştu.

521 Mehmet Asım, "Son Silah", *Vakit,* 28 Kasım 1925, s.1.
522 Mehmet Asım, "Son Silah", *Vakit,* 28 Kasım 1925, s.1.
523 Mehmet Asım, "Son Silah", *Vakit*, 28 Kasım 1925, s.1.
524 Mehmet Asım, "Son Silah", *Vakit*, 28 Kasım 1925, s.1.
525 Atatürk, *Nutuk…,* s.1193.

1924 Anayasası ile gerçekleştirilen siyasal inkılaplar güvence altına alınarak, Türk ulusunun modern bir hukuk sistemine kavuşturulma çalışmaları başlamıştı.[526] Modern hukuk sistemi için başlayan çalışmaları yakından takip eden Asım Us, kurulan *"Kanun-u Esasi Encümeni'nin"*[527] Cumhurbaşkanının sorumlulukları ve yetkileri üzerinde çalıştığını yazmıştı.[528] Ayrıca Us, Kanun-u Esasi Encümeni'nin, "*Türkiye'de yaşayan, Türk hükümetine tabiî olan fertler arasındaki ırki veya dini hiçbir tefrik gözetmeksizin hepsine birden Türk denilmesini esas olarak kabul eylemiştir"* şeklinde Türk tanımı yaptığını açıklamıştı.[529]

Yeni hukuk kanunları için yapılan çalışmalarda modern hukuk sisteminin oluşturulmasında büyük öneme sahip olan yeni Türk Ceza Kanunu, 1 Mart 1926 tarihinde kabul edilmişti.[530] Dönemin Adliye Vekili olan Mahmut Esat Bey, Asım Us'un aktardığına göre, eski Ceza Kanununun inkılapları ve Cumhuriyet'i koruyacak durumda olmadığını düşünmekteydi. Yine Us'a göre; Mahmut Esat Bey, yeni Ceza Kanununun sert hükümler içerdiğini ancak bundan inkılap ve Cumhuriyet düşmanlarının korkması gerektiğini söylemişti. Bu sözler karşısında Us'da "*şüphesiz ki Adliye Vekilimizin bu sözü matbuat müntesipleri için kıymetli bir teminattır"*[531] demişti. Aynı zamanda Asım Us'da Mahmut Esat Bey gibi düşünerek eski kanunun birçok eksikliklerinin olduğunu, bu eksiklikleri parça parça tadil etmek yerine yeni bir kanun ortaya çıkarmanın doğru olduğunu savunmuştu. Asım Us, eski Ceza Kanunun 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunundan alındığını, ancak yeni kanunun ise "*en yeni ve en mükemmel ceza kanunlarından olan İtalyan ceza kanunu esasına göre"*[532] oluşturulduğuna dikkat çekmişti. Asım Us, mükemmel olarak tanımladığı Ceza Kanununun maddelerini de incelemiş ve 161. Maddenin hatalı olduğunu söylemişti. O, bu maddedeki "*aslı olmayan havadis"* tabirinin *"aslı olmayan havadisi"* şeklinde düzeltilmesini talep etmişti. Aksi takdirde bir gazete sahibinin

526 Gülnihal Bozkurt, "Hukuk İnkılabının Nedenleri", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi,* C.2., İçinde, Ankara, ATAM Yayınları, 2008, s.73.
527 Mehmet Asım, "Reis-i Cumhurun Mesuliyeti", *Vakit,* 11 Şubat 1924, s.1.
528 Mehmet Asım, "Reis-i Cumhurun Mesuliyeti", *Vakit,* 11 Şubat 1924, s.1.
529 Mehmet Asım, "Türk Cumhuriyetinde Tabiiyet", *Vakit,* 15 Şubat 1924, s.1.
530 "Türk Ceza Kanunu Layihası (1/783) ve Adliye Encümeni Mazbatası", *TBMMZC***,** D.II, İ.S. III, C.XXIII, (1 Mart 1926), s.1.
531 Mehmet Asım, "Ceza Kanunumuz ve Gazeteler", *Vakit,* 3 Mart 1926, s.1. Yeni hukuk kanunlarının hazırlanmasından dolayı Ankara Hukuk Mektebi öğrenci cemiyetinden Adliye Vekili Mahmut Esat Bey'e bir teşekkür mektubu gelmişti. Bu mektuba 6 Şubat 1926 tarihinde Mahmut Esat Bey, hazırlanan kanunlar için teşekkürün kendisine değil, Türk İnkılabını gerçekleştiren Atatürk'e edilmesi gerektiğini söyleyerek cevap vermişti. Bkz: "Gazi'nin İlhamıyla Bu Kanunları Hazırladım", *Hakimiyet-i Milliye,* 6 Şubat 1926, s.1.
532 Mehmet Asım, "Ceza Kanunumuz ve Gazeteler", *Vakit,* 3 Mart 1926, s.1.

haberi olmadan çıkan bir haberden dolayı ortaya önemli bir sorumluluk meselesinin çıkacağını düşünen Us, bu yüzden Adliye Vekâlet'inden maddeyi tashih etmesini istemişti.[533]

3.2.1. Türk Medeni Kanunu

Atatürk, 5 Kasım 1925 tarihinde açılan Ankara Hukuk Mektebi'nde, geçmişteki hukuk uygulamalarını eleştirerek kendisine çıkarılan zorlukları ifade etmişti. O, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşuna itiraz edenlerin başında önde gelen hukukçular olduğunu belirterek yine TBMM'nde hâkimiyetin halka ait olduğu kanuna yine bu tanınmış hukukçuların itiraz ettiğinden yakınmaktaydı.[534]

Atatürk'ün hukuk ile ilgili sözlerini sarf ettiği Ankara Hukuk Mekteb'i açılışını Asım Us, "*...Ankara Adliye Mektebinin resm-i küşadı yeni Türk hukukuna meydan telakki olunabilecek bir manzara"*[535] şeklinde duyurmuştu. Us, mektebin açılışından konuyu kara kaplı kitaba getirerek eski-yeni karşılaştırması üzerinden yeni kanunun önemine değinmişti. Yeni kabul edilecek usullerin kara kaplı kitapta bulunuyorsa iyi, bulunmuyorsa dinsizlik şüphesiyle bakıldığını ifade eden Us, yenilik düşmanlarının da bu durumu kullanarak yeni hukuk kaidelerinin kabul edilmemesi yönünde çalıştıklarını belirtmişti. Bu duruma örnek olarak Asım Us, yeniçerileri göstererek, onların nizam-ı cedit için gâvur icadı dediğini, yine o dönem yapılacak yeniliklerin kara kaplı kitaptan dolayı dinsizlik olarak nitelendirildiğinden yakınmıştı. Ayrıca o, bu kitabın siyasete olan müdahalesinin önünün kesilmesinin sağlanması gerektiğine işaret ederek, bunun da din ile dünya işlerinin ayrılması sayesinde olacağını vurgulamıştı. Bu düşüncelerinin ardından Us, artık Türk hukukçularının doğru veya yanlış değerlendirmelerini kara kaplı kitaba göre değil, fen, akıl ve mantık değerlerine göre yapılacağını ifade etmişti.[536] Yazısının sonunda Asım Us, Türk İnkılabının hukuk açısından önemine şu sözlerle değinmişti:

> "*…Türk İnkılabı, hukuk sahasında vukua getirdiği bu tebdil hakikaten mühimdir. Çünkü bu tebdil sayesinde Türk milleti kendi ihtiyacatına göre kanun vuzuh etmek hakkını iktisap etmiştir."*[537]

533 Mehmet Asım, "Ceza Kanunumuz ve Gazeteler", *Vakit,* 3 Mart 1926, s.1.
534 "Ankara Hukuk Fakültesi'nin Açılışında", *ASD,* 2006, s.691.
535 Mehmet Asım, "İnkılabımız Hukuk Sahasında", *Vakit,* 7 Kasım 1925, s.1.
536 Mehmet Asım, "İnkılabımız Hukuk Sahasında", *Vakit,* 7 Kasım 1925, s.1.
537 Mehmet Asım, "İnkılabımız Hukuk Sahasında", *Vakit*, 7 Kasım 1925, s.1.

Atatürk ve Asım Us'un yeni hukuk sisteminin önemine değindikleri ve Türkiye'de modern hukuk sistemine geçişin ipuçlarını barındıran sözlerinden kısa bir süre sonra Türk Medeni Yasası Tasarısı adı verilen taslak, Bakanlar Kurulunun 20 Aralık 1925 günkü toplantısında kabul edilerek TBMM Başkanlığına sunulmuştu. TBMM'nde görüşülen tasarı 17 Şubat 1926'da kabul edilmiş ve yasalaşmıştı.[538]

17 Şubat 1926 tarihinde yasalaşan Medeni Kanun ile ilgili olarak Asım Us, *"...memleketimiz ilk defa olarak yeni bir kanun-u medeniye malik olacak"*[539] şeklinde değerlendirmişti. Us ayrıca, Medeni Kanunun, Avrupa Medeni Kanunları içerisindeki en gelişmiş şekli olan İsviçre Medeni Kanunu'ndan alındığını ifade etmişti. Buna ek olarak o, yeni medeni kanunda bazı eksikliklikliklerin olabileceğini daha sonrasında bu eksikliklikliklerin giderileceğini belirtmişti. Medeni Kanunun getirdiği yeniliklerden olan erkeklerin iki ya da daha fazla kadınla evlenmesine olanak vermemesini olumlu bulan Us, yine de bir noktanın muallakta kaldığını ifade etmekten geri durmamıştı. O, mevcut durumda memleketin birçok yerinde iki ya da daha fazla kadınla evli olan erkeklerin yeni kanunun yürürlüğe girmesiyle durumlarının belirsiz olduğuna dikkat çekmişti. Bununla birlikte çok eşli bir erkek ile onun eşleri arasında bir dava durumu oluştuğunda da hâkimlerin ne yapacağını soran Asım Us, bu duruma çözüm olarak *"İstiklal Kanunu"*[540] önerisini sunmuştu. Son olarak Us, Medeni Kanunun yürürlüğe girdikten sonra hâkimlerin gelecek davalarda zorluk çekmemelerini ve verilecek kararlarda hiçbir tereddüt eseri göstermemeleri tavsiyesinde bulunmuştu.[541]

Medeni Kanunun yürürlüğe girmesiyle hâkimlere büyük görev düşeceğini belirtmiş olan Asım Us, onlardan altı ay boyunca sürekli çalışarak Medeni Kanunu öğrenmelerini beklediğini belirtmişti. Hâkimlerin bunu yapmadığı takdirde gelen davalarda şaşkınlık yaşayabileceklerine ve verecekleri hükümlerde yapacakları hatalarla halk arasındaki şereflerini bile kaybetme ihtimallerinin olduğunu söylemişti.[542]

17 Şubat 1926 tarihinde Meclis'te görüşülüp yasal hale gelen Medeni Kanunun yürürlüğe girdiği tarih 4 Ekim 1926 idi.[543] Asım Us bu tarihi, *"...Türk*

538 Turan, *Türk Devrim…,* C.III, s.221-222.
539 Mehmet Asım, "Bir İntikal Kanunu*", Vakit,* 5 Nisan 1926, s.1.
540 Mehmet Asım, "Bir İntikal Kanunu", *Vakit,* 5 Nisan 1926, s.1.
541 Mehmet Asım, "Bir İntikal Kanunu", *Vakit*, 5 Nisan 1926, s.1.
542 Mehmet Asım, "Hakimlerimizin Vazifesi", *Vakit,* 4 Mart 1926, s.1.
543 Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye…*, s.462.

milletinin medeniyet tarihinde unutulmamak lazım gelen bir tarih"[544] olarak nitelendirmişti. Bununla birlikte Asım Us, geçmişteki hukuk kitabına atıf yaparak Mecellenin akla değil nakle dayandığını, yeni kanunun ise nakle değil akla dayandığını ifade etmişti. Eski ve yeni kanunu kıyaslamaya devam eden Us, Mecelledeki maddelerde zorluklar görüldüğünde fıkıh kitabına başvurulduğunu bu yüzden de Mecellenin asrın ihtiyacına uygun olmadığı düşüncesindeydi. Buna karşılık Asım Us, Medeni Kanun'da tıpkı Mecelledeki gibi zorluklar görülmesi halinde bunun TBMM nezdinde rahatlıkla düzeltileceğini söylemekten geri durmamıştı.[545] Ayrıca o, yeni kanunun önemini şu sözleriyle açıklamıştı:

> "*...Türk milleti hayat-ı içtimaiyesini tanzim için asrın tekâmülünden istifade etmek mecburiyetindedir. Bu da ancak yeni kanun-u medeninin gösterdiği istikamet üzerinde yürümekle kabil olabilir."*[546]

Yeni kanunun uygulama aşamasında ihmalkârlıkların olacağını ve bundan dolayı şikâyetlerin geleceğini belirten Us, eksikliklerin yavaş yavaş düzeltileceğini ve birkaç sene sonra memleketin ihtiyacını tam anlamıyla karşılayacak Medeni Kanunun oluşacağını belirtmişti.[547]

Asım Us, Medeni Kanunun en esaslı farkını din işleriyle dünya işlerini birbirinden ayırması ve Türk tebaasından hiçbir sınıfı, hiçbir ferdi başka şeraite tabii tutmaması olarak görmüştü. Böylece ona göre, Türkiye'de bulunan Türk ve Müslümanlar ile Rumlar, Ermeniler ve Museviler arasında medeni hukuk nazarında hiçbir fark kalmamıştı.[548] Nitekim Şerafettin Turan'da, yeni kanunun şeriata dayalı

544 Mehmet Asım, "4 Teşrin-i Evvel", *Vakit*, 5 Ekim 1926, s.1.
545 Mehmet Asım, "4 Teşrin-i Evvel", *Vakit,* 5 Ekim 1926, s.1.
546 Mehmet Asım, "4 Teşrin-i Evvel", *Vakit,* 5 Ekim 1926, s.1.
547 Mehmet Asım, "4 Teşrin-i Evvel", *Vakit,* 5 Ekim 1926, s.1.
548 Mehmet Asım, "Hakikat Yürüyor", *Vakit,* 1 Ekim 1926, s.1.

hükümler yerine laik bir düzenleme getirdiğini ifade ederek[549] Asım Us'un düşüncesine benzer bir görüş ortaya koymuştu.

Medeni Kanun hem Türkiye'nin modernleşmesinin gerçekleşmesi hem de Türk İnkılabının devamlılığı açısından önemli bir yer teşkil etmekteydi. Nitekim Asım Us'da bu kanun için: "*...büyük Türk İnkılabının muvaffakiyetini ifade eden bu mesaid-i tezahüratı memnuniyetle kaydediyoruz"*[550] ifadesini kullanmıştı.

3.3. İnkılaplar Doğrultusunda Kadın Haklarının Gelişimi

Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma girişimlerine başladığı XIX. yüzyıl, Osmanlı toplumunda değişimleri de beraberinde getirmişti. Özellikle Tanzimat döneminde sınırlı da olsa kadınlar, bu değişimlerle toplumsal hayata katılmaya başlamışlardı.[551] II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde kadınlara dernek kurma hakkı ve sonrasında çıkarılan 1917 Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile kadınlara boşanma hakkı verildiği görülmüştü.[552]

Cumhuriyet'in henüz daha ilân edilmediği bir dönemde, kadınların seçme ve seçilme haklarıyla ilgili mecliste yaşanan tartışımalar[553] ve konu ile ilgili haberlerin basında yer alması[554] XIX. yüzyıldan itibaren kadın hakları konusunda oluşan bir birikimin sonucuydu.

---

549 Turan, *Türk Devrim…* C.III,s.222. Asım Us'un bu görüşleri ileriki yıllarda anayasaya girecek olan laiklik ilkesinin de bir nevi habercisidir. Nitekim Gülnihal Bozkurt'a göre, Cumhuriyet'in ilan edilmesi, hilafet kurumunun kaldırılması ve milli egemenliğe dayalı meclisin oluşturulması laiklik yolunda gerçekleştirilen girişimlerdir. Bozkurt, *"Hukuk İnkılâbının Nedenleri",* s.73. Bülent Tanör ise 1876 tarihinde kabul edilen Kanun-u Esasi'nin on birinci maddesinde "*Türkiye Devletinin dini, din-i İslam'dır"* ibaresinin yer almasını ve 20 Nisan 1924 Anayasasının ikinci maddesinde de aynı ibarenin olmasını devletin laikliği yolunda büyük bir engel şeklinde değerlendirmektedir. Ancak Tanör, saltanat ve hilafet kurumlarının 20 Nisan 1924 itibariyle olmadığına da dikkat çekmektedir. Tanör, *Osmanlı-Türk…..,* s.294-295. Bülent Daver'de 1923 ve 1924 yıllarında Adliye Vekaletince kurulan komisyonların kanun projelerinde Şer'i hukuk esaslarına yer verildiğini belirterek laik hukuk görüşünün tamamıyla yerleşmediğini ifade etmektedir. Daver daha net ifade ile dini hukuk görüşünün laik hukuk görüşüne göre kuvvetini koruduğunun altını çizmektedir. Bülent Daver, *Türkiye Cumhuriyetinde Laiklik,* Ankara, Son Havadis Matbaası, 1955, s.94-95.

550 Mehmet Asım, "Hakikat Yürüyor", *Vakit,* 1 Ekim 1926, s.1.

551 Cemile Burcu Kartal, "Türkiye'de Kadınların Siyasal Haklarını Kazanma Süreci ve 1930 Belediye Seçimleri", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2005, s.39. 1859 tarihinde Kız Rüştiyeleri 'nin, 1870 tarihinde Kız Sanayi Mektebinin ve aynı yıl Dârül Muallimat okullarının açılmıştır. Bkz. Sevilay Özer, "Kadına Seçme ve Seçilme Hakkı Verilmesinin Türk Kamuoyundaki Yankıları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* C.XXIX, Ankara, 2013, s.133.

552 Şirin Tekeli, "Kadın", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,* C.5, İstanbul, İletişim Yayınları 1983, s.1192. Hukuk-ı Aile Kararnamesi hakkında ayrıca bkz. Mehmet Akif Aydın, "Hukuk-ı Aile Kararnamesi", *DİA***,** C.18, İstanbul, 1998, s.314-318.

553 *TBMMZC,* D.I, İ.S.IV, C.XXVIII, (3 Nisan 1923), s.329-340.

554 "Kadınları İntihap", *Vakit,* 1 Mayıs 1923, s.3.

Cumhuriyet'in ilânı sonrasında 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat kanunun kabulü, bir sene sonra kılık-kıyafet kanunun uygulanması ve 1926 tarihinde, Medeni Kanunun kabulü, Türk inkılabının önemli adımları olmakla beraber kadınlar açısından da büyük önem arz ediyordu.[555] Nitekim Afet İnan da Medeni Kanun ile birlikte çok kadınla evliliğin kalkması, boşanma hakkının kadınlara verilmesi gibi yenilikleri, kadın hakları açısından önemsemekteydi.[556] Seçme ve seçilme hakkının kadınlara tanınması her ne kadar 1930'lu yıllarda gerçekleşmiş olsa da, henüz 1925 tarihinde basında bu konu ile ilgili haber çıkmıştı.[557] Bu bağlamda kadın hakları açısından en önemli adım 3 Nisan 1930 tarihinde atılmıştı.

TBMM'nin 3 Nisan 1930 tarihinde kabul ettiği belediye kanununda 18 yaşını dolduran kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmişti.[558] Kadınlara bu hakkın verildiği gün Atatürk ve İsmet Paşa'nın da bulunduğu Ankara Türk Ocağı'nda Afet İnan, konuyla ilgili bir konuşma yapmıştı.[559] Kadınlara belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkının verilmesi üzerine Asım Us, bunun zamanının geldiğini söyleyerek bunun delili olarak 1930 tarihindeki belediye seçimlerinde kadınların erkeklerden daha fazla oy vermelerini göstermişti.[560]

Belediye seçimlerine katılma hakkı elde eden kadınlar için sıra artık genel seçimler içinde aynı hakkı elde etmeye gelmişti. Bunun için İsmet Paşa ve 191 arkadaşı 5 Aralık 1934 tarihinde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 10. ve 11. Maddeleri ile birlikte mebus seçimi kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine ilişkin bir teklifi meclise sunmuşlardı.[561] Buna göre; kadın, erkek 30 yaşını bitiren vatandaş mebus seçilebilecek, 22 yaşını dolduran her Türk mebus seçebilecekti.[562] Alınan kararın ardından Ankara Halkevinde toplanan kadınlar TBMM'ye bir teşekkür mektubu göndermişti.[563]

555 Tekeli, "Kadın",s.1193.
556 Afet İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri,* 3. Bs, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1975, s.160. Medeni Kanunda kadın haklarına yönelik yer alan hükümler için bkz. Emel Doğramacı, *Türkiye'de Kadın Hakları,* Ankara, Üniversal Yayınevi, 1982, s.87.
557 "Kadınlar ve Mebusluk", *Cumhuriyet*, 25 Şubat 1925, s.1.
558 Bengül Salman Bolat, "Kadınlara İntihap (Seçme-Seçilme) Hakkı Verilmesine Yönelik Tutumlar", *Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, C*.10, S.19, Ankara, 2014, s.31.
559 "Muallim Afet Hanım'ın Konferansı", *Cumhuriyet,* 4 Nisan 1930, s.1-4.
560 Us, *Hatıra…,* s.73.
561 Özer, "Kadına Seçme ve Seçilme Hakkı Verilmesinin Türk Kamuoyundaki Yankıları", s.147.
562 "Teşkilat-ı Esasiye Değiştirildi", *Kurun,* 6 Aralık 1934, s.1.
563 *TBMMZC,* D.IV, İ.S. IV, C.XXV, (6 Aralık 1934), s.90.

Kadınların genel seçimlere katılma hakkını elde etmesinin ardından Nezihe Muhittin'in milletvekilliğine aday olması, Asım Us'un tepkisini çekmişti. Us'un Nezihe Muhittin'e tepki gösterme sebebi, aday olduğu için değil, onun samimi eleştiriler yapmak amacıyla aday olduğunu söylemesinden kaynaklanmaktaydı. Çünkü aday olacaklar için Atatürk, "*...serbest mebuslar da çıksın. İşleri samimi tenkit etsin"* sözünü söylemişti.[564] Asım Us'da Muhittin'in Halk Partisine bağlı olduğunu ve Atatürk'ün bahsi geçen sözünün serbest mebuslar için söylendiğini ifade etmişti. Ayrıca Us, Atatürk'ün bu sözü ile mebus adayı olacak kişinin kendine göre bir programı olacağını ve yine bu kişinin Cumhuriyetçilik ve Milliyetçilik düşüncelerinde samimi olması gerektiğini kastettiğine işaret etmişti. Bu noktada Asım Us, Nezihe Muhittin'in Atatürk'ün sözünden anlamadığı kısmın serbest mebusluk konusu olduğunun altını çizmişti.[565]

Asım Us'un Nezihe Muhittin'e yönelik eleştirilerde bulunması, onun kadınların aday olmalarına tepki göstermesi anlamına gelmemekteydi. Nitekim o, meclisin açılışında kadınların mebus olmasını yenilik olarak değerlendirerek, onların erkek vekillerle yan yana oturmalarını bir olgunluk göstergesi şeklinde değerlendirmişti. Bunun yanı sıra, kadınların olgunluğunun sadece erkeklerle yan yana oturmalarından dolayı olmadığını belirten Us, Türk kadınının meclis kürsüsüne çıkıp, yemin etmesini ve devlet işlerinde erkeklerle birlikte çalışabileceğini göstermesini yine olgunluk şeklinde değerlendirmişti. Asım Us ayrıca, kadınların mecliste yer almasının Türk İnkılabının hızla gittiğini ve geliştiğinin bir göstergesi olduğunu ifade etmişti.[566]

Kadınların seçilerek mecliste yer bulması Türk İnkılabı açısından ne kadar önem teşkil ediyorsa, dönemin gazetecileri açısından da bu konu ayrı bir öneme sahipti. Nitekim Asım Us, mebus kadınlara yönelik gazetecilerin siyasal işlere girmelerinin aile düzenini bozup bozmayacağını ve asker olup olmayacakları şeklinde sorular sorduklarını gazetesinde yazmıştı.[567] Sorulan sorulara karşın kadınlar Asım Us'un aktardığına göre şu cevabı vermişlerdi:

> "*Türk kadınının siyasal işlere karışması aile düzenini niçin bozsun? Erkekler siyasal işlere girmekle ev dışındaki işleri bozuluyor mu? Nasıl ki erkeklerin genel*

564 Asım Us, "Müstakil Namzetlerin Ayırtsanı", *Kurun*, 7 Şubat 1935, s.1-2.
565 Asım Us, "Müstakil Namzetlerin Ayırtsanı", *Kurun*, 7 Şubat 1935, s.1-2.
566 Asım Us, "Yeni Kamutay", *Kurun,* 3 Mart 1935, s.1-2.
567 Asım Us, "Bayan Saylavlar Arasında", *Kurun,* 7 Mart 1935, s.1-2.

olarak siyasal alanda çalışmaları, uğraşmaları özel ödevlerini yüzüstü bırakmaya sebep olmuyorsa kadınların belediye yahut Kamutay seçimlerine karışmaları da öylece ev içerisindeki işlerinin bozulmasına sebep olamaz. Kadın ekonomik alanda erkeğin yarısı ve yardımcısıdır. Bütün Türk köylerinde erkek ile kadın arasında hemen hiçbir ayırdım yoktur. Erkek askere gidince kadın erkeğin yerini tutar. Büyük kentlerde erkek ile kadın arasına girmiş olan uzaklık da artık yavaş yavaş kalkmaktadır. Bu bakımdan diyebiliriz ki Türk kadını siyasal dirimde de erkeği tamamlayacaktır. Türk kadını asker olabilir mi? Bu sorguya verilecek karşılık da açıktır: Bize kalırsa Türk kadını asker olabilir mi? sorgusu yerine Türk kadını ulusal koruma işlerinde çalışabilir mi? demek daha doğru olur. Gerçek, ulusal savaş günlerinde Türk kadınlarının gördüğü hizmetler daha unutulmamıştır. Türk kadını askere yiyecek taşımış, Türk kadını sırtı ile yine askere cephane taşımıştır. Türk kadını askerin giyeceklerini dikmiştir. Bunun için mutlaka Türk kadınından askeri bölükler, alaylar yapmak gerekmemiştir."[568]

Seçme ve Seçilme hakkını elde ettikten sonra 18-24 Nisan 1935 tarihinde Kadınlar Birliği'nin[569] organizasyonu ile düzenlenen Uluslararası Kadınlar Kongresi[570] ile Türk kadınının sesi uluslararası alana taşınmıştı.

Uluslararası Kadınlar Kongresi'ni Asım Us: "*...dünyanın dört bir köşesinden gelmiş olan beş yüz kadar kadının ülkemizde bir araya toplanışı Türk tarihinde ilk olarak görülüyor. Bu toplanışta bir onur var ise onu hiç şüphesiz Atatürk'ün sosyal alanda yarattığı inkılaplara borçluyuz"*[571] sözleriyle değerlendirmişti. Ayrıca o, bu kongre için Türkiye'nin, Türk kadınına ve dünya kadınlığına gösterdiği saygının bir karşılığı yorumunu yapmıştı. Türk kadınlarının böyle bir faaliyete girişmesi karşısında geçmişle mukayese yapan Asım Us, on, on beş sene öncesine kadar Türkiye'nin kadın hakları anlamında Avrupa'nın en geri ülkesi olduğunu ifade etmişti. Ancak Us, Türkiye'nin böyle bir kongreye ev sahipliği yaparak Türk kadınının gelmiş olduğu konumdan dolayı takdir edildiğini ifade etmiş ve Türk

568 Asım Us, "Bayan Saylavlar Arasında", *Kurun,* 7 Mart 1935, s.1-2.

569 Kadınlar Birliği; 1922-1923 yıllarında Nezihe Muhittin başkanlığında önce Kadınlar Halk Fırkası şeklinde kurulmasına karar vermişti. Ancak hükümetin bu fırkanın kurulmasına izin vermemesi üzerine 7 Şubat 1924'te Nezihe Muhittin başkanlığında Türk Kadınlar Birliği ismiyle kuruldu. Bu birlik 1935 tarihinde düzenlenen Uluslararası Kadınlar Kongresinde kapatılmıştı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Meral Balcı, Mervenur Tuzak, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Nezihe Muhiddin Özelinde Türk Kadınlarının Siyasi Hakları İçin Mücadelesi", *Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, Marmara Üniversitesi, C.1, S.1. İstanbul, 2017, s.43-51.

570 Hüsniye Hoş, "Türk Kadını ve Cumhuriyet Dönemi Kadın Hakları", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, 2001, s.114. "Dünya Kadınlar Kongresi Başladı", *Kurun*, 19 Nisan 1935, s.1.

571 Asım Us, "Yıldız Kongresi", *Kurun,* 24 Nisan 1935, s.1-4.

kadınının milletvekili seçildiği halde Fransız kadınlarının daha belediye azası seçilmek hakkını bile elde edemediğini vurgulamıştı.[572] Böylece o, Türkiye'nin artık geri bir ülke konumundan kurtulduğunu anlatmak istemişti. Yazısının son kısmında Us, bir ulusta erkeklerle kadınların birlikte çalışmamasını "*yarı bedeni hareketsiz olan kötürüm"*[573] şekline benzetmiş ve bu duruma bir örnek olarak kadınlarla erkeklerin köylerde bir arada çalışmalarını göstermişti.[574]

3.4. Asım Us'un Bakışı ile Cumhuriyet Döneminin İlk Yıllarında Eğitim

Tanzimat dönemi ile birlikte başlayan eski-yeni çatışması sadece Osmanlı Devleti ile sınırlı kalmamış, yeni Türkiye'ye de sirayet etmişti. Özellikle eğitim alanında hissedilen bu çatışmanın en somut göstergesi medrese-mektep ikilemi idi. Cumhuriyet'in ilanından sonrada bu ikilemin var olması birtakım karışıklıklara yol açmaktaydı. Nitekim henüz Cumhuriyet'in ilan edilmediği bir dönemde Atatürk, öğretim ve eğitimdeki birliğin, sosyal topluluğun kalkınma ve yükselmesi için çok önemli olduğuna dikkat çekmekteydi.[575] 1 Mart 1924 tarihindeki meclis konuşmasında ise Atatürk, eğitim ve kültür siyasetinin, hiçbir ikilemde bırakılmadan uygulanmasını milli bir nitelikle gerçekleşeceğini[576] ifade ederek Tevhid-i Tedrisatın gerekliliğe işaret etmişti. Onun bu konuşmasından iki sonra Saruhan Mebusu Vasıf Bey ve elli yedi arkadaşının teklifi ile Tevhid-i Tedrisat Kanunu 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilmişti.[577] Bu kanunla eğitimde birlik sağlanarak ikilem ortadan kaldırılmış ve Milli kültürün geliştirilerek eski eğitim kurumları tasfiye edilmişti. Ayrıca yabancı okulların denetlenmesi yine bu kanunla sağlanmıştı.[578] Tevhid-i Tedrisat Kanunu, yeni devletin şekillenmesinde[579] ve Türkiye'nin modern bir devlet haline getiren en önemli inkılaplardan sayılmıştı.[580]

572 Asım Us, "Yıldız Kongresi", *Kurun*, 24 Nisan 1935, s.1-4.
573 Asım Us, "Yıldız Kongresi", *Kurun,* 24 Nisan 1935, s.1-4.
574 Asım Us, "Yıldız Kongresi", *Kurun,* 24 Nisan 1935, s.1-4.
575 *TBMMZC,* D.I, İ.S. IV, C.XXVIII, (1 Mart 1923), s.12.
576 *TBMMZC,* D.II, İ.S. II, C. VII, (1 Mart 1924), s.5.
577 *TBMMZC,* D.II, İ.S.I, C.VII, (3 Mart 1924), s.15-26.
578 Ali Rıza Erdem, "Atatürk'ün Eğitim Liderliğinin Başarısı: Türk Eğitim Devrimi", *Belgi Dergisi,* S.2, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Denizli, 2011, s.165.
579 Mustafa Turan, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tevhid-i Tedrisat", *Türk Yurdu,* S.288, Ağustos 2011, s.192.
580 İhsan Sungu, "Tevhidi Tedrisat", *Belleten,* C.II, S.7/8, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1938, s.397.

Tevhid-i Tedrisat ile gerçekleşen eğitim inkılabı her ne kadar 1923 sonrasında meydana gelmiş olsa da, henüz Milli Mücadele'nin devam ettiği günlerde Atatürk, eğitimin gelecekteki konumu ile ilgili birtakım ipuçları vermekteydi. Nitekim 16-21 Temmuz 1921 tarihlerinde düzenlenen Maarif Kongresi'nde yaptığı konuşmada Atatürk, Osmanlı Devleti'nde sürdürülen eğitim uygulamalarını geriliğin en önemli etkeni olarak görmüş, milli ve tarihi karaktere uyan bir kültürü eğitim hedefi olarak göstermişti.[581] Böylece eğitim-öğretimde ulusallığa ve modernliğe yönelme, daha savaşın bütün hızıyla sürdüğü dönemde başlamıştı.[582]

Görüldüğü üzere, Atatürk daha İstiklâl Harbi'nin devam ettiği bir dönemde yaptığı konuşmada eğitimdeki hedefini ortaya koymuştu. Nitekim o, Milli Mücadele'nin kazanılıp Cumhuriyet idaresinin kurulmasının ardından 1924 yılında Tevhid-i Tedrisatı yürürlüğe sokarak eğitim hedefi doğrultusunda ilk somut adımını atmıştı.

Gazeteci kimliğinin yanı sıra aynı zamanda bir eğitimci olan Asım Us Tevhid-i Tedrisat Kanunun kabulünden kısa bir süre sonra kız ve erkek çocuklarının eğitim durumlarını tartışarak bu meseleye farklı bir yorum getirmişti. Us'a göre; bahsi geçen kanun öncesinde birbirinden ayrı olan kız ve erkek orta tedrisat mekteplerinin artık bir arada eğitim görecek olmaları yeni bir alışkanlıktı. Bu yüzden o, yeni durumun halk nazarında daha kökleşmediğini ve ailelerin kızlarını korka korka okullara gönderdiği tespitinde bulunmuştu. Ayrıca o, kız ve erkek çocuklarını eğitimde eşit kabul etmenin doğru olmadığını ifade etmiş, bunun gerekçesi olarak hem aynı seviyedeki kız ve erkek okullarındaki ders programlarındaki farklılığı hem de Teşkilat-ı Esasiye Kanununu göstermişti. Asım Us'a göre bu kanun, kadınlar ile erkekleri hukuk noktasında eşit tutmamış hatta kadınlara seçme ve seçilme hakkını bile vermemişti. Bu yüzden kız ve erkek çocukları eğitimde eşit tutulmamalıydı. Asım Us, konu hakkında son olarak "…*meydanda bu kadar ameli ve hayati farklar varken erkekler ile kadınları her derece-i tahsilde müsavi şeraite tabii tutmanın makul bir hareket olmayacağı bedihidir"* düşüncesini paylaşmıştı.[583]

Kız ve erkek çocuklarının eğitimi hakkında değerlendirmeler de bulunan Asım Us'un üzerinde durduğu diğer bir konu ise mekteplerin durumuydu. 3 Mart

581 "Eğitim Kongresini Açarken", *ASD,* s.231-232.
582 Turan, *Türk Devrim…,* C.III, s.66.
583 Mehmet Asım, "Müşterek Terbiye", *Vakit,* 30 Haziran 1924, s.1.

1924 inkılabıyla kapatılan medreseler için "*hayırlı bir mukaddeme"*[584] değerlendirmesini yapan Us, bunun yeterli olmayacağını ifade ederek asıl hedefe ulaşmak için medreselere verilmiş olan kuvvetin mekteplere verilmesinin önemine işaret etmişti. Ayrıca Us, dönemin Başvekili İsmet Paşa'nın mektep binaları yapma girişimini kıymetli bulduğunu ifade etmesine rağmen meselenin binalar yapılarak halledilmeyeceğinin uyarısını yapmaktan geri durmamıştı.[585] Mekteplerin programlarının Cumhuriyet şekline göre değiştirilmesinin Maarif Vekaleti'nin yetkisinde olduğunu belirten Us, ilmiye heyetinden de ders programlarının düzeltilmesini istemişti.[586]

Çocukların eğitimi ve mektepler ile ilgili sorunların ardından Asım Us'un eğitim meselesinde üzerinde durduğu diğer bir konu öğretmen meselesiydi. Ona göre, öğrenci ile doğrudan temasta bulunan, eğitim ve öğretim programlarını çocuklara uygulatan öğretmenlerin, kendi aralarındaki irtibatsızlığı bir eksiklikti. Ancak Us, Muallimler Birliği Teşkilatı[587] ile bu eksikliğin giderileceğini düşünmekteydi.[588] Asım Us, Atatürk'ün öğretmenler için Türk milletinin öğreticilerinin uyanık olması gerektiğini, inkılapçı bir ruhla çalışmaları gerektiğini söylediğini gazetesinde yazmıştı. Ayrıca Atatürk'ün öğretmenlerden beklentisini kendi saadet ve refahlarını düşünmemeleri şeklinde açıklayan Us, aksi takdirde bunun neticesinin kötü olacağını ve cezasının büyük olacağının Atatürk'ün sözlerinden anlaşıldığını belirtmekteydi.[589] Atatürk'ün öğretmenden beklentilerine yönelik sözlerinin ardından Asım Us, başka bir yazısında iyi muallim kimdir? sorusunu sormuş ve yine kendisi şu cevabı vermişti:

> *"Talebesine okuttuğu ders hakkında bilgisi çok derin olan mı? Hayır. Çok güzel söz söyleyen mi? yine hayır. Bilgisi çok olan, güzel söz söyleyen bir muallime iyi denilemez ise bu vasıf kime verilir? Şüphesiz bir muallimin okuttuğu dersi iyi bilmesi esaslı bir şarttır. Güzel söz söylemek de bir muallim için aranacak meziyetlerden biridir. Fakat asıl bir muallimin haiz olması icap eden kabiliyeti daha başka bir şeydir*

584 Mehmet Asım, "İsmet Paşa ve Maarif", *Vakit,* 13 Temmuz 1924, s.1.
585 Mehmet Asım, "İsmet Paşa ve Maarif", *Vakit,* 13 Temmuz 1924, s.1.
586 Mehmet Asım, "Mecburi Tahsil Müddeti", *Vakit,* 28 Eylül 1924, s.1.
587 Türkiye'deki bütün muallimleri tek çatı altında toplamak amacıyla oluşturulan Türkiye Muallimler Birliği, 1921-1936 yılları arasında faaliyetlerini sürdürmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yunus Pustu, "Teşkilat Yapısı ve Faaliyetleriyle Türkiye Muallimler Birliği (1921-1936)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* S.99, Ankara, 2019, s.51-94.
588 Mehmet Asım, "Muallimler Kongresi", *Vakit,* 21 Ağustos 1924, s.1.
589 Mehmet Asım, "Gazi ve Mekteplerimiz", *Vakit,* 2 Temmuz 1933, s.1-2.

ki bu da çocukları okuttuğu dersle alakadar etmesi, sınıftan ayrıldıktan sonra onun zihinlerini okutulan dersin mevzuu üzerinde işlemek yolunu bilmesidir."[590]

Mektep meselesine farklı zamanlarda tekrar değindiği görülen Asım Us, Necati Bey'in Maarif Vekili olmasını yeni bir ıslahat girişimi olarak değerlendirmişti. Bu ıslahatı o, "*eğitim işlerinde kifayetten keyfiyete kıymet vermek"*[591] olarak tanımlamıştı. Yaptığı tanımı daha açık hale getiren Us, çok mektep oluşturmak yerine daha az fakat daha kaliteli mektepler oluşturmanın faydasını belirtmişti. Aynı şekilde o, çok sayıda öğrenci mezun etmek yerine az sayıda fakat daha iyi öğrenci yetişmenin önemine işaret ederek, Necati Bey'in yapacağı ıslahatlarla keyfiyete önem verileceğini ve mekteplerin kalitesinin artacağını ifade etmişti. Maarif Vekilinin yapacağı ıslahata yönelik bir de uyarı yapmaktan geri durmayan Asım Us, yapılacak ıslahatın sadece orta ve yüksek mekteplerini değil, ilk eğitim mekteplerini ve köy mekteplerini de kapsaması gerektiğinin altını çizmişti.[592] O, ilkokul derslerini milletin kültürü için temel olarak kabul etmiş ve bu temelin kuvvetli olması durumunda Türk ulusunun da manevi bünyesinin o kadar kuvvetli olacağını ifade etmişti. Bu düşüncesinden hareketle Asım Us, ilkokullarda çocuklara öğretilen fikirlerle Türk milletinin hakiki benliğini oluşturulacağını ifade etmişti.[593]

Asım Us, ilkokul çocuklarının Cumhuriyet değerleriyle büyümesini istemekteydi. Bu yüzden o, ilkokul derslerine önem vererek Maarif Vekilinden bu derslerde ıslahat yapmasını talep etmekteydi. Çünkü onun düşüncesinde küçük yaşta çocuklara öğretilen fikirler ileride Türkiye'nin maneviyatını oluşturacaktı. Nitekim o, bu yazısından yaklaşık altı ay öncesindeki yazısında Kültür Bakanlığı tarafından ilkokul programlarına Cumhuriyet Halk Partisinin esaslarının dâhil edilmesini takdir ile karşıladığını söyleyecekti[594] Bu da gösteriyor ki Türk İnkılabının destekleyicisi olan Us 'un ilkokul çocuklarının hangi değerlerle yetişmesinin arzu ettiğini açıkça

590 Asım Us, "İyi Muallim Kimdir", *Vakit*, 9 Aralık 1939, s.1.
591 Mehmet Asım, "Maarifte Keyfiyet ve Kifayet", *Vakit,* 18 Ocak 1926, s.1.
592 Mehmet Asım, "Maarifte Keyfiyet ve Kifayet", *Vakit,* 18 Ocak 1926, s.1. Asım Us'un özellikle köy okullarına ve köy eğitimindeki sorunlara ayrı bir önem verdiği 5 Haziran 1936 tarihli yazısında görülmekteydi: "*...memleketimizin köklü dertlerinden biri şimdiye kadar bütün köylülerimizi ilk tahsil ışığı ile aydınlatamamaktır."* Yine bu yazısında Asım Us, Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları içerisinde kırk bin köy olduğunu ancak sadece beş bininde ilk mektep öğretmeni olduğuna dikkat çekmekteydi. Bununla beraber geriye kalan otuz beş bin köydeki çocukların okuyup-yazmak imkânından mahrum olduğunu ifade eden Us, bütün Türk çocuklarına ilk tahsil terbiyesi vermek için ilk öğretmen mekteplerinden çıkmış gençler bulmanın bir asır meselesi olduğunu vurgulamaktaydı. Bkz.: Asım Us, "Köylüleri Okutacağız", *Kurun,* 5 Haziran 1936, s.1.
593 Asım Us, "Bize Nasıl Okul Kitabı Lazım", *Kurun,* 11 Mart 1937, s.2.
594 Asım Us, "İlkokul Programı", *Kurun,* 15 Kasım 1936, s.1.

ortaya koyuyordu. Ayrıca Asım Us 'un iktidara yakınlığına rağmen eğitim alanında birtakım eksiklikleri açıkça ifade etmesi onun, eğitime ne denli önem verdiğinin bir göstergesiydi.

Asım Us'un eğitimi, *"…bütün siyasi, idari ve içtimai inkılapların hakkıyla memleketimizde feyz vermesi ancak bu son milli mücadelemizin neticesine bağlıdır"*[595] sözleriyle tanımlaması, onun, Türk İnkılabı içerisinde eğitimi ayrı bir yerde tuttuğunun göstergesiydi.

3.5. Harf İnkılabı Hakkındaki Görüşleri

1 Kasım 1928 tarihinde kabul edilen yeni Türk harfleri[596] her ne kadar Cumhuriyet döneminde yürürlüğe girmiş olsa da, bu konudaki tartışmalar Osmanlı Devleti döneminde başlamıştı. 1860'lı yıllarda tartışmaların başlamasına öncülük eden Münif Efendi, Avrupalıların yazılarında zorluklar olmadığını ve bu yüzden altı-yedi yaşlarındaki çocukların okuyup-yazmayı kolaylıkla öğrendiğini ifade ederek mevcut alfabenin zorluğuna dikkat çekmişti.[597] Münif Efendi'nin ardından Şinasi, Ziya Paşa, Ali Suavi gibi dönemin aydınları da mevcut yazıyı eleştirirlerken, Namık Kemal, tavrını mevcut yazının muhafaza edilmesinden yana koymuştu.[598]

Dönemin aydınlarının alfabe tartışmaları XIX. yüzyılda başlamasına rağmen bu konuda esaslı tartışmalar II. Meşrutiyet döneminde gerçekleşmişti. Özellikle Meşrutiyet'in getirdiği "hürriyet" ortamı ve Arnavutların Arap yazısından Latin yazısına geçmeleri[599] meselenin tekrar yüksek sesle tartışılmasına neden olmuştu. Yaşanan bu gelişme karşısında Hüseyin Cahit, Arnavutların Latin alfabesine geçmeleri ile birlikte kendilerini okuma yazmada geride bırakacaklarını söylemiş ve kendilerinin de Latin harflerine geçmesinin gerekliliğine işaret etmişti.[600] Hüseyin Cahit gibi Celal Nuri'de, Latin harflerinin alınmasını savunarak Arap harflerinin ıslah edilerek zaman kaybedilmemesini ifade etmişti.[601] Gazetecilerin Latin harflerine geçişi tartıştıkları dönemde Harbiye Nazırı Enver Paşa, *"Hattı Cedit", "Ordu*

595 Mehmet Asım, "Muvaffakiyet Yolunda" *Vakit*, 21 Kasım 1928, s.1-2.
596 Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye…,* s.485.
597 M. Şakir Ülkütaşır, *Atatürk ve Harf Devrimi,* Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1973, s.17-18.
598 Saadettin Buluç, "Osmanlılar Devrinde Alfabe Tartışmaları", *Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981, s.46. Dönemin Osmanlı aydınlarının harf meselesi hakkındaki ayrıntılı görüşleri için bkz.: Fevziye Abdullah Tansel, "Arap Harflerinin Islâhı ve Değiştirilmesi Hakkında İlk Teşebbüsler (1862-1884), *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,* S.9-10, Ankara, 1985, s.16-23.
599 Bilal Şimşir, *Türk Yazı Devrimi,* Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992, s.44.
600 Rekin Ertem, *Elifbe'den Alfabe'ye,* İstanbul, Dergâh Yayınları, 1991, s.142.
601 Şimşir, *Türk Yazı…* s.49.

Elifbası", "Enver Paşa Yazısı" gibi adlarla anılan yeni bir yazı türü denemişti.[602] Ancak Enver Paşa'nın bu girişimleri Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve sonrasında Milli Mücadele sürecine girilmesinden dolayı uygulamaya geçmemişti.

Savaş dönemlerinde alfabe meselesinin kesintiye uğradığı görülse de, Mazhar Müfit, henüz Milli Mücadele'nin başında Atatürk'ün kendisine "*Latin hurufu kabul edilecek"* şeklinde not tutturduğundan bahsetmekteydi.[603] Bu bağlamda Atatürk'ün zihninde harf inkılabı, daha Cumhuriyet'in ilanı öncesinde mevcuttu. Nitekim 1922 tarihinde Hüseyin Cahit'in, niçin Latin yazısını almıyoruz sorusuna karşılık Atatürk, Cahit'in kendisine zamansız bir iş yaptırmak istediğinden bahsetmiş ve yazı inkılabının zamanının gelmediğini ifade etmişti.[604] Atatürk'ün yazı inkılabı hakkında zaman vurgusu yapması onun, inkılapları gelişigüzel değil, tam aksine belli bir plan ve zaman şartları içerisinde gerçekleştirdiğinin bir göstergesidir. Atatürk'ün bu inkılap için zamanın gelmediğine dair düşüncesinin haklılığının en büyük göstergesi, Kazım Karabekir'in Latin harflerine karşı tutumuydu.

İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat 1923 tarihinde Kazım Karabekir Paşa başkanlığında Atatürk'ün açılış konuşmasıyla başlamıştı.[605] Kongrede Kazım Karabekir Paşa, işçi delegelerinden İzmirli Nazım ve iki arkadaşının Latin harflerinin kabulü ile ilgili verilen önergeyi İslam Birliğini bozacak gerekçesi ile reddetmişti.[606] Kongre'de konunun tartışılmasına izin vermeyen Kazım Karabekir bir süre sonra Latin harfleri hakkında Hâkimiyet-i Milliye gazetesine demeç vermişti. O, Latin harflerine geçen Arnavutların hüsran yaşadığını, Azerbaycanlıların da aynı hataya düşmek üzere olduklarını söylemiş ve İslami değerlerden bahsederek meseleye yaklaşmıştı.[607] Kazım Karabekir'in Latin harflerine karşı takındığı bu tavır basının da gündemini meşgul etmişti. Nitekim İçtihat dergisinde Kılıç zade Hakkı, *"ne gariptir ki yüksek tahsil görmüş, çok zeki bir Kazım Karabekir Paşa…"* sözleriyle Paşa'nın, Latin harflerini kabul etmeme gerekçesi olarak sunduğu İslam Birliğini bozacak

602 Şimşir, *Türk Yazı…* s.53.
603 Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne…,* s.131.
604 Falih Rıfkı, "Yeni Yazı", *Türk Dili Dergisi*, C.II, S.23, Ankara, 1953, s.718.
605 Ceyhan Koç, "İzmir İktisat Kongresi'nin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri", *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, C.3, S.1, Erzurum, 2000, s.149.
606 Ülkütaşır, *Atatürk ve Harf Devrimi…,* s.42-43.
607 "Latin Harflerini Kabul Edemeyiz", *Hakimiyet-i Milliye,* 5 Mart 1923, s.2.

ifadesini eleştirmişti.[608] Hüseyin Cahit ise, Latin harflerinin kabul edilerek herkesin bir an önce okuma-yazma öğrenmesinin gerekliliğine işaret etmişti.[609]

Latin harflerinin basında tartışılmasının ardından, İzmir milletvekili Şükrü Saraçoğlu'nun konuyu meclise taşıması tartışmalara farklı bir boyut kazandırmıştı. 25 Şubat 1924 tarihinde Saraçoğlu: "*Arap hurufatı, Türk lisanı yazmaya müsait değildir"*[610] şeklinde yorum yapmış ve böylelikle yazı meselesinin ciddi manada tartışılmasına yol açmıştı. Harf tartışmasında gelinen bu nokta Latin yazısının alınmasını savunanları umutlandırırken, Arap yazısından yana olanları ise kaygılandırmıştı.[611]

Harf meselesinin tartışıldığı dönemi yakından takip edenlerin başında Asım Us gelmekteydi. O, yapılan tartışmalarda tarafını belli etmekten daha çok iki tarafında görüşlerini değerlendirme yolunu seçmişti. Bunun içinde Asım Us, Latin harflerinin uygulanmasının millet ve memleket açısından iyi mi kötü mü olacağına dair soru sormuş ve bu sorusuna da yine kendisi cevap vermişti. Us, bu meselenin tecrübe usulüyle halledileceğini, bunun içinde mekteplerin iyi bir araç olacağını belirtmişti. O, bazı mekteplerde Latin harflerinin yazı şekillerinin gösterilmesini önermekte ve Latin harfi ile basılmış basit Türkçe kitaplarının yayınlanmasını istemekteydi. Bunlar yapıldığı takdirde çocuklar üzerinde Latin harfleri ile tecrübe sağlanmış olunacaktı. Ayrıca Us, çocukların Arap ve Latin harflerinden hangisinde daha çok zaman kaybettiğinin ölçülmesini istemiş ve bunun sadece çocuklar üzerinde değil şehirlerde okuma yazma bilmeyenler içinde aynı yöntemle uygulanmasını savunmuştu. Asım Us, istek ve önerilerinin başarı ile neticelenmesi durumunda Arap harfleri ile yazılan Türkçeyi öğrenemeyenlerin, Latin harfleriyle yazılmış Türkçeyi

608 Kılıçzade Hakkı, "İzmir İktisat Kongresinde Harfler Meselesi", *İçtihat,* S.155, 1 Temmuz 1923, s.4196-4199. Bilal Şimşir'in *Türk Yazı Devrimi* adlı eseri başta olmak üzere bazı muhtelif eserlerde Kılıçzade Hakkı'nın konu hakkındaki başlığı; *İzmir Kongresinde Harfler Meselesi* olarak gösterilmiştir. Ancak metnin orjinal hali *İzmir İktisat Kongresinde Harfler Meselesi* şeklindedir.

609 Hüseyin Cahit, "Latin Harfleri", *Resimli Gazete,* 22 Eylül 1923, s.2.

610 *TBMMZC,* D.II, İ.S. I, C.VI, (25 Şubat 1924), s.336. Şükrü Saraçoğlu'nun meclis kürsüsünden Arap harflerine yönelik eleştirileri esnasında orada bulunan Vâsıf Bey o anları şöyle anlatır: "*Koridorda idim, Millet Meclisi'nde büyük bir gürültüdür koptu, ne oluyor diye içeriye girdiğim zaman Saraçoğlu'yu kürsüde gördüm, sarıklı milletvekilleri ona yalnız söz söyletmemeye çalışmakla kalmıyorlar, yalnız bağırmıyorlar, ona hücum etmeye hazırlanmışa benziyorlardı. Necati ile ve bazı arkadaşlarla beraber var kuvvetimizle devam devam diye bağırmaya başladık, Saraçoğlu 'ya taarruz eden olmasın diye kürsünün etrafını da tuttuk."* Bkz. Emin Erişirgil, "Bir Tarih, Bir Teklif", *Türk Dili Dergisi,* C.1, S.4, Ankara, 1952, s.32. Görüldüğü üzere değil Latin alfabesinin uygulamaya konulması, konuşulması dahi mecliste büyük bir keşmekeşe sebep olmaktadır. Ayrıca Bilal Şimşir'in *Türk Yazı Devrimi* adlı eseri başta olmak üzere bazı muhtelif eserlerde Saraçoğlu'nun meclis konuşması 24 Şubat tarihli olarak gösterilmektedir. Ancak Saraçoğlu'nun mecliste konuştuğu gün 25 Şubat'tır.

611 Şimşir, *Türk Yazı…,* s.62.

beş, on sene içinde öğrenebileceklerini öngörmüştü. Ona göre, Latin harfleriyle Türkçe okuyup yazanların sayısı çoğaldıkça bu harflerle kitaplar, gazeteler çıkmaya başlayacak ve bir gün Latin harfleriyle yazılmış kitaplar Arap harfleriyle çıkan kitapların sayısını geride bırakacaktı.[612]

Harf meselesi tartışmalarına Yahudi asıllı İstanbul Darülfünun müderrislerinden Avram Galanti'nin de katıldığı görülmüştü. O, yayınladığı "Türkçe 'de Arabî ve Latin Harfleri ve İmlâ Meseleleri "adlı eseri ile Latin harflerinin alınmasına karşı çıkmıştı.[613] Avram Galanti'nin konu hakkında farklı zamanlarda yazılarını devam ettirmesi üzerine Asım Us'da Galanti'nin yazdıkları üzerinden Harf meselesine tekrar değinmişti.

Yazısının ilk başında Galanti'nin mesele hakkındaki düşüncelerini aktaran Us, onun, Latin harflerinin uygulanmasının faydadan çok zarar getireceği görüşünü ortaya koyduğunu ve Arap harflerinin korunarak ıslah edilmesi düşüncesinde olduğunu belirtmişti. Galanti'nin sözlerini bu şekilde aktaran Us, konu hakkında şahsi düşüncelerini de paylaşmaktan geri durmamıştı. Ona göre, Latin harfleri zamanı geldiğinde uygulanacak, ancak bu zaman yakın bir gelecekte olmayacaktı. Us, bunun uygulanabilmesi için beş veya on senelik bir zamana işaret etmişti. Gerekçe olarak Us, lisandaki bütün kelimelerin imlalarının tespit edilip bir lügat oluşturulacağını ve bu lügatlarla lisanın yazılmasını belli bir zaman alacağı şeklinde göstermişti. Ayrıca Us, tarihte lisanından harflerini değiştirmiş bir millet örneğinin bulunmadığını, bundan dolayı Latin harflerinin uygulanma durumunda kesin olarak muvaffakiyetle sonuç vereceğinin kesin olmadığının altını çizmişti. Yeni harflerin alınmasını destekleyenlerin dahi Arap harflerinin ıslaha muhtaç olduğu konusunda hemfikir olduğuna dikkat çeken Us, harf tartışmasının yapılmasının Arap harflerini ıslah edilmesinde bir engel taşımadığını belirtmişti. O, bu ıslah için gerekirse bütçeden fedakârlık yapılmasını önermişti.[614]

Anlaşılan o ki, yeni harflere geçiş hakkında Asım Us ilk başta beş, on senelik bir zaman öngörmüştü. Daha net ifade ile o, yeni harflere geçişin belli bir süreç içerisinde gerçekleşmesini savunmaktaydı. Arap harflerinin ıslah edilmesi

612 Mehmet Asım, "Latin Hurufu", *Vakit,* 7 Mart 1924, s.1.
613 Ramazan Boyacıoğlu, "Harf Devrimi ve Sağladığı Kolaylıklar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XVII, S.50, Ankara, 2001, s.442.
614 Mehmet Asım, "İmlamızın Islahı", *Vakit,* 16 Haziran 1927, s.1.

düşüncesini de açığa vurduğu görülen Asım Us'un, Latin harflerine geçiş sürecinin mevcut harflerle gerçekleştirilmesine taraftar olduğu bu yazısından anlaşılmaktaydı.

Cumhuriyet'in ilk yıllarıyla ciddi manada başlayan alfabe meselesinin tartışmaları 1928 tarihine kadar belli aralıklarla sürmüştü. Bu geçen süre zarfında inkılaplara muhalif tavır sergileyenlerin siyasi ve sosyal alanlarda etkinliğinin kırılması ve Takrir-i Sükûn Kanununun hala yürürlükte olması gibi sebepler Harf İnkılabının gerçekleştirilmesine uygun bir ortam sağlamıştı. Nitekim modernleşme hedefi ile hareket eden inkılapçı kadro bu hedef doğrultusunda Harf İnkılabının öneminin farkındaydı. Bu inkılabın gerçekleştirilmesi içinde girişimlere 1928 tarihinde başlanılmıştı.

Harf İnkılabı öncesinde TBMM 20 Mayıs 1928 tarihli toplantısında uluslararası rakamların kullanımını öngören kanunu kabul etmişti.[615] Bu kanunun ikinci maddesi uluslararası rakamların kullanımının 1 Haziran 1929 itibariyle yürürlükte olacağını, ancak bu tarihe kadar imkân görülecek yerlerde ve alanlarda rakamların kullanılmasına hükümet ve diğer kurumların yetkili bulunduklarını yazmaktaydı.[616]

Uluslararası rakamların kabul edilmesini Asım Us, inkılabın yeni bir merhalesi olarak tanımlamıştı. Us, II. Abdülhamit döneminde Türk çocuklarının bir yandan Arap rakamlarını öğrenmeleri diğer taraftan uluslararası rakamları öğrenmelerini sakıncalı bir durum olarak ifade etmişti. Bugün ise görüşünü değiştiren Us'a göre, beynelmilel rakamların kullanılmasıyla bu sakıncalı durum ortadan kalkacak ve gelecekteki Türk nesilleri zamanlarını israftan kurtarmış olacaktı.[617]

1 Haziran 1929 itibariyle uluslararası rakamların kullanılacak olması, Asım Us'a göre karışıklığa neden olacaktı. Memurlar için yeni rakamların mecburi kullanım tarihi 1 Haziran 1929 olarak sınırlanmışken, siviller de ise Haziran 1929-1931 tarihlerinin olmasını o, karışıklığın sebebi olarak göstermekteydi. Bu durumun önüne geçmek için hükümetin nizamname çıkarmasını isteyen Us, matbaacıların

615 "Erzincan Mebusu Saffet Bey ve Rüfekasının, Beynelmilel Erkâmın Kabulü Hakkında (2/66) Numaralı Teklifi Kanunisi ve Maarif ve Maliye Encümenleri Mazbataları", *TBMMZC,* D.III, İ.S. I, C.IV, (20 Mayıs 1928), s.35-36.
616 "Türk Yazı İnkılabının Fikri Hazırlıkları", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,* S.9-10, Ankara, 1985, s.38.
617 Mehmet Asım, "Beynelmilel Rakamlar", *Vakit,* 24 Mayıs 1928, s.1.

vaziyeti üzerinden durumu özetlemekteydi. Buna göre, 1929 senesine ait bir takvim basmak isteyen matbaacının işe başlamak için hazırlıklarını altı ay önceden yapması gerektiğini ifade eden Us, bundan dolayı hükümetin matbaacılara altı ay öncesinden haber vermesinin yerinde olacağını düşünmekteydi.[618] Uluslararası rakamların kullanımının resmileşmesi ile sıra Harf İnkılabına gelmişti. Bu inkılap için çalışmaları Dil Heyeti yürütmekteydi

23 Mayıs 1928 tarihinde Atatürk'ün bilgisi dâhilinde, Milli Eğitim Bakanlığının görüşü ve Bakanlar Kurulu'nun kararı ile Dil Heyeti adında bir komisyon kurulmuştu.[619] 26 Haziran 1928'de ilk toplantısını yapan[620] Dil Heyeti'nin görevi Latin harflerinin lisana uygulanmasını incelemekti. Heyetin çalışmalarını yakından takip eden Atatürk, Arap yazısındaki eksiklikleri göz önünde bulundurarak Türkçenin ses yapısına uygun kolay öğrenilir bir alfabe hazırlanmasını istemişti.[621] Dil Heyeti üyelerinden Falih Rıfkı, Latin alfabesinin uygulanması ile ilgili olarak Atatürk'e sunduğu raporda on, on beş senelik hedef doğrultusunda hareket edileceğini belirtmesine rağmen, Atatürk'ün üç ay gibi kısa bir sürede harf meselesinin halledilmesini istediğini belirtmişti.[622] Bilindiği üzere Asım Us, Cumhuriyet'in ilanı sonrasında yazdığı yazılarda yer yer harf meselesine değinerek yeni harflerin uygulanması için on, on beş senelik bir süreçten bahsetmişti. Nitekim Dil Heyeti'nin kurulmasından bir sene önce 16 Haziran 1927 tarihinde yazdığı yazıda Asım Us, Latin alfabesinin uygulanmasını beş, on sene gibi bir süreçte

618 Mehmet Asım, "Rakam Kanunu ve Efrat", *Vakit*, 11 Haziran 1928, s.1.

619 Zeynep Korkmaz, *Türk Dilinin Tarihi Akışı İçinde Atatürk ve Dil Devrimi,* Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963, s.40. Dil Heyeti; Maarif Vekâleti içinde 22 Mart 1926 tarih ve 789 sayılı yasayla oluşturulmuştur. Bkz. Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde…, s*.231. 1928 yılında kurulan komisyona Dil Heyeti'nin yanı sıra, Dil Encümeni gibi isimler de verildiği görülmüştü. Bkz. Cengiz Dönmez, *Tarihi Gerekçeleriyle Harf İnkılabı ve Kazanımları*, 2. bs, Ankara, Gazi Kitabevi Yayınları, 2009, s.232.

620 Şükrü Haluk Akalın, "Yetmiş Beş Yılda Türk Dil Kurumu", *Türk Dili,* C.XCIV, S.667, Ankara, 2007, s.8.

621 Korkmaz, *Türk Dilinin…,*s.41.; Dil Heyeti'nin çalışmalarının ayrıntılı bilgisi için bkz.: Erişirgil, "Bir Tarih, Bir Teklif"**,** s.31-37.

622 Falih Rıfkı, Atatürk ile aralarında geçen konuşmayı şu şekilde aktarmaktadır: *"Atatürk bana sordu: Yeni yazıyı tatbik etmek için ne düşündünüz? Bir on beş yıllık uzun, bir de beş yıllık kısa mühletli iki teklif var, dedim. Teklif sahiplerine göre ilk devirleri iki yazı bir arada öğretilecektir. Gazeteler yarım sütundan başlayarak yavaş yavaş yeni yazılı kısmı artıracaklardır. Daireler ve yüksek mektepler için de tedrici bazı usuller düşünülmüştür. Yüzüme baktı: Bu ya üç ayda olur, ya hiç olmaz, dedi. Hayli radikal bir inkılapçı iken ben bile yüzüne bakakalmıştım: Çocuğum, dedi, gazetelerde yarım sütun eski yazı kaldığı zaman dahi herkes bu eski yazılı parçayı okuyacaktır. Arada bir harp bir iç buhran, bir terslik oldu mu, bizim yazı da Enver'in yazısına döner. Hemen terkolunuverir." Bkz.* Falih Rıfkı Atay, *Çankaya,* İstanbul, Pozitif Yayınları, 2004, s.479.

gerçekleşmesinin gerekliliğini çizerek bu konudaki düşüncesini istikrarlı bir şekilde sürdürmüştü.[623]

Atatürk'ün harf meselesinin halledilmesi için üç ay süresini işaret etmesi üzerine Dil Heyeti çalışmalarını hızlandırmıştı. Asım Us bu durumu, Latin harflerinin uygulanması artık ay meselesi olmuştur diyerek değerlendirmekteydi Us ayrıca, yeni harflerin faydalı mı faydasız mı tartışmasının yerine ekseriyetin harflerin kabulünden yana olduğunu belirtmiş ve Dil Heyeti'nin Avrupa'daki Latin yazı sistemini aynen almadığını bazı kelimeler üzerinde değişiklikler yaparak Türkçeye uygun hale getirdiğini belirtmekteydi. Ona göre, Fransızca harfleri tanıyan biri yeni harfleri bir iki saat içinde öğrenebilecekken, Latin harflerini tanımayan birinin okuma yazmayı öğrenmesi ise birkaç günlük meseleydi. Tüm bu düşüncelerinin sonunda Asım Us, yeni harflerin uygulanması için on, on beş senelik zamanın işi sürüncemede bırakacağını belirterek yeni harflerin bir iki senede öğrenebileceği görüşünü savunmaktaydı.[624]

Yeni harflerin kabulü meselesi gündeme geldikçe bunun on, on beş senelik bir sürece yayılması gerekliliğini yazılarında yer veren Asım Us, şimdi ise, bu meselenin bir iki senede hallolabileceğini belirtiyordu. Us, süre konusunda yaşadığı düşünce farklılığını başka bir yazısında şu şekilde açıklıyordu:

> *"Latin harflerinin lisanımıza tatbiki iptida mevzubahis edileceği zamanları hatırlıyoruz. O vakit Latin harflerinin lisanımıza tatbikini nazarı olarak faydalı bulmakla beraber icraat safhasında pek çok müşkülata maruz kalacağımızı zan ve tahmin ediyorduk. Şayet memleketimiz de bu tarzda bir lisan inkılabına teşebbüs olunursa aleddevam cereyan halinde olan hayat-ı umumiyeyi bu yüzden tazyiklere, sektelere maruz bırakmamak için çok ihtiyatlı hareket etmek lazım geleceği düşünüyorduk. Bilhassa resmi ve gayrı resmi malumat-ı umumiyeye ait yazılarda yeni harflerin tatbikini mecburi kılmak için on, on beş senelik bir istihzar devresi kabulünü zaruri buluyorduk. Çünkü harfler ile yazılan Türkçemizin tamamen hayat-ı memlekete sirayet etmesini, eski Arap harflerinin tamamen istimal sahasından silinip gitmesini bir nesil meselesi olarak tasavvur ediyorduk. Fakat şimdi öyle görüyoruz ki, bizim evvelce tasavvur ettiğimiz müşkülat doğrudan doğruya lisan inkılabına temas etmemekte neşet ediyor imiş. Yeni Türk harfleri için kabul edilen şekilleri gördükten ve bu şekiller ile okuyup yazmaya evvelce tahmin ettiğimizden az bir zamanda istinas*

623 Mehmet Asım, "İmlamızın Islahı", *Vakit*, 16 Haziran 1928, s.1.
624 Mehmet Asım, "Kimi Harfler", *Vakit,* 3 Ağustos 1928, s.1.

olunabileceğine kanaat getirdikten sonra ilk zamanlarda istihzar devresi için düşündüğümüz müşkülatın biraz mübalağalı olduğuna hükmetmeye başladık."[625]

Görüldüğü üzere Asım Us, bahsi geçen konuda abartılı davrandığını kabul etmekteydi. Ancak Us'un abartılı olarak nitelendirdiği düşüncesinin, dönem koşullarından etkilenerek şekillenme ihtimali de göz önünde tutulması gerekmekteydi. Çünkü Dil Heyeti'nin yeni alfabe çalışmalarını 12 Temmuz 1928'de tamamlaması[626]ve Atatürk'ün, 9 Ağustos 1928 tarihinde Sarayburnu'ndaki söylevi ile Harf İnkılabının başlaması[627] Us'un tarafından yakından takip edilmekteydi.

9 Ağustos'ta Atatürk'ün Sarayburnu konuşmasını*"...büyük Gazi bu hitabesinde güzel dilimizi ifade etmek için yeni Türk harflerinin kabulüne karar verildiğini tebşir etmişler..."*[628] Sözleriyle duyuran Us, bu konuşmanın önemli bir kısmını Vakit'te eksiksiz yazmıştı:

"...Vatandaşlar, yeni Türk harflerini çabuk öğreniniz. Bütün millete, köylüye, çobana, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu vatanperverlik ve milletperverlik biliniz. Bu vazifeyi yaparken düşününüz ki bir milletin, bir heyet-i içtimaiyenin yüzde onu okuma-yazma bilir, yüzde sekseni bilmezse, bu ayıptır. Bundan insan olanlar utanmak lazımdır. Bu millet utanmak için yaratılmış bir millet değildir. İftihar etmek için yaratılmış ve iftiharlar ile tarihini doldurmuş bir millettir. Fakat milletin yüzde sekseni okuma-yazma bilmiyorsa hata biz de değildir. Hata onlardadır ki, milletin seciyesini anlamayarak birtakım zincirler ile kafamızı sarmışlardır. Mazinin hatalarını kökünden temizlemek zamanındayız..."[629]

Asım Us, Atatürk'ün bu sözlerinden Türk milletini yeni bir mücadeleye davet ettiğini ve mücadelenin de okuma yazma cehaletine karşı olacağını anladığını ifade etmişti.[630] Atatürk'ün sözlerinden de anlaşılacağı üzere Sarayburnu nutku Harf İnkılabının başlangıcına işaret etmektedir. Nitekim Asım Us'da bu nutuk için Sarayburnu'nun seçilmesinin İstanbullular tarafından sevinçle karşılandığını belirtmiş ve memleketin her tarafında harf seferberliğinin başladığını duyurmuştu. O

625 Mehmet Asım, "Tatbikat Safhası", *Vakit,* 16 Ağustos 1928, s.1.
626 Dönmez, *Tarihi Gerekçeleriyle...,* s. 235.
627 "Gazi Hazretleri Sarayburnu'ndaki Müsamerede Halka Gayet Mühim Bir Hitabe İrat Buyurdular", *Hakimiyet-i Milliye*, 11 Ağustos 1928, s.1-3.; *ASD***,** 2006, s.732-734.; Agah Sırrı Levent, "Latin Harfleri Meselesi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,* S.9-10, Ankara, 1985, s.29.
628 Mehmet Asım, "Sarayburnu Hitabesi", *Vakit,* 11 Ağustos 1928, s.1.
629 Mehmet Asım, "Sarayburnu Hitabesi", *Vakit,* 11 Ağustos 1928, s.1.
630 Mehmet Asım, "Sarayburnu Hitabesi", *Vakit,* 11 Ağustos 1928, s.1.

ayrıca, yeni Türk harflerini erkenden öğrenenlerin hemen iş başına geçerek rehberlik yapmalarını talep etmişti.[631]

Atatürk'ün Sarayburnu nutku sonrasında başlayan okuma yazma seferberliği, İsmet Paşa'nın 16 Eylül 1928 tarihinde Malatyalılara yaptığı konuşmada daha iyi anlaşılmaktaydı. İsmet Paşa'nın burada yaptığı konuşmayı köşesine taşıyan Asım Us, Paşa'nın, her Türkün mutlaka okuma yazma öğrenmesi gerektiğini ve medeni milletler arasında yer alabilmek için o memleketteki her ferdin okuma yazma bilmesine işaret ettiğini aktarmıştı. Paşa'nın bu sözlerini memnuniyetle desteklediğini ifade eden Us, memleketin baştanbaşa dershane olduğunu ve bu dershanenin başöğretmeninin Atatürk olduğunu vurgulamıştı. O, yazısının sonunda Türk milletinin bu dershaneden muvaffak çıkıncaya kadar çalışacağına ve kısa zamanda bunu başaracağına olan inancını da açıklamaktan geri durmamıştı.[632]

Daha sonra Asım Us'un yeni harflere geçiş sürecini kitap satışları üzerinden değerlendirdiğini görmekteyiz. Buna göre Us, İstanbul'un Beyoğlu semtinde dört-beş yabancı kitap satan yer olduğunu ve bunların müşterisinin Beyoğlu, Şişli ve Kadıköy gibi yabancıların oturduğu semtlerden olduğu bilgisini vermişti. İstanbul'da Türkçe kitap satan sayısının da beş olduğunu bilgisini veren Us, ancak bunların müşterisinin on dört milyon nüfuslu Türkiye olduğu şeklinde ifade ederek bir karşılaştırmaya gitmişti. Bu durumun sonucunda o, Türkçe ve yabancı kitap satış rakamlarının birbirine denk olduğunu açıklayarak okuma yazma konusunda Türk insanının ne denli geri kaldığını göstermişti.[633]

Yeni harflerin uygulanması ile daha önce matbaacıların yaşayacağı mağduriyeti köşesine taşıdığı görülen Asım Us'un başka bir yazısında hem matbaacıların durumunu hem de kitapçıların durumunu gündeme getirmişti. Kitapçıların yeni Türk harfleriyle kitap bastırmak için matbaacılara başvurduğunda, matbaacılarda yeterli derecede harf ve işaret bulamama durumuna dikkat çeken Us, bu durumda kitapçıların da amaçlarına ulaşamayacaklarını belirtmişti.[634] O, yeni harflerin Türkçeye uygulanmasının zaman ve sermaye meselesi olduğunu belirterek

631 Mehmet Asım, "Gazi'nin Avdeti", *Vakit,* 14 Eylül 1928, s.1. 28 Ağustos 1928 tarihinde Atatürk Milli Eğitim Bakanı Necati Bey'e; yeni harflerin öğrenmek ve öğretmek konusunda ülkenin her yerinde harcanan yoğun çabaları ve çalışmayı sevinçle karşıladığını belirtmişti. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri,* ATAM, s.594.
632 Mehmet Asım, "İsmet Paşa'nın Nutku", *Vakit*, 16 Eylül 1928, s.1.
633 Mehmet Asım, "Sarayburnu Hitabesi", *Vakit,* 11 Ağustos 1928, s.1.
634 Mehmet Asım, "Mektep Kitapları", *Vakit,* 19 Ağustos 1928, s.1.

matbaacılar açısından bu durumun göz ardı edilmemesi gerektiğine dikkat çekmişti.[635] Bunun yanı sıra kitapçıların bastıkları kitaplardan kazanç sağlayacaklarına emin olmadan yeni kitap basmaya cesaret edemeyeceklerini ifade eden Us[636] bu durumun önüne geçmek için Arap harfleriyle okuma yazma öğrenen öğrencilerin okuyacakları kitaplar için birkaç senelik değişim sürecinin zorunlu olmasını göstermişti.[637] Böylelikle Us, öğrencilerin okuduğu kitaplarda yer alan Arap harflerinin birkaç senelik süre zarfında yerini yeni harflere bırakmasını hem öğrenciler açısından hem de kitapçılar açısından faydalı bulmaktaydı. Ancak günler öncesinde mektep kitapları ile ilgili yazdığı bir yazısında ise o, okul kitaplarından Arap ve Fars terkip usullerinin kaldırılmasını sevinçle karşıladığını duyurmuş ve Türk çocuklarının birkaç haftada öğrenebileceği şeylere senelerce kafa yormayacağını ifade etmişti.[638]

Atatürk, yeni bir mücadele olarak tarif ettiği Harf İnkılabının halk tarafından nasıl karşılandığını öğrenmek ve okuma yazma çalışmalarını da yakından takip etmek amacıyla Karadeniz bölgesine 14-21 Eylül tarihleri arasında ziyaretlerde bulunmuştu.[639] Bu gezinin başladığı gün Atatürk, Karadeniz bölgesinde yeni harfleri öğretmek amacıyla bulunan milletvekillerine bir telgraf çekmiş ve onları "*…karanlık gecenin nur saçan rehberleri…"* şeklinde tanımladığı görülmüştü.[640] Bu telgrafı alan kişiler 15-16 Eylül 1928 tarihinde Atatürk'e şükranlarını bildirirken, Asım Us'da buna karşılık Atatürk'e şu telgrafı göndermişti:

> "*Büyük reisicumhurumuzun Karadeniz'in dalgaları içinde seyr ü sefain telsizi vasıtasıyla İstanbul ahalisine karşı lütfen izhar ettikleri iltifat ve teveccühat-ı hissiyatın iblâğı hususunda gazetemizin tavsif edilmiş olması ve hususi ve kıymetdar iltifat ve teveccühat-ı şahsî-i acizanemde hisse-mend buyrulması hayatımda hiçbir vakit unutamayacağım bir muazzez hatıra olarak yaşayacaktır. Bu mesud vesile ile şahsi minnet ve hürmetlerimi tekrar arz ederim efendim. Vakit Gazetesi Sahibi ve Artvin Mebusu Asım"*[641]

635 Mehmet Asım, "Mektep Kitapları", *Vakit,* 19 Ağustos 1928, s.1.
636 Mehmet Asım, "Tatbikat Safhası", *Vakit,* 16 Ağustos 1928, s.1.
637 Mehmet Asım, "Mektep Kitapları", *Vakit,* 19 Ağustos 1928, s.1.
638 Mehmet Asım, "Terakki Bağları", *Vakit,* 5 Ağustos 1928, s.1-2.
639 Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye…,* s.483-484.
640 *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri,* ATAM, s.596.
641 Yücel Özkaya, "Gazi Mustafa Kemal Paşanın 1927 İstanbul ve Sonraki Gezileri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.4, S.14, 1994, S.191.

Bu gezi sırasında Atatürk'ün, halkın yeni Türk harflerindeki bazı şekilleri anlamasında zorlukları tespit ettiğini aktaran Asım Us, onun gezi esnasından halkla birebir temas etmesini de "*Cumhuriyet idaresinin takip ettiği halkçılık prensibinin uygulaması…"*[642] şeklinde değerlendirmişti. Atatürk'ün Anadolu'ya yapmış olduğu ziyaretleri isabetli bulan Us, böylelikle yeni Türk harflerindeki kusurlarında ortaya çıkarılıp bunların düzeltilme yoluna gidileceği düşüncesini paylaşmıştı.[643]

Asım Us'un, Harf İnkılabını değerlendirirken meseleye sadece inkılap açısından ele almadığı daha önceki yazılarında görülmüştü. Nitekim 4 Ekim 1928 tarihli "*Kitapçıların Endişesi"* başlığını taşıyan köşe yazısında Us, kitapçıların yaşaması muhtemel bir problemi gündeme taşımaktaydı. O ilk başta, kitapçıların nisan ve mayıs aylarında Maarif Vekâlet'inin bilgisi dâhilinde yeni dönemin kitaplarını çıkardıkları bilgisini okuyucularına vermekteydi. Ancak onun düşüncesinde, yeni Türk harflerinin mekteplerde yerini alacak olmasından dolayı nisan ve mayıs aylarında eski harflerle yazılmış kitapların ne olacağı sorusu kitapçılar açısından ciddi bir sorun teşkil etmekteydi. Bununla beraber o, devlet matbaası ile kitapçıların yeni dönem için Latin harfleriyle kitapları basıp bütün mekteplere yetiştirmesini de mümkün görmemekteydi. Bu yüzden Asım Us, konunun bir an önce açıklığa kavuşması gerektiğini belirterek aksi takdirde kitapçıların durumunun zorlaşacağı uyarısında bulunmuştu.[644]

Görüldüğü üzere Asım Us, Harf İnkılabı meselesinin sadece siyasi boyutunu değil, aynı zamanda sosyal boyut olan matbaacıları, kitapçıları ve öğrencileri ele alması, gazeteci kimliği ile örtüşen bir davranıştı. Ayrıca Asım Us'un, dönem itibariyle CHP'den milletvekili olmasına rağmen bahsi geçen grupların yaşadıkları problemler üzerinden iktidara birtakım eleştirilerde ve uyarılarda bulunması, onun siyasetçi kimliği ile de örtüşen bir davranıştı. Şurası bir gerçek ki, Us'un Harf İnkılabı ile doğması muhtemel birtakım problemleri gündeme getirmesinin temel sebebi, yaşanacak olan mağduriyetleri önceden engelleyerek inkılabın temelini sağlamlaştırma isteği idi.

23 Mayıs 1928 tarihinde oluşturulan Dil Heyeti'nin çalışmaları ve Atatürk'ün 9 Ağustos 1928 tarihindeki Sarayburnu konuşması ile şekillenen Harf İnkılabı süreci, 1 Kasım 1928 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde alınan karar ile nihai

642 Mehmet Asım, "Tecrübelerden İstifade", *Vakit,* 23 Eylül 1928, s.1.
643 Mehmet Asım, "Tecrübelerden İstifade", *Vakit,* 23 Eylül 1928, s.1.
644 Mehmet Asım, "Kitapçıların Endişesi", *Vakit,* 4 Ekim 1928, s.1.

sonucuna ulaşmıştı.[645] TBMM'nde kabul edilen kanun uyarınca 1 Ocak 1929 gününden başlayarak Türkiye'de Arap harfleri ile hiçbir şey basılmayacaktı.[646]

Yeni Türk harflerinin kabul edildiği gün meclis kürsüsünde konuşmasını yapan Atatürk, bu inkılabı, Türk Milletinin cahillikten kurtaracak bir araç olarak tanımlamıştı.[647] Ayrıca o, meclisimizin en büyük eseri[648] olarak niteliği yeni Türk harflerinin ana amacını: "*az emekle, kolay bir okuma yazma"*[649]şeklinde tarif etmişti. Başvekil İsmet Paşa ise, Atatürk'ün harf mücadelesine girme amacını cahillikle savaşma olarak göstermişti.[650]

Atatürk'ün meclis kürsüsünden yaptığı konuşmadan iki gün sonra Asım Us'da Harf İnkılabının önemine değinmişti. Asım Us, Harf İnkılabının önemini sadece milletin hayatını ve kaderini alakadar etmesinde görmediğini, bu inkılabı esas önemli kılan özelliğin milletler tarihinde ilk defa meydana gelmesinden kaynaklandığını ifade etmişti. Ayrıca Asım Us, yeni Türk İnkılabı olarak tarif ettiği Harf İnkılabının başlatıcısının TBMM olmadığını, bu inkılabı hakiki başlatanın Atatürk olduğunun altını çizme gereği duymuştu. Yazısının son kısmında Us, Atatürk'ün Meclis kürsüsünden yaptığı konuşmaya atıf yaparak Harf İnkılabının Türk Milletine ebedi bir şeref kazandırdığını söylemişti.[651]

Her ne kadar yeni Türk harflerinin ülke genelinde resmen başlangıç tarihi 1 Ocak 1929 olsa da, 1 Aralık 1928 itibariyle yeni harflerin, basın-yayın organları başta olmak üzere birçok alanda kullanıldığı görülmüştü. Nitekim Asım Us, 1 Aralık 1928 günkü Vakit gazetesindeki yazısını yeni Türk harfleriyle yazmıştı. Bu yazısında kullanmış olduğu, *"bugün Vakit diğer refikleriyle beraber tamamen yeni bir hayatın hududuna giriyor"*[652] cümlesi, hem gazetesinin hem de diğer gazetelerin yeni harflerle çıktığını gösteriyordu. Ayrıca Asım Us, Cumhuriyet döneminden itibaren önemli inkılapların olduğunu söylemekle beraber bu inkılaplar içerisinde en önemlisi diyerek Harf İnkılabını tarif ettiği görülmüştü. Bu bağlamda Asım Us, Harf İnkılabını

645 *TBMMZC,* D.III, İ.S. II, C.V, (1 Kasım 1928), s.1-3.; Ayrıca bkz. İdil Kürşat, "Türk Harflerinin Kabulü ve Tatbiki Hakkında Kanun", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,* S.40, Ankara, 2000, s.12.
646 Korkmaz, *Türk Dilinin…,* s.47.
647 TBMMZC, D.II, İ.S. II, C.V, (1 Kasım 1928), s.4.
648 "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Üçüncü Dönem Üçüncü Toplanma Yılını Açarken", *ASD,* s.748.
649 Yahya Akyüz, "Atatürk'ün Eğitim Düşüncesinin Kökenleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* C.VIII, S.23, Ankara, 1992, s.234.
650 *Akşam,* 1 Eylül 1928, s.1.
651 Mehmet Asım, "Tarihi Celse", *Vakit*, 3 Kasım 1928, s.1-5.
652 Mehmet Asım, Harf İnkılabı", *Vakit,* 1 Aralık 1928, s.1.

diğer inkılaplardan daha önemli görme sebebi olarak, ülke genelinde yüzde onu bulmayan okuma yazma oranının bu inkılapla birlikte yüzde seksenlere çıkması olarak göstermişti. Okuma yazma öğrenilmesiyle binlerce sene önceki insanlar hakkında bilgi sahibi olunabileceğini ifade eden Us, yeni harflerin öğrenilmesinde bazı zorlukların yaşanabileceğini bu yüzden yaşanabilecek zorlukları "*seve seve karşılamak lazım geldiğini"* belirtmişti.[653]

1 Aralık 1928 itibariyle yeni harflerle yazmaya başlayan Asım Us'un, bu yeni durumu desteklemesine rağmen yaşadığı şaşkınlığı *"Dördüncü Gün"* başlığını taşıyan yazısında şu sözlerle anlatmıştı:

> "*...üç ay evvel biri çıkıp da bize Vakit'in 1 Aralıktan itibaren ve tamamen yeni harflerle neşroluncağını söylemiş olsaydı gülerdik; hatta daha iki üç hafta evvel 1 Aralık'ta Vakit'in dört sayfadan fazla çıkabileceğini düşünemezdik"*[654]

Asım Us, yeni harflere geçişte yaşadığı şaşkınlığın yanı sıra bu süreçte yaşadığı zorluğu ve sıkıntıyı da ayrıntılı anlatmıştı:

> "*Bir taraftan Avrupa'ya sipariş etmiş olduğumuz harfler gelmemişti; mürettiplerimiz yeni harflerle yazı dizmeye alışmamıştı; muharrirlerimiz yeni yazıyı kâfi derecede süratle yazamıyordu; musahhihlerimiz gene yeni yazı ile basılmış provaları tashihte müşkülat çekiyordu. Nihayet gazetenin başmuharriri sıfatıyla kendimi göz önüne getiriyordum; ben de şahsen yeni harflerle yazmayı öğrendiğim halde onunla Aralık'a kadar tek bir makale yazmamış bulunuyordum; onun için Aralığın birinde gazetelerin yeni harflerle çıkmaya mecbur olduğumu hatırladıkça kendi kendime, bakalım ne yapacağız diyordum. Diğer taraftan harf kanunu kabul edildikten sonra başmürettip ile konuşmuştum; o da: "mevcut vesaitle dört sayfa çıkarabiliriz; fakat bir aydan evvel fazlası mümkün değildir" demişti. Bunu da hesaba katarak 1 Aralık günü büyük müşkülat içinde kalacağımı düşünüyordum. 1 Aralık geldi; bütün arkadaşlarımızla birlikte kuvvetlerimizi topladık; Vakit'i her zamankinden farksız olarak çıkarmaya karar verdik; ertesi günü, Avrupa'ya sipariş ettiğimiz harflerin bir kısmı daha gelmemiş olmasına rağmen, bütün karilerimizin gördükleri gibi Vakit'i dört değil, sekiz sayfa olarak çıkarmaya muvaffak olduk."*[655]

Harf İnkılabının gerçekleşmesi ile şaşkınlığını ve gazetesinde yaşadığı sıkıntıyı anlatmaktan geri durmayan Asım Us aynı yazısında, Türklerden başka

653 Mehmet Asım, Harf İnkılabı", *Vakit,* 1 Aralık 1928, s.1.
654 Mehmet Asım, "Dördüncü Gün", *Vakit*, 1 Aralık 1928, s.1.
655 Mehmet Asım, "Dördüncü Gün", *Vakit,* 1 Aralık 1928, s.1.

dünya tarihinde asırlardan beri alıştığı yazı şekillerini bırakıp bir gün içinde gazetelerini baştanbaşa yayınlamış bir milletin olmadığına vurgu yapmıştı. Ayrıca o, yapılan inkılap karşısında sadece o günkü insanların değil, gelecek nesillerinde hayret ve takdir ile eğileceklerini düşündüğünü ve bu inkılabın yalnız milletler tarihinde değil, bütün insanlık tarihinde tek bir inkılap örneği olarak kalacağını ifade etmişti.[656]

Harf İnkılabının destekçisi olan Asım Us'un oluşan ve oluşması muhtemel problemlere zaman zaman temas ettiği de bilinmektedir. Özellikle onun 4 Aralık'taki yazısına bakıldığında gazetesinin basımı için "yeni harflerin siparişi yetişmedi" ifadesini kullanması, yeni harflerin uygulanmasındaki zorluklardan bir tanesini göstermektedir. Aynı zorlukları Türk toplumunun yaşaması da doğal ve tabii bir sonuçtur. Çünkü toplumun, asırlardır kullandığı yazı şekillerinin yerine yeni harfler ile bundan sonraki yaşamını sürdürmesi kolay bir geçiş süreci değildir. Nitekim İsmet Paşa'nın hatıralarında, *"...yaşlı bir adamın alıştığı harfleri bırakıp yeni harfleri öğrenmesi kolay olmuyor"*[657] şeklinde bir ifade kullanması toplum açısından bu geçiş sürecinin zorluğunun bir göstergesidir. Bu bağlamda Harf İnkılabından kısa bir süre sonra kurulan Millet Mektepleri ile yaşanılan geçiş süreci daha kısa sürede atlatılmaya çalışılmıştı.

3.6. Millet Mektepleri

Harf İnkılabının kabul edilip uygulanmaya başlanmasıyla birlikte tüm ülkede bir eğitim seferberliği başlamıştı. Toplumun alışkın olduğu harflerden tamamen farklı yeni harflere geçiş sürecinin sancılı olması inkılapçı kadrolar tarafından beklenen bir şeydi. İsmet Paşa bundan dolayı mecliste, "*Türk harflerinin bütün vatandaşlara kapılarının önünde ve işlerinin başında öğretilebilmesi için daha bu sene içinde millet mektepleri teşkilatı yapacağız"*[658] diyerek Millet Mekteplerinin açılacağını duyurmuştu. İsmet Paşa'nın mecliste açılacağını duyurduğu Millet Mektepleri, 24 Kasım 1928 tarihinde Resmi Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe girmişti.[659] Türk harflerinin kolay bir şekilde okunup yazılabilmesinden bütün milletin faydalanması ve halkın okuma-yazma öğrenebilmesi[660] için düşünülen Millet Mektepleri, 1 Ocak

656 Mehmet Asım, "Dördüncü Gün", *Vakit,* 1 Aralık 1928, s.1.
657 İnönü, *Hatıralar…,* C.II, s.222.
658 *TBMMZC,C.II***,** D.III, İ.S. II, C.V, (8 Kasım 1928), s.26.
659 *T.C. Resmi Gazete,* 24 Kasım 1928, Sayı: 1048, s.6101
660 Mehmet Serhat Yılmaz, *Harf İnkılabı ve Millet Mektepleri 1928-1935 (Kastamonu Örneği),* Ankara, Berikan Yayınevi, 2009, s.62.

1929 günü törenlerle açılmıştı.[661] Mekteplerin açıldığı 1 Ocak günü "Maarif Bayramı" ilan edilmişti.[662]

Millet Mekteplerinin açıldığı gün Maarif Vekili Mustafa Necati Bey vefat etmesi Asım Us'u derinden sarsmıştı. "Zavallı Necati" başlıklı yazısında Necati Bey'in aylardan beri Millet Mekteplerinin açılışı için heyecan ve şevk ile çalıştığını yazan Us, Mustafa Necati Bey'in son nefesinde "1 Ocak" diye sayıklayarak vefat ettiğini açıklamıştı.[663]

Millet Mekteplerine ilk yılında 1.000.000'dan fazla insan kayıt yaptırmış ve bunlardan da yaklaşık 600.000 kişi başarıyla mezun olmuştu.[664] Bu mekteplere halkın büyük bir teveccüh göstermesi Atatürk'ü oldukça mutlu etmişti. Nitekim 1 Kasım 1929 Meclis açılış konuşmasında o, mekteplerin, yüzbinlerce kadın ve erkeğe hizmet ettiğini belirterek aynı şevk ve gayret ile devam edilmesinin gerekliliğine işaret etmişti.[665]

Milet Mekteplerinin Ankara şubesini ziyarete giden Asım Us, halkın okuma yazma öğrenme arzusunu gözlemlemiş ve bu gözlemini ayrıntılı bir şekilde anlatmıştı:

> *"Rastgele dershanelerden birine girdik; burada gördüğüm manzarayı hiçbir zaman unutmayacağım: 16, 17 ile 40 yaşı arasında muhtelif esnaf, işçi ve çıraklardan mürekkep talebeler yan yana sıralara oturmuşlar, yeni Türk harfleriyle alfabe okuyorlardı; birisine bakıyorum, 35 36 yaşlarında bir amele, eli, yüzü, leke ve boya içinde, önünde bir defter kurşun kalemi ile muallimin okuduğu kelimeleri yanlışsız olarak deftere yazıyor."*[666]

Ankara şubesinde gördüğü tablodan büyük mutluluk duyan Asım Us, okullardaki eğitimi gördükten sonra Harf İnkılabının Türk Milleti için hazırladığı gelecekten dolayı takdir edilmesi gerektiğini ifade etmişti.[667] Onun Ankara'daki gözlemlerinden yola çıkılarak bakıldığında Millet Mekteplerinin hem verdikleri

661 "Millet Mektepleri Açıldı", *Vakit,* 2 Ocak 1929, s.1.
662 Fahri Kılıç, "Yeni Türk Alfabesinin Yaygın Eğitim Yoluyla Öğretilmesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* , S.61, Ankara, 2017, s.219.
663 Mehmet Asım, "Zavallı Necati", *Vakit,* 2 Ocak 1929, s.1. Asım Us'un "Zavallı Necati" başlıklı köşe yazısı aynı şekilde 10 Ocak 1929 tarihinde Hayat Mecmuasında yayınlanmıştı. Bkz. Mehmet Asım, "Zavallı Necati", *Hayat Mecmuası,* C.V, S.111, Ankara, 1929, s.136-137.
664 Kılıç, , "Yeni Türk Alfabesinin Yaygın Eğitim Yoluyla Öğretilmesi", s.219.
665 *TBMMZC***,** D.III, İ.S. III, C.XIII, (1 Kasım 1929), s.4.
666 Mehmet Asım, "Ankara", *Vakit,* 14 Şubat 1929, s.1-2.
667 Mehmet Asım, "Ankara", *Vakit,* 14 Şubat 1929, s.1-2.

eğitim açısından hem de halkın sosyalleşmesi açısından önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Her yaştan insanın, kadın erkek ayrımı gözetmeksizin bir arada bu mekteplerde eğitim görmesi, Harf İnkılabının sosyo-kültürel niteliğini daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Mekteplerin açılması ilk başta büyük bir ilgi ile karşılanmış olmasına rağmen, ilerleyen yıllarda bu ilginin azaldığı görülmüştü. 1936 tarihinde kapatılan mekteplerde 1 milyon 200 bin kişinin okuma yazma öğrenmesi[668] mekteplerin sağladığı yararı gösteriyor olsa da, 1 Ocak 1929 tarihindeki açılış rakamları ile kıyaslandığında sekiz yıllık süreçte ilginin azaldığı anlaşılmaktaydı.

3.7. Halkevleri

Türkçülük ve Türk milliyetçiliği fikrinin teşkilatlanması amacıyla 25 Mart 1912'de kurulan Türk Ocağı,[669] II. Meşrutiyet döneminde kurulan dernekler arasında en uzun ömürlüsü olmakla beraber Cumhuriyet dönemine kadar faaliyetlerini sürdürmüştü.[670] Türk Ocağı, Cumhuriyet Halk Fırkası için Türk İnkılabının halka anlatılması ve halkla birebir temaslar açısından önemli bir yer teşkil etmekteydi. Nitekim Atatürk, 27 Nisan 1925 tarihli bir toplantıda, Cumhuriyet inkılaplarının Türk Ocaklarına dayandığını açıklamıştı.[671] Ancak 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasıyla gelişen olaylar, ocakları bir anda eski düzenin özlemini çekenlerin dayandıkları bir kuruluş durumuna çekmişti.[672]

SCF'nın kuruluşundan kısa bir süre sonra halktan büyük bir destek alması ve belediye seçimlerinde küçük de olsa bir başarı elde etmesi CHF idarecileri ile halk arasındaki kopukluğun bir göstergesi olmuştu.[673] Bu zamana kadar inkılapların halka ulaştırılması Türk Ocakları aracılığıyla sağlanırken, SCF deneyiminin ardından

668 Seda Bayındır Uluskan, *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları,* Ankara, ATAM, 2010, s.204-205.
669 Yusuf Sarınay, "Türk Ocağı", *DİA,* C.41, İstanbul 2012, s.545
670 Füsun Üstel, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931),* İstanbul, İletişim Yayınları, 1997, s.51.
671 "Türk Ocaklarına Dair", *ASD***,** s.649.
672 Turan, *Türk Devrim…,*C.III,s.83. Türk Ocağı'nın kapatılmasında tek neden eski düzenin savunucularının ocak etrafında toplanması değildir. Atatürk'ün Türk Ocağı'nı kendi iktidarına karşı bir muhalefet merkezi gibi görmesi de ocağın kapatılma gerekçelerinden sadece bir tanesidir. *Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti'nde…,* s.296. Asım Us ise, 14 Nisan 1931 tarihinde Türk Ocağı'nın kapatılmasını konu edinen yazısında üstü kapalı olarak Serbest Fırka ve Menemen hadiseleri ile ocağın kapatılması arasında bir bağlantı kurmaktadır. Mehmet Asım, "Fesih mi, İlhak mı?", *Vakit*, 14 Nisan 1931, s.1.
673 Yavuz Özdemir-Elif Aktaş "Halkevleri (1932'den 1951'e)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitü Dergisi,* S.45, Erzurum, 2011, s.242.

devlet neredeyse bütün sivil toplum örgütlerini devre dışı bırakmıştı.[674] Böylece halk ile parti arasında oluşan bu kopukluğu gidermek için CHF idarecileri, halkla bütünleşip yapılan inkılapları anlatmak gayesiyle birtakım girişimlere başlamıştı.[675] Bunun ilk adımı, 10 Nisan 1931'de Türk Ocağı'nın düzenlemiş olduğu kongrede kendini fesh etmesi ve CHF ile birleşme kararı alması olmuştu.[676]

II. Meşrutiyet'ten itibaren Türk milliyetçiliği düşüncesinin yerleşmesinde öne çıkan ve cumhuriyet döneminde rejimin en önemli dayanaklarından biri olan Türk Ocağı'nın kapatılması[677] iktidarın politikalarındaki değişimin bir göstergesiydi. Özellikle art arda yaşanan 1929 ekonomik krizi, Serbest Fırka deneyimi ve Menemen Olayı halk ile CHF arasındaki bağların zayıflamasında önemli etkenlerdi. Halk ile olan bağın kuvvetlendirilmesi için Türk Ocağı'nın yerine tamamen partiye bağlı ve partinin ideolojisini taşıyan yeni bir yapıya geçiş düşünülmüştü. Nitekim Asım Us'da ocağın kapatılmasının ardından yeniden bir milli teşkilatlanma yapılmasının önemine dikkat çekmiş ve ileride yapılacak olan Cumhuriyet Halk Fırkası kongresine işaret etmişti. Ayrıca o, ocağın Halk Fırkasıyla birleştiğini ve böylece her şeyinde fırkaya geçtiğini bildirmekteydi.[678]

Asım Us'un işaret ettiği CHF kongresi, 10-18 Mayıs 1931 tarihinde toplanarak Halkevlerinin kurulmasına karar vermişti.[679] Kongreden çıkan karar sonrası Halkevlerini kurma görevi 1932'de Maarif Vekâlet'ine atanacak olan Reşit Galip'e verilmiş ve onun öncülüğünde aynı yıl başlayan çalışmalarla "*Halkevleri Teşkilat, İdare ve Mesai Talimatnamesi"* oluşturulmuştu.[680]

Halkevleri Talimatnamesinde, fırkalı olsun olmasın bütün vatandaşlara Halkevlerinin açık olduğu belirtilirken bu evlerin idari kadrosuna dâhil olabilmek için ise Halk Fırkasına mensup olmak şartı aranmaktaydı.[681] Talimatnamenin

674 Cezmi Eraslan, *Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık ve Atatürk,* İstanbul, Kumsaati Yayınları, 2003, s.137.
675 Özdemir-Aktaş, "Halkevleri (1932'den 1951'e" s.242.
676 "Türk Ocakları Kurultayının Fevkalade İçtiması", *Vakit,* 11 Nisan 1931, s.6.
677 Yusuf Sarınay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931,* İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1994, s.325.
678 Mehmet Asım, "Fesih mi, İlhak mı?", *Vakit*, 14 Nisan 1931, s.1.
679 Oğuz Temizhan, "Halkevleri ve Halkevlerinin 1932-1940 Arası Eğitim Faaliyetleri", *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,* Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2006, s.30.
680 Özdemir, Aktaş, "Halkevleri (1932'den 1951'e", s.245-246.
681 "CHF Halkevleri Talimatnamesi", Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara, 1932, s.5.

oluşturulması ile birlikte açılması için tüm şartların hazır olduğu Halkevleri, 19 Şubat 1932 tarihinde resmen faaliyetlerine başlamıştı.[682]

Asım Us, Halkevlerinin diğer şehirlerde de açılarak sayısının artacağını belirterek, bu evlerin bir toplanma ve birleşme merkezi olduğu ifade etmişti. CHF'na dâhil olup olmamasına bakılmadan buraya herkesin gelebileceğini söyleyen Us, inkılaplar ile yetişen Türk gençliğinin bu milli evlerde yapacak çok işi var diyerek Halkevlerinin yeni nesil açısından önemine değinmişti.[683]

Halkevlerinin çalışmalarını Dil ve Edebiyat, Güzel Sanatlar, Temsil, Spor, Sosyal Yardım, Halk Dershaneleri ve Kurslar, Kütüphane ve Yayın, Köycülük, Tarih ve Müze olmak üzere dokuz kolda sürdürecek olması[684] Asım Us açısından da önemsenmekteydi. Ona göre bu evler, her sınıftan ve her meslekten insanların istedikleri mevzu üzerinde serbestçe konuşmak ve çalışmak için her vakit kapıları açık olan birer toplantı yeri olmak üzere kurulmuştu.[685] Nitekim o başka bir yazısında Halkevlerinin bulunduğu bölgede her sınıf entelektüel vatandaşları bir araya getirmesini olumlu bulmuştu.[686]

Görüldüğü üzere Halkevleri, her yaştan insanın gelip bir arada faaliyetlerde bulanabileceği sosyal ve kültür müesseseleri olarak oluşturulmuştu. Bu bağlamda, evlerin toplum açısından faydasına dikkat çeken Asım Us, siyasetin karıştırılması halinde bu evlerin yaşamayacağı uyarısını yapmaktan da geri durmamıştı.[687] Ancak Asım Us'un bu uyarıyı yazdığı yazısının başlığının "Halkevlerinin Sahibi Halk Partisidir" olması, Halkevlerinin zaten siyasetin içinde olduğuna bir örnek teşkil etmektedir. Bununla birlikte halkevlerinin kuruluş talimatnamesinin CHP'li üyeler tarafından hazırlanmış olması ve talimatnamede CHP ile Halkevlerinin ilişkisinin açıkça görülüyor olması, bu müesseselerin CHP'den ayrı düşünülemeyeceğinin başka bir göstergesiydi. O halde Asım Us'un Halkevlerinin siyaset malzemesi

682 "Halkevleri Dün Samimi Merasimle Açıldılar", *Vakit,* 20 Şubat 1932, s.1.
683 Mehmet Asım, "Halk evleri", *Vakit,* 22 Şubat 1932, s.1.
684 Tevfik Çandar, "Halkevleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,* C.4, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s.880-881.
685 Asım Us, "Halkevlerinin Hizmeti", *Vakit*, 19 Şubat 1939, s.1. Bu yazısında Asım Us, İsmet Paşa'nın Halkevlerinin birinci yıldönümü münasebetiyle söylemiş olduğu sözlere katıldığını ifade ederek onun sözlerine yazısında yer vermişti: "*Silah kuvvetinden, her türlü cebir ve madde kuvvetlerinden daha müessir olan nokta, bizim itikadımızca, Halkevleri gibi müesseseler fikirlerle bütün millet içinde milli hayatın kazanacağı beraberlik, yükseklik ve sağlamlıktır. Her silahtan üstün olan budur." Bkz. Mehmet Asım, "Halkevlerinin Hizmeti", Vakit, 19 Şubat 1939, s.1.*
686 Asım Us, "Halkevlerinin Yıldönümü", *Vakit,* 20 Şubat 1938, s.1.
687 Asım Us, "Halkevlerinin Sahibi Halk Partisidir", *Vakit,* 17 Kasım 1946, s.1.

yapılmaması uyarısında bulunmasının temel nedeni bu yazısının yazıldığı tarihlerde Demokrat Parti'nin kurulmuş olmasından kaynaklanmaktaydı.

Çok partili yaşama geçildikten sonra Halkevlerinden diğer partilerin yararlanmak isteğine tüzüğün buna izin vermediği gerekçe gösterilerek olumsuz yanıt verilmesi tepkiye neden olmuştu. Ayrıca CHP'nin bu evleri partiler dışı bir konuma dönüştürmesinde de yavaş davranması Halkevlerinin konumunu tartışmaya açmaktaydı.[688] DP çatısı altında toplanan iktidar muhaliflerinin Halkevlerine olan olumsuz bakışı ve kampanyaları bu evlerin kapatılmasın önemli bir rol oynayacaktı.[689] Ayrıca bazı il ve ilçe belediyelerin DP yönetimine geçmesi ve bu bölgelerdeki Halkevlerine maddi yardımların kesilmesi, bu evlerin kapatılmasında diğer bir nedeni teşkil etmekteydi.[690] Nitekim 14 Mayıs 1950 tarihinde DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte faaliyetlerini yavaşlatan Halkevleri[691] 8 Ağustos 1951 tarihinde 5830 sayılı yasa ile kapatılmıştı.[692]

3.8. Türk İnkılabında Dil ve Tarih Çalışmaları

3.8.1. Türk Tarih Kurumu

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte başlayan Türk İnkılabının siyasal boyutu 1930'lu yıllara gelindiğinde büyük ölçüde tamamlanmıştır. Bu tarihten itibaren Atatürk öncülüğünde gerçekleşen Türk İnkılabı, daha çok sosyal ve kültürel alanlarda etkinliğini hissettirmeye başlamıştı. Nitekim Türk tarih çalışmaları, bu alanlarda önemli bir yer teşkil etmiştir.

Türk tarih çalışmalarının başlamasında en önemli adım altıncı Türk Ocağı Kurultayı'nda atılmıştı. 23 Nisan 1930 tarihinde düzenlenen bu kurultayda "*Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Heyeti"* kurulmuş ve aynı zamanda bu heyet Türk Tarih Kurumu'nun temeli olarak kabul edilmişti.[693] 29 Mart 1931 tarihinde Türk

688 Zeki Arıkan, "Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi", *Atatürk Yolu Dergisi,* C.6, S.23, Ankara, 199, s.278.
689 Anıl Çeçen, *Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri,* Ankara, Gündoğan Yayınları, 1990, s.245.
690 Özgür Gürses, "Atatürk'ün Halkçılık Politikasında Halkevlerinin Yeri ve Önemi (1932-1950), *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,* Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum, 2018, s.110
691 Adem Kara, *Cumhuriyet Döneminde Kalkınmanın Mihenk Taşı Halkevleri*, Ankara, 24 Saat Yayıncılık, 2006, s.129.
692 *T.C. Resmi Gazete*, 11 Ağustos 1951, Sayı: 7882, s.1781-1782.
693 Uluğ İğdemir, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu*, Ankara, TTK Yayınları, 1973, s.3-4.; Bu cemiyetin başkanlığını Tevfik Bıyıklıoğlu, İkinci Başkanlığını Yusuf Akçura ve Genel Sekreterliğini Reşit Galip Yürütmektedir. Bu cemiyet; "*Umumi Türk Tarihinin Ana Hatları"* başlığı altında yaptığı araştırmalara Türk tarih tezinin temelini ortaya koymuştu. Şefik Taylan Akman, "Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmî Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik

Ocaklarının kapatılmasından sonra heyet, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (TTTC) adıyla yeniden oluşturulmuştu.[694] Nitekim bu cemiyetin adı 1935 tarihinde Türk Tarih Kurumu (TTK) olmuştu.[695]

Tarih çalışmalarının başlangıcında Atatürk, yeni tarih görüşünün ve tarih öğretiminde tutulacak yolun öğretmenlere anlatılması için tarih öğretmenleri için bir kurs düzenlenmesini istedi. Toplanacak kursa "Tarih Öğretmenleri Kursu" ismi verilmiş olsa da, daha sonrasında bu isim, "Birinci Türk Tarih Kongresi" (BTTK) şeklinde değiştirilmişti.[696] Türk tarih tezinin ilk kez ortaya atıldığı ve münakaşa edildiği[697] bu kongre, 2 Temmuz 1932 tarihinde başlamıştı.[698] Bu kongrede tartışmalar genel olarak dört başlık üzerinde yoğunlaşmıştı. Bunlar sırasıyla tarih öncesi ve tarih dönemlerine ait kaynakların kullanımı meselesi, Türk dilleri üzerine araştırma, Orta Asya'dan gerçekleştirilen göç ve doğal değişikliklerin tartışılması ve aynı yıl basılan ders kitapları üzerine tartışma.[699]

Asım Us, ilk başta Tarih Öğretmenleri Kursu ismi ile toplanan daha sonrasında ise BTTK adını alarak 11 Temmuz 1931'e kadar süreceği bilgisini verdiği bu kongrenin önemini şu sözlerle açıklamıştı:

> *"Bugün Ankara'da büyük bir tarih kongresi toplanmışsa bunun yegâne sebebi Türk tarihine ait yeni tezin sırf bir ideal vasıtası olmamasıdır. Bu tezin beynelmilel ilim âleminde en kuvvetli otorite sayılan bir takım zevatın en son keşifleriyle teyit ve ispat edilmiş bulunmasıdır. Bu itibarla tarih kongresinin mesaisinden beklenen fayda yalnız milli hars sahasına münhasır kalmayacaktır. Bu mesai aynı zamanda beynelmilel ilim sahasında da yeni Türk tezinin kıymet kazanmasına hizmet edecektir."*[700]

Kongrenin süreceği dokuz günlük süre zarfında Asım Us, Tarih encümeni azasından Reşit Galip'in Tarihin Ana Hatları, Yusuf Ziya'nın Mısırlıların mitolojisi

---

Karakteri", *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.1, S.1, Ankara, 2011, s.84.

694 Şefik Taylan Akman, "Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmî Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri", *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* C.1, S.1, Ankara, 2011, s.84-85.

695 Uluğ İğdemir, "Türk Tarih Kurumu", *Türk Ansiklopedisi,* C.32, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1983, s.268.

696 İğdemir, *Cumhuriyetin 50. Yılında…,* s.11.

697 Afet İnan, "Atatürk ve Tarih Tezi", *Belleten***,** C.III, S.10, Ankara, TTK Yayınları, 1939, s.243.

698 "Tarih Tedrisatı", *Vakit,* 2 Temmuz 1932, s.1. Birinci Türk Tarih Kongresi'ne katılan azalar ve kongre tutanakları için bkz. *Birinci Türk Tarih Kongresi,* Maarif Vekaleti, Ankara, 1932.

699 Büşra Ersanlı, *İktidar ve Tarih Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu 1929-1937,* İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s.143-145.

700 Mehmet Asım, "Türk Tarihinde İnkılap", *Vakit,* 8 Temmuz 1932, s.1-2.

ve Sadri Maksudi'nin Orta Asya ve Şarkî Avrupa'da Türklük hakkında konferanslar vereceğini bildirmekteydi.[701] Bununla birlikte o, tarih kongresinin toplanmasını "… *birkaç seneden beri ilim sahasında ortaya atılan yeni bir milli davanın bütün Türk tarihi muallimleri ve münevverleri karşısında muhakemesine başlanması"*[702] diyerek değerlendirmişti. Ona göre yapılacak tarih çalışmalarıyla bir taraftan milli tarihe karşı saltanat devrinde yapılan haksızlıkların düzeltilecek, diğer taraftan Türk Milletinin inkâr edilmiş olan medeni hakları meydana çıkacaktı. Asım Us'un milli tarihe yapılan haksızlıklar sözünü, Osmanlı Devleti zamanında okullarda okuduğu tarih kitaplarının Türk tarihini Osmanlı'dan ibaretmiş gibi anlatması nedeniyle söylediği yazısının devamında anlaşılmaktaydı. Ayrıca o, Türk milletinin kendi vatanında yabancı bir kalabalık haline geldiğini ifade ederek Atatürk'ün, Türk Milletini bu bilinmezlikten kurtararak kendi ırkının mazisini hatırlattığını vurgulamaktaydı.[703]

Türk Tarih Encümeni'nin[704] iki senelik çalışmalarının sonucunda ortaya dört ciltlik eser koyduğunu ifade eden Asım Us, bu eserlerle Türklerin dünya tarihindeki konumunun Türk çocuklarına yanlış öğretildiğinin ortaya çıktığını belirtmişti.[705]

1935 tarihinde TTTC'den TTK adına çevrilen kurumun 1937'ye kadar yaptığı çalışmalar ile neticesinde iki hakikatin ortaya çıktığını savunan Asım Us, bunlardan birincisini, bugünkü Türk vatanının en eski çağlardan beri Türk yurdu olduğu sonucunun ortaya çıkması olarak göstermekteydi. Ona göre bu çalışmaların neticesinde ortaya çıkan ikinci durum ise Türklerin atalarının yeryüzündeki ilk "*muvaffakiyetli"* eserleri yaratan insanlar olması idi. Ayrıca o, 20-22 Eylül 1937 tarihinde İkinci Türk Tarih Kongresinin düzenleneceğini belirterek, bu kongrenin yalnız kendileri için değil uluslararası ilim âlemi açısından da önemli olduğuna dikkat çekmekteydi. Bunun yanı sıra Asım Us'un Osmanlı Devleti'ndeki tarih öğretimi hakkında da birtakım eleştirilerde bulunduğu görülmekteydi. Buna göre; imparatorluk devrindeki tarihçilerin Osmanlı Devletini 400 çadır halkının

701 Us, *Hatıra…,* s.52.
702 Mehmet Asım, "Türkün Davası", *Vakit,* 6 Temmuz 1932, s.1-2.
703 Mehmet Asım, "Türkün Davası", *Vakit*, 6 Temmuz 1932, s.1-2.
704 Târih-i Osmânî Encümeni; 14 Teşrînisâni 1325 (27 Kasım 1909) tarihinde kurulmuştur. Bu kurum sonraki süreçte Türk Tarih Cemiyeti (TTC) ismiyle faaliyetlerine devam edecek ve 1931'de kapatılacaktır. Aynı yıl TTC yerini Atatürk'ün emriyle oluşturulan TTTC'ne bırakacaktır. Abdülkadir Özcan, "Târih-i Osmânî Encümeni", *DİA,* C.40, İstanbul, 2011, s.83-86.
705 Mehmet Asım, "Türk Tarihinde İnkılap", *Vakit,* 8 Temmuz 1932, s.1-2.

oluşturduğunu söyleyerek iftihar ettiklerine değinen Us, onların, bu yanlış düşünceyle Türk Milletinin tarihine karşı büyük bir hata işlediklerini belirtmekteydi.[706] Nitekim başka bir yazısında Asım Us, *Türk milletinin tarihini beş asırlık Osmanlılık devrinden ibaretmiş gibi yanlış bir telakki kültür hayatımıza hâkim olmuştu"*[707] diyerek Osmanlı Devleti'ndeki tarih öğretimine yönelik eleştirilerine devam etmekteydi.

Asım Us, İkinci Türk Tarih Kongresinin milli bir amaç için başladığını ancak yapılan çalışmaların neticesinde çıkan sonuçlarda uluslararası bir bilgilenmeye gidildiğinden bahsetmekteydi. Bu bilgilenmeye örnek olarak Us, Anadolu ve Trakya'nın çeşitli yerlerinde yapılan kazılar ile elde edilen eserleri göstermekteydi. O, ortaya çıkan eserlerle birlikte yeryüzünde birbirinden uzaklaşmış milletler arasında ırk ve medeniyet yakınlığının ortaya çıktığını açıklamaktaydı.[708]

1930'lu yılların başında Atatürk öncülüğünde başlayan Türk tarihi araştırmaları, Türk kültür ve medeniyetinin öğrenilmesi açısından Türk Tarih Kurumu'nun kurulması ve bu kurumun düzenlediği kongreler ile birlikte bilimsel çalışmalara ağırlık vermesi Türk kültür ve medeniyetine yönelik ilgiyi artırmıştır. Nitekim Ruşen Eşref Ünaydın'da, Atatürk'ün tarih çalışmalarıyla amacını, Türklerin medeniyete sonradan girdikleri düşüncesinin yerine Avrupa medeniyetini kurmuş ve bu medeniyetin en köklü kavimlerinden olduğunu ispat etmek şeklinde açıklamıştı.[709]

3.8.2. Türk Dil Kurumu

2 Temmuz 1932'deki Birinci Türk Tarih Kongresi'nde tarih meselelerinin tartışıldığı bir ortamda Türk dilinin tarihi hakkındaki eksikliklerde tespit edilmişti.[710] Ayrıca tarihi konuların işlenmesi sırasında filolojik ve etnolojik araştırmalarının yapılmasının zorunluluğunun ortaya çıkması[711] dil konusuna ayrı bir önem verilmesinin gerekliliği düşüncesini öne çıkarmıştı. Nitekim Asım Us, Türk tarihinin menşeleri ile Türk dili üzerinde yapılacak incelemeler arasında sıkı bir bağ olduğunu gazetesinde yazarak[712] tarih ve dil çalışmalarının öneminin altını çizmişti.

706 Asım Us, "İkinci Tarih Kurultayı Bugün Toplanıyor", *Kurun,* 20 Eylül 1937, s.1.
707 Asım Us, "Üçüncü Türk Tarih Kongresi", *Vakit,* 16 Kasım 1943, s.1.
708 Asım Us, "Kongrenin Açılışı", *Kurun,* 21 Eylül 1937, s.1-6.
709 Ruşen Eşref Ünaydın, *Atatürk Tarih ve Dil Kurumları,* Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1954, s.58-59.
710 Akalın, "Yetmiş Beş Yılda Türk Dil Kurumu", s.9.
711 Afet İnan, "Türk Dili Kurumu'nun Kuruluşu Üzerine", *Belleten,* C.VI, S.69, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1957, s.478.
712 Mehmet Asım, "Dil Kurultayı", *Vakit,* 4 Eylül 1932, s.1.

Türk dilinin, Türk milletinin kalbi ve zihni olduğunu düşünen Atatürk'de[713] dil konusun araştırılmasında gecikilmemesi gerektiğini düşünmekteydi.[714] O, BTTK'nın bitmek üzere olduğu günlerde dil incelemeleri için ayrı bir kuruluşa ihtiyaç olup olmadığını Afet İnan'a sormuş ve İnan'da dilin, tarihten ayrı bir metotla incelenmesi gerektiği cevabını vermişti.[715] BTTK'nın bittiği günün akşamında (11 Temmuz 1932) bu defa Afet İnan Atatürk'e, dil işlerinin düşünmenin zamanının gelip gelmediğini sormuştu. Atatürk bu soruya: *"Öyle ise Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti gibi bir de ona kardeş bir dil cemiyeti kuralım. Adı Türk Dili Tetkik Cemiyeti olsun"*[716] (TDTC) cevabını vermişti. Böylelikle 12 Temmuz 1932 tarihinde TDTC kurulmuştu.[717]

TDTC aynı zamanda Türk Dil Kurumu'nun (TDK) da temelini teşkil etmişti.[718] Cemiyetin kurulmasından ardından başlayan çalışmalar neticesinde Birinci Türk Dili Kurultayı'nın (BTDK) başlama tarihi 26 Eylül 1932 günü olarak belirlenmişti.[719]

Dil Kurultayı'nın en büyük katkısını, dil meselelerinde uzman kişilerin fikirlerinden istifade edilecek olması[720] şeklinde açıklayan Asım Us, bu Kurultayın açılışını (26 Eylül 1932) *"nihayet dün haftalardan beri heyecanla beklediğimiz Türk Dili Kurultayı açıldı"*[721] şeklinde duyurmuştu. Us, BTDK'nın Dolmabahçe'deki merasim salonunda başladığını ve katılımcı sayısının 1500-1600 olduğu bilgisini de vermişti. Bununla beraber o, şimdiye kadar bu büyüklükte bir toplantı olmamıştır diyerek Kurultayın önemine dikkat çekerken konuyu medeniyete getirmişti. Türk medeniyetinin en eski medeniyet olduğunu savunan Us, Türk dilinin de en eski dil olduğunu açıkça belirtmişti. Ona göre diğer milletler, medeniyetçe ve dilce Türklerden istifade etmişlerdi.[722] Ayrıca o, Türk Dili çalışmalarına ayrı bir önem vermişti. Nitekim BTDK'da Dil İnkılabına karar verildiğini ve bu inkılabın da Türk

713 Afet İnan, *Medeni Bilgiler ve M.Kemal Atatürk'ün El Yazıları,* 3. bs, Ankara, ATAM, 2015, s.27.
714 Akalın, "Yetmiş Beş Yılda Türk Dil Kurumu", s.9.
715 Afet İnan, "Türk Dili Kurumu'nun Kuruluşu Üzerine", s.478-479.
716 *Türk Dil Kurumunun 40 Yılı***,** Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları (TDK), 1972, s.49.
717 *Türk Dili Tetkik Cemiyeti Nizamname ve Çalışma Programı,* Ankara, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, 1933, s.3.
718 Uluskan, *Atatürk'ün Sosyal…,*s.213.
719 Yay. Haz. Sevgi Özel-Haldun Özden-Ali Püsküllüoğlu, *Atatürk'ün Türk Dil Kurumu ve Sonrası,* İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1986, s.16. Asım Us, bu kurultayın ilk toplanış günü olan 26 Eylül'ün Dil Bayramı olarak ilan edildiği bilgisini vermektedir. Bkz.: Mehmet Asım, "Dil Devriminin Amaçları", *Vakit,* 26 Eylül 1935, s.1.
720 Mehmet Asım, "Dil Kurultayı", *Vakit*, 4 Eylül 1932, s.2.
721 Mehmet Asım, "Dil Kurultayı Açıldı", *Vakit*, 27 Eylül 1932, s.1.
722 Mehmet Asım, "Dil Kurultayı Açıldı", *Vakit,* 27 Eylül 1932, s.1.

Milleti için milli bir İstiklâl Savaşı olduğunu söylemesi, onun, dil meselesine verdiği önemin en somut göstergesiydi.[723]

Dil Kurultayı'nda yaşanan tartışmaları da gündeme getiren Asım Us'un bu tartışmalar çerçevesinde Hüseyin Cahit'i eleştirdiği görülmekteydi. Cahit'in, yeniliklere dil akademisinin ön ayak olmayacağını ve Türk Dili akademisi için daha yapılacak işlerin olduğunu söylemesini yanlış bulan Us buna karşılık, muhafazakâr akademiler olduğu gibi inkılapçı akademilerinde olabileceğini söylemişti. Bununla birlikte Hüseyin Cahit'in, inkılapçı bir akademinin, lügat yapmak ve dilin kurallarını koymaktan ileriye gidemeyeceğini düşündüğünü ifade eden Us, akademinin Türk dilinde gerçek manada bir inkılap ortaya koyabileceğini belirtmekteydi. Ayrıca Us, Dil İnkılabının başında Atatürk ve büyük inkılapçı zümre olduğunu ifade ederek, bu inkılabın vereceği büyük sonuçlardan şüphe var mıdır şeklinde soru da sormaktaydı. Son olarak Asım Us, inkılabın zaferle sonuçlanmasının ardından Hüseyin Cahit'in Kurultay'da savunduğu fikirlerinin hata olduğunu anlayacağını belirtmişti.[724]

Dil çalışmalarına verdiği önemi yazılarıyla sık sık yansıtan Asım Us, yapılan çalışmaların önemini ve amacını şu sözlerle tarif ettiği görülmekteydi:

> *"Milletçe dilimizin İstiklal Savaşı içerisine girmiş bulunuyoruz. Bu savaşın maksadı Türk dilinin yaradılış düzenine uymayan Osmanlıca sözleri atarak öz Türk kökünden alınmış kelimeler koymaktır. Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin açtığı dil anketi bu yeni milli mücadelemizin ilk büyük meydan kavgasıdır."*[725]

Asım Us, dil çalışmalarını "İstiklal Savaşı" ve "yeni Milli Mücadele" gibi ifadelerle tanımlamasının yanı sıra, bu çalışmaları en şuurlu ve hayırlı bir inkılap hareketi şeklinde de tanımlamaktaydı.[726] Nitekim bahsi geçen savaş dönemlerinin yanı sıra birlikte Türk İnkılabı sürecine tanıklık etmiş olan Us'un, 1930'lu yıllardaki dil çalışmalarıyla bu dönemler arasında benzerlik kurması dikkate değer bir noktadır.

Bilindiği üzere Asım Us, Harf İnkılabını değerlendirirken "inkılaplar içerisindeki en önemlisi" şeklinde bir tarif kullanmıştı. Bu değerlendirmesinden

723 Us, *Hatıra…,* s.67. Asım Us, hatıralarında Dil Kurultayı ile ilgili şu notu paylaşmaktadır: *"Dil Kurultayı münasebetiyle Bulgaristan'dan gelen genç bir Bulgar alimi, gazetecilere şöyle demiş: Eski Bulgarlar Türk'tü. Dilleri Türkçe idi. Şimdiki Bulgarlar Slav'dır. Bulgaristan'da Bulgarlar bir Slav kongresi topladılar. Bulgaristan'ı Slavlar cereyanının alemdarı yapmak istiyorlar."* Bkz. Us, *Hatıra…,* s.112.
724 Mehmet Asım, "Akademiler İnkılapçı Olamaz mı?", *Vakit*, 5 Ekim 1932, s.1-2.
725 Mehmet Asım, "Büyük Dil Anketi", *Vakit,* 13 Mart 1933, s.1.
726 Mehmet Asım, "Büyük Dil Anketi", *Vakit,* 13 Mart 1933, s.1.

yıllar sonra yazdığı başka bir yazısında o, Dil İnkılabını, Harf İnkılabının bir neticesi olarak görmüş[727] ve ondan daha yüksek bir amaç olarak kabul etmişti.[728] Ayrıca Us, Harf ve Dil İnkılaplarının başarıya ulaşması için bir kamus hazırlanarak Arapça ve Farsça sözcüklerinin Türk Dilinden atılması gerektiği uyarısını da yıllar sonraki yazdığı yazısında yapmaktan geri durmamıştı.[729]

Şurası bir gerçek ki, Asım Us'un önce Harf İnkılabına daha sonrasında Dil İnkılabına ayrı bir önem atfetmesi, onun, bu konuda tutarlı görüş takındığının en büyük delilidir. Bu durumdan anlaşılıyor ki Asım Us, tüm aşamalarına şahit olduğu, desteklediği ve yazılarıyla katkı sağladığı Türk İnkılabında, yazı ve dil çalışmalarını diğer inkılaplara göre üstün görmektedir.

3.8.3. Güneş-Dil Teorisi

1930'lu yıllardan itibaren başlayan tarih ve dil çalışmalarıyla Atatürk, Türk milletine, köklü tarihi ve dili ile gurur duyabileceğini göstermek istemiştir. Bu bağlamda, Türklerin, tarihin en eski uygarlığını kurmuş olduğu düşüncesinin temeli olan Türk tarih tezinin, Güneş-Dil Teorisi[730] üzerinde etkileri olmuştur.[731] Güneş-Dil Teorisi'nin Türkiye açısından önemi, bu teorinin tanımında açıkça görülmektedir. Teori ile, bütün dünya dillerinin tek kökenden geldiği, bu kökenin Orta Asya olduğu ve buranında Türk yurdu olması sebebiyle bütün dünyaya kültür ve medeniyet dilini yayan milletin Türk Milleti olduğu[732] ispatlanmaya çalışılmıştır. Güneş Dil Teorisi, Üçüncü Dil Kurultayı için Dr. Phil H. F. Kvergic'in Atatürk'e gönderdiği Türk dilinin

727 Mehmet Asım, "İkinci Türk Dili Kurultayı", *Vakit*, 19 Ağustos 1934, s.1.
728 Mehmet Asım, "Bugün Dil Bayramı", *Vakit,* 26 Eylül 1934, s.1.
729 Asım Us, "Dil İnkılabı Durmaz", *Vakit*, 25 Ocak 1939, s.1.
730 Türkçenin kökeninin araştırılması ve Türk dilinin en eski dil olduğunu ispat için ortaya atılan teorinin isminin nasıl ortaya çıktığı şu şekilde anlatılmaktadır: "*…insan şuur ve idrak ile kainata baktığı zaman; kainata şamil, her şeyin farkında, hiçbir şeyle kıyas kabul etmeyecek derecede fayda, kuvvet ve eser sahibi olarak güneşi gördü. Yiyeceğini, yolunu, meskenini, gösteren, ve kendini ısıtan güneş onun için ve bütün kainat için her şeydi. Bu sebeple insanın sesle ifade ihtiyacını duyduğu ilk obje güneş oldu. Güneşte birçok mefhumlar vardır. Şuurlu ilk insan bu birçok mefhumları güneş için çıkardığı ilk sesle ifade etmiştir. Şu halde ilk söz güneşi ve güneşten çıkan birçok vasıfları gösteren sestir ki türlü manaları ihtiva eder. İşte dil, bu suretle güneşten çıkmış olduğu için nazariyemizin adı Güneş-dil teorisidir."* Bkz. Ömer Asım Aksoy, *Güneş-Dil Teorisi ve Üçüncü Türk Dil Kurultayı,* Gaziantep, Cumhuriyet Halk Partisi Basımevi, 1936, s.6. Güneş-Dil Teorisinin ismi ile ilgili olarak Asım Us'da Atatürk'ün şu sözlerine hatıralarında yer vermiştir: "*…ilk insanların ağzından çıkan ilk manalı kelime en iptidai şekilde olarak güneş ve onun vasıflarını ve hareketlerini ifade eden basit sesler olmuştur."* Bkz. Us, *Hatıra…,* s.96-97.
731 Melek Özyetgin, "Atatürk ve Güneş Dil Teorisi", *Türk Dili Dergisi,* C.XCII, S.655, Ankara, 2006, s.107.
732 Özlem Şendeniz, "Erken Cumhuriyet Dönemi Dil Politikaları: Güneş Türk Dil Teorisi'nin Türk Basınında Yansımaları", *Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Araştırmaları Dergisi*, Yıl.10, S.20, Ankara, 2014, s.319.

başka dillerle olan ilişki konusunda yeni bir teoriye zemin hazırlayan "*Türk Dillerindeki Bazı Ögelerin Psikolojisi"* adlı çalışmasından ilham alınarak oluşturulmuştur.[733] Bahsi geçen çalışmada kısaca, Türkçenin yeryüzündeki ilk dil olduğu ve sonradan oluşan dillerdeki sözcüklerin çoğunun bu dilden türetildiği üzerinde durulmuştur[734]

Dil çalışmalarını yakından takip eden ve gazetesinde sık sık bu konuya yer veren Asım Us ise Güneş-Dil Teorisinin amacını şu sözlerle açıklamıştır:

> "*Güneş-Dil Teorisinin dil inkılabına verdiği istikamet Arapça yahut Farsçadır diye köylere kadar girmiş olan kelimeleri dilimizden atarak fakirleştirmek değil, bilakis Türk kökünden yabancı dillere geçmiş olan kelimeleri de alarak onu genişletmek ve zenginleştirmektir."*[735]

Türkçeyi Arapça ve Farsça sözcüklerden arındırma faaliyetleri kapsamında Atatürk'ün Vakit Gazetesinin isminin Arapça olmasından dolayı Türkçe karşılığı olan Kurun'a çevrildiğine dikkat çeken Us,[736] Güneş-Dil Teorisi sonrasında ise Atatürk'ün kendisine "*Vakit kelimesini biz Arapça sanıyorduk. Şimdi onun da Türkçe olduğunu anladık"* dediğini aktarmıştı.[737]

Türk Dili çalışmaları kapsamında geçen dört yıllık süre zarfında Dil İnkılabının önünde karanlıkların olduğunu belirten Asım Us, ancak Güneş-Dil Teorisi ile inkılap yolunun aydınlandığını açıklayarak teoriye yönelik yaklaşımını ortaya koymuştu.[738] Güneş-Dil Teorisi'nin dil araştırmacılarının önünü aydınlattığını başka bir yazısında tekrar vurgulayan Asım Us, bu teori sayesinde dil çalışmalarının verimli olacağını yazmaktaydı.[739] Ayrıca o, bu teori ile ilim ve fen terimlerinin millileştirilme çalışmalarının yapıldığına da dikkat çekmiş[740] ve Atatürk'ün teori hakkındaki sözlerini aktarmıştı:

> *"Diller, insanların el, yüz ve ağız hareketleri ile eşyanın ve hareketlerin tasviri suretinde başlamıştır. Ses bu hareketlerin neticesidir. Bu hareketlere mütefarık olarak*

733 Gökhan Yavuz Demir, "Türk Tarih Tezi İle Türk Dil Tezinin Kavşağında Güneş-Dil Teorisi", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Sosyal Bilimler Dergisi,* Yıl. 11, S.19, Bursa, 2010/2, s.391.
734 Orhan Velidedeoğlu, "Güneş Dil Teorisi", *Bütün Dünya Dergisi,* Başkent Üniversitesi Kültür Yayını, S.11, Ankara, 2009, s.45.
735 Asım Us, "Dil İnkılabı Durmaz", *Vakit,* 25 Ocak 1939, s.1.
736 Us, *Hatıra…,* s.94.
737 Us, *Hatıra…,* s.94.
738 Asım Us, "Kurultay Açılırken", *Kurun*, 24 Ağustos 1936, s.1.
739 Asım Us, "Güneş-Dil Teorisi", *Kurun,* 19 Kasım 1935, s.1.
740 Asım Us, "Yeni Terimler", *Kurun*, 14 Ocak 1938, s.1.

ağızdan ve boğazdan çıkan sesler bilahare kelimeleri, kelimeler dilleri teşkil etmiştir. Bunun için bütün dillerde aynı kökleri görmek kabildir."[741]

Bütün dillerin aynı kökten geldiği düşüncesinde olan Atatürk, bir noktadan sonra Güneş-Dil Teorisi ile yapılan özleştirme çalışmalarının çıkmaza girdiğini görünce kendince bir çözüm bulmuştur. Ona göre; Türkçe, öteki dillerin kaynağı olduğundan, Türk Diline giren ve Türkçeleşmiş olan yabancı asıllı sözcüklerin dilden atılmasına gerek kalmamıştır.[742] Nitekim bu konu ile ilgili olarak Asım Us, bazı kelimelerin Osmanlıcadan hiç değişmeden alındığını ve bu kelimelerin aslının Türkçe olduğunu belirterek, Güneş-Dil Teorisi ile yapılan kontrol neticesinde bu kelimelerin öz Türkçe olduğu kanısına varmıştır. Bu duruma, "*aritmetik"* örneğini vererek kelimenin şimdiye kadar yabancı bir dilden geldiğini düşündüğünü, ancak bazı kelimelerin hakikatte Türkçe olduğunun anlaşılmasıyla bu kelimenin bu şekliyle kabul edildiğini ifade etmiştir.[743]

3.8.4. Soyadı Kanunu

Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan Türk İnkılabı, hem siyasal hem de Sosyo-kültürel alanlarda modernleşme hedefi doğrultusunda ilerlemişti. Özellikle önce Medeni Kanunun kabul edilmesi ardından Dil İnkılabının gerçekleşmesi Sosyo-kültürel alanda büyük bir değişimi beraberinde getirmişti. Bu değişimin son halkalarından birini, 21 Haziran 1934'te mecliste görüşülüp kabul edilen Soyadı Kanunu[744] teşkil etmiş ve 2 Temmuz 1934 tarihinde bu kanun Resmi Gazete 'de yayımlanmıştı.[745] Soyadı Kanunu ile insanların birbirlerinden ayırt edilmeleri ve farklı kimliklere sahip olan halkın milli bilince sahip olması[746] hedeflenmiştir.

Soyadı Kanununun Haziran 1934'te kabul edilmesine rağmen 2 Ocak 1935 tarihinde yürürlüğe girecek olması ve nüfus dairelerinin bu tarihten itibaren tescil yapacak olması kanunun ilk zamanlarında toplumun gündemine oturmamasına neden olmuştu. Toplumun Soyadı Kanuna ilgi göstermesi Mustafa Kemal Paşa'nın Atatürk

741 Us, *Hatıra…,* s.95.
742 Zeynep Korkmaz, "Atatürk ve Türk Dili", *Türk Dili Dergisi,* C.XCII, S.655, Ankara, 2006, s.29.
743 Asım Us, "Yeni Terimler", *Kurun,* 14 Ocak 1938, s.6.
744 *TBMMZC*, D.IV, İ.S. III, C.XXIII, (21 Haziran 1934), s.243-259. Soyadı Kanunu'nun maddelerine ayrıca bakmak için bkz. Ahmet Köyer, "Münevverler Soyadı İşinde Rehberliğiniz Lâzım", *Ülkü Halkevleri Dergisi,* C.7, S.38, Ankara, 1936, s.117-118.
745 *T.C. Resmi Gazete,* 2 Temmuz 1934, Sayı: 2741, s.4075. Asım Us'un hatıralarında; "*Türklerde aile ismi, Soyadı Kanunu: 4 Kasım 1934"* şeklinde bir not düştüğü görülmektedir. Eğer Us, Soyadı Kanunun kabulü düşüncesiyle böyle bir not düşmüşse bu tarih yanlıştır. Bkz. Us, *Hatıra…,* s.70.
746 Yasemin Doğaner, "Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Sosyo-Kültürel Değişim", *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi 10-15 Eylül 2007*, Ankara, 2012, s.250.

soyadını almasıyla gerçekleşmişti.[747] Nitekim 24 Kasım 1934 tarihinde İsmet Paşa ve arkadaşlarının Mustafa Kemal Paşa'ya Atatürk soyadının verilmesine dair kanun tekliflerinin kabul edilmesini[748] Asım Us şu şekilde duyurmuştu:

> "*Birkaç gün evvel Büyük Meclis Cumhurreisimize (Atatürk) soyadını verdi. Fakat Türk ulusunun sevgi yüreğinden kopan bu soyadı büyük uluğun ikinci bir öz adı olarak da kullanılabilir. Bundan sonra büyük önderimizi sevenler ve onun yolundan gidenler kendilerine yalnızca Atatürk diyebilir ve diyeceklerdir. Hepimiz biliyoruz ki, Türkün büyük kurtarıcısının ilk adı Mustafa Kemal idi. Büyük savaşın Sakarya baskınından sonra gene büyük Meclis kendilerine Gazi lakabını vermişti. Ondan sonra bu lakam büyük Mustafa Kemal için ikinci bir ad olmuştu. Şimdi bu iki ada üçüncüsü katılıyor ki, bu da Atatürk'tür."*[749]

Asım Us Atatürk'e verilen üç isminde ulusun tarihine geçtiğini belirterek bu isimlerin tek büyük varlığa işaret ettiğine dikkat çekmişti. Ona göre, üç ismin her birinin kendine göre evrensel bir değeri, bir haysiyeti vardı. Ayrıca o, Mustafa Kemal, Gazi ve Atatürk isimlerinin sadece büyük önderin isimlerinin olmadığını, bu isimlerin her birinin Türkiye'nin kurtuluşundaki büyük değişimin ve yükselişin isimlerinin olduğunu açıklamıştı.[750]

Mustafa Kemal Paşa'ya Atatürk isminin verilmesinden önce soyadı kanunun uygulanmasıyla birlikte birtakım unvanlar ve lakapların da kaldırılması basında gündeme gelmişti.[751] Nitekim Atatürk soyadının verilmesinden iki gün sonra, bu kez Soyadı Kanununu tamamlayan ve Osmanlı Devleti'nden intikal eden lakap ve unvanların kaldırıldığı görülmüştü.[752] Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın Atatürk soyadını almasının ardından Asım Us, halkın bu konuda yaşadığı telaşı gündeme getirmişti. Soyadı almanın, aramanın ve bulmanın her evde günün belli bir iş haline geldiğini ifade eden Us, uygun bir soyadı bulabilmek için insanların dergilere, gazetelere baktığını belirtmişti. Bunun yanı sıra Us, halkın bu süreçte *"falanın soyadı ne iyi!. Ben de bu adı alsam ne olur?"* gibi yorumlarla konuya yaklaştığının

747 Temuçin F. Ertan, "Cumhuriyet Kimliği Tartışmasının Bir Boyutu: Soyadı Kanunu", *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, Yıl.5, S.10, Ankara, 2000, s.265.
748 *TBMMZC,* D. IV, İ.S, IV, C.XXV, (24 Kasım 1934), s.34-35.
749 Asım Us, "Atatürk", *Kurun,* 27 Kasım 1934, s.1-2.
750 Asım Us, "Atatürk", *Kurun*, 27 Kasım 1934, s.1-2.
751 "Ağa Efendi, Bey Yerine Bay; Paşa Yerine General", *Cumhuriyet,*16 Kasım 1934, s.1.
752 Ertan, "Cumhuriyet Kimliği Tartışmasının Bir Boyutu: Soyadı Kanunu",s.270.

altını çizmişti. Çünkü ona göre soyadı almanın amacı kişinin kim olduğunu ve kendi soyunu anlamaktı.[753]

Asım Us, kendi soyadı olan "*Us" u* ise, *"Us ailesi soyadları, ulu Atatürk'ün acun değerinde bir armağanı olduğunu unutmaz"*[754] diyerek Atatürk tarafından verildiğini açıklamıştır.

753 Asım Us, "Soyadı Çekişmeleri", *Kurun,* 5 Aralık 1934, s.1.

754 Us, *Hatıra…,* s.72. Us ailesinin soyadı almasıyla ilgili olarak gazeteleri olan Vakit/Kurun 'da çıkan haber için bkz. "Us Kardeşler", *Kurun,* 22 Kasım 1934, s.1-2.

SONUÇ

Mehmet Asım Us, Osmanlı Devleti'nin son dönemine ve Cumhuriyet'in kuruluşuna tanıklık etmiş, bu tanıklığı süresince gazetecilik mesleğinin gereği olarak yaşanan siyasi, sosyal ve hukuki gelişmeleri yakından takip etmiş bir Türk aydınıdır. Bu çalışmada, Asım Us'un yazılarıyla Türk İnkılabının 1923-1938 dönemi incelenmeye çalışılmıştır.

Her şeyden önce Asım Us, Türk İnkılabının başlangıç tarihi konusunda farklı zamanlarda farklı tarihler vermektedir. Nitekim bir yazısında TBMM'nin açılışı olan 23 Nisan 1920'yi Türk İnkılabının başlangıcı olarak verirken 30 Ağustos 1922'nin önemine dair kaleme aldığı başka bir yazısında ise bu tarihi "her şeyin başlangıcı" olarak kabul etmiştir. Ancak kanaatimizce Türk İnkılabı, 29 Ekim 1923'de Cumhuriyet'in ilanı ile başlamıştır. Çünkü ondan önceki dönem, mevcut sistemin meşruiyet kuralları çerçevesinde siyasi ve hukuki faaliyetlerin yürütüldüğü bir nevi inkılaba hazırlık dönemidir. Bu nedenle Türk İnkılabının anlaşılması açısından Asım Us'un yazıları büyük öneme haizdir.

Şurası bir gerçek ki Asım Us, Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan Türk İnkılabının savunucusu ve bu konuda Atatürk'ün en büyük destekçisidir. Her ne kadar inkılaplar ile ilgili zaman zaman fikir değiştirmiş olsa da son tahlilde Türk İnkılabını desteklemekten geri durmamıştır. Us'un, bu inkılaplara destek vermesinin birçok nedeni vardır. Bu sebeplerin başında, Türkiye'nin gerçekleştirilen inkılaplar ile ileriye gideceği düşüncesidir. Çünkü Us yazılarında, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını yeniliğe kapalı olmasından kaynaklandığını sık sık ifade etmiş ve Türkiye'yi "yeni Türkiye" diye tanımlayarak yeni bir döneme işaret etmiştir. Özellikle Asım Us, yeni dönem olarak ifade ettiği Türk İnkılabı içerisinde, Harf İnkılabı ile "dil inkılabı"na büyük önem vermiş ve bu alandaki mücadeleyi "İstiklal Savaşımız" olarak nitelendirmiştir.

Ayrıca Asım Us'un Atatürk ve İsmet İnönü'ye karşı büyük sevgi ve saygısı bulunmaktadır. Nitekim Asım Us, Atatürk ve İnönü'nün özellikle Milli Mücadele döneminde yaptıklarını unutmamış ve yazılarında sık sık geçmişe giderek okuyucularına o dönemleri hatırlatma gereği duymuştur. Kanaatimizce bunun sebebi Us'un gerçekleşen Türk İnkılabına yönelik tepkilerin önüne geçmek istemesidir. Bu da onun, inkılaplara karşı duygusallığının bir tezahürüdür.

Yukarıda bahsi geçtiği üzere Asım Us, Türk İnkılabı sürecinde zaman zaman görüş farklılıklarına düşmüş, hatta onun inkılabı gerçekleştirenlere birtakım uyarılar ile eleştiriler yönelttiği de görülmüştür. Bu durumun ilk işareti hilafet meselesinde ortaya çıkmıştır. Us'a göre; hilafet kurumu siyasi ve sosyal sebeplerden dolayı İstanbul'da kalmalı ve bu kurumun gücünden yararlanılmalıdır. Ancak Us, hilafetin ilga edildiği 3 Mart 1924 sonrasındaki yazılarında bu görüşünden vazgeçmiş ve hilafetin kaldırılmasını desteklemiştir.

Aynı şekilde Asım Us, Harf İnkılabı meselesinde de yönetimle farklı görüşlere sahip olmuştur. Çünkü o, Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu meselenin tartışılması üzerine, yeni harflerin lisâna tatbiki için on, on beş senelik bir zamanın gerekli olduğunu savunmuştur. 1928 yılında konuyla ilgili tartışmaların yoğun bir şekilde devam ettiği günlerde zaman konusundaki düşüncesini sürdüren Us, özellikle Atatürk'ün bu konudaki tavrını netleştirmesinin ardından, süre konusunda abartılı davrandığını belirtmiş ve bir-iki senelik zaman içerisinde bu değişimin tatbik edilebileceğini savunmaya başlamıştır. Ancak bu görüşünden kısa bir müddet sonra inkılabın uygulanmasını "ay meselesi" olarak gören Us, 1 Kasım 1928'de kabul edilen yeni harflerin, tüm inkılaplardan daha önemli olduğunu ifade etmiştir. Her ne kadar Harf İnkılabı meselesinde Asım Us'un görüş farklılığı bulunsa da o, bu inkılap sürecinde öğrencilerin, kitapçıların ve matbaacıların yaşayacağı sorunları gündeme getirmiş ve iktidara birtakım uyarılarda bulunarak doğru bildiklerini söylemekten geri durmamıştır.

Tüm bunların yanında Asım Us, gazeteciliğinin yanı sıra bir siyaset adamıdır. Bundan dolayı Cumhuriyet Halk Fırkası ile yakın ilişki içerisinde olmuş ve başta Atatürk olmak üzere partinin ilkelerini her daim savunmuştur. Nitekim onun iktidara olan yakınlığının en belirgin örneği, Serbest Cumhuriyet Fırkası sürecinde görülmüştür. Bilindiği gibi Türkiye Cumhuriyeti'nde kurulan üçüncü parti olan SCF,

Atatürk'ün direktifi ile Yalova'da Fethi Okyar'ın öncülüğünde kurulmuştur. O günlerde Yalova'ya davet edilen tek gazeteci olan Asım Us, yeni partinin kuruluşuna bizzat tanıklık etmiş ve Türkiye, bu haberi ilk kez onun yazılarıyla öğrenmiştir. SCF'nin kurulduğuna dair haberin Asım Us tarafından Türk kamuoyuna duyurulması bizzat Atatürk tarafından arzu edilmiştir. İsmet İnönü ve Fethi Okyar ile birlikte SCF'nin kurulma kararı daha önceden alınmış olmasına rağmen Atatürk, Asım Us'un bulunduğu bir ortamda partinin sanki ilk kez kuruluyormuş gibi bir görüntü çizmesini amaçlamıştı. Asım Us ise SCF'nin kuruluşuna tanıklık ettiği o an için "gazetecilik hayatımda hatırlayabildiğim heyecanlı zamanların en heyecanlısı" yorumunda bulunmuştu. Ayrıca 22-27 Ocak 1937 tarihlerinde Atatürk'ün, Asım Us'a Hatay meselesi ile ilgili yazılar yazdırması ve bu yazıların Asım Us ismiyle yayınlanmış olması dikkat çekici diğer bir husustur. Anlaşılan o ki, her iki olayın gerçekleşmesine Asım Us'un şahitlik etmesi, onun mevcut iktidara yakınlığının önemli bir göstergesidir.

Asım Us, 83 yıllık yaşamı dikkate alındığında Milli Mücadele'den Atatürk'ün ölümüne kadar Türkiye'nin modern-devlet ve toplumun inşası sürecinin en önemli tanıklarından biridir. Bu süre zarfında gerçekleşen inkılapları daima destekleyerek Atatürk'ün destekçisi olmuştur. Türk İnkılabına olan desteğini ise başyazarlığını yaptığı Vakit ve Kurun gazetelerine yazdığı yazılarla göstermiştir. Dolayısıyla Vakit ve Kurun gazeteleri, Türk İnkılabının anlaşılmasında kayda değer yazılı kaynak niteliğindedir.

KAYNAKÇA

A. YAYINLANMAMIŞ ARŞİV BELGELERİ

1. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi*

DH.SAİDd.: Dâhiliye Nezareti Sicil-i Ahvâl İdâre-i Umûmiyesi

2. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ARŞİVİ

Artvin Vilayeti III. Dönem Seçim Mazbatası 1927.

Artvin Vilayeti IV. Dönem Seçim Mazbatası 1931.

CHP Nizamnamesi ve Programı 1931.

CHP Programı 1935.

Mehmet Asım Us Sicil Dosyası, Sicil No: 657.

TBMM Tutanak Dergisi, 23 Aralık 1929, Sıra No: 185.

3. İSTANBUL ŞEHİR ÜNİVERSİTESİ KÜTÜPHANESİ TAHA TOROS ARŞİVİ

B. RESMİ YAYINLAR

Resmi Gazete

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)

Devre: I, İçtima Senesi I, C.I.

Devre: I, İçtima Senesi I, Cilt III.

Devre: I, İçtima Senesi: III, Cilt XXIV.

Devre: I, İçtima Senesi III, Cilt XXVI.

Devre: I, İçtima Senesi IV, Cilt I.

---

* Arşiv belgelerinin dosya ve gömlek numaraları dipnotlarda verilmiştir.

Devre: I, İçtima Senesi IV, Cilt XXVIII.

Devre: I, İçtima Senesi IV, Cilt I.

Devre: II, İçtima Senesi I, Cilt II.

Devre: II, İçtima Senesi I, Cilt IV.

Devre: II, İçtima Senesi I, Cilt V.

Devre: II, İçtima Senesi I, Cilt VI.

Devre: II, İçtima Senesi I, Cilt VII.

Devre: II, İçtima Senesi I, Cilt VIII.

Devre: II, İçtima Senesi I, Cilt VIII/I.

Devre: II, İçtima Senesi II, Cilt V.

Devre: II, İçtima Senesi II, Cilt VII.

Devre: II, İçtima Senesi II, Cilt XIV.

Devre: II, İçtima Senesi II, Cilt XV.

Devre: II, İçtima Senesi III, Cilt XIX.

Devre: II, İçtima Senesi III, Cilt XXIII.

Devre: III, İçtima Senesi I, Cilt I.

Devre: III, İçtima Senesi I, Cilt III.

Devre: III, İçtima Senesi I, Cilt IV.

Devre: III, İçtima Senesi II, Cilt V.

Devre: III, İçtima Senesi III, Cilt XIII.

Devre: III, İçtima Senesi IV, Cilt XXII.

Devre: IV, Fevkalade İçtima, C.I.

Devre: IV, İçtima Senesi III, Cilt XXIII.

Devre: IV, İçtima Senesi IV, Cilt XXV.

Devre: V, İçtima Senesi II, Cilt XVI.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları (TBMMGCZ)

Devre: II, İçtima Senesi III, Cilt IV.

Düstur

III. Tertip, Cilt I.

C. SÜRELİ YAYINLAR

1. GAZETELER*

Akşam

Cumhuriyet

İkdam

Hâkimiyet-i Milliye

Kurun

Milliyet

Resimli Gazete

Son Posta

Son Telgraf

Tanin

Tasvir-i Efkâr

Tevhid-i Efkâr

Vakit

Vatan

2.DERGİLER*

Akademik Bakış

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Atatürk Dergisi

Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitü Dergisi

Atatürk Yolu Dergisi

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi

Belgi Dergisi

** Gazetelerin haber başlıkları ve tarihleri dipnotlarda verilmiştir.
** Dergilerin sayıları ve tarihleri dipnotlarda gösterilmiştir.

Belleten

Birikim

Bütün Dünya

Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi

Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi

Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi

Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

Hayat Mecmuası

History Studies

İçtihat

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası

Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi

Kadro Aylık Fikir Mecmuası

Karamanoğulları Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi

Kebîkeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Milli Mecmua

Müteferrika Altı Aylık Kitabiyat Dergisi

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi

Tarih İncelemeleri Dergisi VIII

Toplumsal Tarih

Turkish Studies

Türk Dili Dergisi

Türk Yurdu

Türkiyat Araştırmaları Dergisi

Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Sosyal Bilimler Dergisi

Ülkü Halkevleri Dergisi

Ülkü Halkevleri Mecmuası

Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi

Yeni Türkiye

D. HATIRALAR

AĞAOĞLU, Ahmet: *Serbest Fırka Hatıraları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

ATATÜRK, Mustafa Kemal: *Nutuk,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2010.

ATAY, Falih Rıfkı: *Çankaya,* Pozitif Yayınları, İstanbul, 2004.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, Der. Hulûsi Turgut, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005.

CEBESOY, Ali Fuat: *Sınıf Arkadaşım Atatürk,* Temel Yayınları, İstanbul, 2000.

_____: *Siyasi Hatıralar*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1960.

_____: *Siyasi Hatıralar,* Yay. Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, C.I-II, Temel Yayınları, İstanbul.

ÇAPANOĞLU, Münir Süleyman: *Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar,* Hür Türkiye Dergisi Yayınları, İstanbul, 1962.

Dersim Mebusu Lütfi Fikri Bey'in Günlüğü, Yay. Haz. Yücel Demirel, Arna Yayınları, İstanbul, 1991.

İNAN, Afet: *Mustafa Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım,* Altınok Matbaası, Ankara, 1969.

İNÖNÜ, İsmet: *Hatıralar,* yay. haz. Sabahattin Selek, C. II, Bilgi Yayınları, Ankara, 1987.

KANSU, Mazhar Müfit: *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber,* C. I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

KARABEKİR, Kazım: *İstiklal Harbimiz***,** C. I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.

_____: *Paşaların Kavgası İnkılâp Hareketlerimiz,* Emre Yayınları, İstanbul, 2005.

OKYAR, Ali Fethi: *Üç Devirde Bir Adam,* Tercüman Tarih Yayınları, İstanbul, 1980.

ORBAY, Rauf: *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım,* İstanbul, 1993.

ÖZALP, Kazım: *Anılar-Belgeler,* Demkar Yayınevi, İstanbul, 2011.

Rauf Orbay'ın Hatıraları (1914-1945), Yay. Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul, 2005.

US, Asım: *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım,* Kitabevi, İstanbul, 2012.

US, Asım: *Hatıra Notları,* Kitabevi, İstanbul, 2012.

SOYAK, Hasan Rıza: *Atatürk'ten Hatıralar,* C. II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1973.

YALMAN, Ahmet Emin: *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1888-1918),* Yenilik Basımevi, İstanbul, 1970.

E. ARAŞTIRMA / İNCELEME ESERLER

ABADAN, Yavuz: *Türk İnkılâbı Tarihi Notları*, Son Havadis Matbaası, Ankara, 1956.

AKBULUT, Dursun Ali: "Saltanatın Kaldırılması", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi,* C.1, İçinde, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.

_____: "Şeyh Sait İsyanı", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi,* C.II, İçinde, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002.

_____: "Serbest Cumhuriyet Fırkası", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi,* C. 2, İçinde, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002.

AKGÜN, Seçil: *Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik,* Turhan Kitabevi, (t.y.)

AKIN, Rıdvan: *TBMM Devleti (1920-1923),* İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

AKSOY, Ömer Asım: *Güneş-Dil Teorisi ve Üçüncü Türk Dil Kurultayı*, Cumhuriyet Halk Partisi Basımevi, Gaziantep, 1936.

AKŞİN, Sina: *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki***,** Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987.

ALKAN, Ahmet Turan: *İstiklâl Mahkemeleri ve Sivas'ta Şapka İnkılâbı Duruşmaları,* Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2011.

ARIĞ, Ayten Sezer: *Atatürk Türkiye'sinde Kılık Kıyafette Çağdaşlaşma,* Siyasal Kitabevi, Ankara, 2007.

ASIM, Mehmet: *Karikatür,* Tanin Matbaası, İstanbul, 1911.

ASTER, Ernest Von: *Fransız İhtilali'nin Siyasi İçtimai Fikirleri,* Yay. Haz: Şennur Şenel, Berikan Yayınları, Ankara, 2003.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

Atatürk'ün Türk Dil Kurumu ve Sonrası, Yay. Haz: Sevgi Özel-Haldun Özden-Ali Püsküllüoğlu, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1986.

ATEŞ, Toktamış: *Türk Devrim Tarihi,* Güryay Matbaası, İstanbul, 1980.

AVCI, C. – KARA, Â: *Türk İnkılâbının Tarihi,* IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.

AYBARS, Ergün: *İstiklal Mahkemeleri,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982.

AYDOĞAN, Mehmet: *İç İsyanlarla Şeyh Said İsyanı,* Nokta Kitap, İstanbul, 2011.

BAYKAL, Hülya: *Türk Basın Tarihi 1831-1923,* Afa Matbaacılık, İstanbul, 1990.

BENGİ, Hilmi: *Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın,* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.

BERKES, Niyazi: *Türkiye'de Çağdaşlaşma,* Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 1978.

BOZARSLAN, M.E: *Hilafet ve Ümmetçilik Sorunu,* Ant Yayınları, İstanbul, 1969.

_____: *Atatürk ve Devrim,* ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2003.

BOZKURT, Gülnihal: "Hukuk İnkılâbının Nedenleri", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi,* C. 2, İçinde, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2008.

BOZKURT, M.E: *Atatürk İhtilâlı,* Bürhaneddin Matbaası, İstanbul, 1940.

_____: *İstanbul Üniversitesinde Başlayan İlk İnkılap Tarihi Ders Notları,* Yay. Haz. Oktay Aslanapa, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1997.

BUDAK, Mustafa: *İdealden Gerçeğe Misâk-ı Millî'den Lozan'a Dış Politika,* Küre Yayınları, İstanbul, 2002.

BULUÇ, Saadettin: "Osmanlılar Devrinde Alfabe Tartışmaları", *Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1981.

CİHAN, Erol: *Türk İnkılâp Tarihi Notları,* Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1983.

CÜNDİOĞLU, Dücane: *Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi*, Kitabevi, İstanbul, 1998.

_____: *Bir Siyasi Proje Olarak Türkçe İbadet I*, Kitabevi, İstanbul, 1999.

ÇANKAYA, M. Ali: *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. III, Mars Matbaası, Ankara, 1968.

ÇEÇEN, Anıl: *Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri,* Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990.

ÇULCU, Mustafa: *Hilafetin Kaldırılması Sürecinde Cumhuriyetin İlanı ve Lütfi Fikri Davası*, C. 2, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1992.

DAVER, Bülent: *Türkiye Cumhuriyetinde Laiklik*, Son Havadis Matbaası, Ankara, 1955.

DOĞANER, Yasemin: "Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Sosyo-Kültürel Değişim", *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi 10-15 Eylül 2007,* Ankara, 2012.

DOĞRAMACI, Emel: *Türkiye'de Kadın Hakları,* Üniversal Yayınevi, Ankara, 1982.

DÖNMEZ, Cengiz: *Tarihi Gerekçeleriyle Harf İnkılâbı ve Kazanımları,* 2. Baskı, Gazi Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009.

EMRENCE, Cem: *99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası,* İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

ERASLAN, Cezmi: *Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık ve Atatürk*, Kumsaati Yayınları, İstanbul, 2003.

EROĞLU, Hamza: *Türk İnkılap Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1982.

ERTEM, Rekin: *Elifbe'den Alfabe'ye,* Dergâh Yayınları, İstanbul, 1991.

ERSANLI, Büşra: *İktidar ve Tarih Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu 1929-1937,* İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

GENÇ, Reşat: *Türkiye'yi Lâikleştiren Yasalar***,** Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998.

GOLOĞLU, Mahmut: *Atatürk İlkeleri ve Bursa Nutku,* Kalite Matbaası, Ankara*,* 1973.

_____: *Üçüncü Meşrutiyet*, Başnur matbaası, Ankara, 1970.

_____: *Halifelik Ne İdi? Nasıl Alındı? Niçin Kaldırıldı?,* Kalite Matbaası, Ankara, 1973.

_____: *Devrimler ve Tepkileri 1924-1930,* Başnur Matbaası, Ankara, 1972.

GÖKALP, Ziya: *Türkçülüğün Esasları,* yay. haz. Mehmet Kaplan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970.

GÜNEŞ, İhsan: *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923),* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1997.

GÜREL, Ahmet: *Gazi'nin İzmir Anıları,* İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir, 2013.

GÜZ, Nurettin: *Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927),* Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Yayınları, Ankara, 1991.

IRMAK, Sadi: *Atatürk Devrimlerinin Karakteri*, İstanbul Üniversitesi Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1974.

İĞDEMİR, Uluğ: *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1973.

İMECE, Mustafa Selim: "*Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri 1925",* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1959.

İNAN, Afet: *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1975.

_____: *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

_____: *Medeni Bilgiler ve M.Kemal Atatürk'ün El Yazıları,* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015.

İNÖNÜ, İsmet: *Defterler (1919-1973)*, C.I, yay. haz.: Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

İNUĞUR, Nuri: *Türk Basın Tarihi,* Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1992.

JASCHKE, Gotthard: *Yeni Türkiye'de İslâmlık*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1972.

KAFESOĞLU, İ. – SARAY, M.: *Atatürk İlkeleri ve Dayandığı Tarihi Temeller,* İstanbul Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 1998.

KALAFAT, Yaşar: *Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı, Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar,* Boğaziçi Yayınları, Ankara, 1992.

KARA, Adem: *Cumhuriyet Döneminde Kalkınmanın Mihenk Taşı Halkevleri,* 24 Saat Yayıncılık, Ankara, 2006.

KARABEKİR, Kazım: *Kürt Meselesi,* Yay. Haz. Faruk Özerengin, Temel Yayınları İstanbul, 1994.

KARAL, Enver Ziya: *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1965),* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1981.

_____: *Atatürk ve Devrim,* 8. bs, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2003, s.31-32.

KİLİ, S. – GÖZÜBÜYÜK, Ş.: *Türk Anayasa Metinleri*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985.

KİLİ, Suna: *Türk Devrim Tarihi,* Tekin Yayınevi, İstanbul, 1995.

KOCATÜRK, Utkan: *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.

KOÇAK, Cemil: *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

KONGAR, Emre: *Devrim Tarihi ve Toplumbilim Açısından Atatürk,* Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998.

KORKMAZ, Zeynep: *Türk Dilinin Tarihi Akışı İçinde Atatürk ve Dil Devrimi,* Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1963.

KUBALI, Hüseyin, Nail: *Türk Devrim Tarihi Dersleri,* Kutulmuş Matbaası, İstanbul, 1973.

LEWİS, Bernard: *Modern Türkiye'nin Doğuşu***,** Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2008.

MUMCU, Ahmet: *Tarih Açısından Türk Devriminin Tarihi Temelleri ve Gelişimi*, İnkılâp ve Aka Basımevi, İstanbul, 1979.

Nuri Celal: *Türk İnkılâbı,* Yay. Haz.: Recep Duymaz, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.

NÜZHET, Selim: *Türk Gazeteciliği 1831-1931*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.

ÖKE, Mim Kemal: *Musul-Kürdistan Sorunu 1918-1926,* İz Yayıncılık, İstanbul, 1995.

ÖKTE, Ertuğrul Zekai: *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri (1922-1938),* C. 1, İstanbul, Tarih Araştırmalar Vakfı İstanbul Araştırma Merkezi, İstanbul, 2000.

PEKER, Recep: *İnkılâp Dersleri Notları,* Ulus Basımevi, Ankara, 1935.

PERİNÇEK, Doğu: *Kemalist Devrim,* Aydınlık Yayınları, İstanbul, 1977.

RAŞİT, Vasfı: *İnkılâpların Öğrettikleri,* Gazetecilik ve Matbaacılık Yayınları, İstanbul, 1934.

SANCAKTAR, Fatih M.: *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Milli Hâkimiyet Düşüncesinin Gelişimi Hüseyin Cahit Yalçın Örneği (1908-1925),* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2009.

SATAN, Ali: *Türk ve İngiliz Belgelerinde Halifeliğin Kaldırılması,* Yazıgen Yayınları, İstanbul, 2017.

SARINAY, Yusuf: *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931,* Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994.

SENCER, Muzaffer: *Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*, May Yayınları, İstanbul, 1974.

SEYYAR, Ali: *İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri*, Değişim Yayınları, İstanbul, 2007.

ŞİMŞİR, Bilal: *Türk Yazı Devrimi,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.

ŞÜKRÜ, İsmail: *Hilâfet-i İslamiyye ve Türkiye Büyük Millet Meclisi,* Bedir Yayınevi, İstanbul, 1993.

TAHİR, Kemal: *Yol Ayrımı,* Sander Yayınları, İstanbul, 1971.

TANÖR, Bülent: *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980),* bs.22, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012.

TANRIÖVER, H. S: *Dağ Yolu ve Günebakan'dan Seçmeler*, bas. haz. M. Necati Sepetçioğlu, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.

TENGİRŞENK, Y. K.: *İstanbul Üniversitesinde Başlayan İlk İnkılâp Tarihi Ders Notları,* Yay. Haz.: Oktay Aslanapa, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997.

TİMUR, Taner: *Türk Devrimi ve Sonrası***,** İmge Kitabevi, Ankara, 1993.

TUNAYA, Tarık Zafer: *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938), C.II,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2001.

_____: *Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952),* İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1952.

TUNÇAY, Mete: *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931),* Yurt Yayınları, Ankara, 1981.

TURAN, Osman: *Türkiye'de Siyasi Buhran'ın Kaynakları,* Kardeşler Matbaası, İstanbul, 1979.

TURAN, Şerafettin: *Türk Devrim Tarihi,* Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992.

TÜFEKÇİ, Gürbüz: *Atatürk'ün Düşünce Yapısı,* Turhan Kitabevi, Ankara, 1986.

Türk Parlamento Hayatı TBMM III. Dönem (1927-1931), yay. Haz. Kâzım Öztürk, Türk Parlamento Araştırma Grubu C. III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

TÜRKER, Hasan: *Türk Devrimi ve Basın 1922-1925***,** Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 2000.

ULUSKAN, S. B: *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları,* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010.

US, Mehmet Asım: *Karikatür II. Meşrutiyet Döneminin Ünlü Simaları,* Yay. Haz. Seval Şahin, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2019.

UYSAL, Zeynep: *Us Kardeşler ve Vakit Gazetesi,* İstanbul Basın Kurumu Tesisleri, İstanbul, 1991.

ÜLKÜTAŞIR, M. Ş.: *Atatürk ve Harf Devrimi,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1973.

ÜNAYDIN, Ruşen Eşref: *Atatürk Tarih ve Dil Kurumları,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1954.

ÜSTEL, Füsun: *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931),* İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

SELEK, Sabahattin: *Anadolu İhtilali*, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1968.

ŞAPOLYA, Enver Behnan: *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın,* Güven Matbaası, Ankara, 1971.

YALÇIN, Hüseyin Cahit: *Edebiyat Anıları,* Yay. Haz. Rauf Mutluay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1975.

YALMAN, Ahmet Emin: *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1888-1918),* Yenilik Basımevi, İstanbul, 1970.

YEŞİL, Ahmet: *Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk Teşkilatlı Muhalefet Hareketi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası,* Cedit Neşriyat, Ankara, 2002.

YILMAZ, Mehmet Serhat: *Harf İnkılabı ve Millet Mektepleri 1928-1935 (Kastamonu Örneği),* Berikan Yayınevi, Ankara, 2009.

ZÜRCHER, Erik Jan: *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi,* İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1995.

_____: *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası,* Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992.

F. MAKALELER

ACAR, Bahriye: "İzmir Basınında Menemen Olayı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,* C. III, S. 8, İzmir, 1998, s. 137-146.

AKGÜN, Seçil: "Türkçe Ezan", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.13, S.24, 1979, s.105-112.

AKALIN, Şükrü Haluk: "Yetmiş Beş Yılda Türk Dil Kurumu", *Türk Dili Dergisi,* C. XCIV, S. 667, Ankara, 2007, s. 5-62.

AKKOR, Mahmut: "Dini Bir Müessesenin Sonu", *History Studies,* C. 4, S. 1, 2012, s. 15-28.

AKINCI, A. – USTA, S.: "Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan İç Faktörlerin Analizi", *Karamanoğulları Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* Yıl. 17, S. 29, Karaman, 2015, s. 41-52.

AKMAN, Şefik Taylan: "Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmî Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri", *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* C. 1, S. 1, Ankara, 2011, s. 80-109.

AKSOY, Ömer Asım: "Devrim İnkılabı Yenmiştir", *Türk Dili Dergisi*, C. 2, Y. 2, S. 10, Türk Dil Kurumu, İstanbul, 1989, s. 3-8.

AKYÜZ, Yahya: "Atatürk'ün Eğitim Düşüncesinin Kökenleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* C. VIII, S. 23, Ankara, 1992, s. 233-239.

ARIKAN, Zeki: "Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi", *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 6, S. 23, Ankara, 1999, s. 261-281.

ASIM, Mehmet: "Zavallı Necati", *Hayat Mecmuası,* C. V, S. 111, Ankara, 1929, s. 136-137.

AYBARS, Ergün: "Atatürk ve Devrim", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* C. 2, S. 7, Ankara, 1991, s. 443-453.

AYDEMİR, Şevket Süreyya: "İnkılâp Heyecanı", *Kadro Aylık Fikir Mecmuası,* S. 2, Ankara, 1932, s. 5-8.

_____: "İnkılâp Kürsüsünde, İnkılâp İlimleşmelidir", *Kadro Aylık Fikir Mecmuası,* S. 28, Ankara, 1934, s. 5-13.

_____: "İnkılâp Bitti mi?", *Kadro Aylık Fikir Mecmuası,* S. 3, Ankara, 1932, s.5-10.

AYDIN, Hakan: "Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye: Kuruluşu ve Basında Tartışmalar", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 27, Aydın, 2010, s. 553-569.

AYSAL, Necdet: "Yönetsel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Tepkiler Serbest Cumhuriyet Fırkası-Menemen Olayı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 44, Ankara, 2009, s. 581-625.

AYTEPE, Oğuz: "Yeni Belgelerin Işığında Halifeliğin Kaldırılması ve Hanedan Üyelerinin Yurtdışına Çıkarılmaları" *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* s. 29-30, Ankara, 2002, s. 15-29.

BALCI, M. – TUZAK, M.: "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Nezihe Muhiddin Özelinde Türk Kadınlarının Siyasi Hakları İçin Mücadelesi", Marmara Üniversitesi *Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi,* C. 1, S. 1. İstanbul, 2017, s. 43-51.

BARAN, Tülay Alim: "İstanbul Basınında Cumhuriyetin İlanına Tepkiler ve Yorumlar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* C. XV, S. 44, Ankara, 1999, s. 627-643.

BAYKARA, Tuncer: "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşunu Hazırlayan Durum ve Olaylar", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1, Ankara, 1986, s. 197-205.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik: ''Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'' *Belleten,* C.XXIV, S. 93-96, Ankara, 1960, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 637-663.

BOLAT, Bengül: "Milli Mücadele Taraftarlığından Cumhuriyet Karşıtlığına Velid Ebuzziya", *Çağdaş Türkiye*

Araştırmaları Dergisi, C. XIV, S. 28, İzmir, 2014, s. 149-174.

BOLAT SALMAN, Bengül: "Kadınlara İntihap (Seçme-Seçilme) Hakkı Verilmesine Yönelik Tutumlar", *Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi,* C. 10, S. 19, Ankara, 2014, s. 27-50.

BOYACIOĞLU, Ramazan: "Harf Devrimi ve Sağladığı Kolaylıklar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* C. XVII, S. 50, Ankara, 2001, s. 429-450.

BOZKIR, Gürcan: "Şapka Devriminin İzmir Basınındaki Yankıları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1, İzmir, 1991, s. 109-153.

BUDAK, Mustafa: "Amasya Genelgesi İhtilâl Bildirisi Mi? (Analitik Değerlendirme)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* C. XIX, S. 57, Ankara, 2003, s. 961-975.

ÇANDAR, Tevfik: "Cumhuriyetin Başlangıcında Filizlenen Demokrasi ve "Takrir-i Sükûn Yasası", *Birikim,* S. 4, İstanbul, 1989, s. 33-40.

DEĞERLİ, Esra.: Amerikan Basınında Doğu İsyanları 1925-1938", *Akademik Bakış*, C. 3, S. 6, 2010, s.97-121.

DEMİR, Gökhan Yavuz: "Türk Tarih Tezi İle Türk Dil Tezinin Kavşağında Güneş-Dil Teorisi", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Sosyal Bilimler Dergisi,* Yıl. 11, S. 19, Bursa, 2010/2, s. 386-396.

DİKİCİ, Ali: "İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Bağlamında Türkçe Ezan Denemesi ve Buna Gösterilen Tepkiler", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S.10, 2006, s.77-104.

EKİNCİKLİ, Mustafa: "Türk Demokrasi Kültürünün Gelişim Sürecinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Kuruluşu", *Akademik Bakış,* C. 6, S. 11, 2012, s. 151-163.

ERASLAN, Cezmi: "Türkiye Cumhuriyeti'nin Siyasi Hayatında Serbest Cumhuriyet Fırkası Deneyimi Üzerine Düşünceler", *İlmi Araştırmalar*, S.9, İstanbul, 2000, s.77-96.

ERDEM, Ali Rıza: "Atatürk'ün Eğitim Liderliğinin Başarısı: Türk Eğitim Devrimi", *Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve*

Uygulama Merkezi Belgi Dergisi, S. 2,Denizli, 2011, s.163-181.

ERİŞİRGİL, Emin: "Bir Tarih, Bir Teklif", *Türk Dili Dergisi,* C. 1, S. 4, Ankara, 1952, s. 30-37.

ERTAN, Temuçin Faik: "Cumhuriyet Kimliği Tartışmasının Bir Boyutu: Soyadı Kanunu", *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi,* Yıl. 5, S. 10, Ankara, 2000, s. 255-272.

ERTEM, Barış: "Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,* C. 1, S. 2, Ordu, 2010, s. 71-92.

HAKKI, Kılıçzade: "İzmir İktisat Kongresinde Harfler Meselesi", *İçtihat,* S. 155, 1 Temmuz 1923, s. 4196-4199.

Hakkı Tarık Us'un Vasiyeti", *Müteferrika Altı Aylık Kitabiyat Dergisi,* S. 15, 1999, s. 3-15.

HAYTAOĞLU, Ercan: "Türkiye'de Demokratikleşme Süreci ve 1945'te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945)", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 3, Denizli, 1997, s. 46-54.

İNAN, Afet: "Atatürk ve Tarih Tezi", *Belleten,* C. III, S. 10, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1939, s. 243-246.

_____: "Türk Dili Kurumu'nun Kuruluşu Üzerine", *Türk Dili Dergisi,* C. VI, S. 69, Ankara, 1957, s. 477-479.

KARA, Hüseyin: "Tek Parti Dönemi Din Politikası", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.9, S.19, 2017, s.111-136.

KILIÇ, Fahri: "Yeni Türk Alfabesinin Yaygın Eğitim Yoluyla Öğretilmesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* S. 61, Ankara, 2017, s. 207-248.

KILIÇ, Selami: "Şapka Meselesi ve Kılık Kıyafet İnkılâbı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* C. 4, S. 16, Ankara, 1995, s. 529-547.

KOÇ, Ceyhan: "İzmir İktisat Kongresi'nin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri", *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi,* C. 3, S. 1, Erzurum, 2000, s. 145-167.

KOÇ, Nurgül: "Şeyh Sait Ayaklanması", *Turkish Studies*, 8/3, Ankara, 2013, s. 153-166.

KOLOĞLU, Orhan: "Şapka Devrimi Kafanın Dışına Değil, İçine Yönelikti", *Toplumsal Tarih,* C. 14, S. 83, 2000, s. 21-24.

KORKMAZ, Zeynep: "Atatürk ve Türk Dili", *Türk Dili Dergisi,* C. XCII, S. 655, Ankara, 2006, s. 17-33.

KÖYER, Ahmet: "Münevverler Soyadı İşinde Rehberliğiniz Lâzım", *Ülkü Halkevleri Dergisi,* C. 7, S. 38, Ankara, 1936, s. 114-118.

KÜRŞAT, İdil: "Türk Harflerinin Kabulü ve Tatbiki Hakkında Kanun", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,* S. 40, Ankara, 2000, s. 7-12.

LEVENT, Agah Sırrı: "Latin Harfleri Meselesi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,* S. 9-10, Ankara, 1985, s. 26-30.

MESUT, Zeki: "İnkılabımız Cihanşümuldür", *Hakimiyeti Milliye,* 23 Mart 1934, s.1.

NİMETULLAH, Halil: "Türk İnkılâbının Şümûlü", *Milli Mecmua,* C. 9, Nr. 99, 1 Aralık 1927, s. 1590-1591.

ÖZDEMİR, Yavuz: "Şeyh Sait İsyanı", *Yeni Türkiye,* S. 86, Ortadoğu Özel Sayısı – V, Ankara, 2016, s. 613-627.

ÖZDEMİR, Y. – AKTAŞ, E.: "Halkevleri (1932'den 1951'e), *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitü Dergisi,* S. 45, Erzurum, 2011, s. 235-262.

ÖZER, Sevilay: "Kadına Seçme ve Seçilme Hakkı Verilmesinin Türk Kamuoyundaki Yankıları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* C. XXIX, Ankara, 2013, s. 131-167.

ÖZYETGİN, Melek: "Atatürk ve Güneş Dil Teorisi", *Türk Dili Dergisi*, C. XCII, S. 655, Ankara, 2006, s. 105-117.

PUSTU, Yunus: "Teşkilat Yapısı ve Faaliyetleriyle Türkiye Muallimler Birliği (1921-1936)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* S. 99, Ankara, 2019, s. 51-93.

RIFKI, Falih: "Yeni Yazı", *Türk Dili Dergisi*, C. II, S. 23, Ankara, 1953, s. 717-719.

SUNGU, İhsan: "Tevhidi Tedrisat", *Belleten,* C. II, S. 7/8, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1938, s. 397-431.

ŞENDENİZ, Özlem: "Erken Cumhuriyet Dönemi Dil Politikaları: Güneş Türk Dil Teorisi'nin Türk Basınında Yansımaları", *Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Araştırmaları Dergisi,* Yıl. 10, S. 20, Ankara, 2014, s. 307-326.

TABAK, Serap: "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın İzmir Vilâyetindeki Teşkilâtı ve Faaliyetleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi VIII,* C. 8, S. 1, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İzmir, 1993, s. 183-202.

TANSEL, Fevziye Abdullah: "Arap Harflerinin Islahı ve Değiştirilmesi Hakkında İlk Teşebbüsler (1862-1884), *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,* S. 9-10, Ankara, 1985, s. 16-23.

TUNAYA, Tarık Zafer: "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri'' *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası,* C. 23, S. 3-4, İstanbul, 1958, s. 227-247.

TURAN, Mustafa: "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tevhid-i Tedrisat", *Türk Yurdu,* S. 288, Ağustos 2011, s. 191-197.

TÜRKER, Hasan: "Basında "Hanedan-ı Hilafet" Tartışmaları ve Hilafetin Kaldırılması", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,* C. III, S. 8, İzmir 1998, s. 67-92.

US, Asım: "Trafik Kazaları", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni,* No. 204., Ocak 1959, s.9.

VELİDEDEOĞLU, Orhan: "Güneş Dil Teorisi", *Bütün Dünya Dergisi,* S.11, Ankara, 2009, s.44-50.

G. SÖZLÜKLER

AKGÜN, Taner, *Hukuk ve İlgiler Terimler Sözlüğü*, (Almanca-Türkçe/Türkçe-Almanca), Alfa Yayınları, İstanbul, 1999.

ALPDÜNDAR, Remzi, *Hukuk Sözlüğü,* Arpaz Matbaacılık, İstanbul, 1977.

AYVERDİ, İhsan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük,* C. II, MAS Matbaacılık, İstanbul, 2005.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Kurtuluş Ofset Basımevi, Ankara, 1984.

KURDAKUL, Şükran, *Düşün ve Edebiyatımızda Şairler ve Yazarlar Sözlüğü,* Gözlem Matbaacılık, İstanbul, 1983.

SARAÇ, Tahsin, *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, Adam Yayınları, İstanbul, 1994.

Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara, 2011.

Türk Hukuk Lûgatı, Türk Hukuk Kurumu Yayını, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1991.

H. ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

AHSAN, Abdullah, "Eir Ali Seyyid" *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul, 1995.

AYDIN, Mehmet Akif: "Hukuk-ı Aile Kararnamesi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* C. 18, İstanbul, 1998.

BEYDİLLİ, Kemal: ''II. Mahmud", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* C. 27, Ankara, 2003.

ÇANDAR, Tevfik: "Halkevleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,* C. 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

GÖÇMEN, Muammer: "Okyar Ali Fethi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* C. 33, İstanbul, 2007.

KÜÇÜK, Cevdet: "İstiklâl Mahkemeleri", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* C.23, İstanbul, 2001.

IŞIK, İhsan: *Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi,* C. 9, Elvan Yayınları, Ankara, 2006.

İĞDEMİR, Uluğ: "Türk Tarih Kurumu", *Türk Ansiklopedisi,* C. 32, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1983.

ÖZCAN, Abdülkadir: "Târih-i Osmânî Encümeni", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* C. 40, İstanbul, 2011.

ÖZTÜRK, S.-HACİİSMAİLOĞLU, A..: "Us, Hakkı Tarık", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* C. 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012.

SARINAY, Yusuf: "Türk Ocağı", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* C. 41, İstanbul 2012.

TEKELİ, Şirin: "Kadın", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,* C. 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi, C. VIII, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2007.

YÜCEL, İrfan: "Diyanet İşleri Başkanlığı", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.9, İstanbul, 1994.

I. TEZLER

AZMAN, Ayşe: "Türk Basınında Siyasi Bir Gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın" *Yayınlanmamış Doktora Tezi,* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1994.

DALMIŞ, Emin: "II. Meşrutiyet Döneminde Tanin Gazetesi (1908-1909)", *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,* Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

GÜRSES, Özgür: "Atatürk'ün Halkçılık Politikasında Halkevlerinin Yeri ve Önemi (1932-1950), *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,* Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum, 2018.

GÜVERCİN, Özgür: "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Türk Siyasal Hayattaki Yeri", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi***,** Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

HALAÇLI, Cengizhan: "Cumhuriyet Rejiminin Tesisi ve Devamlılığında İstiklal Mahkemelerinin Rolü (1923-1927)", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,* Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

HOŞ, Hüsniye: "Türk Kadını ve Cumhuriyet Dönemi Kadın Hakları", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, 2001.

KARTAL, Cemile Burcu: "Türkiye'de Kadınların Siyasal Haklarını Kazanma Süreci ve 1930 Belediye Seçimleri", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2005.

KILIÇ, Neslihan: "Abdurrahman Velid Ebüzziya: Dönemi ve Gazeteciliği", *Yayınlanmamış Doktora Tezi,* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

ÖZİPEK, Bekir Berat: "Türk Siyasal Yaşamında Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,* Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991.

ÖZCAN, Burcu: "Basına Göre Şapka ve Kılık Kıyafet İnkılâbı", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans*

Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, 2008.

SATI, Sevgi: "Asım Us'un Milletvekilliği Döneminde Yakın Tarihimizin Önemli Olaylarına Bakışı (1927-1950)", *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,* Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

TEMİZHAN, Oğuz: "Halkevleri ve Halkevlerinin 1932-1940 Arası Eğitim Faaliyetleri", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,* Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2006.

ZENGİN, Mustafa: "İbadet Dilini Türkçeleştirme Çabası Olarak Türkçe Ezan Örneği", *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

EKLER

EK:1

Asım Us-Hasan Rasim Us-Hakkı Tarık Us

(İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi, No:156171)

EK:2

Mehmet Asım Us

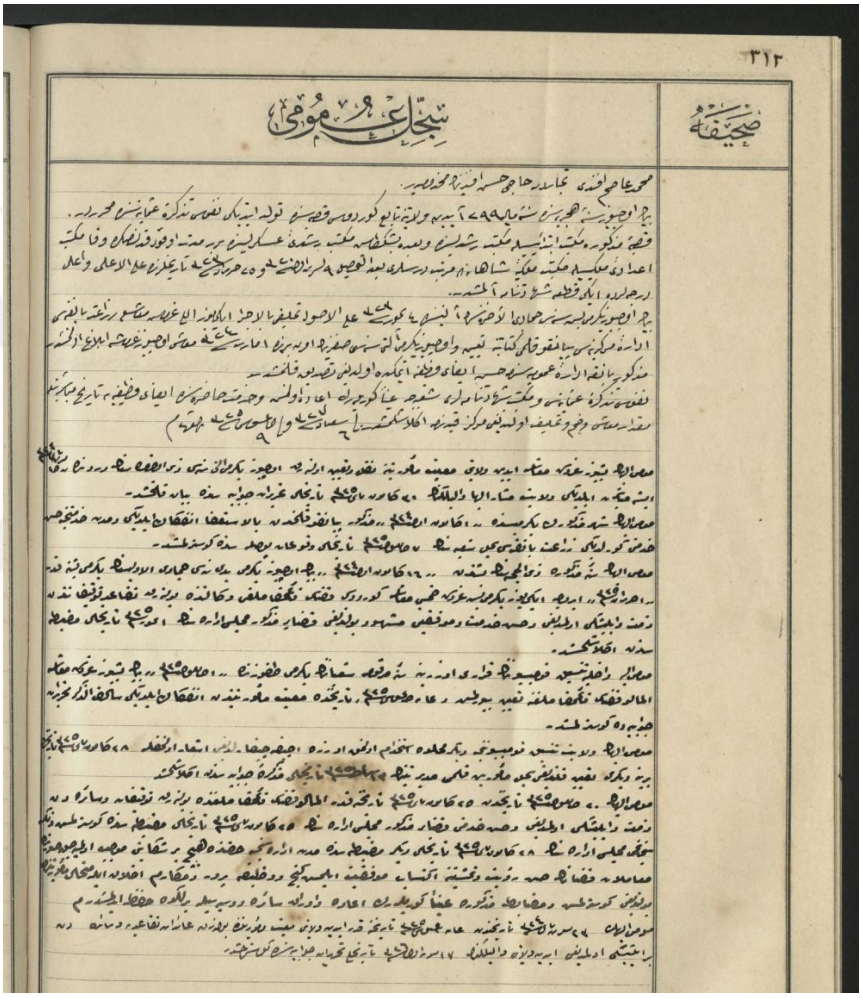
(İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi, No:1515912006)

EK:3

(İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi, No:11514495)

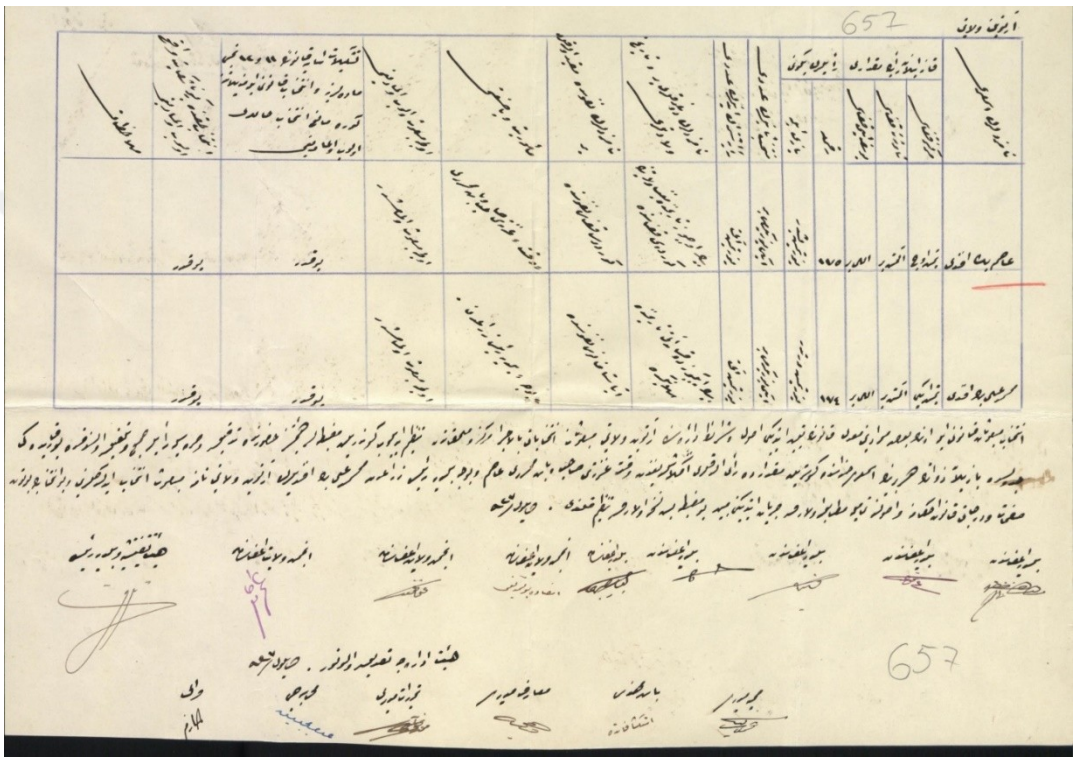
EK:4

BOA, DH.SAİD.d, 161/58

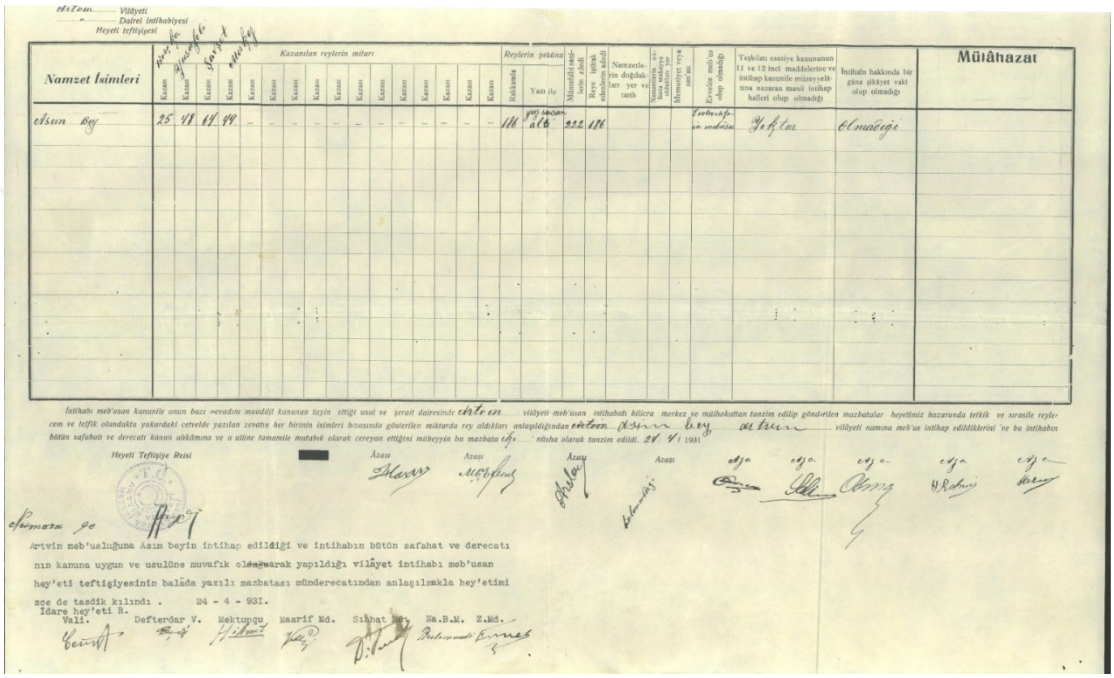
Mehmet Asım Us'un Sicil-i Ahval Dosyası

EK:5

Mehmet Asım Us'un 3. Dönem TBMM Seçim Mazbatası

EK:6

Artvin ..... Vilâyeti
..... Dairei intihabiyesi
Heyeti teftişiyesi

Namzet İsimleri	Kazanılan reylerin miktarı: Kaime / Kaime / Kaime / Kaime	Reylerin yekûnu: Rakkamla	Yazı ile	Müzekkiresiz reye sahip olduğu halde reyini kullanamayanlar	Reye sahip olmadıkları halde reylerini kullananlar	Namzetlerin doğdukları yer ve tarih	Namzetlerin cinsiyetleri, ikametgâhları ve meslekleri	Mevcudiyetleri sabit mi?	Çevrede meb'us olup olmadığı	Teşkilâtı esasiye kanununun 11 ve 12 inci maddelerine ve intihap kanunile müzeyyelleruna nazaran meclisi intihap halleri olup olmadığı	İntihabı hakkında bir güna şikâyet vaki olup olmadığı	Mülâhazat
Asım Bey	25 / 48 / 69 / 94	111	Yüz on bir	222	186				Tedkikat-ın mahiyeti	Yok ise	Olmadığı	

İntihabı meb'usan kanunile onun bazı mevadını müeddil kanunun tayin ettiği usul ve şerait dairesinde Artvin vilâyeti meb'usan intihabatı bilcıra merkez ve mülhakattan tanzim edilip gönderilen mazbatalar heyetiniz huzurunda tetkik ve suretile reyler cem ve teflik olunduktan yukardaki cetvelde yazılan zevatın her birinin isimleri hizasında gösterilen miktarda rey aldıkları anlaşıldığından Artvin Asım bey Artvin vilâyeti namına meb'us intihap edildiklerini ve bu intihabın bütün safahat ve derecatı kanun ahkâmına ve usûlüne tamamile mutabık olarak cereyan ettiğini mübeyyin bu mazbata iki nüsha olarak tanzim edildi. 24 / 4 / 1931

Heyeti Teftişiye Reisi — Azası — Azası — Azası — Azası

Numara 90

Artvin meb'usluğuna Asım beyin intihap edildiği ve intihabın bütün safahat ve derecatının kanuna uygun ve usulüne muvafık olarak yapıldığı vilâyet intihabı meb'usan hey'eti teftişiyesinin balâda yazılı mazbatası münderecatından anlaşılmakla hey'etimizce de tasdik kılındı. 24 - 4 - 93I.

İdare hey'eti R.
Vali. Defterdar V. Mektupçu Maarif Md. Sıhhat [illegible] Ma.B.M. Z.Md.

Mehmet Asım Us'un 4. Dönem TBMM Seçim Mazbatası

EK:7

Fethi Okyar-Asım Us-İsmet İnönü, Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulduğuna dair Vakit gazetesinde çıkan haberin içeriği hakkında çalışırlarken

(9 Ağustos 1930, Vakit Gazetesi)

EK:8

Büyük önderimizin gazetemize verdiği onur

Ankara, 21 Sonteşrin (Başyazıcımızdan) — Büyük Önderimiz KURUN iyesine buyurdu ki :

"— KURUN öz türkçenin yüksek bir kaynağı olmalıdır. KURUN bugünden başlıyarak, ulusal dil yönünden çalışırsa, çok genel erimlere kavuşabilir; Bütün Türk ulusunun beklediği verimlere kutlu bir kaynak olur. „

Bunca yüksek onuru Türk gündelik gazetecileri içinde benden önce alan yoktur, sanırım; onun için benim olan *(Vakıt)* ın adı bugünden böyle *"Kurun„* olmuştur. Ben de bu yeni adlı gazetenin, *"Kurun„* un iyesi olmakla sonsuz kıvanç duyduğumu Türk ulusuna bildiririm.

Bugüne değin (Vakıt) adlı eski gazetenin yeni onurlu *"Kurun„* adını başlık olarak koyarken yüksek Türk yurttaşlarımın benim ne denli mutlu duygular içinde bulunduğumu kolaylıkla anlıyacaklarını umarım. Umut denizdir; karalar bilindiği gibi denizlerden azdır. Ben kara üstünde yaşıyan bir yaratığım. Ancak engin denizlerde, o denizleri de yaratan bir özlüğe tapan adamım; Çünkü kendimi olduğu gibi bütün Türklüğü o özlüğün mayası içinde bilenlerdenim. O maya bütün adamlıkta ilk önce Türk kafası içinde büyümüş, genişlemiştir. Evrende büyüklüğü, genişliği ilk önce anlıyabilen Türk kafası olmuştur.

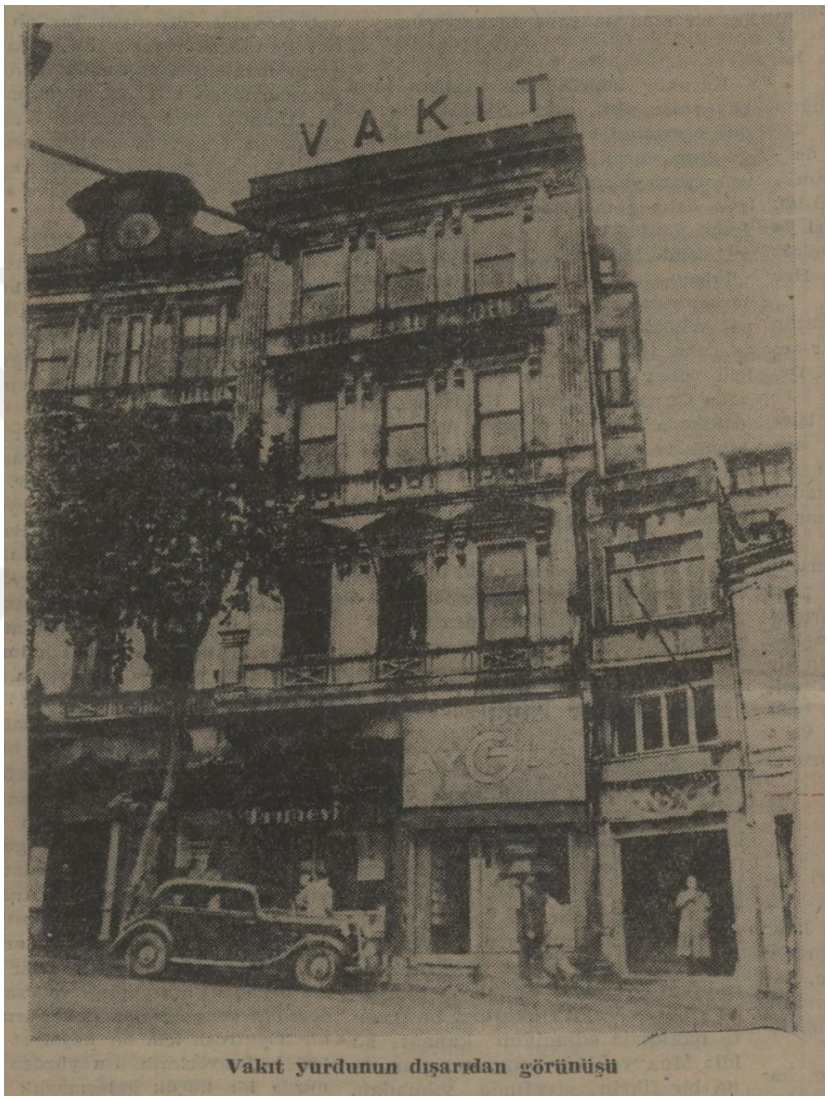
(Vakıt) ın *(Kurun)* adını alması böyle bir inanın bana verdiği hızla oluyor. Eski *(Vakıt)* adının gazetecilik tarihine gömülerek yeni *(Kurun)* un ortaya çıkmasını okurlarımıza bildirmekle sevinç duyuyorum. Dilimizin özüne kavuşması için açılmış olan yolun dönmez yolcusuyum.

Asım US

Onur: Şeref — İye: Sahip — Genel: Umumî — Kıvanç: Hazz — Denli: Kadar — Yaratık: Mahlûk — Özlük: Şahsiyet, hüviyet — Adamlık: İnsanlık — Evren: Kâinat.

22 Kasım 1934 Kurun Gazetesi

EK:9

Vakıt yurdunun dışarıdan görünüşü

22 Ekim 1946 Vakit Gazetesi

EK:10

Asım Us'un kız kardeşi Zübeyde Çiçekoğlu, annesi Sıdıka Us ve erkek kardeşi Hakkı Tarık Us

EK:11

Bay Asım Us, Bayan Sıdıka Us, Bay Rasim Us, Bay Tarık Us

EK:12

Hasan Rasim Us-?- Kasım Gülek-Asım Us-Hakkı Tarık Us

EK:13

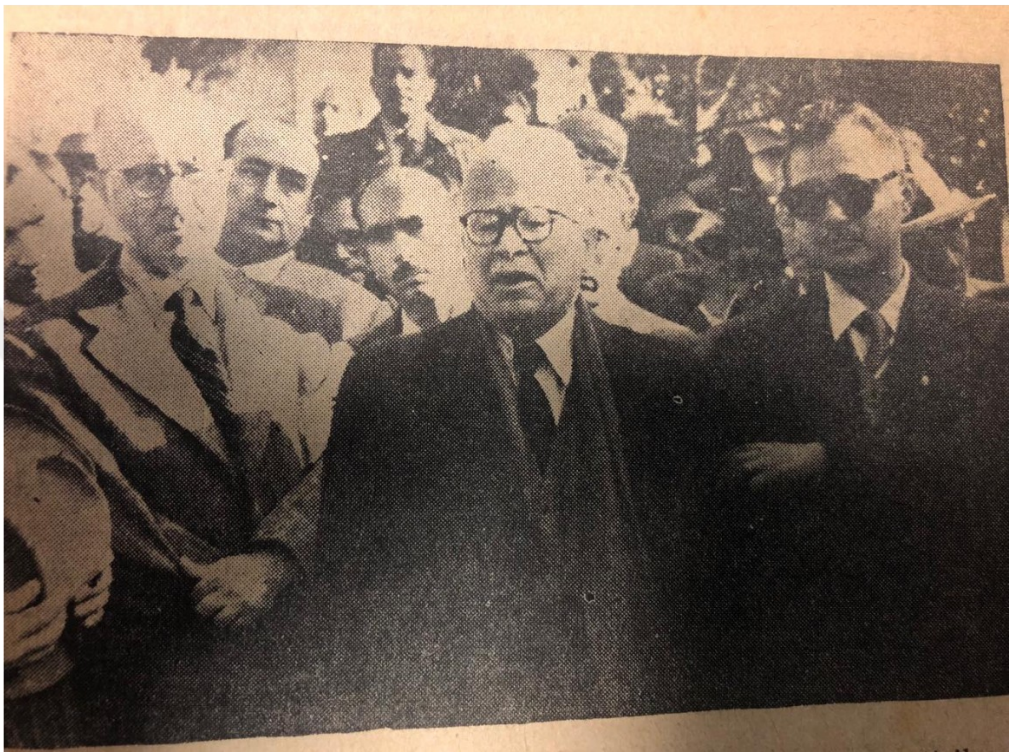
İstanbul Kadıköy'deki Asım Us Sokağı

EK:14

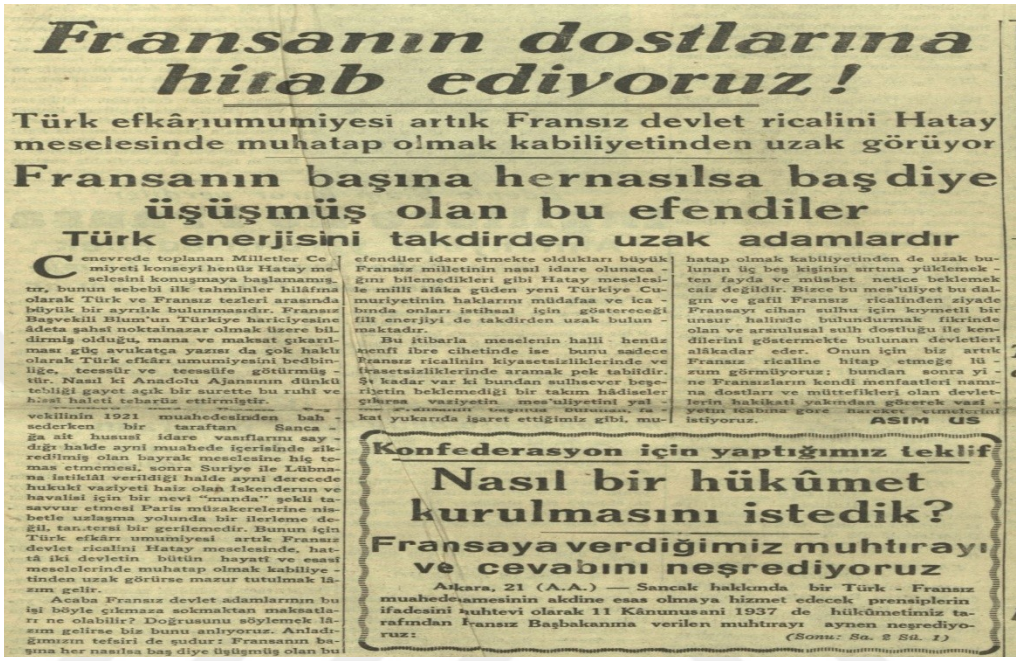
Hakkı Tarık-Asım Us-Hasan Rasim Vakit gazetesi çalışanları ile birlikte

EK:15

Asım Us, kardeşi Hakkı Tarık Us'un mezarı başında bir konuşma yaparken

EK:16

Fransanın dostlarına hitab ediyoruz!

Türk efkârıumumiyesi artık Fransız devlet ricalini Hatay meselesinde muhatap olmak kabiliyetinden uzak görüyor

Fransanın başına hernasılsa baş diye üşüşmüş olan bu efendiler

Türk enerjisini takdirden uzak adamlardır

Cenevrede toplanan Milletler Cemiyeti konseyi henüz Hatay meselesini konuşmaya başlamamıştır, bunun sebebi ilk tahminler hilâfına olarak Türk ve Fransız tezleri arasında büyük bir ayrılık bulunmasıdır. Fransız Başvekili Blum'un Türkiye hariciyesine âdeta şahsi noktainazar olmak üzere bildirmiş olduğu, mana ve maksat çıkarılması güç avukatça yazısı da çok haklı olarak Türk efkârı umumiyesini bedbinliğe, teessür ve teessüfe götürmüştür. Nasıl ki Anadolu Ajansının dünkü tebliği gayet açık bir surette bu ruhi ve hissi haleti teberüz ettirmiştir.

[illegible] vekilinin 1921 muahedesinden bahsederken bir taraftan Sancağa ait hususi idare vasıflarını saydığı halde aynı muahede içerisinde zikredilmiş olan bayrak meselesine hiç temas etmemesi, sonra Suriye ile Lübnana istiklâl verildiği halde aynı derecede hukuki vaziyeti hâiz olaşı İskenderun ve havalisi için bir nevi "manda" şekli tasavvur etmesi Paris müzakerelerine nisbetle uzlaşma yolunda bir ilerleme değil, tam tersi bir gerilemedir. Bunun için Türk efkârı umumiyesi artık Fransız devlet ricalini Hatay meselesinde, hattâ iki devletin bütün hayatî ve esasi meselelerinde muhatap olmak kabiliyetinden uzak görürse mazur tutulmak lâzım gelir.

Acaba Fransız devlet adamlarının bu işi böyle çıkmaza sokmaktan maksatları ne olabilir? Doğrusunu söylemek lâzım gelirse biz bunu anlıyoruz. Anladığımızın tefsiri de şudur: Fransanın başına her nasılsa baş diye üşüşmüş olan bu efendiler idare etmekte oldukları büyük Fransız milletinin nasıl idare olunacağını bilemedikleri gibi Hatay meselesile milli alâka güden yeni Türkiye Cumuriyetinin haklarını müdafaa ve ica - bında onları istihsal için göstereceği fiil enerjiyi de takdirden uzak bulunmaktadır.

Bu itibarla meselenin halli henüz menfi ibre cihetinde ise bunu sadece Fransız ricalinin kiyasetsizliklerinde ve fırsetsizliklerinde aramak pek tabiidir. Şu kadar var ki bundan sulhsever beşeriyetin beklemediği bir takım hâdiseler çıkarma vaziyetin mes'uliyetini yalnız yukarıda işaret ettiğimiz gibi, muhatap olmak kabiliyetinden de uzak bulunan üç beş kişinin sırtına yüklemekten fayda ve nüsbet netice beklemek caiz değildir. Bence bu mes'uliyet bu dalgın ve gafil Fransız ricalinden ziyade Fransayı cihan sulhu için kıymetli bir unsur halinde bulundurmak fikrinde olan ve arsulusal sulh dostluğu ile kendilerini göstermekte bulunan devletleri alâkadar eder. Onun için biz artık Fransız ricaline hitap etmeğe lüzum görmüyoruz; bundan sonra yine Fransızların kendi menfaatleri namına dostları ve müttefikleri olan devletlerin halkhatı yakından göz[illegible] yetin icabına göre hareket etmelerini istiyoruz.

ASIM US

Konfederasyon için yaptığımız teklif

Nasıl bir hükûmet kurulmasını istedik?

Fransaya verdiğimiz muhtırayı ve cevabını neşrediyoruz

Ankara, 21 (A.A.) — Sancak hakkında bir Türk - Fransız muahedenamesinin akdine esas olmaya hizmet edecek prensiplerin ifadesini muhtevi olarak 11 Kânunusani 1937 de hükûmetimiz tarafından Fransız Başbakanına verilen muhtırayı aynen neşrediyoruz:

(Sonu: Sa. 2 Sü. 1)

Hatay meselesiyle ilgili Atatürk'ün 22-26 Ocak 1937 tarihlerinde Asım Us ismiyle yazdırdığı köşe yazılarının ilki.

(22 Ocak 1937 Kurun)

EK:17

VEFAT

En eski üyelerimizden, tanınmış yazar

ASIM US

vefat etmiştir. Cenazesi 13 Aralık Çarşamba günü Kadıköyün de öğle namazından sonra Karacaahmet Mezarlığına götürülecektir. Merhuma Tanrıdan rahmet diler, üyelerimize duyururuz.

Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu

13.12.1967

VEFAT

Gördes eşrafından merhum Hacı Hasan ve merhume Sıdıka Us'un oğulları; merhum Tarık Us, Rasim Us ve merhume Zübeyde Çiçekoğlu ile Zarife Kadayıfçı'nın kardeşleri; Kâmuran Us'un eşi, Ragıp Us'un babası, Vakit gazetesi sahip ve başyazarı; Hakkı Tarık Us Kütüphanesi Tesisi Tenfiz Memuru; İstanbul Basın Kurumu Tesisi İdare Kurulu üyesi ve Umumi Vekili, eski Çoruh Milletvekili,

ASIM US

11 Aralık 1967 günü geçirmiş olduğu müessif bir trafik kazası neticesinde vefat etmiştir. Cenazesi 13 Aralık 1967 çarşamba günü (bugün) Kadıköy Osmanağa Camiinden öğle namazını müteakip kaldırılarak Karacaahmet'teki Aile Kabristanına defnedilecektir. Mevlâ rahmet eyleye.

AİLESİ

Feza Reklâmı: 2215

ACI KAYBIMIZ

Hakkı Tarık Us Kütüphanesi Tesisi Tenfiz Memuru, Vakit gazetesi ve başyazarı eski Çoruk Milletvekili

ASIM US

11 Aralık 1967 günü geçirmiş olduğu müessif bir trafik kazası neticesinde vefat etmiştir. Cenazesi 13 Aralık 1967 çarşamba günü (bugün) Kadıköy Osmanağa Camiinden öğle namazını müteakip kaldırılarak Karacaahmet'teki Aile Kabristanına defnedilecektir. Mevlâ rahmet eyleye.

HAKKI TARIK US KÜTÜPHANESİ TESİSİ

...leşip başka çiftlerin arasında k...natlı oturduğu söyleniyordu. Bizim yaptığımız tahkikat karakedinin sokağa atılacağı hissini verdi.

Altan - Füsun Erbulak..

— «Bizim ayrılacağımız haberi nereden çıktı biliyor musunuz? Bir mecmuaya «Birlikte oynadığımız son oyun» diye altına yazdığımız resim yüzünden. Maşallah yazarlarımıza, ne de ayrılma lehinde haberler vermeye hazırlar!»

Erol - Suna Kerkin:

Ayrılmıyoruz. Boşuna sevinmeyin!

Turgut Boralı:

Maritza beni boşuyor, sevinin! Ben üzgünüm!

Bizim NOTUMUZ: Turgut Boralı iki yıldanberi İtalyan eşinden ayrılmaya çalışıyordu. Şimdi o vazgeçtiği taktde eşi Maritza artık İtalyada yaşamak istediğini ve Boralı'dan ayrılmakta kararlı olduğunu söylüyor.

Asım Us'un cenazesi bugün kaldırılıyor

Bir trafik kazası sonucu vefat eden tanınmış gazetecilerden Asım Us'un cenazesi, bugün öğle namazından sonra Kadıköy Osmanağa Camiinden kaldırılarak, Karacaahmetteki ebedî istirahatgâhına tevdi olunacaktır.

«Vakit» gazetesi sahip ve başyazarı Asım Us, 1883 yılında Manisa'nın Gördes ilçesinde doğmuştur. Mülkiye'yi bitirdikten sonra merhum Us Elmalı Kaymakamlığı görevinde bulunmuş, 22 yıl milletvekilliği yapmıştır. İstanbul Basın Kurumu tesisi yönetim kurulu üyesi ve umumi vekili olan Us, aynı zamanda Hakkı Tarık Us Kütüphanesi tenfiz memuru idi. Merhum, 1950 yılına kadar olan hâtıralarını, «Asım Us Hâtıra Notları» isimli bir eserde toplamıştır.

ÇAMBEL'İN CENAZESİ TÖRENLE KALDIRILDI

Pazar günü vefat eden tanınmış fikir adamlarından, eski Berlin Ataşemiliteri, Türk Tarih Kurumu Başkanı ve Bolu Milletvekili Hasan Cemil Çambel'in cenazesi, dün öğle namazından sonra, Teşvikiye Camiinden törenle kaldırılmış, Karacaahmet'teki aile mezarlığında toprağa verilmiştir.

Cumhuriyet, 13 Aralık 1967